

1. Úvod

Několik dní před koncem července roku 1547 odeslali purkmistr, konšelé, obecní starší a všechna obec královského města Kouřimi list králi Ferdinandovi I., jehož prostřednictvím se snažili vysvětlit a ospravedlnit svou participaci na nezdařeném odboji českých stavů proti ambicióznímu, schopnému a na Pyrenejském poloostrově vychovanému králi. Věděli, že se nacházejí ve velmi svízelné pozici a že se nechali strhnout do akce, za níž budou pykat. Podkomoří Jiřík z Gerstorfu se na adresu provinilých měst vyjádřil přibližně v tom smyslu, že se pásla jako ovce bez pastýře. S výjimkou Plzně, Českých Budějovic a Ústí nad Labem se výhrůžky postihu splnily. V králových rukou skončil městský majetek, vsi, dvory, polnosti, rybníky, lesy, platy a nakonec také městská privilegia. Přistoupíme-li na podobenství o ovcích, města své pastýře dostala. Ferdinand I., vázaný mocenskými ambicemi dynastie ve Svaté říši, zápasící s odbojnými Uhry, nebezpečně dotírajícími Turky a cestující po rodícím se soustátí, takovým pastýřem být nemohl. Bylo třeba najít někoho, kdo bude schopen působit v lokalitě dlouhodobě a bránit své stádo před vlky. Paradoxně však vlci i sám pastýř pocházeli ze stejného prostředí, byli měšťany konkrétního královského města. Jaká úskalí to pro obě strany přinášelo, bude předmětem zájmu následujících řádek, stránek a kapitol.

Vrátíme-li se ke Kouřimi v červenci roku 1547 a snaze její reprezentace o zmírnění královského hněvu, setkáváme se s nikoliv překvapivou argumentací, že purkmistr, konšelé a ostatní měšťané za nic nemohou. V dobré víře podlehli nátlaku jiných, o nějakém psaní nebo dohodě se saským kurfiřtem nic nevěděli, opakovaně byli přesvědčováni a ujišťováni, že se neděje nic proti Jeho Milosti Královské a jako jiní se o tažení svolaném stavu dozvěděli po obeslání krajskými hejtmany. O jeho zákazu králem se doslechli až později. Svou účast krajskému hejtmanu Adamovi z Říčan potvrdili listem, ten však nevydali dobrovolně, nýbrž pod nátlakem a hrozbou zamordování a pobráním statků ze strany jakýchsi „*pacholkuov, žencuov, rybnikáruov*“. Těch se sešlo ve městě prý na dva tisíce a k účasti na tažení Kouřimské po doručení dvou psaní od pánů Pražanů donutili. Ihned o tom napsali panu z Říčan druhé vysvětlující psaní „*žadaje rady, co s tím jmíti máme, jako od hajtma[n]a krajské[ho], a pán nám psáti řáčil, abychom zdvižení nedopouštěli, tak sme učinili a nedopustili, ješto hrdla svá [ve] velikém nebezpečenství sme měli, a však co sme učinili, s Buoží sme duovedli, že sme se hejbati nedali*“.¹ Všechno, čím by snad přesto králi ublížili,

---

¹ ANM, Sb. F, inv. č. 89, č. k. 73; k podobenství o ovcích Sixt z OTTERSDFU, *O pokoření stavu městského léta 1547*, ed. Josef Janáček, Praha 1950, s. 112.

stalo se prý pro hloupost a nerozum, tedy neúmyslně. Na vítěze vysvětlování Kouřimských valný dojem neudělalo, a tak se společně s dalšími zástupci měst i jejich konšelé dostavili na Pražský hrad a byli potrestáni. Přišli o privilegia, která jim ovšem záhy panovník navrátil s pozůstavením si odúmrtí, pokut, rug a nápadů, zabaveny jim byly statky, které však nakonec alespoň z části dostali zpátky, ustanoven jim byl již zmíněný královský rychtář. Ondřej Nykl, usedlý kouřimský měšťan spojený přátelskými a příbuzenskými vztahy se sousedy, tím vstoupil mezi jedince, jejichž jméno mezi ostatními obyvateli starobylého středočeského města, jež jenom shodou náhod na úsvitu českých dějin nenahradilo v roli metropole celé země Prahu, vyniká. Použijeme-li ještě jednou nadsazený a snad až příliš poetický přírůbek o pastýři, lze se oprávněně tázat po důvodech, jež k tomuto nedůslednému řešení panovníka vedly. Proč měl právě v pavučině vztahů se sousedy zapletený kouřimský měšťan vystupovat jako dohlédací orgán? Jako by se potvrzovala úvaha velkého znalce středověkých dějin Jacquese Le Goffa o upevňování zeměpanské moci v rámci stávajících struktur, v dané situaci prostřednictvím měšťanů, nikoliv radikálním zásahem a dosazením nezávislého úředníka zvenčí.² Úřad královských rychtářů vyvolává daleko více podobných otázek. O definování alespoň části z nich a jejich následné zodpovězení se snaží předložená rozprava.

S blížícím se koncem jejích úvodních odstavců je mou velmi milou povinností vyslovit své díky těm, kteří se na jejím vzniku přímo či nepřímo podíleli. Školiteli Doc. Mgr. Jaroslavu Millerovi, M. A., Ph. D. děkuji za laskavou trpělivost, s níž sledoval vznik tohoto textu, a za debaty věnované urbánní historiografii raného novověku, Doc. Mgr. Janu Stejskalovi, M. A., Ph. D. za diskuze nad obecným stavem a trendy v historické vědě, Doc. Mgr. Radmile Pavlíčkové, Ph. D., Mgr. Petru Černikovskému za podněty přesvědčující o tom, že dějiny měst nemusí být nutně pouze dějinami správními, nýbrž je nutno pohlížet na ně v širším kontextu. Za laskavou pomoc s překlady z románských jazyků jsem zavázán Mgr. et Mgr. Tomáši Parmovi, Ph. D., za spolupráci v „honně“ za občas obtížněji dostupnou zahraniční literaturou Mgr. Petru Mat'ovi, Ph. D. a Mgr. Josefu Šrámkovi. Mgr. Tereza Siglová, Ph. D. a Mgr. Renáta Růžičková ze Státního okresního archivu Pardubice byly prvními čtenářkami postupně vznikající práce, přičemž přátelské rozhovory nad jejím obsahem mi při sepisování dalších řádek velmi pomáhaly. Za laskavé reakce na dotazy, rady a podporu při konfrontaci získaných poznatků se situací v zahraničí děkuji Prof. Dr. Ferdinandu Opplovi, Prof. Dr. Martinu Scheutzovi (Wien) a Dr. Manon van der Heijden (Amsterdam).

---

² Jacques LE GOFF, *Středověká imaginace*, Praha 1998, s. 302-318.

Dovoluji si touto cestou rovněž zdvořile vyjádřit velký dík Prof. PhDr. Petru Vorlovi, CSc. a Doc. PhDr. Václavu Ledvinkovi, CSc. za laskavé přijetí oponentury předložené disertační práce.

1.1 Volba tématu a definice základních otázek

Když v roce 1600 umíral vysokomýtský soused Pavel Spolský, nezůstal na světě nikdo, kdo by zesnulého vypravil na cestu poslední, jak se na spořádaného a usedlého souseda slušelo. Celé záležitosti se nakonec ujal ten, od něž to vlastně nikdo neočekával, nikdo mu to nenařizoval a sám tím riskoval nelibost nadřízených. Touto osobou byl Jan Buček, úřadující královský rychtář ve Vysokém Mýtě, jenž Spolskému „*na pohřeb náklad učiniti za slušné (...) položil*“.³ Buček vůči zesnulému neměl jakékoliv závazky nebo povinnosti, jeho úkolem bylo řádně zinventovat statek, odeslat zprávu na českou komoru, obhájit nároky na polovinu odúmrti náležející Jeho Milosti Císařské, převzít majetek, rozprodat jej a předat peníze do rentmistrovského úřadu. Tím by pro něj celá záležitost skončila. Pohřeb zařizovat neměl, přesto tak učinil. Zda komorní radové vezmou v potaz náklady na poslední cestu a uznají je, nebylo možno zaručit.

Spíše než úředník či zástupce panovníka se tedy královský rychtář jeví jako vysokomýtský měšťan a soused. Nejednoznačnost postavení rychtářů Jeho Milosti Císařské jakožto krále českého vzbuzuje celou řadu otázek, které představují svého druhu výzvu. Výzkumy, které jsem věnoval problematice správy raně novověkých královských a věnných měst Chrudimi, Vysokého Mýta, Poličky a Německého Brodu, prokázaly, že jde o nosné badatelské téma a přes celou řadu dílčích příspěvků, zmínek rozptýlených v množství studií a rovněž zevrubné pojednání Františka Roubíka z počátku 30. let 20. století stále nedostatečně poznané. Královští rychtáři zdánlivě vystupují téměř ve všech myslitelných rolích, jednou jako pomyslní „kontrolaři“ klidu ve městě, jindy jako obhájci císařských fiskálních zájmů, mluvčí města, nesmiřitelní odpůrci části měšťanů, případně naopak jejich odvážní obhájci, sčítací komisaři, žalobci, zpravodajové české komory a podobně. Přesně postihnout jejich úkoly se zdálo být nemožné. Řada starších syntetických prací definovala ustanovení královských rychtářů správně jako důsledek nezdařeného odboje českých stavů proti Ferdinandu I. v letech 1546-1547. Jak však tito zástupci panovníka pracovali v desetiletích následujících po polovině 16. století, které předpisy museli respektovat a zda se tyto normy

---

³ NA v Praze, SM, inv. č. 1262, č. k. 893, sign. H 60/7.

měnily, už řešeno být z pochopitelných důvodů nemohlo. Ostatně ono „dohlížení“ na dění v obcích bylo v jejich práci přítomno bez ohledu na proměny instrukcí až do sklonku předbělohorské doby a po krátkém intermezzu zakončeném na pláni u letohrádku Hvězda se znovu objevilo, stejně jako se znovu objevil úřad sám. Nejistota kolem náplně činnosti královských rychtářů, jejich role v konkrétním městě, vztahů k dalším reprezentantům městské správy, měšťanům, nadřízeným z české komory a řada dalších otazníků vedly k rozhodnutí věnovat předloženou práci právě jim.

Pozornost bude věnována několika základním otázkám, na něž se pokusím najít alespoň elementární odpověď. Jejich definování umožnily zevrubný pramenný výzkum v uplynulých letech, konfrontace předběžných závěrů s relevantní literaturou domácí i zahraniční a diskuze o zjištěných poznatcích s řadou kolegů. Složení těchto dotazů, řešených v dialogu s písemnostmi zanechanými generacemi věků dávno minulých, je následující:

1. Jaký vliv na jmenování královských rychtářů měla zkušenost Ferdinanda I. z dalších zemí, jež náležely pod žezlo habsburského rodu, jakým způsobem byly tyto zkušenosti využity a zda bylo přihlédnuto též k domácí tradici?
2. Jakými předpisy se měli královští rychtáři ve své činnosti spravovat, jaká je jejich geneze, byly tyto předpisy skutečně důsledně dodržovány?
3. S kým měli královští rychtáři v rámci své činnosti spolupracovat a proč; co vůbec představovalo náplň jejich úřadu?
4. Jaká byla „předrychtářská“ minulost těchto osob, přispěla k jejich dosazení do funkce, jak toto dosazení probíhalo?
5. Figurovali královští rychtáři v konfliktech uvnitř městských obcí, co jejich případná účast v nich o daném panovníkově zástupci prozrazuje?

Zmíněným otázkám odpovídá také struktura práce. Po úvodních částech věnovaných geografickému a časovému vymezení, využívaným pramenům, literatuře a zvoleným metodologickým postupům se soustředí pozornost na dosazování prvních královských rychtářů v královských, věnných a horních městech, obsah instrukcí, jejich dodržování či obcházení a vztahy k apelačnímu soudu. Důležitá je také „předrychtářská“ minulost každého ze zeměpánových zástupců ve městech, způsoby dosazování do úřadu a konflikty, jichž byli účastni. Opomenuty nebudou jejich přátelské a rodinné vazby, vzdělání a povolání. Shrnutí získaných informací přináší závěr práce.

Poněkud nezvykle je však třeba hned zpočátku vyřešit jeden zdánlivě malicherný terminologický problém. Z jakého důvodu je důsledně používán termín „královští rychtáři“? Striktně vzato by byl tento termín správný pouze pro období, během něžž byl panovník nositelem „pouze“ královského titulu, samozřejmě českého. Vztaženo na konkrétní situaci, královským byl rychtář toliko do doby císařské volby a intronizace Ferdinanda I. Následně by mělo jít již o „rychtáře císařského“. K užívání označení „královský rychtář“ jsem se rozhodl po delší úvaze. První královští rychtáři byli tímto způsobem označováni, což z části a nedůsledně pokračovalo rovněž v následujících letech, byť se stal Ferdinand I. císařem. Samotní rychtáři sporadicky užívali poněkud komplikovaného obratu, že to či ono činí jménem Jeho Milosti Císařské jakožto krále českého. Vnímali tedy nuanci mezi císařským a královským titulem, přičemž pro ně byl panovník autoritou zjevně z důvodu své vlády v Království českém. Respektovali však zároveň jeho císařský majestát, v čemž nebyli ani v nejmenším osamoceni. Konečně poslední důvod vedoucí k užívání zvoleného označení je patrně vůbec nejspornější. Závazný pokyn k podobě všeobecně přijatelného a přípustného oslovení totiž nikdy nebyl vydán. Například v instrukcích bývá panovníkův reprezentant označován jako „rychtář Náš“. Jinými slovy zůstává příslušné označení v zásadě na vůli uživatele a „královský rychtář“ je synonymem pro „císařského rychtáře“. V textu se lze setkat rovněž s obraty „zeměpanský rychtář“, který odpovídá na terminologické nejasnosti svojí šíří asi nejlépe, avšak nikdy nebyl používán, „zeměpánův zástupce“, „panovníkův reprezentant“, poněkud hyperbolicky „dohlížitel“ a podobně. I v tomto případě jde o synonyma, jejichž použití se však neřídí ani tak dobovými konvencemi, jako spíše stylistickými ohledy. Pakliže je v textu řeč o rychtáři městském, jenž byl bezprostředním „nástupcem“ středověkých rychtářů, fojtů a šoltysů, je sousloví důsledně užíváno, aby nedošlo k záměně. Podobná situace panuje rovněž v nomenklatuře užívané pro označování měst. Královští rychtáři působili pouze ve městech náležejících do třetího stavu a zastoupených na zemském sněmu. Obecné označení (bez ohledu na spíše formální správní rozdíly) by znělo „města královská“ či „zeměpanská“ (pro svou širší platnost byl termín vybrán do názvu práce). V takové situaci by však bylo složité odlišit od sebe města věnná, horní a „ta ostatní“. Z tohoto důvodu jsou tedy města Hradec Králové, Chrudim, Dvůr Králové nad Labem, Jaroměř, Vysoké Mýto, Polička, Mělník, Trutnov (po vykoupení ze zástavy) a Nový Bydžov (po přijetí do třetího stavu) označována jako „věnná“, v případě, kdy není možná záminka, jako „královská věnná“. S městem, na které dohlížel na místě panovníka mincmistr, a je tudíž nazýváno „horní“, se v předložené práci setkáváme pouze v případě Kutné Hory. Konečně pro zmíněnou skupinu „těch ostatních“ měst, zejména Kolín, Kouřim, Český Brod, Čáslav, v omezenější míře

Nymburk, Tábor, Slaný, Domažlice, Beroun, Litoměřice a Kadaň, je užito termínu „královská“. V textu se v některých případech lze setkat s delšími citacemi z pramenů. Tento postup byl zvolen záměrně, neboť obsahují stěžejní informace pro další text a umožňují vhodněji postihnout danou situaci, a tak by jejich přesun do poznámkového aparátu snad ani nebyl účelný.

1.2 Časový horizont

Pozornost je soustředěna na ustavení a působení královských rychtářů v době od porážky stavovského odboje proti Ferdinandu I. v roce 1547 (a tím vyvolaného ustanovování) až do období bezprostředně po vypuknutí stavovského povstání defenestrací v květnu 1618 a následnému dočasnému zrušení úřadu stavovským sněmem v roce 1619. Z valné části jde o období označované konvenčně „doba předbělohorská“. Drobné přesahy, jichž se v textu vědomě dopouštím, slouží k doložení některých tvrzení či k osvětlení příčin či následků určitého jevu, popřípadě je jimi upozorňováno na některé zajímavosti, jejichž konfrontací s mladšími či staršími událostmi (spadajícími do vymezeného časového rámce) lze dospět k důležitějším poznatkům. Volba předbělohorského období samozřejmě nebyla náhodná. Především je možno pokusit se blíže popsat počátky úřadu královských rychtářů v Čechách, postupy jichž bylo užito při prosazování některých panovníkových opatření a především se zamyslet nad otázkou, zda královští rychtáři mohli posloužit k utužení panovnické moci prosazováním autority některých institucí, které měnily právní a správní praxi. Období let 1547-1619 je také časem proměnlivého poměru mezi panovnickou a stavovskou mocí, ekonomických a vojenských zvrátů, jež měly na činnost královských rychtářů vliv. V neposlední řadě je usazování panovníkových dohlížitelů na dění ve městech v průběhu 16. století zajímavé i proto, že po Bílé hoře se s nimi setkáváme také ve většině královských (markraběcích) měst na Moravě. Zůstává nicméně otázkou dalšího výzkumu, zda po svém dosazení v markrabství během zuřící války a po odchodu některých měšťanů zápasili zeměpánovi rychtáři se stejnými obtížemi jako jejich kolegové v Čechách v polovině předchozího věku. Ve vztahu k dění v největší z korunních zemí po roce 1620 lze předběžně říci (opět s výhradou dalšího výzkumu), že se události provázající obnovení úřadu Karlem z Lichtenštejna příliš nevymykaly z rámce, který doprovázel usazení královských rychtářů před 73 lety. V obou situacích dokonce v Praze sídlil vlivný místodržící, byť co do urozenosti někdejší český bratr za panovníkovým synem poněkud zaostával.

1.3 Geografický horizont

Určitý problém při bádání nad problematikou královských rychtářů nastal v okamžiku, kdy bylo nutno vybrat lokality, jimž bude věnována pozornost. Zpracovat téma za pomoci zvolených postupů ve všech přibližně třiceti českých královských městech nebylo možné, neboť by tím práce neúměrně narostla, stala by se obtížněji srozumitelnou a výzkum by si vyžádal velmi dlouhou dobu. Nehledě ke skutečnosti, že v Českých Budějovicích, Plzni a Ústí nad Labem po roce 1547 královští rychtáři vůbec jmenováni nebyli a samotná města se na odboji proti králi Ferdinandu I. prakticky nepodílela.⁴ Na základě předchozích výzkumů byla nejlépe zpracována daná tematika v Chrudimi, Poličce a ve Vysokém Mýtě.⁵ Tři města, z nichž v případě posledně jmenovaného je dlouhodobě nedostupný bývalý městský archiv, nepředstavují dostatečnou základnu pro komparativně pojatý výzkum. Právě v návaznosti na předchozí bádání se pozornost soustředila na východočeská věnná města, jejichž výhodou je relativní geografická blízkost a formální příslušnost do téže podskupiny v rámci třetího stavu. Samozřejmě se lze v souvislosti s řečeným tázat, z jakého důvodu není pozornost věnována (až na několik zmínek v textu) soustavněji také Mělníku, jenž mezi věnná města náležel také. V jeho případě rozhodla právě větší vzdálenost od východočeských a částečně také středočeských lokalit a především logicky menší provázanost mezi ním a ostatními věnnými městy. Následující kapitoly se pokusí prokázat, že měšťané věnných měst ve východních Čechách k sobě měli velmi blízko, byli vzájemně spřízněni a města udržovala pravidelný kontakt.

Věnná města se utvořila jako zvláštní skupina v rámci královských měst počátkem 14. století a důvodem v tomto případě bylo snad jejich umístění v relativně klidné části země, vzdálené exponované západní a jižní hranici, výhodně propojené sítí stezek a především tokem Labe, Trstenice (Loučné) a Kamenice (Chrudimky).⁶ Nechci tím naznačovat, že řeky byly splavné, ale suchozemské spojnice jejich tok víceméně kopírovaly. Existence věnných měst sice nebyla úplně českým specifickým, neboť toto postavení měly také některé lokality

---

⁴ Lenka BOBKOVÁ, *Ústí nad Labem ve stavovském odboji 1547*, Sborník Pedagogické fakulty v Ústí nad Labem 1, 1987, s. 5-27; Tomáš STERNECK, *Královské město České Budějovice a předejhra stavovského odboje proti Ferdinandovi I.*, in: Per saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám Prof. Jaroslava Pánka I, eds. Jiří Mikulec – Miloslav Polívka, Praha 2007, s. 217-224.

⁵ David NOVOTNÝ, *Královští rychtáři ve věnných městech předbělohorského období na příkladu Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky*, *Paginae historiae* 16, 2008, s. 49-101.

⁶ K počátkům věnných měst souhrnně František MUSIL, *Ke vzniku královských věnných měst a jejich vývoji do 2. poloviny 15. století*, in: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*, ed. Jan Kilián, Mělník 2004, s. 1-15.

v Horních Uhrách,⁷ avšak institucionalizace věnné zástavy zde dosáhla největšího rozsahu a zanikla fakticky až v roce 1918. České královny se ujímaly zmíněných měst v okamžiku svého ovdovění, postupem času při korunovaci. Správu zajišťoval podkomoří králové společně s hofrychtěrem a písařem, kteří při obnovení úřadu vybrali šosovné, hromničné a další platy, deputát náležející jenom jim a vyslechli případné stížnosti. Správa se neodlišovala od měst královských a v situaci, kdy Čechy královnu neměly, přecházela věnná města pod pravomoc podkomořího měst královských. Stabilizaci podkomořského úřadu věnných měst přinesl až přelom 16. a 17. století, neboť poté fungoval bez ohledu na to, zda se panovník oženil, nebo nikoliv.⁸ Počet královských věnných měst byl proměnlivý v čase. Ve 14. století mezi ně krátce patřila Chotěboř, přičemž Jana Lucemburského k zařazení nedávno na Lichtenburcích získaného sídla mezi věnná města vedla snad snaha zajistit nově získané území. Chotěboř však poměrně záhy znovu klesla na město poddanské.⁹ Za Jiřího z Poděbrad krátce mezi věnná města náležely také severočeské Teplice. Od 2. poloviny 15. století se skupina ustálila a tvořily ji Hradec Králové, Chrudim, Vysoké Mýto, Polička, Jaroměř, Dvůr Králové nad Labem a Mělník. Záměrně není ve výčtu uveden Trutnov, jenž býval zastavován. V relevantním období se k majetku královny vrátil v roce 1544 za výplatu 447 kop a 16 grošů českých.¹⁰ Za několik let však v důsledku zájmu pánů z Jendorfu a v důsledku účasti na nezdařené vzpouře znovu spadl do zástavy. V roce 1548 v něm ještě byla obnovena rada podkomořím, avšak instrukce královským rychtářům do města nad Úpou už odeslána nebyla, což naznačuje, že o jeho osudech bylo osobami kolem Ferdinanda I. rozhodnuto. Mezi věnná města se vrátil až v 70. letech 16. století, přičemž během související soudní pře došlo ke zpochybnění jeho věnného charakteru, když byl nálezem zemského soudu označen za majetek krále, nikoliv věno.¹¹ Po jeho návratu nebyl královský rychtář usazen a dohled nad správou a zájmy panovníka byl zajišťován odlišným způsobem. Podobně jako Trutnov nepatřil mezi věnná města Nový Bydžov, jenž náležel mezi města poddanská a formálně komorní (jako například Pardubice), a to až do roku 1569. Tehdy se po prodeji městských vsí, půjčkami a sbíráním po susedech podařilo shromáždit 10 000 kop grošů českých, po jejich složení a dalším vyčkávání se v roce 1593 Novobydžovští dočkali přijetí mezi třetí stav, přičemž jejich

---

⁷ Martina KALÁBOVÁ, *Věnné majetky uhorských královií v stredoslovenskej banskej oblasti do roku 1478*, Historický časopis 52, 2004, č. 1, s. 3-29.

⁸ Obecně k problematice podkomořského úřadu Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Úřad podkomořský v Čechách. Příspěvek k dějinám městského v zemích českých*, Praha 1881; též Petr VOREL, *Královská věnná města v systému českých měst 16. století*, in: *Věnná města*, s. 16- 29.

⁹ Tomáš SOMER, *Dějiny Chotěboře do roku 1331*, Havlíčkovobrodsko 23, s. 34-56.

¹⁰ ANM, Sb. F, inv. č. 259, č. k. 193.

¹¹ ANM, Sb. F, inv. č. 259, č. k. 193.

radost nejspíš příliš nekalil ani faktický bankrot.¹² V Novém Bydžově se s rychtářem též po celou předbělohorskou dobu nesetkáváme. Ačkoliv zde a v Trutnově rychtáři Jeho Milosti nefungovali, je těmto lokalitám věnována pozornost rovněž.¹³

Mezi městy probíhala čilá komunikace v různých záležitostech. Vysílání zástupců jednoho z nich do druhého, společné cesty na zemské sněmy, odesílání posílů se zprávami o příjezdu podkomořího a jednání na krajských sněmech (přes jejich dočasné zrušení) byly jednou rovínou těchto vztahů. Další představovalo postupování kundšoftů a aktuálních informací, například o pohybech vojska (z Kutné Hory přes Čáslav do Chrudimi a dále, případně opačným směrem přes Poličku do Kutné Hory), počínání města při sporech o vyvázání se z rukojemství za císařovy dluhy u bratří z Lichtenštejna, do Kutné Hory, která disponovala mimořádně kvalitní informační sítí, směřovalo dřevo z trutnovských, královédvorských a rychnovských lesů, na jehož dopravu dohlížel královský rychtář v Hradci Králové, Tábor je uváděn společně s Chrudimí, Hradcem Králové, Jaroměří a Dvorem Králové v písemnostech se vztahem ke konfiskaci městského majetku v roce 1547. Obyvatelé měst spolu byli navzájem spřízněni, přičemž intenzita těchto vztahů s geografickou blízkostí stoupala. Nejbližší sousedy věnných měst z tohoto hlediska představovali Čáslavští, Kolínští, Českobrodští, Kouřimští, Nymburští a Táborští.

Předchozí poznámka a poněkud komplikovaný název práce nasvědčují, že pozornost není soustředěna pouze na věnná města. Objevují se zmínky o Čáslavi, Českém Brodě, Kolíně, Kouřimi, Táboře a dalších městech. Definice „východních Čech“ je ostatně složitá a nejednoznačná. S jistou mírou nadsázky do nich můžeme počítat nyní středočeské lokality Čáslav či Nymburk.¹⁴ Reflektování dění v královských městech bylo důležité z hlediska průkaznosti tvrzení, jejichž relevance by jinak zůstala omezena na věnná města. Litoměřice si například přes právní unifikaci Koldínovými právy udržovaly určitou nezávislost, jež se však v případě královských rychtářů jeví jako iluzorní. Instrukce pro královské rychtáře platily všude stejné, bez ohledu na míru nezávislosti na kodifikaci či příslušnost k právním okruhům. Samozřejmě lze namítat, že nebyly vzaty příklady ze všech krajů Čech, avšak v tomto případě

¹² K výplatě města Jan KAPRAS (ed.), *Kniha svědomí města Nového Bydžova z l. 1311-1470 s výsadami a akty o výkupu svobody*, Nový Bydžov 1907.

¹³ Ke komunikaci mezi městy např. David NOVOTNÝ, *Chrudimský měšťan Jan Máj a vztahy mezi Chrudimí a Poličkou na 16. a 17. století*, ChVS 11, 2007, s. 145-160; TÝŽ, *Kutnohorské zpravodajství o vpádu lisovčiků roku 1620*, Slezský sborník 107, 2009, č. 2-3, s. 187-200; též Martin ŠTINDL, *Velké Meziříčí a Velká Bíteš ve svazku sousedství*, Západní Morava 1, 1997, s. 3-19; Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Písemná komunikace mezi českými královskými městy v době předbělohorské na příkladu Nového Města pražského a polabského pětíměstí*, Praha 2001.

¹⁴ Ondřej FELCMAN, *Geografické vymezení*, in: *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526)*, eds. Ondřej Felcman – František Musil, Praha 2009, s. 19-24.

podává pomyslnou pomocnou ruku – alespoň částečně – literatura, jež osvětluje situaci v Žatci, Stříbře či Klatovech. Naznačené skutečnosti nic nemění na tom, že se tabulka s přehledem královských rychtářů úřadujících v předbělohorské době na závěr práce soustředí na města, jimž v textu věnuji největší pozornost, tedy věnná města ležící kdysi v Chrudimském a Hradeckém kraji.

1.4 Prameny

Deskripce postavení královských rychtářů ve správním a fiskálním aparátu předbělohorských Čech, jejich vztahy k dalším měšťanům a zakotvenost ve strukturách daného města není ani v elementární rovině možná bez zevrubného pramenného výzkumu v souborech (fondech, sbírkách) uložených v centrálních archivních institucích a v jednotlivých okresních archivech, uchovávajících někdejší písemnosti městské provenience (archivy měst) a další materiály.¹⁵ Z tohoto konstatování vyplývá, že se jedná o široké spektrum dokumentů různorodé povahy a původu, obsahující velké množství informací rozdílné závažnosti a relevance. Pakliže jsou srovnávány osudy královských rychtářů ve větším množství měst, je nutno předem rámcově stanovit, které archivní soubory budou primárně využity, které nikoliv a proč.

Bohatým zdrojem informací o majetkovém zázemí, rodinných vztazích a v některých případech též úřední činnosti královských rychtářů jsou městské knihy. Nelze přitom jasněji specifikovat, který druh z poměrně bohatého spektra těchto písemností obsahuje největší množství relevantních údajů. Plošně jsou dochovány trhové knihy (knihy trhových smluv), zachycující především různé majetkové transakce, převody nemovitostí, splátky a v řadě případů rovněž záznamy o obnovování městských rad, v nichž se občas objevují zmínky o úřadujících královských rychtářích a jejich funkcích v rolích inspektorů škol, zástupců měst na sněmech a podobně (Kolín, Jaroměř, Dvůr Králové nad Labem, Chrudim, Hradec Králové). Vítaným pramenem jsou pro zjišťování majetkového zázemí královských rychtářů, jejich obchodních kontaktů a příbuzenských vztahů. K dispozici je jich nejvíce, a jsou tudíž také nejčastěji citovaným pramenem, uloženým v rámci současného členění ve státních okresních archivech. Knihy smluv obsahují zápisy o ukončení vzájemných konfliktů

---

¹⁵ Označení archivní soubor bylo zavedeno metodickým pokynem ze září 2011 s cílem shrnout pod jeden pojem fondy a sbírky, nejde však prozatím o příliš vžitě označení. Při uvedení názvu archivu a souboru se přidržuji obvyklých postupů a ponechávám je v 1. pádě.

ubrmanskou výpovědí, královští rychtáři se uvádějí v rolích přímých aktérů či svědků. Objevují se v nich záznamy podobné povahy jako v předchozím typu, avšak jejich obsah není možno tak jednoznačně charakterizovat pro jeho různorodost. Knihy pamětní přinášejí opisy privilegií, císařských poručení, missivů české komory, záznamy o obnovování rad či o ukončení sporů. V některých případech (Dvůr Králové nad Labem, Chrudim) se setkáváme se starými gruntovními knihami pro městské vsi. Jejich informační hodnota je pro zpracovávané téma sice poněkud nižší než v předchozích případech, ale i tak se lze občas dozvědět ze záznamů některé údaje správní povahy. Ne vždy jsou dochovány knihy svatebních smluv, jež obecně velmi usnadňují orientaci v příbuzenských vztazích osob zastávajících rychtářský úřad, avšak záznamy využitelné pro rekonstrukci příbuzenských poměrů se objevují také v knihách smluv (například společné zadání majetku). Posledními většími skupinami městských knih, jež jsou reflektovány v této práci, se staly knihy kšaftů (testamentů) a s nimi související sirotčí knihy (Chrudim). Nebyly využity pro výzkum testamentární praxe či péče o sirotky, což v řadě případů objasnily diplomové či disertační práce, ale opět pro postižení role královských rychtářů v rolích poručníků, zůstavitelů, dědiců či nápadníků. Nejsou mnohdy dochovány v úplnosti a jejich absence poněkud komplikuje snahu o postižení majetkových poměrů rychtářů. Přínosné by nepochybně byly kopíáře odeslaných či někdy i přijatých listů. Pro předbělohorské období jsou dochovány a zpracovány pouze pro Hradec Králové, Trutnov a pro polabská královská města.¹⁶ Velmi nepříznivě působí také téměř naprostá absence účetních knih, dochovaných díky náhodnému nálezu z roku 1995 prakticky jenom pro Hradec Králové, které by umožnily konstatovat, zda na daného královského rychtáře přispívalo město, případně nikoliv. Cílem tohoto krátkého nástinu nebylo bezezbytku popsat veškeré dochované městské knihy včetně jednotlivých písařských rukou, vazeb (někdy původních, jindy novodobých) či filigránů, což by samo o sobě bylo náročné, zdlouhavé a pro zvolené téma nepříliš účelné. Spíše šlo o naznačení základního materiálu, s nímž jsem pracoval. Zároveň je třeba připomenout, že užívané členění je namnoze spíše ideální, protože jednoznačný charakter daná kniha neměla a byla využívána k tomu, co bylo momentálně zapotřebí zaznamenat. Z novějších archivních pomůcek na tuto situaci zdůrazněním smíšeného charakteru knih reagovalo pouze zpracování inventáře pro Čáslav, částečně také Dvůr Králové nad Labem či Hradec Králové. Naproti tomu třeba od Čáslavi nepříliš vzdálený Kolín stále užívá tzv. Tumlířových katalogů a původní manipulace ze závěru 18. století. Na

---

¹⁶ J. VOJTÍŠKOVÁ, *Pisemná komunikace*, passim; TÁŽ, *Registra a kopíáře městské korespondence dochované v oblasti Královéhradecka a Trutnovska*, VLH 23-24, 2005, s. 457-478; Kateřina WIMMROVÁ (ed.), *Korespondence věnného města Hradce Králové se šlechtou v roce 1590 ve světle městských register*, Královéhradecko 5-6, 2009, s. 11-105.

zjištěné informace však pochopitelně způsob zpracování a podoba archivní pomůcky vliv neměly. Nespornou výhodou tohoto druhu pramenů je relativní ustálenost správních postupů ve městech a prakticky totožné složení dochovaných městských knih v jednotlivých lokalitách. S výjimkou Trutnova a Poličky do stavu dochování už naštěstí příliš zlobně nezasáhly požáry či necitlivé skartace. U obou zmiňovaných měst je výhodné, že chybějící záznamy suplují jiné materiály.

V daleko menší míře jsou v archivech měst zachovány spisy, respektive aktový materiál. Je to dáno nejen necitlivým zacházením krátce po jeho doručení a pozdějšími skartacemi, nýbrž též jeho menší právní relevancí ve srovnání s knihami nesporného soudnictví dokládajícími majetkové převody. Zatímco pro Čáslav, Kolín, Chrudim či Hradec Králové se dochovalo alespoň menší množství spisů z předbělohorské doby, pro Trutnov, Nový Bydžov a další města už není dochováno téměř nic. Opačný protipól představuje Polička, kde je různých spisů dochováno překvapivě dost, případně Dvůr Králové nad Labem. Ačkoliv se v textu objevují zmínky o příslušnosti královského rychtáře k tomu či onomu cechu a jeho dohledu nad ním, materiál obsažený v náležitých archivních souborech nakonec využit nebyl. Už samotný stav dochování totiž znemožnil jeho využití. Ve většině případů se pro předbělohorské období nedochovalo buď vůbec nic, případně pouze cechovní statuta a panovníkem vydaná privilegia, v některých případech obsažená v opisech také v souboru Česká dvorská kancelář v Národním archivu v Praze. Případná komparace je tím prakticky znemožněna. Sporadicky dochované výpisky či opisy starších materiálů ve sbírkách rukopisů byly využity nakonec jen pro Chrudim, novodobé přepisy a edice různých děl v soudobé dokumentaci pro Jaroměř a Dvůr Králové nad Labem. Tristní situace vládne též v případě písemností z městských far, popřípadě obecněji církevních a náboženských institucí. Při deskripci materiálů archivů měst v nynějších státních okresních archivech je bohužel nutno vyjádřit se i k případu, kdy nebylo přes veškerou snahu možno do někdejšího městského archivu nahlédnout. Jde o dlouhodobě nepřístupný Archiv města Vysoké Mýto. Přes několik pokusů o dohodu nebylo z titulu nezpracovanosti, značného poškození a provozně-technických důvodů nahlédnutí umožněno s tím, že je to vyloučeno i ve výjimečných případech. V roce 2010 bylo plánováno zpřístupnění v horizontu pěti let, roku 2011 hovořily odhady o letech 2013-2015 s tím, že se snad v dřívějším termínu podaří zpřístupnit alespoň knihy.¹⁷

---

¹⁷ Sdělení SOkA Ústí nad Orlicí ze dnů 14. ledna 2010 (čj. 69/2010) a 8. února 2011 (čj. 116/UO-2011).

Dalšími využitými prameny jsou písemnosti uchovávané v Archivu Národního muzea, zejména v rámci Sbírký F (topografické), a Národním archivu v Praze. Prameny v prvně jmenované instituci se vztahují k jednotlivým městům a mají velmi různorodou povahu. Velký přínos však měly zejména v případě Hradce Králové, Trutnova, Jaroměře, zcela specifické postavení má mimořádně bohatý materiál ke Kouřimi. Samotné označení této sbírky „topografická“ nasvědčuje, že písemností v ní soustředěné mají primárně vztah k městům a až druhotně je reflektován jejich původce. V některých případech se lze setkat s písemnostmi přímo z pera královských rychtářů, jindy podkomořího či městských rad. Obsahují relevantní údaje pro deskripci činnosti královských rychtářů, dokumentují však i zdánlivě méně podstatné události souvisejí s jejich vztahy k podkomořímu, apelačnímu soudu a dalším institucím. V případě Trutnova pak vytvářejí díky špatné dataci jednoho z listů dojem, že královský rychtář zde byl usazen již v době předbělohorské. V krátkosti lze shrnout, že nejde primárně o dokumenty nějakým závažným způsobem ovlivňující náhled na způsoby jmenování, instrukce či činnost královských rychtářů, jako spíše o doklady doplňující mozaiku poznání o zeměpánových zástupcích ve městech. Dalších sbírek uchovávaných v této instituci nebylo možno zcela využít, neboť nemají k městům přímý vztah či se vztahují k jiným společenským vrstvám (například genealogické sbírky, sbírka listin).

Zásadním zdrojem podkladů pro rekonstrukci způsobů jmenování královských rychtářů, jejich instrukce, vztahy k nadřízeným, kauzy řešené domácím i vrchním právem, způsoby odměňování se díky pozdějšímu vývoji a různým manipulacím staly soubory Podkomořský úřad, Stará a Nová manipulace v Národním archivu v Praze. Vývoj zejména dvou posledně zmíněných souborů je poměrně složitý, v jejich rámci jsou však uchovávány písemnosti se vztahem k české komoře, která byla orgánem bezprostředně nadřízeným královským rychtářům.¹⁸ Z toho vyplývá, že se zde setkáváme jednak s čistopisy či koncepty přípisů vydávaných jménem panovníka městům, rychtářům nebo konkrétním měšťanům, jednak s listy zasílanými rychtáři komoře. Ty, členěny dle jednotlivých měst, obsahují různá oznámení, hlášení, dotazy, odpovědi na rozkazy z Prahy a další. Právě tyto písemnosti dovolují kombinací s ostatními prameny odpovědět na většinu otázek nastíněných výše. Nová manipulace sice obsahuje časově poněkud mladší dokumenty ze 17. a 18. století, ty však dokreslují události časově předcházející. Velmi zjednodušeně je možno říci, že to, co Stará manipulace pouze naznačuje, Nová manipulace potvrzuje a rozvádí. Podkomořský úřad

---

¹⁸ Srov. Václav PEŠÁK, *Příspěvek k dějinám královské české komory*, SAMV 6, 1933, s. 67-178. Stará manipulace vedle toho obsahuje také písemnosti někdejšího místodržitelství Ferdinanda Tyrolského a zčásti české kanceláře, k vývoji srov. Josef KOLLMANN, *Dějiny ústředního archivu českého státu*, Praha 1992, zejm. s. 193-497.

dohlížel na pravidelné obnovování rad ve městech, nicméně během něj do 70. let 16. století občas podkomoří či hofrychtěři královské rychtáře dosazovali do funkce, řešili spory vznášené na ně během slavnostní instalace nových konšelů. Seznamy dosazených konšelů, obecních starších, primátorů, hospodářů a městských rychtářů suplují občas chybějící údaje z městských knih a značně usnadňují rekonstrukci „předrychtářské“ minulosti zástupce panovníkových zájmů v obci.

Některé soubory Národního archivu v Praze však využity nebyly. V případě České dvorské kanceláře se toto opomenutí může zdát fatální, neboť již František Roubík upozorňoval, že mezi kanceláří a komorou probíhal skrytý kompetenční spor o to, kdo bude na královské rychtáře dohlížet. Po celou předbělohorskou dobu (před vydáním instrukce v listopadu 1617) se však ze sledovaných měst obraceli téměř výhradně na komoru a o královských rychtářích se v České dvorské kanceláři a následně v Českém guberniu objevují zmínky až hluboko v 18. století. Stejně marně bychom soustavnější odkazy na jejich činnost hledali v Českém oddělení dvorské komory. Naopak písemnosti v souboru Apelační soud informace o sporech přenášených od městských práv k apelacím, v nichž královští rychtáři vystupovali, obsahují. Pro potřeby postižení role královských rychtářů ve správním aparátu, při hájení fiskálních zájmů panovníka a prosazování autority apelačního soudu ale mnoho neprozrazují. Spory museli rychtáři vznášet na českou komoru, vyčkat poručení a následně celou záležitost s komorními rady „vykomunikovat“. I v tomto případě tedy více než dostačují informace obsažené ve Staré manipulaci. Lze si ostatně klást otázku, zda například určité procento apelací reformovaných nálezů chrudimského práva za léta 1583-1598 napomůže objasnění pozice královských rychtářů Buriana Kochánka z Kochánku či Valentina Březovského na soudě, v radě a mezi sousedy.

Nelze opomenout ani prameny již v minulosti editované, vztahující se jednak k dějinám českého státu obecně, jednak ke konkrétním městům. Přiznejme otevřeně, že v řadě případů jde o texty poněkud mezního charakteru, jež z dnešního hlediska edičním zásadám nevyhovují, přesto však podstatným způsobem usnadňují badatelskou práci. Celou řadu zásadních písemností přinášejí Sněmy české. Z hlediska předkládané práce byly využity zejména svazky II, V, VI a X.¹⁹ Mimo jiné zpřístupňují rychtářské instrukce, instrukce pro

---

¹⁹ *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu II/Die Böhmischen Landtagsverhandlungen und Landtagsbeschlüsse vom Jahre 1526 bis auf die Neuzeit II*, Praha 1880; *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu V/Die Böhmischen Landtagsverhandlungen und Landtagsbeschlüsse vom Jahre 1526 bis auf die Neuzeit V (1577-1580)*, Praha 1887; *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu VI/Die Böhmischen Landtagsverhandlungen und Landtagsbeschlüsse vom Jahre 1526 bis auf die Neuzeit VI*, Praha 1890; *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu VIII/Die Böhmischen Landtagsverhandlungen und Landtagsbeschlüsse vom*

apelační rady, zprávy královských rychtářů zasílané komoře. Využit je možno rovněž Archiv český, a to především při snaze postihnout dění ve sledovaných městech dávno před rokem 1547, vývoj jejich pozemkového majetku a počínání začátkem 16. století v době eskalace vzájemného napětí mezi nimi a vyššími stavy. Relevantní jsou z tohoto hlediska především svazky IV, VI, XXXI, XXXV, XXXVI a XXXVII.²⁰ Obnovené vklady do zemských desk v některých případech editovala Anna Vavroušková, prameny k bernímu zatížení Josef Kollmann, Václav Pešák a August Sedláček.²¹ Edice materiálů popisujících vývoj v zemi v letech 1546-1547, zejména dílo staroměstského kancléře Sixta z Ottersdorfu, vydali Josef Teige a Josef Janáček.²² Informace jimi zprostředkované podstatně doplnil v nedávné době Petr Vorel o seznamy hlavních aktérů „všech těch věcí“.²³ Na základě takto zpřístupněných údajů lze mít za to, že města v jejich rozhodnutí vstoupit do odboje proti králi mohli ovlivnit šlechtičtí sousedé. V případě řady drobnějších edičních počínů, především rukopisných pamětí, lze namátkou připomenout edice Jiřího Dvorského, Bohdana Zilynského, Jaroslava Kolára a řady dalších.²⁴ Určitým protipólem posledně jmenovaných děl jsou edice materiálu preskriptivní povahy, zejména zemských zřízení. Právní dílo Pavla Kristiána z Koldína a také zemská zřízení připravili k tisku Hermenegild a Josef Jirečkovi, novou redakci zemského zřízení pak Julius Glücklich.²⁵ Ve výčtu edičních počínů jednotlivých autorů, jichž bylo přímo

---

Jahre 1526 bis auf die Neuzeit VIII, Praha 1895; *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu IX/Die Böhmischen Landtagsverhandlungen und Landtagsbeschlüsse vom Jahre 1526 bis auf die Neuzeit IX*, Praha 1897; *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu X/Die Böhmischen Landtagsverhandlungen und Landtagsbeschlüsse vom Jahre 1526 bis auf die Neuzeit X*, Praha 1900.

²⁰ František PALACKÝ (ed.), *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské IV*, Praha 1846; TÝŽ (ed.), *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské VI*, Praha 1872; Gustav FRIEDRICH (ed.), *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské XXXI* (= První kniha provolací Desk dvorských Království českého z let 1380–1394), Praha 1921; Gustav FRIEDRICH (ed.), *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské XXXV* (= Druhá kniha provolací Desk dvorských království Českého z let 1395–1410), Praha 1935; Gustav FRIEDRICH (ed.), *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské XXXVI* (= Třetí kniha provolací Desk dvorských království Českého z let 1411–1448), Praha 1941; Gustav FRIEDRICH (ed.), *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské XXXVII/1-3* (= Čtvrtá kniha provolací Desk dvorských království Českého z let 1453–1480), Praha 1941–1944.

²¹ Anna VAVROUŠKOVÁ (ed.), *Desky zemské Království českého*. Kvatern trhový běžný černý od léta 1541–1542, Praha 1941; TÝŽ (ed.), *Desky zemské Království českého*. Kvatern trhový běžný červený od léta 1542–1543, Praha 1935; dále Josef KOLLMANN (ed.), *Berní rejstříky a berně roku 1567*, SAP 13, 1963, s. 169–246; Václav PEŠÁK (ed.), *Berní rejstříky z roku 1544 a 1620*, Praha 1953; August SEDLÁČEK (ed.), *Rozvržení sbírek a berní roku 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné*, Praha 1869.

²² Sixt z OTTERSODORFU, *O pokoření*, ed. Josef Janáček; Josef TEIGE (ed.), *Sixta z Ottersdorfu knihy památné o nepokojných letech 1546 a 1547 I-II*, Praha 1920.

²³ Petr VOREL (ed.), „Přátelské snešení stavův českých“ z března 1547 a jeho signatáři, in: SO, s. 81–124.

²⁴ Jiří DVORSKÝ (ed.), *Pražské paměti Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605*, PSH 7, 1972, s. 161–172; Marek BYDŽOVSKÝ Z FLORENTINA, *Svět za tři králů*. Výbor z kronikářských zápisů o letech 1526–1596, ed. Jaroslav Kolár, Praha 1987; Bohdan ZILYNSKYJ (ed.), *Novoměstské letopisné záznamy z počátku vlády Ferdinanda I.*, FHB 5, 1983, s. 151–171.

²⁵ Julius GLÜCKLICH (ed.), *Nová redakce zemského zřízení Království českého z posledních let před českým povstáním*, Brno 1936; Hermenegild JIREČEK – Josef JIREČEK (eds.), *Zřízení zemská Království českého 16. věku*, Praha 1882; Josef JIREČEK (ed.), *Práva městská Království českého a Markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*, Praha 1876⁵. Sporadicky se s odkazy na tyto

či nepřímo využito, by bylo možno dále pokračovat, na druhou stranu nelze zastírat, že rovněž v případě jednotlivých měst či regionů jsou k dispozici cenné práce, doprovázené zároveň fundovanými úvody.

Patrně druhým nejstarším z těchto děl je Schlessingerova edice trutnovské kroniky Simona Hüttela, zachycující pro město obtížné období během zástavy pánům z Jendorfu.²⁶ Zevrubnou úvodní studií opatřená edice novobydžovské Knihy svědomí z pera Jana Kaprase obsahuje četné údaje pro období, kdy se Nový Bydžov vykoupil z poddanství a vstoupil mezi královská věnná města.²⁷ Úředník chrudimského finančního ústavu Karel Lábler počátkem 20. století připravil k tisku relativně spolehlivé přepisy chrudimských městských privilegií, čímž následoval příkladu vynikajícího znalce právních dějin Hermenegilda Jirečka, rytíře ze Samokova, který vydal městská privilegia vysokomýtská.²⁸ Až o desítky let později následovala edice královéhradeckých městských privilegií od archiváře Františka Beneše a registrové zpřístupnění privilegií jaroměřských připravené Erikem Bouzou a Miroslavou Štěpánovou.²⁹ Kronikářské záznamy z téhož města na horním toku Labe připomenul Jaroslav Šůla, zatímco Věra Vaňková připravila k vydání Smolnou knihu Dvora Králové nad Labem.³⁰ Opět nikoliv edici, přesto svým způsobem zveřejnění pramenů přinesly práce Františka Vaníčka, zabývajícího se poličskými městskými zápisy na přelomu středověku a raného novověku, a Radovana Dvořáka a Františka Hykso o městských registrech vysokomýtských z let 1423-1464.³¹ Úvodní studií jsou pro dějiny Chrudimi a její roli v událostech roku 1547 přínosné edice urbáře města a panství Heřmanův Městec a dále též pernštejnské korespondence z tohoto období, které připravil Petr Vorel.³² Pout' po edicích či alespoň

---

normativní texty setkáváme v soudních procesech, v nichž byli účastní královští rychtáři. O samotné instituci královských rychtářů však „nic netuší“ ani zemské zřízení a ani Koldín.

²⁶ Ludwig SCHLESSINGER (ed.), *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau (1484-1601)*, Prag 1881.

²⁷ J. KAPRAS (ed.), *Kniha svědomí*, s. LI-LXI.

²⁸ Hermenegild JIREČEK (ed.), *Listář královského věnného města Vysokého Mýta*, Vysoké Mýto 1900; Karel LÁBLER (ed.), *Listář královského věnného města Chrudimí*. Privilegia městská a listy králů českých, Chrudim 1900.

²⁹ František BENEŠ (ed.), *Privilegia města Hradce Králové*, Acta Musei Reginaehradecensis. Scientiae sociales 2/II, 1960, s. 3-71.

³⁰ Erik BOUZA – Miroslava ŠTĚPÁNOVÁ (ed.), *Jaroměřská privilegia*, in: *Minulosti Jaroměře*. Sborník k dějinám města II, Jaroměř 1971, s. 33-47; Jaroslav ŠŮLA (ed.), *Kronikářské záznamy v jaroměřském kopiáři ze XVI. století*, in: *Minulosti Jaroměře*. Sborník k dějinám města I, Jaroměř 1968, s. 54-63; Věra VAŇKOVÁ (ed.), *Smolná kniha města Dvora Králové nad Labem*, Krkonoše-Podkrkonoší 6, 1972, s. 138-149. Pro úplnost dodejme též starší edice Antonín SCHULZ (ed.), *Jich Milostí královen českých urození páni podkomoři a hofrychtěři*, Dvůr Králové nad Labem 1910; TÝŽ (ed.), *Archivní paměti ku poznání života i strážně na širém Královédvorskou od smrti Husovy až do doby Koniášovy*, Dvůr Králové nad Labem 1913. Edice jsou však poněkud problematické.

³¹ František HYKSA – Radovan DVOŘÁK, *Kniha bílá úzká. Městská registra vysokomýtská 1423-1464*, Choceň 1969; František VANÍČEK, *Staročeské městské zápisy poličské*, Polička 1940.

³² Zejména ve vztahu k osobě Zikmunda Anděla z Ronovce jakožto tehdejšího krajského hejtmána za rytířský stav, srov. Petr VOREL (ed.), *Pernštejnská diplomacie v době stavovského povstání roku 1547*. Edice listů

pokusech o zpřístupnění cenných archivních pramenů zakončíme dvěma chrudimensii, a to edicí *Liber sententiarum ab anno 1555* Renáty Růžičkové a Ceregettiho *Historie chrudimské*, pocházející sice z výrazně mladší doby, ale vracející se i do 16. století, kterou připravili Tilman Berger a Tomáš Malý.³³ Zvláštní postavení mezi uvedenými edicemi či alespoň přehledy o pramenech má práce Petra M. Weselského. Pochází už z roku 1847 a přináší přepis instrukce pro královského rychtáře Mikuláše Vodňanského z Čazarova v Kutné Hoře z roku 1590.³⁴ Podobných děl rozdílné úrovně je samozřejmě daleko více a v některých případech jde o integrální součásti širších pojednání k dějinám města, pro základní charakteristiku využitého materiálu však může postačit stávající stručný přehled. Jak je z něho patrné, v převážné míře se jedná o písemnosti správního a právního charakteru, nikoliv narativní prameny. Dochovaných pramenů odlišné povahy (heraldických, epigrafických či umělecko-historických) na život a činnost královských rychtářů je poskrovnu. V zásadě snad pouze vytesané iniciály v nejstarších částech měšťanských domů (Chrudim, Polička), dochované erby (Kadaň a další města) a epitafy (Chrudim) mezi tyto pozůstatky věků dávno minulých náleží.³⁵ Určitou naději do budoucna skýtá paradoxně snad jejich nedostatečná evidence, a tak se možná časem objeví další. Zmiňovaný chrudimský epitaf prozatím přináší, pokud je mi známo, jako jediný tvář královského rychtáře, jímž byl Václav Lípa (v úřadu 1580-1583, zemřel 1587).

1.5 Literatura, současný stav bádání

Příčinám, průběhu a následkům událostí z let 1547-1548 byla a je věnována oprávněná pozornost. Značné množství vydaných prací však jejich vyčerpávající zachycení a zevrubnější rozbor prakticky vylučuje. Otevřeně na výčet literatury rezignoval ve svých podnětných studiích věnovaných událostem let 1546-1547, následné disciplinaci a obnově královské

Jaroslava z Pernštejna z února až června 1547, VČsH 3, 1993, s. 231-272; TÝŽ, *Urbář města a panství Heřmanův Městec z roku 1572*, VČsH 2, 1992, s. 239-274.

³³ Josef CEREGETTI, *Historia chrudimská, v níž se vypisuje počátek města Chrudimě, jakož také zkáza a poznovu vystavení a všelikých věcí v něm sběhlých*, eds. Tilman Berger – Tomáš Malý, Chrudim 2005; Renáta RŮŽIČKOVÁ (ed.), *Tzv. Liber Sententiarum ab anno 1555*, Chrudim 1996.

³⁴ Petr M. WESELSKÝ (ed.), *Instrukcí rychtáře kr. priv. města Hory Kutné*, ČČM 21, 1847, č. 2, s. 101-106. Nevztahuje se ale jenom k městu Kutné Hoře, samotná instrukce byla pouze s jiným jménem vydána a rozeslána po ostatních královských a věnných městech.

³⁵ Ferdinand MADĚRA, *Heraldické procházky Kadaňskem V. Královští rychtáři v Kadani*, Památky – Příroda – Život 32, 2000, č. 2, s. 47-50.

autority Josef Válka.³⁶ Z tohoto důvodu se soustředím pouze na syntetické práce, k nimž bylo přihlédnuto, recentní texty a dále studie zabývající přímo královskými rychtáři. V zásadě totéž omezení platí rovněž pro literaturu věnovanou jednotlivým městům a práce zahraničních odborníků.

První souhrnné pojednání o stavovském odboji proti králi a následném potrestání jeho účastníků vzniklo už roku 1872, a dodnes je cenné svým materiálovým zaměřením.³⁷ V rozsáhlém a zevrubném díle o dějinách Prahy, které lze zároveň považovat za syntézu dějin Čech, se Wácslaw Wladiwoj Tomek o královských rychtářích, jejich dosazování a kompetencích zmiňuje překvapivě stručně, i když jeho práce přináší podrobný popis průběhu trestání provinilců v létě 1547. Tomek konstatuje, že „*král odňal konšelům všech tří měst právo k dosazování rychtářů, kterého od předešlého století užíwali, a vyhradil je sobě dle někdejšího staršího způsobu, čímž rychtář vyňat byl také z podřízenosti ku konšelům (...)*“.³⁸ Dále zdůrazňuje, že si král vymínil příjmy z pokut a že se v pražských městech následně nesetkáváme s rychtářem městským, jako tomu bylo do vynesení ortelu nad nimi. Ve Starém, Novém a Menším Městě pražském byl vedle rychtáře dosazen hejtman, „*který měl býti stálým dohlížitelem nad konšely, aby nic králi protimyslného předsewzítí nesměli*“.³⁹ Tomek tím upozornil na základní odlišnost mezi třemi pražskými a ostatními královskými městy, v nichž byli rychtáři dosazeni. V nich královští rychtáři dohlíželi vedle pokut také na jednání rad a na měšťany, což bylo vyhrazeno v hlavním souměstí hejtmanům. Na „venkově“ také kontinuálně fungovali městští rychtáři, z nichž se stali v zásadě pomocníci rychtářů královských. V Praze tento úřad asi skomíral či dočasně zanikl, neboť pozici dohlázele převzal hejtman, jehož podřízeným a zástupcem panovníka na soudech se stal královský rychtář. Situaci odpovídá také první instrukce vydaná královským rychtářům v lednu 1548, neboť ta do pražských měst nesměřovala. Zdejší rychtáři se spravovali instrukcí předanou jim už 8. října 1547 při dosazování rady a jejich ustanovení.⁴⁰ Autor implicitně naznačuje, že v pražských městech byl institut královských rychtářů v podstatě obnoven (nikoliv znovuzřízen) prostřednictvím odnětí práva na dosazení rychtáře městu. Novým opatřením bylo usazení hejtmanů.

³⁶ Josef VÁLKA, *Dialog krále se stavovskými obcemi o způsobu vládnutí*. Ferdinand I. a počátky absolutismu I, ČMM 124, 2005, č. 2, s. 429-450; TÝŽ, *Konflikt české zemské obce s králem 1546-1547*. Ferdinand I. a počátky absolutismu II, ČMM 125, 2006, č. 1, s. 33-51; TÝŽ, *Trest a obnova pořádku. Normalizace*. Ferdinand I. a počátky absolutismu III, ČMM 125, 2006, č. 2, s. 343-365.

³⁷ Karel TIEFTRUNK, *Odpor stavův českých proti Ferdinandu I. l. 1547*, Praha 1872. K trestům za účast na odboji především s. 238-363.

³⁸ Wácslaw Wladiwoj TOMEK, *Dějepis města Prahy XI*, Praha 1897, s. 402. Předání instrukce při jmenování je důležité i z hlediska dosazování královských rychtářů v dalších městech, neboť se objevují zmínky o jejím předání při usazení panovníkova zástupce. Konečně i v Praze se stali královskými rychtáři usedlí měšťané.

³⁹ *Tamtéž*, s. 402.

⁴⁰ *Tamtéž*, s. 403-404.

V ostatních městech (s výjimkou Českých Budějovic, Plzně, Ústí nad Labem, dočasně Kutné Hory a snad Poličky) však navazovali na středověké předchůdce stále rychtáři městští a homines novi zde byli právě rychtáři královští. Situace mezi Prahou a kupříkladu věnnými městy či polabskými královskými městy se zpočátku lišila, i když se postupem času začaly rozdíly stírat. V Praze roku 1547 tudíž dochází spíše k obnově, v dalších městech pak k dosazení rychtářů, avšak situace není zdaleka tak jednoznačná, jak ještě uvidíme.

Tomek otevřel svými díly odlišnou a konzervativnější cestu k poznání českých dějin. Pomineme-li několik desetiletí trvající césuru, podstatnějším se jeví být z hlediska královských rychtářů dílo Bohdana Chudoby. Ten zdůraznil, že jejich ustanovení představuje jeden z důsledků španělské výchovy infanta Ferdinanda, neboť buď přímo on sám, popřípadě jeho rádcové, aplikovali na řešení otázky politických ambic českých měst zkušenost s kastilskými corregidores. Názory o zahraničních vlivech na způsoby řešení dohledu nad královskými městy se později opakují. Toto tvrzení je podle mého názoru poněkud diskutabilní, jak se pokusím naznačit níže. Bylo by nepochybně zajímavé srovnat Chudobu s podobně konzervativním a vlivy románského světa zdůrazňujícím Zdeňkem Kalistou, avšak ten se k otázce králova postupu vůči městům po roce 1547 nevyjádřil. Přímou pozornost pozadí králova postupu vůči městům v otázce zeměpanských rychtářů nevěnovali ani další významní představitelé předválečné české historiografie (Pekař); šlo o podružný problém vztahu mezi panovníkem a stavovskou obcí. Tento náhled se projevuje například v Bretholzových českých dějinách, které vyšly v Gothě a byly určeny spíše pro zahraniční publikum. Poskytl přesto fundovaný přehled s nastíněním hlavních vývojových tendencí. Je přitom zajímavé, že koncepce příslušných pasáží nebyla nepodobná Tomkovi.⁴¹ Zikmund Winter stál mimo proudy a jeho zájem se soustředil především na kulturní dějiny. Z tohoto důvodu nepřinesl k tématu prakticky nic nového, i když se mu na druhou stranu podařilo přiblížit opomíjené aspekty městských dějin (životní styl, vybavení domácnosti, kulturní úroveň měšťanstva, vzdělanost a podobně).⁴²

František Palacký otevřel svým dílem odlišnou cestu v české historiografii. Snad byla o něco liberálnější, především se v ní však projevila náboženská orientace hodslavického rodáka a vyvrcholila ani ne tak v proslulé debatě o smyslu českých dějin, jako spíše v celkovém hodnocení jejich etapy za vlády Habsburků jakožto doby poroby. Primárně běželo o

---

⁴¹ Bertold BRETHOLZ, *Neuere Geschichte Böhmens I. Der politische und religiöse Kampf zwischen Ständen und Königtum unter Ferdinand I. (1526-1564) und Maximilian II. (1564-1576)*, Gotha 1920.

⁴² Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*, Praha 1890; TÝŽ, *Řemeslnictvo a živnost v XVI. věku v Čechách*, Praha 1909; TÝŽ, *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století*, Praha 1901 a řada dalších.

vývoj po roce 1620, zatímco předchozí období bylo vnímáno jako jakási predehra. Podobně vyznívají některé práce Antonína Rezka, jenž se událostem let 1546-1547 věnoval a za jehož účasti byl učiněn pokus o syntézu českých dějin v zásadě navazující na Palackého.⁴³ Julius Glücklich přes velmi zajímavé dílčí počiny nikdy nese-psal biografii Václava Budovce z Budova, byť by nejspíše šlo o dílo s vlivem na celkové vyznění předbělohorské epochy a soudě dle drobnějších prací by nezůstal stranou jeho pozornosti ani správní vývoj.⁴⁴ Ten zůstal v ohnisku zájmu archivářů. A právě z pera jednoho z nich, Františka Roubíka, pochází také nepřekonaná syntetická studie o královských rychtářích v pražských a ostatních královských městech a další o královských hejtmanech.⁴⁵ Otevřené přihlášení se k některému ze směrů bychom v těchto textech hledali marně. Přesto se zdá, že Roubík nahlížel na královské rychtáře jako na produkt nepřátelského habsburského absolutismu, jenž se však nedokázal s městy vypořádat razantně a za královské rychtáře vybíral jen měšťany, vybavil je nedokonalými instrukcemi, aby pak mohl dále do dění ve městech zasahovat a mimo jiné utahovat pomyslné politické i fiskální šrouby. Královští rychtáři nebyli odměňováni za svou práci, zůstávali závislí na městech a svými sousedy nebyli oblíbeni. Roubík svou studii založil na zevrubném a úctu vzbuzujícím pramenném výzkumu, nerefletoval však písemnosti z archivů jednotlivých měst. Z nich vyplývá, že rychtáři zůstávali platnými členy komunity, v jejich domech se scházeli sousedé a v zásadě záleželo jenom na nich, do jaké míry budou respekt ke svému postavení vyžadovat a uplatňovat příkazy nadřízených. Roubíkovo dílo je cenné nejenom svým rozsáhlým geografickým záběrem, využitím množství pramenů, ale také zpřístupněním některých písemností v podobě edice na závěr studie, upozorněním na význam instrukcí a na konflikty královských rychtářů s městy. Časový záběr je však příliš široký na to, aby bylo možno reflektovat veškeré nuance ve vývoji úřadu od jeho vzniku až po zánik rozhodnutím Josefa II. v 80. letech 18. století. Zdá se, že se příliš nezabýval pozadím sporů, pozůstalostních kauz, výběrem kandidátů a provázaností úřadu kupříkladu s Radou nad apelacemi. Poněkud stranou zůstává také role rychtářů v rámci fiskální správy, přičemž autor měl k dispozici dílo Antona Gindelyho či méně známou, ale zdařilou práci Jaroslava

---

⁴³ Antonín REZEK – Josef KOŘÁN – Josef SVÁTEK – Justin Václav PRÁŠEK, *Dějiny Čech a Moravy nové doby I*, Praha 1939; Antonín REZEK, *Statky zkonfiskované r. 1547 a jich rozprodávání*, PAM 10, 1874-1877, s. 451-482.

⁴⁴ Julius GLÜCKLICH, *Nová redakce*; opomenout nelze ani jeho spoluúčast na monumentálním počínu *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku*, eds. Jaroslav Bidlo – Julius Glücklich – Vladimír Helfert, Praha 1938.

⁴⁵ František ROUBÍK, *Královští hejtmané v městech pražských v letech 1547-1785*, SPDP 7, 1933, s. 121-188; TÝŽ, *Královští rychtáři v pražských i jiných městech v letech 1547 až 1783*, SPDP 6, 1930, s. 265-355.

Demela.⁴⁶ Vyznění některých závěrů je někdy až příliš jednoznačné. Podobně lze charakterizovat též studii věnovanou královským hejtmanům. Ačkoliv Roubíkovo dílo netvoří samostatnou monografii, svým rozsahem a záběrem je mezi ně zařazují. Jak ostatně v nedávné době naznačil Josef Hrdlička, Roubíka doposud nikdo nepřekonal.⁴⁷ Lze namítat, že Roubík do výčtu syntetických pojednání nepatří. Z určitého úhlu pohledu se jedná o stat' věnovanou spíše dějinám správy, nikoliv o pokus vystihnout základní vývojové tendence a snad i pověstného „ducha doby“. Přesto se domnívám, že tomu tak úplně není. Autor zařadil dějiny úřadu do obecnějších kontur, vystihnul směry politického vývoje na příkladu královských rychtářů. Stručný přehled starších českých syntéz předbělohorské doby v žádném případě není a nechce být vyčerpávající a podrobný. Jeho cílem bylo naznačit některé proudy v české historiografii a uvést díla, jež vznikla v době mírně předcházející či současné tvůrčí činnosti Františka Roubíka. Domnívám se, že pod jejich vlivem psal a tvořil koncepci stěžejních studií, jejichž prostřednictvím se přiklonil spíše ke směru hlásícímu se k odkazu Františka Palackého.

Poválečná česká historiografie cestu k syntéze dějin předbělohorské doby hledala relativně dlouho. Dílčími výstupy věnovanými dějinám řemesel a především edicí Sixta z Ottersdorfu na sebe upozornil Josef Janáček, jenž se pak práce zhostil a vytvořil vlivnou dvoudílnou monografii, byť snad původně ani nebyla jako stěžejní syntéza českých dějin v letech 1526-1618/1620 zamýšlena. I v tomto případě s ohledem na koncepci nemohla být věnována větší pozornost královským rychtářům, i když bychom zde našli také určité náznaky o inspiracích k zřízení úřadu ze zahraničí. Janáčka při psaní zřejmě ovlivnila jeho evangelická orientace, a tak dílo vyznívá spíše v neprospěch habsburského rodu. Další autorovy dílčí studie se již problematice měst věnují zevrubněji a dokonce se v nich se zmínkami o rychtářích setkáváme.⁴⁸ Analýze poměru sil mezi předbělohorskými panovníky a stavy věnuje soustavnou pozornost Jaroslav Pánek, který na toto téma uveřejnil řadu podnětných textů,

---

⁴⁶ Jaroslav DEMEL, *Dějiny fiskálního úřadu v zemích českých I*, Praha 1904, s. 158-175. Demel krom jiného poskytuje také vhlad do problematiky fiskální správy ve starším období v řadě evropských zemí; Anton GINDELY, *Geschichte der böhmischen Finanzen von 1526 bis 1618*, Wien 1868.

⁴⁷ Srov. Václav BŮŽEK et al., *Společnost českých zemí v raném novověku*. Struktury, identity, konflikty, Praha 2010, s. 743.

⁴⁸ Především v textu z roku 1960 upozorňuje na to, že při trestání měst šlo králi spíše o peníze a královští rychtáři byli od počátku i v pražských městech vybírání z konšelů, což jejich činnost předem relativizovalo, srov. Josef JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská I/1-2*, Praha 1968 a 1984; TÝŽ, *K účasti Pražanů v protihabsburském odboji roku 1547*, PSH 1, 1964, s. 21-30, poznámky s. 113-114. Z dalších prací TÝŽ, *Města v českých zemích v 16. století*, Hospodářské dějiny 4, 1979, s. 165-203; TÝŽ, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, Praha 1959; TÝŽ, *Zrušení cechů roku 1547*, ČsČH 7, 1959, s. 231-242 a další.

kteří mají stále značný vliv na současnou historiografii.⁴⁹ Z nedávných prací, jež byly věnovány českým dějinám v letech 1526-1618, je nutno zmínit především sedmý díl Velkých dějin zemí Koruny české z pera Petra Vorla.⁵⁰ Autor přináší souhrn nejnovějších poznatků k dějinám sledované epochy a zároveň je v souladu se svými staršími výzkumy doplňuje o doposud v syntézách spíše opomíjené ekonomické a monetární aspekty. Pozornost je věnována rovněž reformní politice krále a později císaře Ferdinanda I. a událostem let 1546-1547 včetně potrestání účastníků z řad třetího stavu. Konečně posledním dílem je dvoudílná přehledová práce Jaroslava Čechury.⁵¹ Vedle souhrnných monografií byla problematice českých královských měst a měšťanstva věnována řada dalších monografií, studií a článků. Z posledních a pro předloženou rozpravu neinspirativnějších je nutno zmínit práce Jindřicha Tomase, Jiřího Peška zaměřené na vzdělanost a kulturu předbělohorských českých měst, Jaroslava Millera cílící na uplatnění komparativních metod a srovnání vývoje měst ve středoevropském prostoru, Josefa Hrdličky, Zdeňka Vybírala a Tomáše Sternecka týkající se obnovování městských rad, správních úřadů, politických elit a proměn postavení měšťanstva, případně Michaely Hrubé zabývající se soustavně severočeskými královskými městy.⁵² Pohledu na dějiny českého předbělohorského státu, poměrům mezi králem a stavy, postavení

---

⁴⁹ Zejména Jaroslav PÁNEK, *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547-1577*. K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě, Praha 1982; ze studií pak především TÝŽ, *Centrální a regionální prvky dualistického politického systému*. Země České koruny v 16. a na počátku 17. století, in: XXIII. Mikulovské sympozium, Brno 1995, s. 31-39; TÝŽ, *K sněmovní politice Ferdinanda I.* Králův pokus o manipulaci českých stavů na generálním sněmu v roce 1557, FHB 2, 1980, s. 209-246; TÝŽ, *K úloze byrokratizace při přechodu od stavovské k absolutní monarchii*, AUC-Phil. et hist., Studia historica 36, 1989, s. 75-85; TÝŽ, *Politický systém předbělohorského českého státu*, FHB 11, 1987, s. 41-101; TÝŽ, *Republikánské tendence ve stavovských programech doby předbělohorské*, FHB 8, 1985, s. 43-62; TÝŽ, *Úloha stavovství v předbělohorské době 1526-1620*. Vývoj názorů novodobé české historiografie, ČsČH 25, 1977, s. 732-761.

⁵⁰ Petr VOREL, *Velké dějiny zemí Koruny české VII*, Praha – Litomyšl 2005.

⁵¹ Jaroslav ČECHURA, *České země v letech 1526-1583*. První Habsburkové na českém trůně I, Praha 2008; TÝŽ, *České země v letech 1584-1620*. První Habsburkové na českém trůně II, Praha 2009.

⁵² Souhrnně s odkazy na další literaturu kapitoly od týchž srov. Václav Bůžek et al., *Společnost*, s. 119-130, 356-401, 534-558, 643-660; Michaela HRUBÁ, *Erbovní měšťané – „urozená“ vrstva předbělohorských českých měst (Životní styl erbovních rodin na příkladu Mrázů z Milešovy v Litoměřicích)*, in: V komnatách paláců – v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám, eds. Kateřina Jíšová – Olga Fejtová – Petr Kreuz – Jiří Pešek – Hana Svatošová, Praha 2007, s. 245-257; TÝŽ, „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle“. Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době, Ústí nad Labem 2002; Jaroslav MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé*. Město středovýchodní Evropy 1500-1700, Praha 2006 (souhrnně); Jiří PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547-1620*. Všední dny kulturního života, Praha 1993 (souhrnně); Tomáš STERNECK, *Město, válka a daně*. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou (1593-1606), Praha 2006; TÝŽ, *Měšťanské elity v berních úřadech a královská města jako daňoví poplatníci – střet zájmů?* Případ předbělohorského Brna, in: Pražské městské elity středověku a raného novověku. Jejich proměny, zázemí a kulturní profil, eds. Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek, Praha 2004, s. 225-243; Jindřich TOMAS, *Praha – hospodářské a sociální poměry a předpoklady události roku 1547*, in: Od městské aglomerace k právnímu městu a městskému stavu (Výbor studií), eds. Jan Klápště – Oldřich Kotyza, Litoměřice 1999, s. 91-97.

královských měst a ekonomickému vývoji byla věnována celá řada dalších studií prezentovaných v poznámkovém aparátu v rámci textu.

Nepochybně je vhodné zdůraznit práce věnované přímo královským rychtářům v jednotlivých městech. Nutno ovšem podotknout, že řada starších textů se nemůže přínosu studie Františka Roubíka rovnat. Pozornost věnoval problematice Karl Frank, jenž kladl důraz na události v 17. století a na souvislosti mezi královskými rychtáři a Lichtenštejnovou a Ditrichštejnovou činností v Čechách a na Moravě po Bílé hoře. Frank se kupříkladu domníval, že existovala v zásadě jenom jediná instrukce, která inspirovala vznik téhož předpisu pro královské rychtáře dosazené do moravských zeměpanských (markrabských) měst v květnu 1621. Autor zdůrazňuje vliv úřadu královských rychtářů na obdobnou instituci zřízenou na lichtenštejnských panstvích a dalších statcích na Moravě a v Čechách (Šumperk, Litovel, Lanškroun, Moravská Třebová, Opava, Krnov, kounicovský Uherský Brod, ugartovské Velké Meziříčí). Jde o zajímavou práci, avšak místy poněkud nepřesnou. Ačkoliv tu byli královští rychtáři usazeni až v roce 1622, nelze opomenout soupis panovníkových zástupců v Ústí nad Labem připravený lékárníkem Alexandrem Marianem. Heinrich Ankert je autorem poněkud zevrubnějšího textu o litoměřických královských rychtářích, přičemž zdůrazňuje jejich příslušnost mezi nejbohatší měšťany, dlouhou zkušenost z práce v radě a vzájemnou příbuznost některých z nich (členové rodu Mrázů z Milešovy). V ještě větší míře se příbuzenským vazbám mezi rychtáři na příkladu Žatce zabýval Wenzel Katzerowsky. Podobný text připravil gymnaziální profesor v Klatovech František Nekola. Charakterizoval královské rychtáře jako „oddané a horlivé pomocníky komory“. Kromě chronologického seznamu jednotlivých mužů v úřadě shromáždil i některé zajímavosti o výkonu jejich funkce.⁵³

Zcela odlišný charakter a daleko vyšší úroveň mají studie připravené Vladimírem Bystrickým a Marií Bisingerovou. Vladimír Bystrický se ve dvou příspěvcích věnoval osobě prvního královského rychtáře v západočeském Stříbře Jana Telítka. Jeho text považují z hlediska předložené práce za mimořádně podnětný, neboť reflektuje celou řadu aspektů výkonu svěřené funkce. Bystrický neopomenul rodinné a osobní vazby, původ, úřední povinnosti a podobně. Naproti tomu se Marie Bisingerová vydala poněkud odlišnou cestou.

---

⁵³ Karl FRANK, *Die Institution der Fürsten- und Grafenrichter*, ZDVGMS 12, 1908, s. 163-186; TÝŽ, *Die Institution der Königsrichter*, ZVGMS 10, 1906, s. 394-414; TÝŽ, *Die Schönberger und Littauer Instruktion des Fürstenrichters*, ZDVGMS 11, 1907, s. 59-94; Heinrich ANKERT, *Die königlichen Richter der Stadt Leitmeritz*, MVGDB 44, 1906, s. 492-503; Wenzel KATZEROWSKÝ, *Die königlichen Richter von Saatz*, MVGDB 18, 1880, s. 60-68; Alexander MARIAN, *Die kaiserlichen Richter in Aussig (1622-1783)*, MVGDB 35, 1897, s. 363-375; František NEKOLA, *Královští rychtářové v Klatovech*, in: *Programm c. k. státního reálného a vyššího gymnasia v Klatovech vydaný za školní rok 1904-1905*, Klatovy 1905, s. 5-16.

Vedle kompetencí a vykonávané správní agendy až do zrušení úřadu roku 1783 přináší seznam zeměpánových zástupců v Kutné Hoře. Upozorňuje, že zde byl první královský rychtář dosazen až v roce 1551 v důsledku opatrného postupu města během odboje stavů proti králi v letech 1546-1547.⁵⁴ Do této skupiny textů náleží v určitém smyslu slova také práce Jaroslava Douši. Autor trefně charakterizuje královské rychtářství jako vrchol kariéry daného jedince v městské správě.⁵⁵

V edicích pramenů k jednotlivým městům je naznačeno, že obsahují namnoze zajímavé úvodní studie o dějinách příslušného města. Cenné informace lze získat z další regionální literatury věnované konkrétní lokalitě, v níž o ediční zpřístupňování primárně nejde. Pozornost znovu soustředím na nejdůležitější díla, která ve většině případů obsahují zevrubné soupisy další literatury. Vedle již zmíněné Kaprasovy edice je nutné uvést práce Antonína Doležala, Celestina Říhy a Jaroslava Prokopa o novobydžovských dějinách.⁵⁶ Posledně jmenovaný je autorem zevrubně zpracovaných dějin s bohatou bibliografickou přílohou. Naopak modernější soubornou publikaci k dějinám města doposud postrádá malebný Trutnov, může se však právem „chlubit“ minuciózním přehledem historiografie města a oblasti, do níž spadá také Dvůr Králové nad Labem, z pera Vladimíra Wolfa. Ze starších prací lze využít především monografii Julia Lipperta a článku Richarda Müllera, zatímco práce Reinharda Lamera z roku 1971 představuje v zásadě pouze přepracované dílo Lippertovo, z poslední doby je nutno ocenit především zevrubnou studii Jiřího Bocka s odkazy na další literaturu.⁵⁷ Dvůr Králové nad Labem na moderní zpracování dějin města také stále čeká. Podobně jako nedaleký Trutnov však má výhodu v zájemcích o regionální dějiny, jejichž platformou se stal sborník Krkonoše-Podkrkonoší. První přehled dějin města

---

⁵⁴ Vladimír BYSTRICKÝ, *Jan Telítka, první královský rychtář ve Stříbře po roce 1547*, Sborník Okresního muzea v Tachově 7, 1972, s. 15-33; TÝŽ, *Osoba prvního královského rychtáře ve Stříbře po roce 1547*, in: Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie, ed. Petr Vorel, Praha – Pardubice 1999, s. 125-134; Marie BISINGEROVÁ, *Úřad královského rychtáře v Kutné Hoře a jeho písemnosti*, Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – historie 61, 2007, č. 1-2, s. 81-86.

⁵⁵ Jaroslav DOUŠA, *Seznamy staroměstských konšelů z let 1547-1650*, PSH 14, 1982, s. 65-119 (zejména poznámka č. 1 na s. 68-69); TÝŽ, *Staroměstští konšelé v jiných funkcích městské samosprávy v letech 1571-1602 a 1630-1650*, DocP 15, 1997, s. 43-74.

⁵⁶ Antonín DOLEŽAL, *Poddaní a vrchnost na panství královského věnného města Nového Bydžova*, Nový Bydžov 1906; Celestin ŘÍHA, *Dějiny a místopis královského věnného města Nového Bydžova*, Praha 1868; Jaroslav PROKOP, *Nový Bydžov v proměnách staletí*, Nový Bydžov 2005, zejm. s. 45-51 a 249-290 (bibliografie).

⁵⁷ Jiří BOCK, *Historický a hospodářsko-správní vývoj Trutnovska do roku 1620*, SAP 55, 2005, č. 2, s. 315-378; TÝŽ, *O komorním platu Trutnova v dochovaných právních rukopisech z 15. a 16. století*. Příspěvek k dějinám věnných měst a české královské komory, Ročenka Státního okresního archivu v Trutnově 1999, s. 159-169; Reinhard LAMER, *Trautenau. Geschichte einer deutschen Stadt*, Wien 1971; Julius LIPPERT, *Geschichte der königlichen Leibgedingstadt Trautenau*, Prag 1863; Richard MÜLLER, *Das Stadtbild von Trautenau im 16. Jahrhundert*, Jahrbuch des Deutschen Reisegebirgsverein für das Jahr 1923, Hohenelbe 1923, s. 60-70; Vladimír WOLF, *Nástin historie dějepisectví Trutnovska 20. století*, in: Historiografie Trutnovska (= Krkonoše – Podkrkonoší. Supplementum 8), eds. Václav Horák – Vlastimil Málek, Trutnov 2008, s. 11-31.

sepsal Carl-Joseph von Bienenberg už roku 1782, následovaly práce Antonína Konstantina Vítáka a Tomáše Halíka. Historik a archivář Antonín Schulz, který zmanipuloval královédvorský městský archiv, se k sepsání monografie či studie o dějinách města nedostal. V poslední době se možnostmi dalšího bádání o královédvorských dějinách zabýval Vladimír Wolf a zločinu a trestu věnoval pozornost Jindřich Francek, jenž se ve stručnosti zmínil také o královských rychtářích.⁵⁸ Jaroměřské dějiny zpracoval Antonín Knapp, na jehož počín navázal kolektiv autorů v letech 1968 a 1971 sborníky o minulosti města, které obsahují bibliografické seznamy z pera Vladimíra Wolfa. Při příležitosti výroční první zmínky doplnili paletu textů o Jaroměři roku 1976 Erik Bouza a Hana Homolová. Četné příspěvky obsahuje také zpravodaj jaroměřského muzea.⁵⁹

Největší z královských věnných měst, Hradec Králové, se může pochlubit zpracováním historie už od konce 18. století. Práce Františka Švendy však víceméně odpovídá době, v níž vznikla. Spíše než k zjištění informací k vývoji ve městě a proměnám správy jí lze využít jako osobitý pramen k náhledu měšťanů na genezi města a periodizaci jeho dějin. Na svou dobu celkem povedená je Bienenbergova kniha z roku 1780, která představuje mimo jiné cenný doklad přístupu současníků k městské historiografii. Správním vývojem Hradce Králové ve středověku se zabýval Pavel Bělina. Zevrubný přehled dějin města, žel bez větší pozornosti věnované prvnímu královskému rychtáři Jakubu Kadrmanovi a jeho následovníkům, podal Jaromír Mikulka. Na druhou stranu angažmá Královéhradeckých v událostech let 1546-1547 zmíněno je. Mikulka prošel velké množství literatury a pramenů, na něž odkazuje v poznámkovém aparátu.⁶⁰ Chrudim, druhé největší z věnných měst, disponuje zpracováním svých dějin také od 18. století, kdy je sepsal Antonín Ceregetti. Počátky města klade do 9. století a za období největšího rozmachu považuje dobu do poloviny

---

⁵⁸ Carl-Joseph von BIENENBERG, *Versuch einer kurzgefassten Geschichte der Stadt Königinhof*, Prag 1782; Tomáš HALÍK, *Dějiny Dvora Králové nad Labem*, Dvůr Králové nad Labem 1926; Jindřich FRANCEK, *Zločin a trest ve Dvoře Králové nad Labem* (= Krkonoše – Podkrkonoší. Supplementum 9), Trutnov 2010, zejm. s. 20; Antonín Konstantin VITÁK, *Dějiny královského věnného města Dvora Králové nad Labem*, Praha 1867; Vladimír WOLF, *O Dvoře Králové po třicetileté válce a o zpracování jeho dějin*, in: *Věnná města*, s. 56-59.

⁵⁹ Erik BOUZA – Hana HOMOLKOVÁ, *Stručné dějiny města*, in: *Jaroměř 1126-1976*, eds. Erik Bouza a kol., Jaroměř 1976, s. 9-62; Antonín KNAPP, *Paměti královského města Jaroměře nad Labem*, Jaroměř 1887; Vladimír WOLF, *Cesty a cíle jaroměřského dějepisce*, in: *Minulost Jaroměře I*, ed. Jan Kuběnka, Jaroměř 1968, s. 14-23; TÝŽ, *Historická bibliografie Jaroměře I*, in: *Minulost Jaroměře I*, s. 172-184; TÝŽ, *Historická bibliografie Jaroměře II*, in: *Minulost Jaroměře II*, ed. Jan Kuběnka, Jaroměř 1971, s. 155-158.

⁶⁰ Pavel BĚLINA, *Ze správní a hospodářské agendy města Hradce Králové ve 14. a na počátku 15. století*, SAP 1973, s. 156-191; Carl-Joseph von BIENENBERG, *Geschichte der Stadt Königgratz*, Praha 1780; z „obrazů“ dějiny Hradce Králové je pro sledované období nejdůležitější druhý, srov. František de Paula ŠVENDA, *Druhý, železný obraz města Králové Hradce nad Labem, tj. truchlivé proměny v náboženství, kostelův a klášterův rušení, síly udatnosti mysle nepřemoženou stálostí provedené*, Hradec Králové 1800 a 1802; Jaromír MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové do roku 1850 I-II*, Hradec Králové 1994-1997 (stručný vhled do historiografie v 1. díle, s. 5-10).

16. století, kdy ztratilo své statky a zchudlo. Využívá přitom pramenů uložených tehdy na radnici, zabývá se také církevním vývojem v Chrudimi, jednotlivými duchovními správci se zřetelem k pobělohorskému období, přítomností vojska ve městě, nevídanou návštěvou pruského krále Fridricha II. a také zajímavostmi a epizodami. Dílo lze považovat za pramen i za literaturu, a proto je uvedeno v podaném výčtu hned dvakrát. Chrudimskou historií se v 2. polovině 19. století zabýval Antonín Rybička. Dílo skutečského rodáka je nicméně problematické; některé své dedukce poněkud překombinoval, jindy se prostě ani nedají ověřit. Řada článků k dějinám města a okolí vyšla ve sbornících do poloviny 20. století, k dispozici je také souhrnné dílo kolektivu autorů, jehož historii a místopisu věnovaný díl vyšel v roce 1926 a dodnes nebyl překonán. O něco později sepsal množství novinových a časopiseckých příspěvků chrudimský historik Čeněk Florián, i když jeho závěry bývají někdy v konfrontaci s prameny, které neměl k dispozici, sporné. Od 80. let se Chrudimskem a jeho správním centrem intenzivně zaobíral Jan Frolík. S Jiřím Siglem překročili časový rámeček středověkých dějin, a zabývali se městem i v 16. století. Počátkem 90. let vydal svou „Starou Chrudim“ právník Jiří Charvát. Přináší celou řadu zajímavých informací, nepřekročil však příliš úroveň prací, z nichž vycházel, neměl ani k dispozici později publikované texty Jana Frolíka. Počátkem druhého milénia při příležitosti výročí první písemné zmínky o městě připravil kolektiv autorů převážně z řad zaměstnanců muzea a archivu také vlastivědnou encyklopedii, v níž hesla se vztahem k správě a právnímu vývoji připravili především Renáta Růžičková a Ivo Šulc.⁶¹

První z novodobých zpracování dějin Vysokého Mýta přichystal Alois Vojtěch Šembera v polovině 19. století. Na něj navázal svou minuciózní monografií Hermenegild Jireček. Jireček sice na prameny přímo neodkazuje, přesto z jeho knihy jejich zevrubné studium doslova číší. Je to i v současnosti výhodné, protože městský archiv stále není přístupný. Jeho údaje byly pozdějšími badateli už spíše doplňovány. Od 60. let se

---

⁶¹ A. CEREGETTI, *Historia*; Čeněk FLORIÁN, *Chrudim*, Chrudim 1954; TÝŽ, *Chrudimská škola, kolébka zdejšího gymnasia I (do doby bělohorské)*, in: Památník reálného gymnasia v Chrudimi 1863-1948, ed. Jaroslav Adánek, Chrudim 1948, s. 9-12; Jan FROLÍK – Jiří SIGL, *Chrudim v pravěku a středověku. Obrázky z každodenního života*, Chrudim 1998; TÝŽ, *Příspěvek k dějinám vybraných královských měst ve východních Čechách na základě nových archeologických výzkumů*, in: Kultura středniewiecznego Ślaska i Czech (Miasto), Wrocław 1995, s. 81-89; Jiří CHARVÁT, *Stará Chrudim*, Chrudim 1991; Tomáš MALÝ, „...nechtejte tomu, aby jací soudové a nevole po mé smrti byly...“ *Dědická praxe a pozůstalostní konflikty v raně novověké Chrudimi*, ChVS 7, 2003, s. 55-100; Antonín ROUBIC, *Hospodářské a sociální poměry v Chrudimi do konce XV. století* (diplomová práce na FF UP), Olomouc 1956; TÝŽ, *K právnímu a správnímu vývoji města Chrudimě do roku 1547*, ČSPS 57, 1959, s. 14-20; Antonín RYBIČKA, *Dodatky k vypsání starších chrudimských rodin erbovních a patricijských*, VKČSN 1889, s. 177-181; TÝŽ, *M. Martin Faberius Rakovnický*, VKČSN 1886, s. 3-7; TÝŽ, *O erbovních a patricijských rodinách v XV. až XVII. století v městě Chrudimi usedlých*, VKČSN 1883, s. 53-78; TÝŽ, *O rodině erbovní Švěchinů z Paumberka*, ČMKČ 36, 1862, s. 255-268; TÝŽ, *O starožitnostech a umělcích Chrudimských*, ČČM 22, 1848, s. 415-435, 484-509, 592-611.

vysokomýtskou historií zabýval Radovan Dvořák, jenž sepsal celkem zdařilé pojednání doprovázené podrobným soupisem literatury.⁶² Konečně Poličce, poslednímu, nejmenšímu a patrně také nejmalebnějšímu z východočeských věnných měst, se dostalo pozornosti od Josefa Václava Justina Michla v polovině a od Jana Václava Štefky na sklonku 19. století a dále v různých časopiseckých příspěvcích ve Vlastivědném sborníku východočeském o několik desítek let později. Koncem 50. let 20. století editoval Josef Drahoš sborník se stručným zpracováním dějin města a poté připravili historický a architektonický přehled dějin města Dobroslav Líbal a Lubomír Reml. Nejpodrobnější monografii sepsali Jindřich Růžička a Josef Krušina. V roce 1968 ale vyšel jenom první díl (do roku 1848) a druhý zůstává v rukopise. Z poslední doby uveďme monografii od Jindřicha Růžičky a Stanislava Konečného.⁶³ Buď v těchto na dějiny měst zaměřených pracích není učiněna o královských rychtářích zmínka vůbec, případně jsou líčeni jako v rámci trestů za účast na odboji dosazení dohlížitelé. Velmi trefně se ale na adresu zeměpánových zástupců vyjádřil Radovan Dvořák s tím, že „císařští rychtáři, příbuzensky spjatí s konšelstvem, jsou pro panovníka nespolehliví a často stojí na straně městského patriciátu“.⁶⁴ Vedle věnných měst se předložená rozprava zabývá také dalšími královskými městy. Literatura pojednávající o Nymburce, Čáslavi, Táboře, Domažlicích, Českém Brodě, Kolíně nebo Kouřimi je uvedena v bibliografii na závěr práce. Výčet děl by jinak byl už neúnosně rozsáhlý. Tento postup ostatně odpovídá celkovému geografickému záběru, neboť pozornost je věnována primárně právě východočeským městům věnným.

V pojednání o relevantní literatuře se objevuje zásadní mezera, kterou představuje absence zmínky o správních dějinách. Nutno přiznat, že v tomto ohledu bude deskripce relativně krátká. Doposud nepřekonaný vhled do problematiky přinášejí Zdeňka Hledíková a Jan Janák, a to včetně bibliografie.⁶⁵ Jejich dílo popisuje spíše ideální a obecnější stav, který

---

⁶² Radovan DVOŘÁK, *Vysoké Mýto. Průvodce městem a jeho dějinami*, Vysoké Mýto 1961; TÝŽ, *Vysoké Mýto. Stručné dějiny města*, Ústí nad Orlicí 2003; Hermenegild JIREČEK, *Královské věnné město Vysoké Mýto. Obraz místopisný, dějpravný, životopisný i statistický*, Vysoké Mýto 1884; Věra SEKOTOVÁ, *Archivní fond města Vysokého Mýta, jeho obsah a osud*, in: VM, s. 133-136; Věra SEKOTOVÁ – Martin SVATOŠ – Michal SVATOŠ, *Vraclav - genius jednoho místa*, Vysoké Mýto 2002; Alois Vojtěch ŠEMBERA, *Vysoké Mýto. Královské věnné město v Čechách, Olomouc 1845 a další*.

⁶³ Josef KRUŠINA, *Z dějin Poličky*, Poličsko. Vlastivědný sborník, ed. Josef Drahoš, Pardubice 1958, s. 7-20; Dobroslav LÍBAL – Lubomír REML, *Polička. Historický a architektonický vývoj královského věnného města a okolí*, Praha 1961; Jindřich RŮŽIČKA – Stanislav KONEČNÝ, *Polička. Věnné město českých královen*, Praha 2001; Jindřich RŮŽIČKA – Josef KRUŠINA, *Dějiny města Poličky I. Šest století feudálního řádu*, Hradec Králové a Polička 1968; Jan Václav ŠTEFKA, *Královské věnné město Polička v přítomnosti a minulosti*, Polička 1893.

⁶⁴ R. DVOŘÁK, *Vysoké Mýto. Stručné dějiny*, s. 31.

⁶⁵ Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005².

se od reality lišil, měnil se rovněž město od města. Problém však není v nedostatku studií, nýbrž v jejich roztržitosti a prozatím nedostatečné „syntetizaci“ jejich závěrů. V celé řadě případů jsou informace k vývoji správy obsaženy v pracích věnovaných dějinám jednotlivých měst. Z dalších výstupů lze zmínit, byť bez přímé vazby ke sledované oblasti, zdařilé přehledy Bohumíra Roedla věnované Lounům a na příkladu konkrétní rodiny Hošťálků také Žatci, studie Ludmily Sulitkové a Hany Jordánkové, Olgy Fejtové, Marie Kapavíkové, Quido Kastnera, Karla Křesadla, Antonína Roubice či znovu Františka Roubíka.⁶⁶

Pohled na české dějiny z venčí může posloužit pro postihnutí aspektů, které jsou pro domácí odborníky jaksi samozřejmé. Robert Evans podává české dějiny v kontextu utvářející se habsburské monarchie jako kontinuálně se odvíjející příběh, v němž panovník a stavové nemusejí nutně zůstat pouze soupeři. K roli měst v tomto procesu se nicméně příliš nevyjadřuje.⁶⁷ Zevrubně se českými dějinami a správními proměnami zabýval Winfried Eberhard, jenž se dokonce vyjadřuje za využití Roubíkovy práce k otázce královských rychtářů. Hovoří přitom o návratu jmenování do rukou panovníka poté, co města tyto pravomoci získala v důsledku husitské revoluce.⁶⁸ Syntetickou práci uveřejnil v roce 1994 Joachim Bahlcke, který se pokusil srovnat vývoj v jednotlivých českých korunních zemích.⁶⁹ Zaměřil se na jejich postavení v rodícím se habsburském soustátí, změny vyvolané novým vládním kurzem, podíl českých zemí na bojích s Turky, na tvořící se stavovskou opozici a proměny jejího programu v reakci na vnější impulsy a podobně. Práce je zajímavá především v tom, že nahlíží na věc zvenčí a periodizuje české dějiny oné doby na tři etapy v souvislosti s proměnami vztahů mezi králem a stavy. Je však otázkou, zda Bahlcke až příliš nepodléhá představě o konfliktním soužití obou „mocí“. Soudě dle Evansových prací totiž mohly obě strany vzájemně spolupracovat a ke svému posílení využívat jedna druhou v rámci stávajících struktur. Vzájemná spolupráce mezi rakouskými a českými historiky našla ohlas ve vydání

---

⁶⁶ Olga FEJTOVÁ, *Formování správy raně novověkých měst pražských jako „demokratizační proces“*, ČČH 108, 2010, s. 615-636; Hana JORDÁNKOVÁ – Ludmila SULITKOVÁ, *Brněnská městská kancelář v předbělohorském období*. Prosopografická a diplomatická studie, SAP 45, 1995, č. 2, s. 291-510 (a četné další studie od týchž); Marie KAPAVÍKOVÁ, *Příspěvek k organizaci městské správy v Kutné Hoře v 16. století*, SĚSH 16, 1981, s. 57-76; Quido KASTNER, *Městská správa v Litoměřicích v 16. století*, in: Stavovský odboj, s. 135-144; Karel KŘESADLO, *K dějinám města Slaného v 15. a 16. století*, SĚSH 9, 1974, s. 119-134; TÝŽ, *Správa a soudnictví ve Slaném v polovině 16. století*, SĚSH 10, 1975, s. 173-182; Jaroslava MENDELOVÁ, *Správa Nového Města pražského v letech 1348-1784*, DocP 17, 1998, s. 43-50; Bohumír ROEDL, *Vademecum městské správy v Lounech 1573-1727*, Louny 2004 (zejm. s. 29-31 ke královským rychtářům); TÝŽ, *Žatecká rodina Hošťálků z Javořice* (= Studie muzea v Žatci 4), Žatec 1997; Antonín ROUBIC, *K právnímu*, s. 14-20; František ROUBÍK, *K poměrům ve správě města Domažlic v 17. století*, MZK 9, 1972, s. 111-128 a další.

⁶⁷ Robert John Weston EVANS, *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*, Praha 2003.

⁶⁸ Winfried EBERHARD, *Monarchie und Widerstand. Zur ständischen Oppositionsbildung im Herrschaftssystem Ferdinands I. in Böhmen*, München 1985, s. 482.

⁶⁹ Joachim BAHLCKE, *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit. Die Länder der Böhmisches Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526-1619)*, München 1994.

několika sborníků, z nichž alespoň část byla zaměřena na raný novověk, byť se tu ne vždy objevují příspěvky o postavení měst v rodící se středoevropské mocnosti.⁷⁰ Pokud ke změnám v letech 1546-1547 došlo z popudu Ferdinanda I., nepochybně je vhodné vzpomenout také prací věnovaných tomuto vládcovi. Tištěné výstupy z poslední doby jsou spojeny zejména se jménem Alfreda Kohlera, jenž společně s Martinou Fuchs vydal sborník o zakladateli středoevropského soustátí, kde se setkáváme také s podnětnými texty o jeho vztazích k městům.⁷¹ Ve větší míře než v českých zemích byla v německojazyčné oblasti věnována pozornost dějinám správním, institucionálním a ústavním (ve smyslu zemských zřízení). Tato problematika stála v centru zájmu Otto Brunnera.⁷² Zevrubné a obtížné překonatelné dílo věnované dějinám správy na území někdejší Svaté říše, reflektující proměny struktur, ekonomické, náboženské a historické odlišnosti jednotlivých částí připravili Kurt Jeserich, Hans Pohl a Georg-Christoph von Unruh. Roku 1999 přišel s rozsáhlou srovnávací monografií o správě napříč Evropou od úsvitu prvních států po 20. století Wolfgang Reinhard. Ponecháme-li stranou proces postupné profesionalizace správy či otázky absolutní nebo smíšené monarchie, autor sympaticky upozornil, že poměr mezi centrální mocí a jejími protipóly nemusí být ani zdaleka konfliktní a že je možné zapojit k prosazování centrálních zájmů potenciálně nepřátelského lokálního oponenta v roli služebníka, prostřednictvím čehož lze využít jeho kontaktů.⁷³ Dějiny správy přitom nemusí představovat pouze jednu z pomocných disciplín pro práci archivářů, ale plnohodnotnou součást bádání, která umožňuje sledovat celospolečenské procesy a vývoj, zejména prostřednictvím stoupající nutnosti zajistit pro rodící se státní aparát dostatek finančních prostředků a tím jeho nezávislost na neustálém kolotoči půjček.⁷⁴

S podobami správy v jednotlivých zemích úzce souvisí otázka jejího konkrétního výkonu, například ve městech. V české historiografii se objevují názory, že dosazení královských rychtářů, bez ohledu na to, zda šlo o zřízení nebo obnovení, se událo pod vlivem podobné zkušenosti v jiných habsburských zemích. Tuto myšlenku lze akceptovat až poté, co

⁷⁰ Thomas WINKELBAUER, *Kontakte und Konflikte. Böhmen, Mähren und Österreich: Aspekte eines Jahrtausends gemeinsamer Geschichte*, Horn-Waidhofen an der Thaya 1993. Zde zaujmou především dva pohledy na zkoumání společné minulosti v raném novověku od Jaroslava Pánka a Karla Vocelky.

⁷¹ Alfred KOHLER, *Ferdinand I. 1503-1564. Fürst, König und Kaiser*, München 2003; Martina FUCHS – Alfred KOHLER (Hgg.), *Kaiser Ferdinand I. Aspekte eines Herrscherlebens*, Münster 2003 a řada dalších.

⁷² Otto BRUNNER, *Städtische Selbstregierung und neuzeitlicher Verwaltungsstaat in Österreich*, *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* 6, 1955, s. 221-249. Brunner se v obecněji laděném textu soustředí na období od 16. do 19. století a v zásadě vnímá změny jako evoluční.

⁷³ Wolfgang REINHARD, *Geschichte der Staatsgewalt. Eine vergleichende Verfassungsgeschichte Europas von den Anfängen bis zur Gegenwart*, München 1999, passim.

⁷⁴ Karlheinz BLASCHKE, *Die Verwaltungsgeschichte als Spiegel der gesellschaftlichen Entwicklung*, in: *Beiträge zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte Sachsens. Ausgewählte Aufsätze*, Leipzig 2002, s. 113-126 (původně *Annali della Fondazione Italiana per la Storia Amministrativa* 2, 1965, s. 9-21).

alespoň na základě literatury ověříme její platnost. Benjamin Gonzalez Alonso, tehdy ještě docent na univerzitě v Salamance, roku 1970 vydal rozsáhlou a zevrubnou práci zaměřenou na úřad *corregidorů* v Kastilii v letech 1348-1808. I když vznikla v nesnadné době stále ještě silného falangistického režimu, představuje dodnes nepřekonanou syntézu. Kastilská města měla od středověku ve správním systému poněkud zvláštní postavení. Vše souviselo s pohnutými dějinami království a jeho dobývání na muslimech. Silné pozice díky neustálým bojům měly v zemi rytířské řády, které byly do značné míry nezávislé na Koruně, specifika nalézáme též u šlechty.⁷⁵ Další stratifikací se v zemi objevili známí *grandi* hájící své postavení a „čistotu krve“ institutem zvaným *mayorazgo*, z něhož vznikl i v českých zemích známý *fideikomis*. Kastilští králové neměli mnoho příležitostí, jak svou vůli prosazovat. Další zajímavostí se staly *Hermandades* (*Santa Hermandad* je doslova „svaté bratrstvo“). Do češtiny lze tento termín přeložit jako *landfrýd*, v němž se města sdružovala na svou obranu. Koruna to tolerovala a začala využívat k prosazování svých zájmů. Postupem času v podstatě ve snaze posílit své postavení ve městech navzdory jejich výsadám (*fueros*) dosadil roku 1348 Alfons XI. již zmíněné *corregidores* (přijatelná jsou dle některých autorů také označení *asistentes* či *gobernadores*). Byli mu zavázáni přísahou, zajišťovali jeho zájmy ve městě a odpovědni byli jemu a královské radě. Postupně se vyjasňovaly jejich kompetence a tříbily pokyny krále, vliv se neomezoval jenom na dané město, nýbrž také na jeho zázemí. Nebyli placeni, ale dostávali odměny (*salarium*) od města, kde sídlili. Jejich váha nicméně závisela na místních podmínkách, zejména mírách svobod daného města, schopnostech a vztazích s nadřízenými a podřízenými. Z hlediska Koruny stáli *corregidores* v opozici proti moci vysoké šlechty a prosazovali královu vůli. Jinými slovy je vlastně lze chápat jako komisaře prosazující vládcova nařízení a zásady římského práva. Počátkem 15. století kortézy požádaly krále Jana II., aby už další *corregidory* nejmenoval. Bylo poměrně běžné, že se postavení a kompetence těchto dohlížitelů měnily v reakci na dění v zemi (například v souvislosti s nástupem nelegitimní dynastie *Tráстамara*). *Corregidorům* náležely soudní pravomoci, v souvislosti se správními změnami podléhali čas od času nově zřizovaným radám, vždy však v konečné instanci Koruně. Zdá se, že držitelé funkce většinou pocházeli z řad služebné šlechty, podobně jako jiní úředníci, což ovšem v Kastilii nebylo nijak nezvyklé. Pakliže přistoupíme

---

⁷⁵ K vlivu *reconquisty* (či v dnešní době korektněji křesťanské *conquisty*) na vývoj správy ve středověku Odilo ENGELS, *Reconquista und Landesherrschaft. Studien zur Rechts- und Verfassungsgeschichte Spaniens im Mittelalter*, Paderborn – München – Wien – Zürich 1989, zejm. s. 422-438. Podle mínění autora (s. 429) král Alfons dokonce na kortézách v Alcalá roku 1348, kde došlo ke zřízení úřadu *corregidorů*, ve snaze posílit svou moc šlechtě dokonce „vypověděl válku“. Z tohoto hlediska je hledání opory u měst celkem pochopitelné, ačkoliv to bylo učiněno možná poněkud nešťastným způsobem. Srov. též Benjamin GONZALEZ ALONSO, *El corregidor castellano*, Madrid 1970, s. 17-69.

na to, že v tomto úřadě lze spatřovat předobraz dění v Čechách po roce 1547, nejbližší analogií s událostmi let 1546-1547 je povstání comunerů počátkem 16. století v Kastilii. Z této dedukce by vyplývalo, že se úřad corregidora osvědčil právě během povstání proti Karlu I. (V.), a proto po tomto vzoru sáhl Ferdinand I. Opak je pravdou. Příliš velká moc corregidorů dráždila a Karel nakonec musel přistoupit na reformy, které jejich vliv snižovaly a částečně je podřídily dohledu místních elit. Tím však bylo dosaženo toho, že úřad města nakonec akceptovala.⁷⁶ Relevantní literatura o vlivech kastilského příkladu na ustavování podobných úřadů v jiných částech Evropy, s výjimkou Portugalska za Jana II. a Manuela I., nic netuší.

V Nizozemí byla situace poněkud odlišná. Ekonomická moc měst zde byla v době příchodu Habsburků již velice silná, navíc tu existovaly silné místní tradice, odlišné od zbytku někdejšího soustátí Burgundského domu. Většinou byly respektovány a ani zostřená fiskální a právní centralizace kolem soudního dvora v Mechelenu v době Karla Smělého (podle francouzského vzoru), vedená s cílem posílit zdroje na vévodovy výbojné války, na tom nedokázala mnoho změnit.⁷⁷ Na Karlovu politiku se pokoušel navázat také Maxmilián Habsburský a v zásadě mu tváří v tvář nárokům Ludvíka XI. a Karla VIII. ani nic jiného nezbyvalo. Peripetie související s následnou konfrontací mezi Maxmiliánem a stavy, respektive městy, nicméně skončily v zásadě vzájemnou dohodou a vznikem (proto)zastupitelského orgánu. I když snahy města více kontrolovat a prosazovat v nich fiskální zájmy zeměpána s větší razancí existovaly dále, narážely většinou na příliš velký vliv městských představitelů a závislost na příjmech plynoucích z těchto obchodních a řemeslných center. První krize vztahů mezi stavy a panovníkem nastala už před koncem 15. století, dávno před nepokoji na Pyrenejském poloostrově. I v této části habsburského panství šlo v případě dohledu nad městy o uzpůsobování starších institucí momentálními potřebám. Potlačení odporu vlámských měst proti Maxmiliánu I. sice nakonec došlo k prosazení centralizačních opatření a odsouzení tzv. Velké rady, ale zásadnější vliv to patrně nemělo.⁷⁸ Spíše než o vliv odkudsi z jihu běželo o dědictví burgundské správní tradice. Je zajímavé, že se zde setkáváme

⁷⁶ B. GONZALEZ ALONSO, *El corregidor*, s. 84-110 a 117-242; též Marvin LUNENFELD, *Keepers of the City. The Corregidores of Isabella I of Castile (1474-1504)*, Cambridge 1987, zejm. s. 148-187.

⁷⁷ Henri PIRENNE, *The Formation and Constitution of the Burgundian State (Fifteenth and Sixteenth Centuries)*, *American Historical Review* 14, 1909, č. 3, s. 477-502; Helmut Georg KOENIGSBERGER, *Fürst und Generalstaaten. Maximilian I. in den Niederlanden (1477-1493)*, München 1987.

⁷⁸ Marc BOONE, *Städtische Selbstverwaltungsorgane von 14. bis 16. Jahrhundert. Verfassungsnorm und Verwaltungswirklichkeit im spätmittelalterlichen flämischen Raum am Beispiel Gent*, in: *Verwaltung und Politik in Städten Mitteleuropas. Beiträge zur Verfassungsnorm und Verfassungswirklichkeit in altständischer Zeit*, Hg. Wilfried Ehbrecht, Köln – Wien 1999, s. 21-46; dále Maarten PRAK, *Verfassungsnorm und Verfassungsrealität in den niederländischen Städten des späten 17. und 18. Jahrhunderts. Die Oligarchie in Amsterdam, Rotterdam, Deventer und Zutphen 1672/75-1795*, in: *Verwaltung und Politik*, s. 55-83.

už od 15. století s pokusy udržet úřad v rodině či v uzavřené a sešvagřené skupině vlivných a bohatých osob (oligarchie) a zároveň s důrazem na vzdělání.⁷⁹ Tyto tendence časem zesilovaly. I to byl důsledek snahy o kontrolu ze strany Karla V., jenž se pokoušel vyloučit některé skupiny obyvatelstva ze zásahů do správy a zároveň vykonával nátlak na města prostřednictvím opatrného potvrzování privilegií.⁸⁰ Ostrý zásah do fungujících správních struktur se habsburským panovníkům nemusel vyplatit, protože se jejich kvalita a charakter v nizozemských obchodnických metropolích vyvíjely evolučně v závislosti na momentálních potřebách komunity.⁸¹ Vpád zvenčí by v konečném důsledku pouze ohrozil fiskální přínos města zeměpánovi.⁸² Nepochopení jemných nuancí vzájemných vztahů později povstání proti Filipu II. vyvolalo.

Pokud tedy na Pyrenejském poloostrově a v Nizozemí správní změny, jejichž úkolem bylo posílit postavení panovníka, vycházely z tamějších tradic a respektovaly je, do jaké míry mohly ovlivnit dění ve vzdálených Čechách? Zahraniční literatura o nějakém ovlivňování mnoho netuší. Společným jmenovatelem zůstává obecná snaha naplnit pokladnu a pokud možno vychýlit rovnováhu moci směrem k panovníkovi. Posledním územím, z něhož snad „inspirace“ k ustanovení královských rychtářů vyšla, jsou alpské země. Urbánní dějiny stojí v ohnisku zájmu rakouských (a také německých) badatelů už velice dlouho. Přehled bádání o vývoji městské správy a konfliktů mezi „urbánním republikanismem“ a „knížecí suverenitou“ napříč někdejší Svatou říší zprostředkovalo vícero sborníků v řadě *Städteforschung*, jejichž vydání souvisí s münsterským institutem pro komparativní studium dějin měst (*Institut für vergleichende Städtegeschichte in Münster*).⁸³ V poněkud odlišném duchu, spíše jako popis

---

⁷⁹ Srov. Yvonne BOS-ROPS, *The power of money*. Financial officials in Holland in the late 15th century and early 16th century, in: *Powerbrokers in the Late Middle Ages*, ed. Robert Stein, Turnhout 2001, s. 47-66; Mario DAMEN, *Taxation for prince and officers*. The Council of Holland and the aides in the Burgundian period, in: *Powerbrokers*, s. 26-47; Robert STEIN, *Burgundian bureaucracy as a model for the Low Countries?* The Chambres des Comptes and the creation of an administrative unity, in: *Powerbrokers*, s. 3-25; k provázanosti místních elit srov. Jan DUMOLYN, *Staatsvorming en vorstelijke ambtenaren in het graafschap Vlaanderen (1419-1477)*, Antwerpen – Apeldoorn 2003, zejm. s. 15-68 a dále Maarten PRAK, *Verfassungsnorm*, 55-83.

⁸⁰ Helmut Georg KOENIGSBERGER, *Monarchies, States Generals and Parliaments*. The Netherlands in the Fifteenth and Sixteenth Centuries, Cambridge 2001, zejm. s. 132-136; dále též Wolfgang REINHARD, *Governi stretti e tirannici*. Die Städtepolitik Kaisers Karls V. 1515-1556, in: *Karl V. 1500-1558. Neue Perspektiven seiner Herrschaft in Europa und Übersee*, Hgg. Alfred Kohler – Barbara Haider – Christine Ottner, Wien 2002, s. 407-434.

⁸¹ Této otázce byl v nedávné době věnován samostatný sborník, srov. Manon van der HEIJDEN – Elise van NEDERVEEN MEERKER – Griet VERMEERSCH – Martijn van der BURG (eds.), *Serving the Urban Community*. The Rise of Public Facilities in the Low Countries, Amsterdam 2009.

⁸² Otázce vztahu mezi fiskálními potřebami státu a městy věnovala pozornost Manon van der HEIJDEN, *State Formation and Urban Finances in Sixteenth- and Seventeenth-Century Holland*, *Journal of Urban History* 32, 2006, č. 3, s. 429- 450.

⁸³ Například Michael STOLLEIS (Hg.), *Recht, Verfassung und Verwaltung in der frühneuzeitlichen Stadt*, Köln – Wien 1991; zajímavá je také práce Dietrich W. POECK, *Rituale der Ratswahl*. Zeichen und Zeremoniell der Ratssetzung in Europa (12.–18. Jahrhundert), Köln – Wien 2003. Poeckova monografie přináší srovnání

rozdílů mezi realitou a normou, jež je však velice inspirativní i z hlediska zvolené metodologie předložené práce, se nesou souborně vydané texty Wilfrieda Ehbrechta věnované správnímu vývoji německých měst a jím editovaný sborník z roku 1980.⁸⁴

Výzkumy politického a správního postavení měst v alpských zemích a jejich význam ve fiskálních strukturách rodícího se podunajského soustátí je v posledních letech spojen zejména se jménem několika badatelů. Andrea Pühringer naznačila, že na zeměpanská města v alpských zemích byly kladeny značné fiskální nároky a stala se objektem snah Ferdinanda I. a jeho zástupců o striktnější dohled, aniž by jim byl umožněn větší podíl na spolurozhodování. Na druhou stranu jim panovník kladl omezení právě pouze v rovině politické, i když (nebo protože?) je potřeboval v rámci snah o budování moderního státu. V rámci vznikajících státních struktur klesal význam privilegií, k nimž Ferdinand I. přistupoval opatrně až odmítavě.⁸⁵ V zásadě totéž by asi čekalo česká městská privilegia, pokud by nedošlo k požáru Hradu a následnému povstání proti Ferdinandu I.⁸⁶ Herbert Knittler věnoval pozornost obecnému vztahu Ferdinanda I. k městům a víceméně se s Andreou Pühringer shoduje.⁸⁷ Stejně tak Richard Perger zdůrazňuje, že jednání měst primárně ovlivňovaly jejich hospodářské zájmy. Týž autor vydal prosopografickou studii o složení vídeňské městské rady v letech 1519-1526, tedy do vydání příslušného zřízení Ferdinandem I. Pergera zajímaly vedle jmen též vzájemné příbuzenské a společenské vztahy, které na výkon správní činnosti měly vliv a zároveň případný vstup mezi radní vrstvu

---

ritualizovaného obnovování rady napříč Evropou, od Londýna, přes Bordeaux, nizozemská a říšská města, po Gdaňsk či Rigu. I když je závislá na starší literatuře, zmiňuje též Jihlavu, Olomouc a Brno. V rámci příspěvků k dějinám evropské společnosti vyšel povedený sborník Klaus SCHREINER – Ulrich MEIER (Hgg.), *Stadtregiment und Bürgerfreiheit. Handlungsspielräume in deutschen und italienischen Städten des Späten Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Göttingen 1994. Autoři příspěvků se nicméně zaměřili především na Kolín nad Rýnem, Augsburg a Florencii.

⁸⁴ Wilfried EHBRECHT, *Konsens und Konflikt. Skizzen und Überlegungen zur älteren Verfassungsgeschichte deutscher Städte*, Hg. Peter JOHANEK, Köln 2001; Wilfried EHBRECHT (Hg.), *Städtische Führungsgruppen und Gemeinde in der werdenden Neuzeit*, Köln 1980.

⁸⁵ Vedle textů citovaných níže k (ne)potvrzování privilegií srov. Josef PAUSER, *Privilegienkonfirmation in der Zeit Ferdinands I. Die Bestätigung der Privilegien der Städte Krems und Stein und ihr Privilegienverzeichnis von 1528*, MIÖG 117, 2009, Heft 3-4, s. 284-311.

⁸⁶ Andrea PÜHRINGER, „Mitleiden“ ohne Mitsprache? Die landesfürstlichen Städte Österreich als Vierter Stand, in: Bündnispartner und Konkurrenten der Landesfürsten. Die Stände in der Habsburgermonarchie, Hgg. Gerhard Ammerer – William D. Godsey – Martin Scheutz – Peter Urbanitsch – Alfred Stefan Weiß, Wien – München 2007, s. 90-113; stejně jako později v českých zemích se i v Rakousích zotřoval dohled nad hospodařením měst a také ona zápasila s velkými dluhy, TÁŽ, *Kleine Städte – große Schulden? Zur frühneuzeitlichen Finanzstruktur der landesfürstlichen Städte ob unter der Enns, Pro Civitate Austriae. Informationen zur Stadtgeschichtsforschung in Österreich (Neue Folge Heft) 8*, 2003, s. 3-38; TÁŽ, *Die Rechnungen der Finanzverwaltung in den österreichischen Städten*, in: Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert), Hgg. Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer, Wien – München 2004, s. 611-624.

⁸⁷ Herbert KNITTLER, *Die Städtepolitik Ferdinands I. Aspekte eines Widerspruchs?*, in: Kaiser Ferdinand I. Aspekte eines Herrscherlebens, Hgg. Martina Fuchs – Alfred Kohler, Münster 2003, s. 71-86.

determinovaly.⁸⁸ Zcela otevřeně nazývá tyto vztahy nepotismem Katrin Keller, kterou zajímá zároveň původ a struktura těchto skupin obyvatel („*Führungschichten*“) a konflikty ve městech.⁸⁹

Specifické postavení mezi městy alpských zemí a především Rakous měla samozřejmě Vídeň. Na rozdíl od Prahy sídelní aglomerace nebyla roztržena do vícera institucionálních měst, což poněkud usnadňovalo kontrolu rady, a Vídeň byla o něco menší. Správnímu, politickému, ekonomickému a náboženskému vývoji Vídně věnovalo pozornost vícero autorů. Stručný přehled přichystal Max Kratochwil.⁹⁰ Přehodnotit stávající názory na vztah mezi panovníkem a městem se pokusil Ferdinand Opll, byť příspěvek vznikl díky autorovu pobytu ve Valladolidu a on sám se dle svých slov této problematice soustavněji nevěnuje. Zaměřil se především na hlavní rysy a změnu, kterou přinesla proměna Vídně v panovnickou rezidenci.⁹¹ Nejzásadnější akt, jímž Ferdinand I. zasáhl do dění ve Vídni, se udál v roce 1526. Záhy po převzetí moci v zemi roku 1521 bylo zahájeno jednání o potvrzení příslušných privilegií vídeňského biskupství, univerzity a města. Prakticky okamžitě však bylo jasné, že některé části vídeňských městských výsad budou podrobeny revizi a nakonec zůstanou nepotvrzeny. Mezi městem vedeným Martinem Siebenbürgerem a panovníkem se o to rozpoutal zápas. Totéž se týkalo s menší intenzitou také Kremže a Steinu. Řešení konfirmace městských výsad doprovázely určité nejasnosti, instrukcí pro dvorní rady bylo v tomto směru vydáno hned několik a do roku 1526 probíhala jednání.⁹² Ferdinand I. znění některých starších norem převzal do nových nařízení.⁹³ V souvislosti se specifikací působnosti městského soudu ve Vídni a dosazení dohlížitelů upozornil Hans Voltolini na návaznost nařízení Ferdinanda I. na

---

⁸⁸ Richard PERGER, *Landesfürst und landesfürstliche Städte im Mittelalter und in der frühen Neuzeit im Ostteil der habsburgischen Erbländer*, in: Bericht über den neunzehnten österreichischen Historikertag in Graz veranstaltet vom Verband Österreichischer Geschichtsvereine in der Zeit vom 18. bis 23. Mai 1992, Hg. Lorenz Mikoletzky, s. 423-426. Zde rovněž výčet zeměpanských měst. TÝŽ, *Der Wiener Rat von 1519 bis 1526*, Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien (= Studien zur Geschichte Wiens im Mittelalter) 35, 1979, s. 135-168.

⁸⁹ Katrin KELLER, *Zwischen „gemeinem nutzen“ und Nepotismus*. Städtische Selbstverwaltung in der Frühen Neuzeit, Beiträge zur historischen Soziologie 29, 1999, č. 2, s. 55-64.

⁹⁰ Max KRATOCHWIL, *Wien im 16. Jahrhundert*, in: Die Stadt an der Schwelle zur Neuzeit, Hg. Wilhelm Rausch, Linz 1980, s. 75-92.

⁹¹ Ferdinand OPLL, *Ferdinand I. und seine Stadt Wien*. Versuch einer Neubewertung des Verhältnisses zwischen Herrscher und Stadt, Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien 61, 2005, s. 73-98.

⁹² Alexander NOVOTNY, *Ein Ringen um ständische Autonomie zur Zeit des erstarkenden Absolutismus (1519-1522)*. Bemerkungen über Bedeutung und Untergang Dr. Martin Siebenbürgers, MIÖG 71, 1963, s. 354-369; Martin STÜRZLINGER, *Die Entstehung der Wiener Stadtordnung 1526*, Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien 54, 1998, s. 215-245; ke kompetencím v oblasti trestního práva a vlivu městského zřízení z roku 1526 na tuto problematiku srov. Heinrich DEMELIUS, *Stadttrichter contra die von Wien*. Ein Beitrag zur Wiener Gerichtsverfassung im 16. Jahrhundert. Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 90, 1953, s. 145-161.

⁹³ Franz BALTZAREK, *Ämtercharakteristiken in der Stadtordnung von 1526 und ihre Verwandtheit mit Amtseiden des 15. Jahrhunderts*, Wiener Geschichtsblätter 23, 1968, s. 280-283.

snahy ostatních panovníků Svaté říše o revizi či úplně nové vydání zemských zřízení či revizi městských práv. Týkalo se to zejména Kolína nad Rýnem, Norimberka, Wormsu, Frankfurtu nad Mohanem, Hamburku a dalších měst. Nejdůležitější byly příklady Norimberka a Freiburgu im Breisgau. O inspiracích z Pyrenejského poloostrova a Nizozemí se žádná zmínka nečiní. Reforma městského zřízení ve Vídni nemá paradoxně žádný oficiální název (konvenčně je zvána Ferdinandeum či Ferdinandea), ačkoliv poněkud změnila způsoby volby osob ve správních strukturách města, které si vyhradil panovník. Úpravy došla také testamentární praxe, dohled nad sirotky a záležitosti procesního postupu.

Zdaleka nejdůležitější však bylo definitivní ukotvení instituce panovníkova zástupce ve vídeňském městském zřízení, tzv. Stadtanwalt. Nešlo o úplně nový úřad, protože zmínky o jeho existenci se objevují od roku 1362 a pravidelně od roku 1401, i když jeho kompetence jsou místy obtížně definovatelné. Jeho kořeny spadají v dalších částech říše až do závěru 12. století, kdy byl nazýván „advocatus civitatis“. Jeho úkolem bylo hájení práv a zájmů panovníka: „*Der Stadtanwalt war von seinen Anfängen, die sich nicht genau festlegen lassen, bis zu seiner rechtlichen Verankerung in der Wiener Stadtordnung von 1526 ein mit obrigkeitlichem Aufsichtsrecht ausgestatteter, stadtherrlicher „Beamter“, der die Interessen des Stadtherrn gegen die Bürgerschaft wahrzunehmen hatte und zusammen mit Bürgermeister und Rat in Zivilsachen rechtsprach.*“⁹⁴ Placen měl být panovníkem, přesto lze doložit i odměny vyplácené městem. Držitel úřadu nesměl být zároveň členem užší rady. V soudních záležitostech se s panovníkovými zástupci setkáváme již před rokem 1526, a tudíž se lze domnívat, že udělení kompetencí v tomto směru nařízením Ferdinanda I. potvrzovalo už existující praxi. Šlo spíše o sankcionování a jasnější definici povinností formálně panovníkem placeného úředníka, než o nějakou zásadní změnu vyvolanou neúspěšným odporem měšťanů proti politice budoucího českého a uherského krále.⁹⁵ Tuto úvahu jednoznačně podporuje Franz Baltzarek s tím, že „zřízení“ Anwaltsu a ani celé Ferdinandeum žádným výrazným způsobem starší výsady nenarušilo a také dohlížecí úředník nad radou fungoval dávno před rokem 1526 a měl v zásadě stejné pravomoci, jaké mu přisoudila Ferdinandova úprava.⁹⁶

Z výše uvedeného se zdá být patrné, že v Kastilii a v Nizozemí mělo užší podřízení měst dohledu panovníka své vlastní kořeny a že k němu bylo využíváno vícero způsobů. Jedním z nich se stalo uzpůsobení starších a již „zaběhnutých“ postupů novým výzvám a

---

⁹⁴ Helmuth GRÖßING. *Die Stadtordnung von 1526 und ihre Bedeutung für die Wiener Verfassungsgeschichte*. Hausarbeit am Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Wien 1968, s. 13.

⁹⁵ Tamtéž, s. 14-21.

⁹⁶ Franz BALTZAREK, *Die Stadtordnung Ferdinands I. und die städtische Autonomie im 16. Jahrhundert*, Wiener Geschichtsblätter 29, 1974, s. 185-197.

potřebám. Na Pyrenejském poloostrově corregidores fungovali už od poloviny 14. století a jejich povinnosti byli později pouze specifikovány a upravovány. V Nizozemí se Habsburkové pokoušeli ovlivňovat politiku prostřednictvím dosazování vhodných osob do městských rad. Dokonce i ve Vídni, která měla v alpských zemích mimořádné postavení, nové městské zřízení vydané Ferdinandem I. v osudovém roce 1526 hlavně sankcionovalo existující stav a nepřinášelo zase nic natolik převratného, jakkoliv dohled byl pro měšťany jistě nepříjemný. Ferdinandovo počínání je nutno vidět i v širších souvislostech. K snahám o vydávání upravených či nových zemských a městských zřízení docházelo již delší dobu v říši, odkud se jeho rádcové pravděpodobně primárně inspirovali. Nakonec také v Čechách se setkáváme s tím, že panovník v roce 1547 využil situace a pokusil se navrátit správní praxi před husitské války a získat vliv na dosazování rychtářů. Situace zde sice byla poněkud složitější, nicméně běželo o jakýsi návrat ke kořenům. Na rozdíl od Vídně však královští rychtáři neměli být placeni komorou, nýbrž z příjmů, které kdysi k rychtám náležely. O této skutečnosti se zmiňuje další text rozpravy. Pakliže hledáme styčné plochy mezi děním a postupy habsburských panovníků v zahraničí a v Čechách, je nutno je spatřovat především v obecné snaze o posílení centrální moci na úkor měst, zapojení některých příslušníků šlechty a ve využití starších institucí a jejich přizpůsobení novým podmínkám a potřebám. Zjevným příkladem může posloužit česká komora, existující dávno před rokem 1526, ale s nástupem Habsburků reformovaná.

1.6 Metodologická východiska

Základním metodologickým východiskem se pro tuto práci stal koncept srovnávacích dějin, a to prakticky v celém textu. Při větším množství sledovaných měst by ostatně bylo neúčelné pojednat o problematice každé lokality zvlášť. Pro jeho uplatnění je však nutno dodržet určité zásady a principy. Především jde o přiměřenost srovnávaných entit. Ačkoliv se z rámce sledovaných měst svou velikostí poněkud vymyká Hradec Králové, přesto nejde o rozdíly natolik podstatné, aby nebylo možno koncept uplatnit. Velikostně srovnatelná pak jsou víceméně ostatní věnná města (Chrudim, Jaroměř, Dvůr Králové nad Labem, Polička, Vysoké Mýto a později také Nový Bydžov a Trutnov, byť je zde situace s rychtáři poněkud složitější) a také zmiňovaná města královská. Nešlo ani v jednom případě o město rezidenční a hlavní, krajskými byla některá z nich pouze formálně, spíše v rovině deklaratorní (jmenoval se po nich kraj), nikoliv faktické (krajský úřad byl tam, kde se momentálně nacházel jeden

z hejtmanů). Z toho vyplývá další podstatný rys, spočívající ve srovnatelnosti dochovaného pramenného materiálu, jehož výčet se objevuje výše. Ve všech případech jsou k dispozici prameny buď stejného, nebo velmi podobného charakteru. Podstatnější rozdíly se nevyskytují ani v písemnostech vzešlých z činnosti centrálních institucí a ani v archivech měst.⁹⁷ Analýzou jednotlivých případů a situací, jejich posouzením a přiřazením podobné z jiného města, lze docílit lepšího porozumění celého procesu vzniku, změny a dočasného zániku určitého jevu či instituce. Pakliže jsou zde společné rysy (v tomto případě instrukce, působení v záležitostech odúmrtí), lze se tázat, jakým způsobem a proč se objevily, co z nich vyplývá a jaké to mělo následky. Z takto zjištěných informací pak lze generalizací dospět k určitému závěru.⁹⁸ Větší množství měst umožňuje zvýšit závažnost zjištěných údajů, zároveň zde však existuje nebezpečí příliš velkého množství „vstupních informací“. Z tohoto důvodu byl počet měst omezen. Domnívám se, že uplatnění tohoto východiska na dostupný materiál je možné a může být přínosem.

Tento základní přístup je doplněn kombinací dalších dílčích metod, aniž by tím však byl ohrožen. Jinými slovy běží o to, jakým konkrétním způsobem se ptát, aby bylo možno získat relevantní podklady k srovnání situace ve městech a posléze dospět k odpovědi na výše uvedené otázky. Problematika preskriptivních pramenů, mezi něž nepochybně patří rychtářské instrukce, evokuje otázky, do jaké míry tyto prameny byly rychtáři a českou komorou respektovány a jakým způsobem na ně nahlíželo město samotné. Střetu mezi normou a skutečnými správními postupy je věnována pozornost již delší dobu. K dispozici jsou zevrubné studie k městům v Nizozemí i ve Svaté říši.⁹⁹ Bohužel články věnované postavení jedince mezi stavy a centrální mocí panovníka doposud tak četné zřejmě nejsou. O to zajímavější je příspěvek Dietricha Gerharda věnovaný právě tomuto problému, byť je zaměřen obecněji a jeho geografický záběr pokrývá celou Evropu od Anglie téměř až po

---

⁹⁷ Na příkladu kostnických pramenů upozorňuje Maurer na problematičnost pokusů o jejich schematizaci k srovnávacím dějinám měst a další obtíže s těmito pokusy spojené, srov. Helmut MAURER, *Der Quellennachweis zur vergleichenden Städtegeschichte aus Konstanzer Sicht*, in: Voraussetzungen und Methoden geschichtlicher Städteforschung, Hg. Wilfried Ehbrecht, Köln – Wien 1979, s. 15-20; k metodě samotné je velmi inspirativní Hartmut KAELBLE, *Der historische Vergleich*. Eine Einführung zum 19. und 20. Jahrhundert, Frankfurt am Main – New York 1999.

⁹⁸ H. KAELBLE, *Der historische Vergleich*, zejm. s. 49-55.

⁹⁹ Marc BOONE, *Städtische Selbstverwaltung*, s. 21-46; Rudolf ENDRES, *Verfassung und Verfassungswirklichkeit in Nürnberg im späten Mittelalter*, in: Verwaltung und Politik in Städten Mitteleuropas. Beiträge zu Verfassungsnorm und Verfassungswirklichkeit in Altständischer Zeit, Hg. Wilfried Ehbrecht, Köln – Wien 1994, s. 207-219; Wolfgang HERBORN, *Kölner Verfassungswirklichkeit im Ancien Régime (1396-1795/96)*, in: Verwaltung und Politik, s. 85-113; TÝŽ, *Verfassungsideal und Verfassungswirklichkeit in Köln während der ersten zwei Jahrhunderte nach Inkrafttreten des Verbundbriefes von 1396, dargestellt am Beispiel des Bürgermeisteramtes*, in: Städtische Führungsgruppen und Gemeinde in der werdenden Neuzeit, Hg. Wilfried Ehbrecht, Köln – Wien 1980, s. 25-52.

Rusko. Upozorňuje nicméně, že skutečný obrat k moderním správním strukturám (byrokracii) nastal až v 18. století, zatímco do té doby se o tom „zнову a znovu řečnilo“.¹⁰⁰ Královští rychtáři v postavení zástupců panovníka tváří v tvář opačným tendencím, než byly ty, které měli hájit, byli. A skutečně i v jejich případech nemůže být o moderní byrokracii řeč. Zásadním textem pro přístup k rychtářským instrukcím se nakonec stala práce tážící se, zda lze považovat nedodržování norem za znak raněnovověkého státu.¹⁰¹

V případě královských rychtářů k poněkud vlažnému dodržování instrukcí, a tedy k jednomu z projevů „strukturálního nedostatku“ raně novověkých států, vedla nepochybně úzká provázanost s prostředím, které mělo být kontrolováno, spravováno a fiskálně využíváno. Tuto provázanost lze rozdělit v zásadě na dva okruhy. Tím prvním byly příbuzenské vztahy s měšťany a obyvateli města (v řadě případů příbuzenství s vlivnými měšťanskými rody v jiném městě). Sklonům k uzavírání některých skupin obyvatelstva, zejména ve městech, byla a je věnována oprávněná pozornost. Královský rychtář například formálně dohlížel na jednání rady, jejíž ne jeden člen byl v nějakém stupni příbuzenství s ním.¹⁰² Aniž by bylo v některých případech možné detailněji stupeň příbuzenství odhalit, protože to neumožňují prameny, lze se o to pokoušet. Některé vztahy nemusely být založeny přímo na příbuzenství, měly jiný charakter. Jeho význam nelze z dnešního úhlu pohledu úplně docenit, nicméně i on ovlivňoval zeměpánova zástupce při rozhodování a dokonce napomáhal k získání úřadu.¹⁰³ Teorie vzájemné provázanosti jedince se společností prostřednictvím mnohočetných vazeb ovlivňujících jeho počínání je spojena se jménem Wolfganga Reinharda,

---

¹⁰⁰ Dietrich GERHARD, *Amtsträger zwischen Krongewalt und Ständen – ein europäisches Problem*, in: *Alteuropa und die moderne Gesellschaft*. Festschrift für Otto Brunner, Göttingen 1963, s. 230-247; výrazně snahy o centralizaci srážely lokální zájmy daného reprezentanta moci a také korupce, k čemuž se vyjádřil Jacob von KLAVEREN, *Die historische Erscheinung der Korruption, in ihrem Zusammenhang mit der Staats- und Gesellschaftsstruktur betrachtet*, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 44, 1957, č. 4, s. 289-324. Autor upozorňuje na obecně silnější sklony ke korupci ve skupinách stojících na pomezí mezi „lidem“ a „vyššími vrstvami“. I když to naprosto otevřeně neříká, jde v zásadě o úřednictvo (soudě i dle zvolených příkladů). Sám se nicméně zjevně potýká s problémem, co pod korupcí v dané epoše vlastně rozumět. Korumpovali měšťané pražské úředníky, když jim poslali „jeřábka“? Nebo šlo o případ vzájemného stvrzení společenského a mocenského postavení prostřednictvím darů?

¹⁰¹ Jürgen SCHLUMBOHM, *Gesetze, die nicht durchgesetzt werden – ein Strukturmerkmal der frühneuzeitlichen Staates?*, *Geschichte und Gesellschaft* 23, 1997, s. 647-663.

¹⁰² Vzestupu výrazně napomáhal výhodný sňatek a „vyžehněné“ společenské kontakty. Dnes již klasickou studií k tomuto tématu na příkladu rodiny Johanna Feigehe připravil Karl E. DEMANDT, *Amt und Familie*. Eine soziologisch-genealogische Studie zur hessischen Verwaltungsgeschichte des 16. Jahrhunderts, *Hessisches Jahrbuch für Landesgeschichte* 2, 1952, s. 79-133.

¹⁰³ Z bohaté literatury k tomuto tématu namátkou Kerstin SEIDEL – Peter SCHUSTER, *Freundschaft und Verwandtschaft in historischer Perspektive*, *Freundschaft und Verwandtschaft*. Zur Unterscheidung und Verflechtung zweier Beziehungssysteme, Hgg. Johannes F. K. Schmidt – Martine Guichard – Peter Schuster – Fritz Trillmich, Konstanz 2007, s. 145-156.

našla však mnoho pokračovatelů i mezi mladšími badateli.¹⁰⁴ Uplatnění metody do důsledku je nesmírně časově i heuristicky náročné, navíc ne vždy je to možné, přesto bylo dle mého názoru přínosné pokusit se o to v kapitolách věnovaných především „předrychtářské“ minulosti daného jedince. Vedle rodinných kontaktů sehrála roli při výběru a jmenování královských rychtářů také jejich přítomnost v radě, která je k dosednutí do křesla pomyslné hlavy města (byť v zásadě jmenované a nevolené) opravňovala. Značný přínos představovala obeznámenost s různými problémy správy dané lokality a řada dalších okolností. Nešlo o ojedinělé případy, ať na věc nahlížíme z hlediska českých královských měst, případně v širším kontextu středoevropském. Je přitom zajímavé, že nejpodnětnější díla v tomto ohledu už nejsou dílem odborníků německých či rakouských, ale švýcarských. Simon Teuscher připravil zevrubnou monografii věnovanou sociální podmíněnosti dosažení postu ve správních strukturách, přičemž zvažuje vztahy příbuzenské, přátelské i politicko-mocenské. Podobný přístup zvolil též Samuel Schüpbach-Guggenbühl, jenž staví na roveň příbuzenství a postupné budování kariéry a konexí, což dokládá na konkrétních příkladech a v závěru se pokouší o jakousi generalizaci předpokladů, které představovaly „klíče k moci“. Práce doprovází více než dvoust stránková prosopografická analýza.¹⁰⁵ Ačkoliv zejména posledně uvedená práce představuje nedostižný ideál, běží o inspirativní text, jenž svými závěry výrazně ovlivnil také příslušnou kapitolu předložené práce.

---

¹⁰⁴ Wolfgang REINHARD, *Freunde und Kreaturen*. „Verflechtung“ als Konzept zur Erforschung historischer Führungsgruppen. Römische Oligarchie um 1600, München 1979; z dalších například Katarina SIEH-BURENS, *Oligarchie, Konfession und Politik im 16. Jahrhundert*. Zur sozialen Verflechtung der Augsburger Bürgermeister und Stadtpfleger 1518-1618, München 1986 (jedná se o původní disertační práci vedenou právě Reinhardem); Peter STEUER, *Die Außenverflechtung der Augsburger Oligarchie von 1500-1620*. Studien zur Soziale Verflechtung der politischen Führungsschicht der Reichsstadt Augsburg (= Materialien zur Geschichte des Bayerischen Schwaben, Heft 10), Augsburg 1988. Záslužné dílo, které je zaměřeno na menší lokalitu, a může tedy přinést zajímavé podněty, připravili Ingrid BÁTORI – Erdmann WEYRAUCH, *Die bürgerliche Elite der Stadt Kitzingen*. Stuttgart 1982.

¹⁰⁵ S podnětnými příspěvky, byť zaměřenými na středověk, přišel sborník s příspěvky Gerda Althoffa či Otto Gerharda Oexleho *Prosopographie als Sozialgeschichte? Methoden personengeschichtlicher Erforschung des Mittelalters*, München 1979. Dochovaná pramenná základna je v českých zemích i pro raný novověk ve srovnání s některými středověkými dokumenty z dnešního Německa užší, a tak jde také z tohoto ohledu o zajímavé texty. Pro raný novověk tuto metodu uplatnili Herbert KNITTLER, *Zu den Führungsschichten in spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Städten Österreichs*, in: *Stadt und Prosopographie. Zur quellenmäßigen Erforschung von Personen und sozialen Gruppen in der Stadt des Spätmittelalters und der frühen Neuzeit*, Hgg. Peter Csendes – Johannes Seidl, Linz 2002, s. 29-41; Simon TEUSCHER, *Bekannte – Klienten – Verwandte*. Soziabilität und Politik in der Stadt Bern um 1500, Köln-Wien 1998 (i v tomto případě jde původně o disertační práci). Na příkladu nepoměrně menšího sídla (o to je však situace bližší věnným a královským městům mimo Prahu) si otázky o propojenosti „volitelnosti“ a sociálních souvislostí, hospodářské síly kladla Alexandra KAAR, *Stadt – Rat – Macht*. Soziale Netzwerke um den Rat von Perchtoldsdorf zu Beginn des 17. Jahrhunderts, in: *Stadt – Macht – Rat 1607*. Die Ratsprotokolle von Perchtoldsdorf, Retz, Waidhofen an der Ybbs und Zwettl im Kontext (= Forschungen zur Landeskunde von Niederösterreich 33), Hgg. Andrea Griesebner, Martin Scheutz und Herwig Weigl, Sankt Pölten 2008, s. 305-324.

Na dodržování či nedodržování pravidel poměrně úzce navazuje další problém spočívající v konfliktech. I zde lze pro metodologickou inspiraci sáhnout k mnohým textům, zejména z pera Wilfrieda Ehbrechta.¹⁰⁶ Postupné „uzavírání“ rady a mocenský monopol některých skupin vyvolávaly nespokojenost měšťanstva a obviňování ze špatného hospodaření, zneužívání postavení a korupce. Většinou však postavení radních nijak zvlášť ohroženo nebylo, protože nedocházelo ke změnám ve zřízení a nespokojenci si většinou vydobyli pouze omezené právo na kontrolu ekonomických záležitostí.¹⁰⁷ Všechny tyto aspekty měly vliv na výkon správní moci na území daného města, jejíž nedílnou součástí se stali po potlačení odboje proti králi právě královští rychtáři, a proto se prací line jako pomyslná červená nit propojující jednotlivé kapitoly problém poznání a výzkumu správních dějin. Ze značného množství monografií a studií (prezentovaných částečně výše), které jsou v současné době zájemci o toto téma k dispozici, však byl z metodologického hlediska využit hlavně precizně strukturovaný a promyšlený příspěvek Dietmara Willoweita. Rozsahem skutečně nevelký text přináší nejen základní nomenklaturní vymezení, nýbrž také stručný přehled bádání, jeho východisek a perspektiv. Neposkytuje ani tak striktní návod, jako spíše inspiraci a pomyslnou pomocnou ruku při cestě po poznání nuancí správních dějin. Mimo jiné definuje německou historiografií používanou terminologii následovně: „*Verwaltung ist politische, das heißt auf Gemeinwesen bezogene, Herrschaftspraxis, die sich des Mediums der Schriftlichkeit bedient und auf wiederholte Übung gerichtet ist.*“¹⁰⁸ Široké téma královských rychtářů podle mého názoru k užívání kombinace většího množství metodologických postupů už svým rozsahem přímo vybízí a v zásadě ani nedává badateli jinou možnost. Ve větším rámci to usnadňuje zpracování materiálu a uchopení daného problému způsobem umožňujícím získat platné závěry a ozřejmit tak důvody, které vedly k pozvolným proměnám v náplni jejich činnosti a ve způsobech dosazování. Jak ještě uvidíme, královští rychtáři působili v oblastech, jejichž kontrolu jim instrukce ani neukládala, často způsobem, který lze těžko pojmenovat jinak než praktický.

---

¹⁰⁶ Wilfried EHBRECHT, *Form und Bedeutung innerstädtischer Kämpfe am Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit: Minden 1405-1535*, in: *Städtische Führungsgruppen*, s. 115-152 (zde značný vliv na dění ve městě nástup reformace); TÝŽ, *Konsens*, zejm. s. 155-197; dále též Clemes von LOOZ-CORSWAREM, *Unruhen und Stadtverfassung in Köln an der Wende vom 15. zum 16. Jahrhundert*, in: *Verwaltung und Politik*, s. 53-97. Hrabě Looz vedle Kolína nad Rýnem uvádí také situace z měst, která byla tamějšími událostmi ovlivnila, například Andernach, Duisburg či Cáchy. V Kolíně a Cáchách konflikty vyvolal odpor zástupců městských čtvrtí proti způsobům volby rady. Poněkud odlišná situace panovala ve městech podléhajících vládařům, například Andernach či Duisburg rozdělovaly nepořádky v účtech a zeměpánové toho využívali k posílení vlivu uvnitř hradeb.

¹⁰⁷ Reinhard HILDEBRANDT, *Rat contra Bürgerschaft*. Die Verfassungskonflikte in den Reichsstädten des 17. und 18. Jahrhunderts, *Zeitschrift für Stadtgeschichte* 1, 1974, s. 221-241.

¹⁰⁸ Dietmar WILLOWEIT, *Begriff und Wege verwaltungsgeschichtlicher Forschung*, *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte* 61 (= *Bayerns Verwaltung in historischer und archivwissenschaftlicher Forschung. Stand und Aufgabe*), 1998, s. 7-15.

2. Mezi normou a realitou – rychtářské instrukce, povinnosti a pravomoci

Jmenováním prvních královských rychtářů po potlačení odboje proti králi v roce 1547 se mezi konšely a obecní starší dostala osoba zdánlivě nezávislá na jejich vůli, řídící se pokyny vydávanými králem či arciknížetem, případně jejich jménem českou komorou, která po roce 1526 prošla zásadní proměnou doprovázenou nejen systematizací a jasným definováním pravomocí, nýbrž zároveň (a především) posílením své role ve správním soukolí předbělohorských Čech. K usnadnění výkonu činnosti byla královským rychtářům vydána příslušná instrukce, v souladu s níž měli za úkol řešit problémy a zajišťovat zájmy nadřízených orgánů v konkrétním městě. V ideálním případě se v lokalitě nemělo dít nic podstatného bez jejich vědomí, schválení a účasti. První instrukce oproti očekávání neobsahovala sankce pro případ svého porušování nebo nedodržování a ani přesně nedefinovala, jakým způsobem a do jaké míry (či výše pokuty) by měl zeměpánův zástupce vlastně trestat či sám být trestán. Litera instrukce podléhala změnám souvisejícím s celkovými zvraty politického, ekonomického a společenského klimatu v Čechách. Analýza obsahu tedy může mnohé napovědět o požadavcích, které v souvislosti s těmito přerывy klada česká komora na rychtáře a jejich prostřednictvím na města samotná.

Často zůstávala nařízení instrukce jenom na papíře. Nebyla respektována královskými rychtáři a mnohdy ani městy, pokud se na ní panovníkův zástupce odvolával, nad její rámec požadovala různé úkony samotná komora. Zdá se tedy, že se ze zajímavého preskriptivního pramene stávala velmi rychle zdánlivě mrtvá záležitost. Bylo tomu skutečně tak? Nebo za konkrétním krokem nad rámec instrukce či za ignorováním jejích ustanovení stojí více? A jaké úkoly vlastně instrukce ukládala královským rychtářům a proč? S určitou nadsázkou lze říci, že instrukce definovala správní ideál, zatímco realita byla daleko plastičtější. Zeměpánův zástupce večer uléhal a ráno vstával jako každý jiný, provozoval své řemeslo či obchodní činnost, docházel mezi radní na jednání jako „obyčejní“ konšel. Nadto však řešil celou řadu problémů a plnil příkazy. Není tedy divu, že se objevovaly snahy instrukce plnit částečně, neplnit vůbec či obcházet. Do určité míry s tím zřejmě počítala samotná komora a tolerovala to. Při hledání odpovědí na naznačené otázky se proto jeví jako metodologicky inspirativní studie Jürgena Schlumbohma o toleranci porušování předpisů, onomu „strukturálním problému raněnovověkého státu“.¹⁰⁹

---

¹⁰⁹ J. SCHLUMBOHM, *Gesetze*, s. 647-663.

2.1 Záříjové konfirmace městských privilegií

První instrukci královským rychtářům vydal král Ferdinand I. v Augsburgu 17. ledna 1548. S jejím zveřejněním je spojena celá řada otazníků. Především královští rychtáři by již několik týdnů až měsíců v jednotlivých městech měli fungovat, v pražských městech (s výjimkou poddanských Hradčan) zcela jistě od října 1547. Společně s navrácením některých zabavených městských statků, z nichž plynuly příjmy k záduším, školám a špitálům, král výslovně v září 1547 ustanovil také své rychtáře. Ne vždy to pro konkrétní město je možné bezpečně doložit, ale prakticky totožné znění příslušných pasáží dochovaných konfirmací privilegií dovoluje s podobným postupem počítat plošně. Pro srovnání poskytují vhodný materiál kupříkladu Čáslav a Hradec Králové. Ve stejný den jim Ferdinand I. vrátil menší část konfiskovaných statků a ustanovil královské rychtáře: „*Jakož ouřad rychtářství i což k tomu náleží, Nám, dědicuom a budoucím Našim králóm českým v městě Hradci nad Labem pozuostaviti ráčili a ktož tak bude z poručenie Našeho za rychtáře usazen, ten má rychtářský ouřad podle přísahy od Nás vydané i jednoho každého času nařízený spravedlivě, věrně a pravě spravovati a jestli by přiekážky od kohožkoliv jemu [se] dály a on to na úrad konšelský vznesl, nemají je[ho] v ničemž opouštěti, nébrž jemu pomocni býti.*“¹¹⁰ Pasáže příslušné listiny vydané Hradeckým a Čáslavským jsou naprosto totožné, pouze se změnila jména měst. Tímto aktem byl nový úřad formálně zřízen. Samozřejmě lze namítat, že může jít pouze o shodu okolností v případě dvou měst. Nicméně stejné znění pramenů lze doložit také v Chrudimi, Českém Brodě, Kolíně a Kouřimi.¹¹¹ Formulace pasáže byla opět totožná jako v citovaných případech Hradce Králové a Čáslavi. Dokumenty jsou pro tato města datovány v rozmezí od 14. do 24. září 1547.

Písemnosti hovoří relativně jasně a srozumitelně. Ve městech by měli být dosazeni královští rychtáři. Na druhou stranu nevíme, zda bezprostředně po vydání zmiňovaných listin už skutečně jmenováni byli, případně existoval-li zatím úřad bez držitele. Doba dosazování se mohla poněkud protáhnout. První doklady existence panovníkových zástupců se totiž objevují až v průběhu první půle roku 1548. Venkovská královská a věnná města by v tomto případě za pražským souměstím zaostávala. Situace byla navíc odlišná v tom, že v aglomeraci pod Hradem byli dosazeni ještě královští hejtmani, k čemuž mimo pražské souměstí nedošlo. Ve

---

¹¹⁰ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 292, č. kn. 3, sf. (č. 19); SOkA Kutná Hora, AM Čáslav, č. kn. 1, fol. 27v-30v.

¹¹¹ SOkA Kolín, AM Kolín, sign. I 25 (nezpracováno), sf.; SOkA Kolín, AM Český Brod, Kopiař a pamětní kniha (neinventarizováno, nezpracováno, bez sign. a inv. č.), sf.; SOkA Kolín, AM Kouřim, inv. č. 6, č. kn. 1, fol. 70r-71r.

vztahu k věnným a královským městům zatím nevíme, jak vypadala situace s pravomocemi krajských hejtmanů nad nimi. Tato otázka by si ostatně vůbec zasloužila samostatnou studii.

Přistoupíme-li na možnost dosazení královských rychtářů v průběhu podzimu 1547, vyvstává další problém. Podle čeho by svou funkci vlastně vykonávali? Speciální instrukce zatím neexistovala a zeměpanští dohlázející by neměli příliš jasnou představu, co dělat. Do určité míry na to mysleli panovníkovi úředníci už v září 1547, když městům vraceli část majetků a zároveň rychtáře de iure zřizovali: „*A kteříž tak na ouřadech konšelských budou, nyní ani na časy budoucí, bez rychtáře našeho od nás v Čáslavi usazeného, žádných rad obecných na rathauze ani jinde držeti a postranních obecních schůzí žádným vymyšleným způsobem nemívati ani obce bez povolení rychtářského obsílati nemají. Leč by rychtáři našemu o tom před oznámili, že jest potřebí obci po hromadě býti a při tom vědouc, co se jednati má, byl a povolil, tehdy teprva to učiniti mají a jináče nic.*“¹¹² Společně s výzvou, aby královskému rychtáři pomáhali konšelé, je to jediné vymezení kompetencí. Poukazování na nedokonalost správních postupů a laxním přístup Ferdinandových úředníků v Praze či ve Vídni podle mého názoru v této situaci neobstojí.¹¹³ Především od habsburské výhry u Mühlbergu a následného zúčtování s opozicí uplynulo sotva několik měsíců (ne-li týdnů) a spád událostí v Čechách v srpnu 1547 také nelze označit za právě pozvolný. Naopak je obdivuhodné, jak rychle se habsburská administrativa dokázala s nastalou situací vyrovnat, města potrestat, zabavit majetky a privilegia, tyto prověřit a částečně navrátit a ještě zřídit dohlédací orgán. Nelze než souhlasit s názorem, že šlo o předem promyšlenou akci, jejíž detaily byly doladěny postupně a v závislosti na konkrétních okolnostech.¹¹⁴ Vágní formulace pokynů pro rychtáře dokazuje, že byli zřízeni právě jako pojistka proti dalším nepokojům a o to šlo v roce 1547 v první řadě. Ke konkretizaci úkolů se přistoupilo později, kdy se tím bylo možné zabývat v relativním klidu a v širších souvislostech. Prozatím postačovalo, když byl ve městech zajištěn klid během konsolidace panovnické moci. Na podzim 1547 byly pravděpodobně zahájeny práce na přípravách první rychtářské instrukce, k čemuž posloužila asi dvě desítky let stará zkušenost z Vídně, kdy bylo specifikováno postavení panovníkova zástupce v městské radě a zakázáno jeho souběžné členství v ní. Ve Vídni však odlišně řešili odměňování dohlázejícího.¹¹⁵

---

¹¹² SOkA Kutná Hora, AM Čáslav, č. kn. 1, fol. 27v-30v.

¹¹³ Tak F. ROUBÍK, *Královští rychtáři*, passim.

¹¹⁴ J. PÁNEK, *Stavovská opozice*, s. 21 (s odkazem na Buchholtzovu materiálově zaměřenou práci).

¹¹⁵ H. GRÖBING. *Die Stadtordnung*, s. 13-21; M. STÜRZLINGER, *Die Entstehung*, s. 215-245; F. BALTZAREK, *Die Stadtordnung*, s. 185-197 ad.

2.2 Zřízení úřadu a instrukce z let 1548, 1582 a 1617

Dne 17. ledna 1548 byla, jak je výše podotknuto, z Augsburgu rozeslána do českých královských a věnných měst instrukce definující povinnosti a pravomoci zeměpanských rychtářů. Její znění neovlivnila už pouze zkušenost z alpských zemí a momentální potřeba. Naopak je patrné, že nešlo osamocený dokument, vzniknuvší bez návaznosti na další opatření a nově zřízené instituce. V širších souvislostech reflektovala změny v poměru mezi královskou a stavovskou mocí, jejíž součástí města fakticky byla. Tomu ostatně nasvědčovaly i pasáže potvrzení privilegií, jejichž prostřednictvím král konfirmoval starší municipální výsady, usazoval královské rychtáře, omezoval činnost cechů, vyhrazoval si příjmy z pokut a zakazoval odvolávání se jinam než k nově zřízené Radě nad apelacemi v Praze. Že došlo k zabavení městských privilegií, držených a opatrovaných do té doby jednotlivými městskými radami (nejspíše v truhlicích v radničním sklepě jako v Čáslavi¹¹⁶), je všeobecně známo. V případě věnných a královských měst, s výjimkou měst pražských, se nicméně nezdá, že by došlo k výraznějšímu omezení výsad. Pokud ovšem panovník tento krok uskutečnil, lze se ptát, proč se nespokojil pouze s Pražany, nýbrž požadoval vydání privilegií ostatních měst. Snad by bylo lépe spíše než o zabavení privilegií hovořit o jejich plošné revizi. Privilegia měst bývala v některých případech zapsána do zemských desek, které však roku 1541 zničil katastrofální požár. Jejich originály či vidimované opisy stále ležely stráženy na radnicích. Události roku 1547 vyvolaly situaci, v níž bylo možné nevhodné dokumenty bez obtíží a protestů revokovat a o ostatních aspoň získat přehled. Král a jeho úředníci pokračovali v postupu, pro jehož zahájení poskytla příležitost právě ona nenadálá katastrofa v podobě požáru. Zbývá pouze doplnit, že se nejednalo o nic nového ani z hlediska správních zkušeností z alpských zemí.¹¹⁷ Navíc nelze podcenit aspekt příjmů za vydané konfirmace. Při plošném stvrzování pro většinu královských a věnných měst běželo o značnou sumu.¹¹⁸ Vedle majetkového postihu a zřízení úřadu královských rychtářů představovalo další omezení měst vytvoření apelačního soudu a zákaz odvolávání se k vyššímu právu (nikoliv pouze do zahraničí). Zřízení apelačního soudu královská města zpočátku buď záměrně nebrala na vědomí, nebo vzdorovitě ignorovala, jak jen to bylo možné za nastalé situace. Královské

---

¹¹⁶ SOkA Kutná Hora, AM Čáslav, č. kn. 90, fol. E 4r-v; F 5 (1565 a 1566 měl klíče královský rychtář Sixt Cikán).

¹¹⁷ J. PAUSER, *Privilegienkonfirmation*, s. 284-311; v omezené míře též A. NOVOTNY, *Ein Ringen*, s. 354-369; M. STÜRZLINGER, *Die Entstehung*, s. 215-245.

¹¹⁸ K tomu na příkladech pozdějších konfirmací privilegií klášterů Jan KAHUDA, *Panovnické konfirmace privilegií českých klášterů v 18. století*, *Paginae historiae* 9, 2001, s. 30-90.

napomenutí je nakonec donutilo k respektování tohoto rozhodnutí.¹¹⁹ Instrukce pro apelační rady byla vydána 20. ledna 1548 a časová korelace s instrukcí pro královské rychtáře je zjevná. Královští rychtáři měli řešit případy, na jejichž konečné rozsouzení si činil nárok právě nově zřízený apelační soud, a oni tedy měli spolupůsobit na konšely, aby se chovali v souladu s přáním krále též ve věcech soudních. Ferdinand si vyhradil odúmrti po obyvatelích, kteří by zemřeli bez krevního dědice a kšaftu, dále rozhodování o správě cel a ungeltů. Co by z takto získaných částek daroval na opravy měst a další potřeby, panovník ponechával ve své vůli. Hovoříme-li o příjmech z pokut, musel je pro krále někdo vymoci a na právu ho zastoupit, neboť si lze jenom obtížně představit, že by kvůli případu cizoložství cestoval Ferdinand I. z Vídně do Chrudimi, zde vše osobně řešil; nebylo možné to požadovat ani po apelačních radech. Centrální moci nezbylo než se spolehnout na místního zástupce, tedy královského rychtáře. Záříjové dokumenty se zmiňují i o věcech cechovních. Není však výslovně uvedeno, že by cechy byly zakázány. Jejich činnost omezil panovník pouze na otázky přijímání do řemesla a dohledu nad tovaryši, fakticky tedy naopak uznal jejich existenci. Cechy si nesměly diktovat ceny, do budoucna se pro případ vydání centralizovaných cechovních řádů s obecnou platností podřizovaly dohledu daného města. Jak uvidíme, v některých případech se měšťané v cechovních otázkách obraceli na rychtáře. Jednotné cechovní řády víceméně nakonec také (prozatím) skončily jenom na papíře.¹²⁰ Konečně poslední problém, jenž byl s vydáním instrukce spojen implicitně, představoval osud obecního majetku.

Vydání instrukce pro královské rychtáře bylo spojeno s další normou (instrukcí pro apelační soud) a zapadalo do opatření uplatňovaných v zemi Ferdinandem I. Instrukce byla adresována do Hradce Králové, Litoměřic, Kadaně, Žatce, Mělníka, Loun, Čáslavi, Českého Brodu, Klatov, Vodňan, Jaroměře, Slaného, Nymburka, Kolína, Sušice, Domažlic, Berouna, Písku, Dvora Králové nad Labem, Stříbra, Chrudimi, Vysokého Mýta, Kouřimi a Tábora. Mezi adresáty nalézáme též „Policí“. Identifikace není těžká, neboť instrukce určená královským a věnným městům nemohla doputovat do Police nad Metují či jinam. Jednoznačně jde o Poličku. Tady je ale přítomnost královského rychtáře prokázána až k roku 1552. Jde samozřejmě pouze o spekulaci, kterou prameny zatím nedovolují potvrdit, ale je možné, že tehdy královský rychtář v Poličce usazen byl a soudě dle analogií ve výběrech kandidátů v jiných městech jím mohl být někdejší primas Pavel Vachač, jenž se náhle z řad konšelů vytrácí. Potíže se vyskytují i v Jaroměři, kde musel být dle instrukce dosazen rychtář

---

¹¹⁹ *Sněmy české II*, č. 193, s. 548.

¹²⁰ K otázce zrušení cechů Josef JANÁČEK, *Zrušení cechů roku 1547*, ČsČH 7, 1959, s. 231-242.

rovněž. Na základě vážnosti a dlouhodobé správní zkušenosti usuzují na Jana Konšelského. Složení měst dokazuje, že instrukce pro královské rychtáře byla vydána zcela nezávisle na právních okruzích či zvyklostech ve městech a byla společná pro všechny uvedené lokality. Na této situaci se v pozdějších letech nic nezměnilo.

Zmínky o Poličce a Jaroměři nepředstavují jediný problém související s rozesláním instrukcí do měst. Díky náhodně dochovanému přípisu z Litoměřic se objevují další nejasnosti, související tentokrát už přímo s otázkou způsobu a času dosazení zeměpánových zástupců. Roku 1548 odeslal královský rychtář do Prahy (zřejmě komoře) na základě předchozího příkazu seznam prohřešků, jichž se dopustili litoměřičtí sousedé. Píše rovněž, že *„roku tohoto po všech městech osoby za rychtáře Jeho Mi[los]ti mezi ouřady zvoliti a ustanoviti skrze vyslané pány komisaře své a jim na to závazky i také jisté instrukcí, jak by se při témž ouřadě chovati měli, vydati poručiti jest ráčil (...)“*.¹²¹ Odpověď komory je datována 23. květnem 1548. Zdá se tudíž, že v Litoměřicích byl dosazen královský rychtář právě v roce 1548 a zároveň s uvedením do funkce mu komisaři vydali instrukci. Byla-li instrukce vydána 17. ledna, stalo se tak po tomto dni a zároveň ze slov Augustina Krejčího vyplývá, že se totožným způsobem dostaly ke svým úřadům další osoby. To by samozřejmě bylo v rozporu s úvahou o jejich jmenování v září a v zásadě potvrzovalo pozvolné vytváření instrukce a její záměrné načasování do okamžiku realizace dalších správních změn v Čechách. Opakoval by se navíc postup při usazování královských rychtářů v pražských městech, kde získali své posty a s nimi i instrukce rovněž během instalace rady už na podzim předchozího roku. V této situaci by pak krátká pasáž věnovaná královským rychtářům v zářijových konfirmacích představovala pouze jakýsi základ pro instrukci, jenž města zatím o budoucím dohlížiteli zpravoval. V takovém případě by ale postrádal valného smyslu. Nesoulad mezi tvrzením litoměřického královského rychtáře a obsahem konfirmace městských privilegií pomáhá vysvětlit paradoxně právě instrukce ze 17. ledna. Jménem Ferdinanda I. se nařizovalo: *„Kterýžto rychtář, nynější a budoucí, přípis spečetěný toho nového obdarování, které sme jim ted' nedávno dáti ráčili, od purkmistra a konšel vzíti a to maje, tím se spravovati má, žádného artikule přestoupiti nedopouštěje; a netoliko podle toho nového obdarování, ale ve všem jiném, což se v této instrukci vypisuje, to činiti má (...)“*.¹²² Oněmi obdarováními mysleli vydavatelé instrukce právě zářijové plošné konfirmace městských privilegií, včetně klauzulí o rychtářích, apelačním soudu a dalších věcech. I když se zdá, že královští rychtáři byli dosazeni až po vydání instrukce, takto jednoznačné to pravděpodobně nebylo. Instrukce sice

¹²¹ NA v Praze, SM, inv. č. 1986, č. k. 1286, sign. L 32/14, svazek II.

¹²² *Sněmy české II*, č. 192, s. 543-545.

vypočítává města, kam měla být doručena, avšak jejich složení bylo víceméně jasné už od září. Nezná však konkrétní jména, jež jsou v textu nahrazena písmenem „N“ (nezdá se, že jde o editorskou svévoli). Z říšského města doputovalo znění instrukce na Pražský hrad, kde byla přepsána a předána komorním komisařům, kteří se s ní rozjeli do měst. V okamžiku předání ve městě už ale muselo být jasné, kdo tam královským rychtářem bude. Výběr kandidáta vyžadoval určitý čas, přestože se do něj zapojili zmínění komisaři a podkomoří. O jménu tudíž bylo rozhodnuto předem a posléze bylo v zásadě pouze do dokumentu doplněno, instrukce slavnostně předána a královský rychtář začal úřadovat. Pakliže by působil už od září 1547, nikdo by ho nevyzýval, aby si obstaral znění panovníkova „obdarování“, neboť by ho už měl. Domnívám se proto, že královští rychtáři byli ve městech jmenováni plošně v prvních týdnech až měsících roku 1548. K oficiálnímu aktu došlo po 17. lednu, ale jména „vytipovaných“ osob komora znala dříve. Písemnosti ze září načrtly obrysy budoucích úkolů, které byly postupně specifikovány, pak zapracovány za užití starších zkušeností (v té době už také pražských) a snad i předloh. Královští rychtáři se nicméně neměli chovat jenom v souladu s instrukcí, nýbrž též v souladu s dokumenty vydanými v podstatě jako potvrzení v září 1547. Mezi nimi nalezneme vedle skutečného potvrzení (vyhovujících) privilegií rovněž pasáže věnované apelačnímu soudu, dohledem nad cechy, nápady, pokutami a dalšími věcmi. Zřízení úřadu královských rychtářů bylo součástí širšího spektra opatření, zároveň však obecně podmiňovalo jejich zavádění díky dosazení osoby, jež by na tuto realizaci v konkrétním městě dohlížela. Šlo o řešení velmi komplexní a prodleva čtyř měsíců od září do ledna nebyla za dané situace rozhodně veliká.

Ferdinand I. (či snad lépe jím pověřeni úředníci) úvodem instrukce konstatuje, že se obyvatelé příslušného města dopustili provinění proti královskému majestátu a pro předejití dalších podobných excesů ustanovuje vybranou osobu „*do vuole a změnění našeho*“ královským rychtářem. Panovník zopakoval důvody vedoucí ho k ustanovení svého zástupce a zdůraznil, že jmenování rychtáře je výslovně jeho prerogativem. Zároveň se výslovně uvádí, že rychtáři budou králi a jeho nástupcům zavázáni přísahou, náleží jim první místo v konšelském sboru a mají se všemožně starat o zájmy a prospěch panovníka. Ferdinand I. stanovil, že se na jeho místě mají obracet na arciknížete Ferdinanda Tyrolského nebo na jinou osobu, která bude panovníkem určena. V lednu 1548 přes pokračující politické změny v království zůstávalo největší starostí habsburské administrativy nebezpečí nové revolty. Stejně jako v zářijových konfirmacích se královským rychtářům přednostně ukládá, „*jestliže by v ouřadě konšelském aneb na jiném místě mezi obci tu v městě co toho přezvěděl, že by se proti nám, duostojenství, vrchnosti a proti komoře naší královské před se bralo a puosbilo,*

*aneb jaké srozumění a puntování se dalo, o tom aby nám ihned bez meškání aneb na místě našem jmenovanému synu našemu oznamoval a netajil, i také sám, pokudž bude moci, takové věci přerhval“.*¹²³ Jeden z hlavních důvodů ke jmenování královských rychtářů zůstával stále aktuální a možná ještě o poznání aktuálnější než v září 1547. Asi už ani toliko nešlo o přímé reminiscence na události let 1546-1547, nýbrž o obavy z reakcí na zavádění nových opatření či o jejich případné nerespektování ze strany měst. Příslušná část instrukce zřetelně dává najevo, že města jsou součástí panovnickovy komory. To mělo vzhledem k nedávnému dění symbolický rozměr a zároveň to implicitně naznačovalo, kterému z úřadů v zastoupení panovníka je osoba rychtáře odpovědná. Z nenápadné formulace to není příliš zřetelné, nicméně jde o zmínku mimořádně důležitou. Za tyto služby královským rychtářům panovník poněkud vágně přislíbil ochranu, jinak však o dalších odměnách řeč není.

Královský rychtář měl sedávat na soudech a dohlížet na jejich řádnou činnost, dopomáhat průchodu spravedlnosti bez ohledu na chudobu či bohatství. Panovník přitom respektoval starší zvyklosti a nařídil rychtářům zachovávat mlčenlivost o projednávaných záležitostech. Pouze v případě, že by se některý z konšelů či kmetů zpronevěřil svým povinnostem, musel jeho jména ohlásit do Prahy. Jinými slovy je zproštěn mlčenlivosti jenom v případě prohřešků proti vrchnosti a důstojenství panovníka. Toliko královským rychtářům instrukce dovoľovala svolávat obec, zejména v případě projednávání králova psaní či z jiných důležitých příčin, a to výhradně za jejich osobní přítomnosti. Nad tímto omezením se vznáší otazník. Především starší literatura soudila, že obce od dob husitských bouří valný vliv neměly.¹²⁴ Navíc jejich roli do určité míry začal suplovat institut obecních starších. Například v Chrudimi tento druh úřadu jakožto součásti širší rady vznikl právě v důsledku nepokojů ve městě. Kompetence obecních starších sice nebyly právě jasně vymezeny, ale ve zmiňovaném městě působili jako dohlédací orgán nad hospodařením města. Stejným způsobem lze obecně vymežit jejich působnost též jinde, čemuž by napovídala pobělohorská nařízení vyměňující záležitosti hospodaření města dohledu obecních starších (a respektující starší zvyklosti).¹²⁵ Také při výběru kandidátů na úřad královského rychtáře města později chápala příkazy komory při výběru osoby „z obce“ ve smyslu „z obecních starších“.

V instrukci se Ferdinand I. odvolával na potvrzení privilegií ze září 1547 a především v nich obsažené pasáže o pokutách a nápadech. Potvrzoval, že dohled nad nimi náleží královskému rychtáři, jenž má o těchto záležitostech zevrubně zpravovat českou komoru „a

¹²³ *Sněmy české II*, č. 192, s. 544.

¹²⁴ J. KAPRAS, *Přehled právních dějin zemí České koruny*, Praha 1927, s. 148.

¹²⁵ K čemuž David NOVOTNÝ, *Na okraj úvěrové politiky českých měst v době předbělohorské*. Mezi Chrudimí, Prahou a Rychnovem nad Kněžnou, *Theatrum historiae* 5, 2009, s. 7-25 (zejm. s. 9, pozn. 7).

to zatím spolu s ouřadem konšelským opatřiti má (...).¹²⁶ V tomto bodě je spolupráce s českou komorou na místě panovníka pochopitelná, neboť šlo o fiskální příjmy. Zajímavé je, že se rychtářovi výslovně poroučí, aby spolupracoval s konšely. „Kontrolor“ má tedy využívat „kontrolovaných“. Nejde o další důkaz nedokonalosti užívaných správních postupů, nýbrž daleko spíše o nezbytnou nutnost. Jiný postup za dané situace možný jednoduše nebyl, neboť kromě konšelů nikdo další ku pomoci rychtářovi neexistoval. Samo o sobě to samozřejmě dopad panovníkových nařízení poněkud relativizovalo a zůstávalo jen na královském rychtáři, jak si v této pozici poradí. Instrukce také podřizuje dohledu rychtářů, „*pokudž jest o tom svrchu jmenovaným nadáním a novým obdarováním nařízeno*“,¹²⁷ zavádění změn vyplývajících z konfirmace privilegií ze září 1547. To potvrzuje předchozí úvahu, že pro řádně prosazování autority apelačního soudu a vybírání nápadů a pokut byli královští rychtáři nezbytní. Úkoly na ně kladené byly značné, což by se projevilo hlavně ve větších aglomeracích. Panovník si toho byl vědom, a proto povolil existenci „podrychtáře“ či „adjunkta“, jenž mu měl být zavázán stejnou přísahou jako rychtář. Zeměpánův zástupce, případně ve spolupráci se svým podrychtářem, kontroloval veřejnou mravnost. Měšťané a přespólní se nesměli rouhat, zlehčovat majestát, byli povinni docházet na bohoslužby. Porušení těchto nařízení se hlásilo komoře, stejně jako přítomnost povalečů v obci. Instrukce končí již citovanou pasáží o vyzvednutí textu „obdarování“ ze září 1547.

Trochu záhadou zůstávají podrychtáři či adjunkti královských rychtářů. V Praze vyústilo dosazení královských hejtmanů zpočátku ve faktickou degradaci rychtářů, které snad můžeme označit za „adjunkty hetmanů“. V ostatních městech si mohli rychtáři vybrat zástupce zřejmě podle svého. Existenci adjunktů nebo podrychtářů však nelze přímo doložit ve věnných městech a zatím ani v jiných královských městech. Z jakého důvodu k jejich jmenování plošně nedocházelo, není snadné říci. Buď si to nepřála města, případně královští rychtáři nebo obě strany, chápající dalšího dohlázele jako přílišné vměšování do samosprávy či nevídaného konkurenta. Instrukce tuto možnost pouze nabízela, nikoliv nařizovala. V menších městech, jichž byla v království většina, takový institut představoval svého druhu zbytečnost. Agenda královských rychtářů prozatím nebyla tak rozsáhlá, aby ji nezvládla jedna osoba. Ve větší míře se s podrychtáři neboli adjunkty setkáváme až po Bílé hoře.¹²⁸ Odpověď na naznačenou „záhadu chybějícího úředníka“ do určité míry poskytují Litoměřice. Roku

¹²⁶ *Sněmy české II*, č. 192, s. 544.

¹²⁷ *Sněmy české II*, č. 192, s. 544.

¹²⁸ Srov. především materiály NA v Praze, NM, sign. C 12/3 (Chrudim); H 11/2 (Vysoké Mýto); J 8/5 (Jaroměř); K 33/8 (Hradec Králové); K 37/2 (Dvůr Králové nad Labem); N 6/2 (Nový Bydžov); P 27/2 (Polička); T 17/2 (Trutnov).

1576 se zde rozpoutala kauza související s údajným odmítáním jmenování podrychtáře. Česká komora nařídila Litoměřickým, „*abychom jsme toho spravili, proč by a z čího povolení podrychtář u nás z přísahy Jeho [Milos]ti Cí[saršské] rychtáře propuštěn byl, jakž psaní Vašich [Milos]ti to v sobě šíře obsahuje a zavírá*“.¹²⁹ V Litoměřicích si první královský rychtář Augustin Krejčí, jinak Wider, vymohl spojení úřadů městského a královského rychtáře, právo sedávat mezi kmety na soudech a objevoval se v roli volence při obnovování rady. Až v lednu 1558 zakázal císař a král Ferdinand I. Krejčimu sedat na soudech a místo něj měla sedat osoba určená purkmistrem a radou. Od té doby sedával u práva rychtář městský, protože už nebylo možno spojovat oba úřady, a podle práva magdeburského řídil proces. Po složení předepsané přísahy „*každý ten městský rychtář k tomu jse napomíná a zavazuje, aby k Jeho [Milos]ti Cí[saršské] panu rychtáři podle jeho instrukcí ve všem zření měl a ve všelijakých jeho potřebách jemu hotov a povolen byl, což každý rychtář činiti slibuje a připovídá*“.¹³⁰ Litoměřičtí české komoře zdůraznili, že královskému rychtáři v žádném případě nebrání ve jmenování podrychtáře, zejména pokud nebude podrychtář sedat mezi kmety. Pokud podrychtář nebyl vyžadován instrukcí a ani nikým dalším, řešení v podobě využití rychtáře městského bylo poměrně jednoduché a snad také pochopitelné. Zástupci panovníka ve městech tedy ve vykonávání povinností a hájení zeměpánových zájmů pomáhal další člen samosprávy, protože jmenování dalšího dohlízejícího nemělo smysl. Domnívám se, že stejná situace jako v Litoměřicích panovala též v ostatních královských a věnných městech.¹³¹ Dalším vývojem pak podrychtáře částečně nahradili právní zástupci pro kauzy vedené na právech.

Instrukce z ledna 1548 představuje dokument komplementární s konfirmacemi privilegií ze září 1547. Oboje písemnosti tvořily právní rámec činnosti královských rychtářů po celé předbělohorské období. Instrukce sama pak byla vnímána také jako jeden z právně závazných dokumentů, který byl využíván na soudech. Běželo zejména o to, že předepisovala královským rychtářům dohled nad nápady, což přijímali někteří z měšťanů s nevolí. Instrukce a další s ní související písemnosti ovšem celou řadu záležitostí neřešila. Předně se ani v ní neobjevuje zmínka o ceších. To neznamená, že by jejich problematika nebyla řešena jiným způsobem. V zářijových konfirmacích byly cechy králem omezeny „*kromě toho pořádku, který se při přijímání na řemesla a při tovaryších každého řemesla zachovává, při tom se*

¹²⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 1986, č. k. 1291, sign. L 32/57.

¹³⁰ NA v Praze, SM, inv. č. 1986, č. k. 1291, sign. L 32/57.

¹³¹ Podřízenost městského rychtáře královskému rychtáři naznačuje například Petr MUŽÍK, *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století*, SAP 27, 1977, s. 53-110; dále též M. KAPAVÍKOVÁ, *Příspěvek*, s. 57-76.

zůstávají“.¹³² Zcela zrušeny a zakázány tedy nebyly, pouze byl učiněn pokus o odstranění jejich cenotvorné a regulativní role. Pakliže se instrukce odvolává na zářijové konfirmace, měl na zrušené cechy dohlížet královský rychtář právě z tohoto titulu. Situace je sice nejasná, ale do určité míry by tuto úvahu mohla potvrdit situace z Vysokého Mýta. Začátkem března 1548 české komoře oznámil královský rychtář Václav Ursín, že „*mistři řemesel (...) ke mně chodili oznamující, kterak thovaryši a čeled' vandrovní jim se zpronevěřují a protiví*“.¹³³ Problémy s tovaryši jsou výslovně zmíněny. Body instrukce se mohly na cechy vztahovat v okamžiku, kdy se ke svému jednání scházeli cechovní starší. Šlo o shromáždění sousedů, o němž musel být panovníkův zástupce zpraven, souhlasit s ním a popřípadě být přítomen. Konstatování Františka Roubíka o tom, že královští rychtáři začali vykonávat dohled nad cechy *via facti*, tedy není příliš přesné, neboť určité pověření existovalo.¹³⁴ Nutno však přiznat jeho vágní formulaci v zářijových konfirmacích a nepřímé zmocnění v instrukci. Příliš jasno v tom neměl ani vysokomýtský rychtář Ursín, jenž požadoval na komoře vydání příslušného pověření, „*(...) neb toho zprávu mám, že do jiných měst instrukcí vydány jsou, jak by se při tejh ceších a řemeslích řídití a spravovati jměli*“.¹³⁵ Existenci nedochované samostatné instrukce o řemeslnicích není sice možné úplně vyloučit, ale snad by se o ní zmínky objevily také jinde. Pravděpodobnějším se jeví výklad, že se mu donesly zprávy o uplatňování relevantní části zářijové konfirmace v návaznosti na instrukci z ledna a v ní uvedený zákaz schůzek bez vědomí rychtáře, tedy i setkání cechovních představitelů. Vyloučit nelze ani možnost, že na žádost některého z královských rychtářů komora zaslala jakýsi vysvětlující přípis. Vysokomýtský městský archiv je dlouhodobě nepřístupný, v Poličce a Chrudimi (s nimiž byli Mýtští nejčastěji v kontaktu, a odkud tedy tyto informace Ursínovi mohly nejspíše dojít) není nic takového dochováno a ani jinde se nepodařilo takový dokument dohledat. Proto tento problém nelze definitivně vyřešit. Když však v červnu 1567 řešil podkomoří spor mezi sladovníky a obcí v Hradci Králové, výslovně se výrobcům sladů nařídilo, „*aby sladovníci do cechu se nescházeli bez vědomí a povolení Jeho Mi[los]ti Císařské pana rychtáře a ty schůze, a [v] tý schůzi, co by jednati chtěli, to všecko aby poznamenáno na rejstříku týmuž panu rychtáři aneb na místě jeho v jeho nepřítomnosti, komuž by poručeno bylo, dali a mimo to poznamenání nic jiného nejednali a dále při tom při*

¹³² SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 292, č. kn. 3, sf. (č. 19); SOkA Kutná Hora, AM Čáslav, č. kn. 1, fol. 27v-30v.

¹³³ NA v Praze, SM, inv.č. 1262, č. k. 894, sign. H 60/19.

¹³⁴ F. ROUBÍK, *Královští rychtáři*, s. 271.

¹³⁵ NA v Praze, SM, inv. č. 1262, č. k. 894, sign. H 60/19.

všem tak se zachovali, jakž dotčeného pana rychtáře instrukcí ukazovati bude“.¹³⁶ O pár let později řešil podobné potíže Jiřík Bureš v Nymburce, jenž se krom jiného bránil také obvinění, že sladovníkům cechovní schůze zakazoval.¹³⁷ Přímé obvinění cechovních mistrů z nedovolené schůze vznesl roku 1566 královský rychtář v Kouřimi a sporu mezi ním a krejčími zabránila městská rada svým prostředkováním.¹³⁸ Poslední spor mezi královským rychtářem a cechem povstal roku 1590 v Kolíně. Ve spolupráci s konšely Jan Pacheus zřejmě sáhl k radikálnímu kroku a zakázal provozování živnosti šenkýřům. Přímluva podkomořího situaci uklidnila, avšak hostinští museli slíbit pomoc na obecním díle, přestat s napadáním živností jiných, odvádět peníze ze sudu piva k obci a nedržet služebníky či děvečky.¹³⁹ Tyto indicie se výše nadhozené úvahy o vztazích mezi královskými rychtáři a cechy zdají potvrzovat. Přes přetrvávající nejasnosti ale můžeme v zásadě znovu uzavřít v tom smyslu, že písemné pověření královských rychtářů k dohledům nad cechy v jakési volnější formě existovalo.

Poměrně záhy po červencových a srpnových událostech roku 1547 došlo k částečnému navrácení některých statků, které náležely k záduším a špitálům, a další vlna „restitucí“ následovala po roce 1549. Ať už v Kouřimi, Poličce, Hradci Králové či Chrudimi, dohled nad hospodařením se statky náležel královskému rychtáři a bez přímé vazby na instrukci.¹⁴⁰ Určité nařízení opět existovalo aspoň v podobě dodatku k instrukci. Domnívám se, že nezůstalo pouze u těchto lokalit a že podobná poručení byla vydána také dalším královským a věnným městům. Ve věnných městech, snad s výjimkou Vysokého Mýta a Poličky, královští rychtáři se správou statků mnoho starostí neměli. Většina gruntů totiž na kratší či delší dobu skončila v ruce Pernštejnů a dalších rodin. Hradeckým se sice časem podařilo část z nich odkoupit nazpátek, ale kupříkladu Chrudim takové štěstí neměla. Purkmistr a konšelé města Hradce Králové se opakovaně obraceli na krále se stížnostmi na špatnou situaci města zbaveného majetku. Vytrvalost Královéhradeckých slavila úspěchy a už v roce 1549 Ferdinand I. s napomenutím, aby ho dále neobtěžovali, vrátil městu šest vesnic. K jejich řádné správě nařídil jmenovat úředníky k přijímání a vydávání důchodů a „*a přitom Jeho Mil[lost] královská nynějšímu i budoucímu rychtáři v městě Hradci poroučeti ráčí vedle ouředníkuo k spravování, vybírání a zase vydávání duochoduo kostelních i špitálních volených každého*

¹³⁶ NA v Praze, PKÚ, inv. č. 37, sign. A 173, fol. 54r-55r. Povšimněme si i toho, že není specifikováno, kdo je jeho zástupcem. Pokud by existoval v Hradci adjunkt, logicky by to měl činit on. Z toho vyplývá, že ani v největším z věnných měst jmenován nebyl.

¹³⁷ NA v Praze, SM, inv. č. 2426, č. k. 1533, sign. N 17/25.

¹³⁸ SOkA Kolín, AM Kouřim, inv. č. 250, č. kn. 245, fol. 10r.

¹³⁹ SOkA Kolín, AM Kolín, sign. E 6 (nezpracováno), fol. 4v.

¹⁴⁰ *Sněmy české II*, č. 211, s. 582-588.

času k tomu přihlídati, aby služba Boží s pilností držána byla, chudí lidé, pokudž ty duochodové na ně postačovati budou, se chovali (...). Jestliže pak při tých ouřednicích jakou nesprávu poznal a že by z své instrukcí, kterouž míti budou, vystupovali a k svému užitku neb jinam ty duochody obraceti chtěli, toho nemá dopouštěti, ale by-li by potřeby, na Jeho Mil[ost] královskou neb do komory české to každého času vznášeti.“¹⁴¹ Nepřímá návaznost na instrukci je v tomto poručení přítomna v dohledu nad řádným konáním služeb Božích a podobně. Přípisem došlo ke specifikaci konkrétních úkolů královského rychtáře, jenž nyní dohlížel na hospodaření města. Spíše než posílení postavení to přinášelo rychtářům starosti. Prakticky totožné ustanovení o podřízení městských statků dohledu královského rychtáře doručil posel v roce 1549 také do Kouřimi.¹⁴² Už o dva roky později se na českou komoru obracel se žádostí o pomoc městskému hospodářství první kouřimský královský rychtář Ondřej Nykl, neboť špitální dvůr se ocitl v takovém stavu, že hrozilo jeho uzavření.¹⁴³ V době navracování městských gruntů Poličce v roce 1552 byla sepsána registra dvanácti vsí, „z kterejchžto vesnic krále Jeho Milosti rychtář a dvě vosoby k němu přidané podle těchto register důchody vybírati a na vychování kněžstva, žakovstva a chudiny v špitále i také na vzpravení města vydávati a z toho ze všeho každého roku počty pořádné v městě Poličce i také v komoře Jeho Milosti královské činívati mají, tolikéž i ti, kdož tak od nich co na vydání takovejch dotčenejch potřeb k sobě přijímání“.¹⁴⁴ V Chrudimi na podobný postup můžeme usazovat nepřímo na základě zřízení *Knihy kupuov a prodauov gruntov k špitálům při městě Chrudimi náležitých* v roce 1551.¹⁴⁵ Při navracování plného panství (či řečí pramenů vrchnosti) v Českém Brodě roku 1561 přijímal na místě obce vklad do zemských desek královský rychtář Jan Vilím ze Šonova, což představuje také výmluvný doklad poměru zeměpánových zástupců k městským statkům.¹⁴⁶ Je však třeba upozornit, že sporé zmínky nebo mlčení pramenů městské i centrální provenience nasvědčuje spíše čistě formálnímu dohledu, kdy většina povinností zůstávala na bedrech každoročně volených úředníků důchodních (případně zádušních).

Další věcí, kterou se instrukce a zářijové confirmace nezabývaly ani v náznacích, bylo odměňování královských rychtářů. To představovalo zásadní otázku po celou dobu existence

¹⁴¹ SOKA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 307, č. kn. 18, fol. 121-122v.

¹⁴² SOKA Kolín, AM Kouřim, inv. č. 6, č. kn. 1, 88r-89r.

¹⁴³ NA v Praze, SM, inv. č. 1586, č. k. 1085, sign. K 7/7.

¹⁴⁴ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, AM Polička II, č. kn. 66, č. k. 3.

¹⁴⁵ SOKA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 370, č. kn. 162, sign. B 20. Ve Vysokém Mýtě stejnou situaci můžeme předpokládat, neboť roku 1551 došlo ke zřízení Purkrechtní knihy prostřední červené a majetek městu částečně navrácen s výhradou dohledu královského rychtáře, srov. NA, SM, inv. č. 1262, č. k. 894, sign. H 60/20; též H. JIREČEK, *Královské*, s. 49-55.

¹⁴⁶ SOKA Kolín, AM Český Brod, Kopiař a pamětní kniha (nezpracováno, neinventarizováno, bez sign. a inv. č.). Registra k těmto statkům byla uložena na radnici.

úřadu v době předbělohorské a pobělohorské. Česká komora se odměnami zabývala a problému si byla vědoma. S notnou mírou nadsázky však nutno přiznat, že v tomto ohledu přílišnou aktivitou nehýřila a neprojevila ani mnoho invence. Hned zpočátku se počítalo se stejným způsobem odměňování, jako tomu bylo u rychtářů ve středověkých městech. Dokladem může posloužit Kolín. Matouš Bakalář, první kolínský královský rychtář, jemuž během uvedení do úřadu komorní komisaři Vilém z Hradešína a Vít Lišovský z Prochodu přikázali, „*abych já na to, což od starodávna k též rychtě u nás náleželo, s pilností se vyptal i všecky důchody takový dostatečně vyzvědouc, Vašim [Milos]tem jich oznámiti nezameškával (...) a že Jeho [Milos]t král[ovsk]á taky z těch duochoduov rychtáře opatřiti ráčí*“.¹⁴⁷ Jednak jde o jednu z indicií, že panovníkovi šlo spíše o návrat ke středověkému stavu než o zřízení zcela nového úřadu, dále o doklad snahy řešit hmotné zajištění úřadu v souladu se staršími zvyklostmi, bez nároku na příspěvky z králových příjmů. Kolínský královský rychtář sice poslal zevrubný seznam příjmů náležejících k někdejší městské rychtě, zároveň s tím oznámil jejich nynější stav. Příjmy z pokut si podle něj na městu vyhradil Ferdinand I., užitky z váhy hovězího dobytka neplynuly a další související platy směřovaly k purkmistru či záduším, chlebné krámy zanikly, o platech z masných krámů nikdo nic nevěděl, sladovna na předměstí dávno shořela, platy z ryb a vína také získalo město, svobodný dvůr byl prodán a uveden pod plat, podřízenou rychtu ve Starém Kolíně s krčmou a platem držel rychtář starokolínský, háje u města a ostrovy v Labi byly dávno prodány a rozparcelovány a konečně mlýny a zbylé poplatky získalo buď opět město nebo se přestaly vybírat úplně. Po vykoupení rychet v dalších královských městech po skončení husitských válek potkaly k nim náležející příjmy stejné osudy. I když snaha o zajištění královských rychtářů tímto způsobem byla podle mého soudu plošná, realizovat ji nešlo. Částí příjmů by se musel vzdát král, o soukromé majetky by přišli měšťané a rady (pokud už je o ně taky nepřipravil panovník v létě 1547).

Problém však nějakým způsobem řešen být musel, jelikož by jinak hrozilo, že se královský rychtář dostane do přílišné závislosti na městu (což nakonec nebyl takový problém) nebo se přijetí úřadu bude zpěčovat. Řešení nakonec přinesli královští rychtáři sami a vplynulo do značné míry z jejich povinností kodifikovaných instrukcí. Nevíme sice, jak se na celou věc tvářili na české komoře, ale nakonec jim nezbylo než souhlasit. Zeměpánovi zástupci ostatně na vyřizování úředních záležitostí vynakládali svoje vlastní prostředky, jenž jim musely být nějak kompenzovány. Už samotný Matouš Bakalář v Kolíně na závěr přehledu příjmů požádal, aby mu bylo vydáno něco z odúmrti po Janu Kapinohovi, protože jej tato

---

¹⁴⁷ NA v Praze, SM, inv. č. 1624, č. k. 1154, sign. K 44/26; též F. ROUBÍK, *Královští rychtáři*, s. 335-337.

záležitost prý stála mnoho času.¹⁴⁸ Odměňování královských rychtářů z odúmrtí či pokut propadlých císaři jakožto českému králi se stalo postupem času poměrně běžným způsobem kompenzace. Doložit to lze z vícera měst a po celou dobu existence úřadu v předbělohorském období, nebylo to však automatické. Královští rychtáři museli prokázat vytrvalost a iniciativu, neboť bylo nutné žádat, zdůvodňovat, vyčkávat, někdy vyhrožovat a především čekat. Už v polovině 16. století Duchek Skála, první královský rychtář ve Slaném, žádal v blíže nedatované suplice na komoře propuštění části závdavku z prodeje domu Kuňky Markové, kvůli němuž musel na vlastní náklady a s „*opovážením hrdla svého*“ vyjet z města. V roce 1561 vyřizoval v Českém Brodě Jan Vilím ze Šonova záležitosti nekšaftovaného statku po Dorotě Rybové a při té příležitosti požádal arciknížete Ferdinanda Tyrolského, respektive českou komoru, aby mu tato odúmrt' byla propuštěna. Nešlo o malou sumu, neboť jenom na gruntu Matěje Sladovníka měla zesnulá 120 kop grošů míšeňských.¹⁴⁹ O čtyři léta později získal rozhodnutím Maxmiliána II. jakožto kompenzací za své služby a za ztráty na majetku způsobené ohněm Jan Bahenský z Lukova, královský rychtář v Táboře, dokonce pustý svobodný statek v hodnotě 75 kop grošů českých.¹⁵⁰ Roku 1570 opět v Kolíně po vyřízení odúmrti po Ondřeji Kubšovi darovala česká komora polovici Kašparu Šmidlovi z Eberka.¹⁵¹ V 80. letech 16. století se české komoře se žádostí o odúmrt' ozýval opakovaně jaroměřský královský rychtář Václav Bystřický ze Studnic. Nejdříve šlo o 25 kop grošů míšeňských přisouzených panovníkovi na Dorotě Tiché. Tichá Bystřického napadala ve dvou suplikách a ten pak byl nucen hájit svou věc v Praze na své náklady. Nakonec vše dopadlo v její neprospěch, nicméně částku utracenou v Praze Bystřickému nikdo neproplatil, a tak požadoval její „*pasírování*“. Zdůraznil, že jde o velmi nízkou částku.¹⁵² K podobné taktice se uchýlil znovu během rozhodování o osudech statku po Mikuláši Bahnovi, kdy „*předloživ mnohé nedostatky, chudobu a práce mé, abyšte [česká komora – pozn.] na místě Je[ho] [Milos]ti Ci[sařské] po témž sirotku krám masnej pozůstalej milostivě mi pasírovati ráčili, poníženě žádám*“.¹⁵³ Jak se zdá, tvrzení o neodměňování královských rychtářů není příliš přesné, stejně jako zdůrazňování jejich závislosti na městech v této otázce.¹⁵⁴ Královští rychtáři museli své nároky dostatečně zdůvodnit, případně zdůraznit nízkou výši požadované odměny a zároveň mít štěstí. Z odúmrtí či pokut jim samozřejmě česká komora mohla

¹⁴⁸ NA v Praze, SM, inv. č. 1624, č. k. 1154, sign. K 44/26.

¹⁴⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 3232, č. k. 2225, sign. S 114/7; SOkA Kolín, AM Český Brod, sign. III. 5, fol. I 4r.

¹⁵⁰ NA v Praze, SM, inv. č. 3676, č. k. 2358, sign. T 2/39.

¹⁵¹ NA v Praze, SM, inv. č. 1624, č. k. 1153, sign. K 44/17, svazek I.

¹⁵² NA v Praze, SM, inv. č. 1548, č. k. 1045, sign. J 25/11.

¹⁵³ NA v Praze, SM, inv. č. 1548, č. k. 1045, sign. J 25/11.

¹⁵⁴ F. ROUBÍK, *Královští rychtáři*, s. 294-299.

propustit část jenom v případě, pokud dotyčný královský rychtář během svého působení v úřadě vůbec nějakou řešil. Například Mikuláš Aletýn v Kolíně vyřizoval jedinou a zřejmě to úplná výjimka nebyla; většina měšťanů totiž dědice měla a stíhala sepsat testamenty.¹⁵⁵ V zásadě totéž platí pro poněkud specifické situace v Litoměřicích a ve Slaném, které dokazují, že ve snaze dosáhnout částečně kompenzace dokázali královští rychtáři využít příznivého okamžiku. V Litoměřicích roku 1553 požádal Augustin Krejčí, jinak Wider, o předání někdejšího židovského pohřebiště změněného v zahradu.¹⁵⁶ O dvanáct let později Jiřík Hruška ve Slaném vyřizoval odúmrt' po Matěji Viktorínovi. Požádal komoru o svolení s osetím ladem ležících a pustnoucích rolí na jaře 1566 s tím, že „*souc člověk letitý z (!) svou velkou škodou nesu (!) a za mou práci, tak jako jiným netoliko tu v městě Slaném, ale i v jiných městech rychtářuo[m], se dostávalo, nic mi učiněno není*“.¹⁵⁷ Poněkud neuměle stylizovaná pasáž z listu komorním radům znovu připomíná chroničnost stupňujícího se problému s odměňováním. Hruška měl štěstí a hlavně trpělivost, neboť mu osetí skutečně nakonec povolili. Předcházelo tomu nicméně intenzivní několikaměsíční prošetřování skutečné velikosti polností a hledání kupce, a tak stihl díky povolení z října 1566 snad alespoň ozimy. Pakliže nebylo na odměny královským rychtářům, nebylo by ani na odměny podrychtářům. O omezené zdroje by náhle soupeřili hned dva panovníkovi zástupci, což byl další důvod podrychtáře raději vůbec nemít.

Na druhou stranu na královské rychtáře v některých případech města doplácela. Doložit to pro předbělohorské období lze ve věnných městech ve Dvoře Králové nad Labem a v Hradci Králové, ve zbylých to nejde vyvrátit. Vzhledem k dalšímu vývoji v odměňování ve zbývajících českých věnných a královských městech, kdy na základě mladších pramenů už lze určité odměny vyplácené městem označit za běžnou věc,¹⁵⁸ je to pravděpodobné. Instrukce a další dokumenty ale nic takového městům přímo nenařizovaly a rozhodnutí o vyplácení odměn spadalo do kompetence buď města, případně podkomořího. Viktorín Soukeník ve Dvoře Králové nad Labem počátkem roku 1552 z nařízení komory dohlížel na lesy sloužící potřebám panovníka, „*přičemž outratu a obměškání živnosti své chudé vedu a k témuž ouřadu odnikud duchoduov nepřichází (...), chtěl bych raději téhož ouřadu a v něm práce prázen (!) býti*“.¹⁵⁹ Dohled na lesy nejspíše připadl rychtáři, jelikož šlo o kdysi městský majetek, ve

¹⁵⁵ SOkA Kolín, AM Kolín, sign. B 2, fol. 13r.

¹⁵⁶ NA v Praze, SM, inv. č. 1986, č. k. 1291, sign. L 32/47.

¹⁵⁷ NA v Praze, SM, inv. č. 3232, č. k. 2225, sign. S 114/7.

¹⁵⁸ Roztroušené zmínky viz NA v Praze, NM, sign. C 12, (Chrudim); H 11 (Vysoké Mýto); J 8 (Jaroměř); K 33 (Hradec Králové); K 37 (Dvůr Králové nad Labem); N 6 (Nový Bydžov); P 27 (Polička); T 17 (Trutnov). Poměrně běžným způsobem se už stalo přivařování piva.

¹⁵⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 1673, č. k. 1207, sign. K 94/16.

stížnosti se však znovu otevřeně hovoří o problémech, jež zastávání úřadu přinášelo. Především do něho „investovali“ svůj volný čas, využitelný jinde, a nic za to nedostávali. Žádost a výhrůžky Viktorína Soukeníka slavily s delším odstupem úspěch. V roce 1560 podkomoří Oldřich Dubanský z Duban nahlédl do městských důchodů a z toho, co by zbývalo nad rámec obecních potřeb, měl dostávat kromě konšelů odměnu též rychtář Jeho Milosti, jemuž stejně jako primasovi náleželo 1,5 kopy grošů českých ročně.¹⁶⁰ Podobně tomu bylo v Hradci Králové, kde díky náhodně dochovaným městským účtům lze doložit „*salarium*“ povinné pro léta 1604-1605 královskému rychtáři Janu Roubalovi Žateckému ve výši 10 kop (míšeňských?).¹⁶¹ Královský rychtář mohl být městem odměňován nepřímo. Ve Vysokém Mýtě roku 1604 vyňali z povinnosti platit šosovné jeho dům.¹⁶² Je s podivem, že nebylo využíváno relativně jednoduchého odměňování propuštěním nějaké částky z posudného. Ze sledovaných měst o to žádal pouze v polovině 60. let Václav ze Zlonic v Kouřimi s poukazem na nákladné cesty do Prahy v úředních záležitostech.¹⁶³ Komora se tomuto způsobu asi bránila právě pro jeho jednoduchost a praktičnost. Posudné tvořilo příliš významný díl příjmů na to, aby z něj nechala ukrajovat podřízené. S tím úzce souvisí také možnost tzv. přivařování. Královští rychtáři si mohli nad rámec obvyklého rozvrhu várek piva nechat uvařit něco zlatavého moku navíc. Pro předbělohorské období takový způsob nemohu ve sledovaných městech doložit, ale ani vyvrátit. V pobělohorském období už ale šlo o něco zcela běžného. Zatímco zmenšování posudného se bránila komora, zvýhodnění ve výši várek se bránila města v obavách z konfliktů v obci. Vedle podkomořího záleželo především na ochotě dané městské reprezentace, zda se s rychtářem nějak dohodne. Vůbec nejlepším řešením se stalo vybrat za královského rychtáře jedince movitého natolik, aby na městu mnoho nepožadoval a nebylo by mu nutno předávat část zisků z pokut či pozůstalostí za odměnu. Šlo však o ideální stav, jenž nastával málokdy.¹⁶⁴ Od 70. let 16. století to ovlivňovala města, když začala jména kandidátů na úřad královských rychtářů určovat sama.

Existovaly ještě další způsoby odměňování královských rychtářů, jež jednoznačně závisely na konstelaci vztahů mezi královským rychtářem a spoluměšťany. Těžko říci, zda šlo o skrytou formu korupce. Například v Českém Brodě Dorota Bohuslavská dlužila

---

¹⁶⁰ Jan KUBĚNKA, *Pergamenová kniha Dvora Králové n. L. od roku 1417 (1417-1699) II*, regesta, xerokopie strojopisu (z majetku Vladimíra Wolfa), s. 1. 1966, s. 13 (fol. 55). Uloženo SOkA Trutnov, Sbirka dokumentace, ukl. č. 107/17-18, sign. D 3. Pro srovnání dostávali purkmistři po 1 kopě, z důchodů mlýnských.

¹⁶¹ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 5156, č. kn. 3790, fol. 45r.

¹⁶² H. JIREČEK, *Královské*, s. 57.

¹⁶³ NA v Praze, SM, inv. č. 1586, č. k. 1086, sign. K 7/18.

¹⁶⁴ F. ROUBÍK, *Královští rychtáři*, s. 294-299.

královskému rychtáři 50 kop grošů českých, za což mu dovolila vařit ve svém domě pivo.¹⁶⁵ Přibližně ve stejné době v nepříteli vzdálené Čáslavi vyvolávaly dohady o vaření piv napětí mezi rychtářem Přibyslavským a sousedy. Z tohoto důvodu se domnívám, že Brodský v sousedním městě využil příležitosti a svého úředního postavení, díky němuž rada či sousedé oficiálně neprotestovali. Úřední postavení nepřímo posloužilo též Valentinu Březovskému v Chrudimi a Janu Roubalovi Žateckému v Hradci Králové, i když v jejich případech je situace poněkud nepřehledná.¹⁶⁶ Březovskému odkázal jeho někdejší tchán určitou sumu peněz, aby na předchozí ženu v dobrém vzpomínal. Žateckému darovala pět kop míšeňských Anna Harderová za jeho práci (není specifikováno, o co přesně šlo). Snad se setkáváme s pokusem o „koupení“ rychtářovy benevolence při hájení odúmrť. Jmenované způsoby odměňování mají jeden společný aspekt. Královský rychtář sám musel vyvíjet aktivitu, aby dokázal nějakou odměnu vůbec získat, protože tuto nebylo lze na nikom nárokovat a vymáhat. Jinými slovy bylo v jeho zájmu, aby skutečně panovníkovy fiskální zájmy hájil, jinak neměl z čeho odměnu získat. Záleželo čistě na něm, jak svého postavení využije. Že by se však královští rychtáři žádné odměny nedočkali, případně byli jenom závislí na libovůli města, říci nejde.

Další osudy vydaných instrukcí v Českém Brodě, Kolíně, Kouřimi, Čáslavi, Chrudimi, Hradci Králové, Jaroměři, Dvoře Králové nad Labem, Vysokém Mýtě, Poličce a dalších městech v království si jsou velice podobné. Bývaly v držení královských rychtářů, kteří v souladu s nimi vykonávali svou činnost, a po jejich odchodu z funkce (odstoupením, úmrtím) byly předávány nástupcům, což komora nařizovala. Instrukci si přebíral nový zeměpánův zástupce od radních, jimž bývala svěřena do dočasného opatrování, a například v Kouřimi si pro jistotu pořídili opisy do městských knih.¹⁶⁷ Po dlouhá léta zůstávala instrukce z roku 1548 přes všechny nejasnosti beze změny. Důkaz pro toto tvrzení představuje vzpomínaný opis v Kouřimi. Šlo o instrukci vydanou už jménem Maxmiliána II. roku 1565, která je textově shodná s instrukcí Ferdinandovou. Změnilo se jenom jméno panovníka. Instrukce sice zůstávala stejná, avšak vnější situace se měnila. Ferdinanda I. nahradil benevolentnější Maxmilián II., královská pokladna již nebyla satureována příjmy z pokut a z prodeje statků zabavených roku 1547, vyostřila se mezinárodní situace, neboť dozvuky habsburského vítězství z roku 1547 v říši a relativní klid na „krchově Evropy“, v Uhrách, braly pozvolna za své. Ambiciózní politika vůči Polsku čeřila vztahy též se severním sousedem podunajského soustátí. Na to vše byly potřeba peníze, a to nikoliv málo. Jedním ze

¹⁶⁵ SOkA Kolín, AM Český Brod, sign. III. 1, fol. 287r.

¹⁶⁶ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 335, č. kn. 46, fol. M 9r.

¹⁶⁷ SOkA Kolín, AM Kouřim, inv. č. 6, č. kn. 1, fol. 101r-102r; 130v-132r.

zdrojů se stala královská a věnná města, na nichž začal být panovník ve stále větší míře závislý jako na zdrojích peněz a později jako na ručitelích.¹⁶⁸ Klasický, i když poněkud pozdější příklad, nabízí hned několik královských a věnných měst v roce 1580. Rudolf II. svolal říšský sněm do Norimberka a otevřeně sděloval hofrychtěři Janu Kutovci z Ourazu, že potřebuje peníze a „*kde jinde než při městech našich královských, z kterýchž dědičný g[roš] posudní vychází, objednat nemůžeme*“.¹⁶⁹ Hofrychtěři císař přikázal, aby jel do Mělníka, Vysokého Mýta, Poličky, Dvora Králové nad Labem, Čáslavi, Kolína, Kouřimi a Českého Brodu a zde jednal s purkmistry a radami o ručení za půjčku u třetích osob. Města budou splácet úroky za císaře a srazí si je na posudném. Pokud by Kutovec neuspěl, má je k tomu přivést, jelikož nemohou nic tratit a hlavní sumu by zaplatil císař. Hofrychtěř měl zároveň cestovat před Nymburk a Hradec Králové, a císař mu proto nařídil připomenout Nymburským, Hradeckým, Jaroměřským, Chrudimským povinnost sebrat 12 000 tolarů „*k vyvazení sebe z té těžkosti, které od statečného Václava Pleské[ho] na sebe očekávají*“.¹⁷⁰ Šlo o jeden příklad z mnoha a podobné požadavky se ve větší míře znovu objevovaly od 90. let 16. století v důsledku války s Turky.

V politické rovině bylo silné postavení zeměpána po roce 1547 erodováno ve prospěch stavů.¹⁷¹ Nešlo přitom o další z proměn vztahu v rámci mocenského antagonismu král versus stavy, jako spíše o posílení pozice šlechty v rámci stávajícího systému, z něhož odcházeli exponenti Ferdinanda I. a nastupovala sebevědomější generace kolem Viléma z Rožmberka a v němž si svou pozici našla také města. Bez vlivu nezůstalo ani postupné prosazování Koldínových městských práv, která sice postavení měst oproti předcházejícím obdobím přímo neposílila, avšak kodifikace (samozřejmě s výjimkou Litoměřic) do budoucna znesnadňovala svévolný výklad. Královským rychtářům usnadňovala řádné zastávání úřadu, neboť poskytovala oporu v případných soudních sporech. Ve větší míře se to projevilo po roce 1577. Právě tento rok lze považovat za vůbec nejvýznamnější mezník ve vztazích mezi panovníkem a českými městy, byť se to na první pohled může zdát poněkud přehnané. Zásadní přelom to přineslo také do činnosti královských rychtářů. Sněm konaný od počátku února 1577 na Pražském hradě rozhodoval nejen o nárocích měšťanů, ale zároveň panstva a rytířstva. Vyšším stavům na jejich žádosti Rudolf II., snad ještě pod vlivem nejednoduchého nástupu na trůn v souvislosti se schvalováním České konfese, propustil nápady městských statků a jejich

---

¹⁶⁸ K čemuž např. Věra PICKOVÁ, *Nucený úvěr českých měst v Uhrách v 16. a na počátku 17. století*, *Historie a vojenství* 6, 1963, s. 969-1004; z poslední doby Tomáš STERNECK, *Město, válka a daně*, Praha 2006.

¹⁶⁹ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 307, č. kn. 18, fol. 178r-179r.

¹⁷⁰ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 307, č. kn. 18, fol. 178r-179r.

¹⁷¹ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 307, č. kn. 18, fol. 220r-221r.

příslušenství: „*A dále Jeho Milost Císařská ani budoucí králové čeští více se na takové nápady městské stavu panskému anebo rytířskému po přátelích jich (...) náležitě, buď v městech pražských, aneb jiných městech navracovati na časy budoucí a věčné míti neráčí.*“¹⁷² Se svou prosbou vyšší stavy následovala města pod vedením Pražanů. S odvoláním na sešlost, pustnutí a nedostatky (se zdůrazněním potřeby oprav opevnění) požádali jejich zástupci o propuštění odúmrtí. Císař souhlasil pouze částečně, neboť povolil propouštět toliko polovinu. Měl určité podmínky, prostředky směřovaly tzv. na obecné dobré, především na opravy měst a silnic, zlepšování výzbroje k obraně obce. „*A nic méně při každém obnovení ouřadu, Pražané hejtmanům a v jiných městech podkomořím království českého, co se toho v tom času sešlo, od nich přijato a nač to vynaloženo a způsobeno (!) jest, učiníc pořádný počet, v známost uvozovali.*“¹⁷³ Pomineme-li skutečnost, že noticka podkryvá náplň úřadu královských hejtmanů v pražských městech, kteří dohlíželi v konečné instanci na hospodaření Starého, Nového a Menšího Města pražského a kontrolovali účty, upoutá spolupráce stavů. Kroky k získání odúmrtí byly mezi pány, rytíři a městy koordinovány ve snaze dosáhnout svého, i když postup měšťanů byl korunován úspěchem jenom z části. Doby velmi silného postavení krále z dob Ferdinanda I. byly nicméně minulostí. Pro kontrolu využívání prostředků česká komora na místě panovníka využívala podkomořího královských měst a podkomořího věnných měst, kteří bývali zároveň komorními rady (Oldřich Dubanský z Duban, Hertvík Zejdlíc ze Šenfeldu, Adam z Valdštejna a další). Od přelomu 40. a 50. let 16. století působili ve městech důchodní úředníci, a tak při dělení odúmrtí zastupovali města oni, Jeho Milost Císařskou jakožto krále českého v konkrétní situaci nemohl zastupovat podkomoří. To nebylo možné už jen fyzicky, a tak logicky padla znovu volba na královské rychtáře, jimž ostatně odúmrtí „do referátu“ svěřovala už instrukce z počátku roku 1548.

Již v září 1547 podřídil Ferdinand I. dohledu nově ustanovených rychtářů shromažďování měšťanů, což opakovala instrukce z roku 1548 a zároveň jasně specifikovala jejich povinnost kontrolovat rovněž městské rady, cechovní shromáždění a podobně. Situace v zemi se ovšem od poloviny 16. století změnila. Již Alois Míka konstatovat, že konfiskace majetků nezasáhla městskou ekonomiku tak fatálně, jak se kdysi soudilo, postupně se podařilo aspoň zčásti obnovit také jejich politický vliv.¹⁷⁴ I když rychtáři dále kontrolovali pořádek a klid, nebylo to vlastně zapotřebí. Stejně tak se podařilo prosadit fungování apelačního soudu a odvolávání se k němu. Kromě odúmrtí či pokut už královští rychtáři neměli mnoho

¹⁷² SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 307, č. kn. 18, fol. 220r-221r.

¹⁷³ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 307, č. kn. 18, fol. 220r-221r.

¹⁷⁴ Alois MÍKA, *Sociálně ekonomická struktura českých zemí před třicetiletou válkou I*, SH 21, 1974, s. 41-94.

povinností, a jejich úřad pomalu začínal ztrácet smysl. Ponechání odúmrtí v referátu královských rychtářů do určité míry potvrzovalo legitimitu tohoto úřadu. Na změnu v hlavní náplni jejich činnosti s určitým odstupem reagovala též česká komora, v důsledku čehož vznikla nová rychtářská instrukce.

Pravděpodobně nejstarší dochovaný koncept německé mutace nové instrukce pochází z roku 1582 a byl později obměňován pouze v detailech, stejně jako v případě původní instrukce z roku 1548.¹⁷⁵ Úplná česká verze určená Janu Lánovi z Varvažova se dochovala z roku 1592 v kouřimské pamětní knize. Známe také bezprostřední okolnosti, které vedly k jejímu vydání. Počátkem 80. let zasáhla Čechy epidemie moru, zvýšil se počet odúmrtí a tím též potenciální příjmy komory. Mor řádl delší dobu a závažně poznamenal výkon správy. Například členové městských rad ustavení během obnovování v roce 1581 byli ponecháni ve svých úřadech až do roku 1583.¹⁷⁶ Komora se po propuknutí epidemie začala obávat o případné zkrácení svých příjmů díky případné nedbalosti svých zástupců ve městech.¹⁷⁷

Nová instrukce v řadě bodů sice navazovala na svou předchůdkyni, nicméně ve stejné míře sankcionovala stávající situaci. Od roku 1548 se vytvořily správní postupy a vazby, podřizující královské rychtáře dohledu české komory. Co bylo v první instrukci pouze naznačeno, případně řešeno odkazy na arciknížete Ferdinanda Tyrolského, nyní nový dokument upravoval v tom smyslu, že královští rychtáři jednoznačně podléhali komorním radům. Instrukce z roku 1582 opakuje nařízení o dohledu rychtáře nad jednáním konšelů a jeho pověření dohlížet na poslušnost celé obce panovníkovi. Pokud by se dělo či pouze připravovalo něco proti poddanosti obce císaři jakožto českému králi, musel to oznámit prostřednictvím komory Rudolfovi II. Zároveň bylo rychtářskou povinností dohlížet na docházku konšelů na zasedání, hájit průchod spravedlnosti bez ohledu na postavení zúčastněných stran, přičemž instrukce zase ukládala zachovávání mlčenlivosti s výhradou úkladů proti Jeho Milosti Císařské. Znovu vyhrazovala královským rychtářům pravomoc svolávat obec.

Instrukce ve větší míře než předchozí kladla zeměpánovým zástupcům za povinnost kontrolu rug, pokut a dalších nápadů. Okamžitě po vzniku nároku na tento druh příjmu měl královský rychtář oznámit vše buď přímo císaři, případně (a dodejme, že daleko častěji) komoře. Dokud by nepadlo rozhodnutí, musel se společně s radou postarat o to, aby nedošlo

---

¹⁷⁵ NA v Praze, SM, inv. č. 1519, č. k. 960, sign. J 18/18; SOkA Kolín, AM Kouřim, inv. č. 6, č. kn. 1, fol. 130v-132r; edice instrukce *Sněmy české VIII*, č. 29, s. 110-113.

¹⁷⁶ Srov. SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 372, č. kn. 164, sign. B 14, fol. 348r. Zde výmluvná poznámka, že „ti všichni byli zůstaveni za příčinou moru až do léta 1583“. Podobná situace též v dalších městech.

¹⁷⁷ Německy psaný přípis komory z 31. srpna 1582 z Tábora Rudolfovi II. *Sněmy české VI*, č. 147, s. 229; též F. ROUBÍK, *Královští rychtáři*, s. 369-370.

k umenšení případného fiskálního příjmu. To, co v minulosti probíhalo spíše neformálně a bez jasného a srozumitelného ukotvení v psaných pravidlech, bylo nyní povýšeno na závaznou zásadu. Česká komora tím brala jednak na vědomí spolupráci měst a rychtářů a jednak mlčky přiznávala, že to v zásadě ani jinak dělat nejde. Od roku 1577 ostatně sdílela s císařem města nápady a odúmrti, a tak je v tomto bodě spojoval s panovníkovým zástupcem společný zájem na jejich řádném odvádění a evidenci. Další ustanovení instrukce pak způsobilo ve městech – soudě alespoň dle dochovaných reakcí – skutečné „zemětřesení“. Aby nedošlo k opomenutí při výběru pokut, „*má sobě jmenovaný rychtář náš jednoho z předních řečníkuov městských, kderež tu obyčejně při tom právě nejvíce při od lidí vede a toho práva přítomen bývá, však s vědomostí a dovolením komory naší české, vobratí a objednatí, kterejž také, nám přísahou zavázán jsouce, na to svojoj bedlivý pozor, aby žádné takové pokuty na nás připadlé přehlídnyty nebyly, míti, a takový všecky rozepře o takový pokuty naše od něho, rychtáře našeho, vésti má*“.¹⁷⁸ Citované ustanovení potvrzuje novou náplň činnosti královských rychtářů, kteří se z dohlédacího orgánu měnili v jakési fiskální úředníky. Koneckonců ve městech panoval klid, císař je potřeboval do rolí ručitelů, apelační soud se stal více méně respektovanou institucí, cechy fungovaly bez nějakého vážnějšího omezení dále a královský rychtář už jenom dohlížel na jejich shromáždění, dohled nad městským hospodářstvím se stával spíše formalitou. Jasně kodifikované podřízení české komoře a ustanovování řečníků obrat k úloze fiskálních úředníků celkovou proměnu postavení rychtářů potvrzovalo. Objevuje se dokonce věta o odměňování těchto právních pomocníků. Instrukce to jménem panovníka řečníkům slibovala, avšak jenom „*podle uznání rad komory naší české*“. Sice velmi vágní, přesto příslib. Jak však ještě uvidíme, česká komora se k jeho plnění stavěla poněkud liknavě. V této souvislosti logicky zaznívá otázka, proč nebylo podobným způsobem řešeno též odměňování samotných královských rychtářů. Odpověď je dle mého soudu poměrně jednoduchá a navazuje na předchozí informace o způsobech odměňování po roce 1548. Během desítek let po ustanovení prvních rychtářů se prosadily v jednotlivých městech obvyklé způsoby odměňování, jež nějakým způsobem fungovaly a nařízení v tomto směru mohlo vést pouze ke znejasnění celé situace a zmatkům. Komora si na druhou stranu byla vědoma, že opomenutí tohoto problému v instrukci z roku 1548 působilo v prvních letech potíže a že by města už nebyla ochotna znovu přispívat na dalšího úředníka, zatímco vybraní (neodměňovaní) řečníci by se snažili vyhybat se jmenování či zanedbávat své povinnosti.

Pro královské rychtáře bylo nicméně důležitější ustanovení odpovědnosti za řádné zastávání svěřeného úřadu: „*Jestliže by se pak v skutku a v pravdě to našlo a vyhledalo, že by*

---

¹⁷⁸ *Sněmy české VIII*, č. 29, s. 112.

*dotčený rychtář náš, sám osobou svou, bud' svévolně, aneb z zanedbání, i také přes návštějí od řečníka neb kohožkoli jiného jemu dané, některé pokuty naše jisté a spravedlivé přehlídati a upouštěti chtěl, neb toho se dopustil, tehdy, kdyby se co toho kdykoliv na něho v skutku našlo a vyhledalo, z toho ouřadu ssaditi jej poručce, k osobě a statku jeho o to hleděti a jej skutečně trestati poručiti ráčíme.*¹⁷⁹ Rozsáhlá pasáž z instrukce je citována záměrně. Jednak česká komora po zkušenostech z předchozích let poprvé jasně deklaruje, že v budoucnu nebudou tolerovány přehmaty poškozující panovnickovy příjmy, dále se tím zase potvrzuje proměna rychtářova postavení a zároveň se uplatňuje princip obvyklý v jiných případech. Svým majetkem se po vykonání přísahy komoře zavazovali výběřčí posudného či krajští berníci.¹⁸⁰ Stejně jako v případě řečníků to vyvolalo odezvu a v korespondenci mezi rychtáři a komorou se ohlas inkriminovaného ustanovení objevuje. Řečníci sami ale odpovědní vlastně nebyli, protože se ustanovení týkalo jejich formálních nadřízených – královských rychtářů. Bylo tedy v zájmu samotných rychtářů, aby si vybrali osobu obeznámenou se soudními procedurami a schopnou pomáhat jim v práci. Časem se situace vyvinula tím způsobem, že „pákou“ královských rychtářů na řečníky byla otázka jejich odměn, které nemuseli komoře doporučit k vyplacení. Těžko ale soudit, zda šlo o chytrý tah komorních radů, případně faktické vyústění nastavených podmínek. Kloním se spíše k druhé možnosti.

Vůbec největší pozornost instrukce z roku 1582 věnovala odúmrťím. Úvodem konstatuje značné nepořádky při jejich vymáhání. Z tohoto důvodu nařizuje královským rychtářům, aby ihned po oznámení případné odúmrťi vzali dva z konšelů a pozůstalý statek s nimi řádně inventovali, nechali vše sepsat přísežnému písaři a pod městskou pečetí akta zaslali na českou komoru. Do mimořádně obtížné společenské pozice stavěla královské rychtáře ustanovení o povinnosti zabránit případné dohodě mezi svářícími se dědici. Běželo především o situaci, kdy by v důsledku sporu pře nejpravděpodobněji skončila v neprospěch svářících se stran a přísouzením odúmrťi císaři jakožto českému králi, čemuž by se pokoušely čelit právě vzájemnou dohodou. Komplikované ustanovení z královského rychtáře vlastně činilo rušitele pokoje a nepřítelů měšťanů. Předjímání výsledku rozepře bylo samo o sobě také problematické, bohužel ale vyčkávací pozici bránila klauzule o odpovědnosti královských rychtářů, kterou instrukce opakovala znovu s nepřímým poukazem na běžné nešvary. Pokud by totiž pro dary nebo jiným způsobem záměrně opomenuli řádně hájit panovnickovy zájmy a dopustili ztrátu poloviny odúmrťi náležející císaři, vyhrožovala instrukce trestem a sesazením

¹⁷⁹ *Sněmy české VIII*, č. 29, s. 112.

¹⁸⁰ Například v Kolíně roku 1568 na statky nevyčteného výběřčího posudného Václava Žďárského vedl přípověď královský rychtář, srov. NA v Praze, SM, inv. č. 1624, č. k. 1153, sign. K 44/17.

z úřadu. Takto získané příjmy byl povinen odvádět do rentmistrovského úřadu a každého půl roku tamtéž skládat účty, dodat veškeré náležité dokumenty a taktéž potvrzení o počtu a výši vybraných odúmrťí a pokut vydané městem pod pečeti. Toto nařízení zřejmě už jenom reflektovalo běžnou praxi, neboť města sama vedla od roku 1577 evidenci příjmů z odúmrťí překládanou podkomořímu či hejtmanům (v pražských městech). Určitou evidenci si vedli také sami rychtáři, o čemž svědčí občasné poznámky při předávání agendy po odchodu z funkce. Vedle instrukcí se objevují neurčité formulace o dalších případných dokumentech, jež mají být odevzdány novému rychtáři. Písemná evidence společně s dalšími opatřeními měla za úkol bránit zájmy české komory a její příjmy. Opět před sebou máme další doklad proměny rychtářova postavení ve faktického berního úředníka, ačkoliv v tomto ohledu v žádném případě nejde o byrokratizaci jako takovou (královský rychtář nebyl úředníkem pravidelně placeným panovníkem–státem a přímo na něm existenčně závislým).¹⁸¹

Instrukce v intencích své předchůdkyně dále nařizovala v obecnější formulaci královským rychtářům zachovávat a hájit rovnost před právem, přetrhování zlého, trestání neřádných lidí. K tomu měl mít rychtář svého podrychtáře. Jde o jednu ze dvou zmínek o podrychtáři v instrukci vůbec, navíc v podstatě na závěr textu. Institut podrychtářů tím zůstával nepovinnou záležitostí. Ve věnných městech a dalších královských městech o nich zmínky činěny nejsou. Pakliže by už existovali, po roce 1582 by tím pádem fungovali už tři panovníkovi reprezentanti, což by bylo neúnosné. Zároveň jde o doklad toho, že řečník (prokurátor, přítel právní) rozhodně byla odlišná funkce od podrychtářů (adjunktů). Podrychtářem tedy fakticky zůstával městský rychtář, jehož kompetence byly s podrychtářovými totožné (také městský rychtář v obecnější rovině zlé přetrhoval, měl dbát rovnosti práva a trestat). Ostatně městskému rychtáři náležely výkonné pravomoci svěřené obcí. Mohl tedy aktivně zasahovat a měl k tomu aparát. V deklaratorní formě to sice teoreticky bylo možné i u královských rychtářů, ale ti využívali stejně „bezpečnostní aparát“ města, neboť na svůj vlastní nedostávali prostředky a ze svého platit biřice nemohli (a nechtěli). Tomu alespoň nasvědčuje případ z Kolína, kde Jan Pacheus stíhal zločince společně s pomocníky po hostincích.¹⁸² Zdá se, že bez ohledu na aktuální stav věci instrukce z roku 1582 převzala bez velkého rozmýšlení pasáže z instrukce předchozí. Královští rychtáři měli dohlížet na řádné chování měšťanů, docházku na bohoslužby a na zákaz prodávání alkoholu během nich. Obligátně je i tato pasáž zakončena příkazem, aby porušení hlásili komoře a ta

---

¹⁸¹ K otázce byrokracie a jejímu evolučnímu rozvoji Jan KELLER, *Sociologie organizace a byrokracie*, Praha 2007². Keller je v deskripci tzv. patrimoniální byrokracie závislý na Maxi Weberovi.

¹⁸² SOkA Kolín, AM Kolín, sign. E 6 (nezpracováno), fol. 98r.

pak rozhodla o trestu (samozřejmě finančním). Spíše v dobovém kontextu jakýchsi snah o unifikaci a prosazování pražských měr a vah v celém království, o což se vedl spor například počátkem 17. století v Chrudimi,¹⁸³ vyznívá v jasnějších konturách příkaz k bedlivému dohledu nad jejich spravedlivým používáním.

Instrukce z roku 1582 a její kouřimský opis z roku 1592 dokládají přerod osoby zodpovědné za klid ve městě a za zavádění nových nařízení Ferdinanda I. do praxe v pomyslného berního úředníka. Nebyl sice placen pravidelně a pouze občas dostal od komory menší obnosy či *salarium* od měst, přesto mu nová instrukce v roce 1582 přidávala práci a povinnosti, hrozila sankcemi a posunovala jej do nezáviděníhodné pozice rušitele pokoje mezi měšťany snažícími se o majetkové dohody. Podobu instrukce výrazně ovlivnila dohoda z roku 1577 o dělení odúmrť. Umenšení příjmů panovníka do určité míry kompenzovalo interesování městských obcí (především v zastoupení úředníků důchodních nebo obecních starších) na jejich vybírání. Konkrétní realizaci ponechávala komora na svých zástupcích mezi městskými zdmí. Máme-li určit nejzásadnější body nové instrukce, určitě jde o zřízení řečníků a zodpovědnost královských rychtářů za řádné vykonávání svěřeného úřadu.

Pasáže činící daného královského rychtáře osobně zodpovědného za plnění všech povinností vyvolaly především obavy z případného postihu. Královští rychtáři nejistotu řešili opakovanými dotazy či oznámeními na komoru. V roce 1590 se v Kutné Hoře po smrti Ondřeje Svícna a jeho ženy Salomeny rozhořel spor, který měl být řešen právní cestou. Královský rychtář Mikuláš Vodňanský v dobré víře odjel vyřizovat své záležitosti do Prahy, avšak znesvářené strany se mezi sebou dohodly a sepsaly smlouvu. Tu ale v souladu s instrukcí musel Vodňanský odmítnout, „*ačkoliv strany mnoho proti tomu mluvily, že toho nikdá slejcháno není, aby dobrovolným smlouvám kdo překážku činiti měl*“. Vodňanský se ujal statku ještě před vynesením rozsudku, „*poněvadž pak Milostiví páni v té nové Jeho Milosti císařské instrukci tak těžké pokuty na rychtáře Jeho Milosti, by pak z omylu a nedorozumění nětco se takového přitrefilo, jakož pak neupřímní lidé nespí, vzloženy sou, abych pak potom tím nětčím stihán nebyl, že bych toho mlčením pominul, za tou příčinou to sem před sebe vzal a na tu věc nastoupil*“.¹⁸⁴ Královský rychtář tedy v obavě před sankcemi stanovenými instrukcí dodržoval nařízení české komory, která tím pádem splnila účel. O čtyři roky později Valentin Březovský v Chrudimi oznamoval komoře, že vede mnoho pří a obával se, aby bez různých právních výpisů jeho prokurátor něco nepromeškal a on nemusel škodu hradit.

¹⁸³ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/27.

¹⁸⁴ NA v Praze, SM, inv. č. 1667, č. k. 1191, sign. K 88/12.

Z tohoto důvodu se na komorní rady obracel se žádostí o naučení.¹⁸⁵ Ostatně právě na příkladě Valentina Březovského lze díky dochovanému materiálu doložit až úzkostlivou snahu dodržovat veškerá ustanovení instrukce z roku 1582, produkující v konečném důsledku značné množství písemností s otázkami na postup v té či oné kauze, které lze doložit rovněž v případě dalších měst.¹⁸⁶ Nutila jej k tomu zřejmě opatrnost. A tak příliš nepřekvapuje jeho oznámení, že v roce 1594 není co oznamovat, jelikož se žádný nový nápad nebo odúmrtí neobjevily. Totéž oznamoval už o jedenáct let dříve i rychtář v Táboře. Příklady opačného postupu, jiným slovy oprávněnosti obav z laxního počínání, poskytují Čáslav, Chrudim, Český Brod, Domažlice a Slaný. V roce 1584 kárali královského rychtáře v Chrudimi Buriana Kochánka z Kochánku z komory, že se chová nesvědomitě. Stejně výtky se dočkal též českobrodský Petr Sladovník a domažlický Jan Bělohradský. Jejich potrestání nicméně doložit nelze.¹⁸⁷ V Čáslavi se roku 1591 vzájemně obviňovali rychtář Jan Fuka a jeho prokurátor Jan Montan ze zanedbání povinností, zdržování pře a zlehčení úřadu v soudu o statek po Pavlu Brtíkovi. Fuka si nejprve pozval prokurátora Václava Bydžovského, jenž se nedostavil, a nakonec na poslední chvíli Jana Montana, který se též nedostavil, a poté u něj doma nebylo nalezeno jakési poručení z komory, pro něž si poslal. Toto nařčení Montan odmítal a prohlásil, že Fuka „*seděl jako sloup*“.¹⁸⁸ Kauza nakonec vyzněla do prázdna, ale snaha Jana Fuky o setřesení podezření ze zanedbání povinnosti je zřejmá. Počátkem 17. století došla české komoře s královským rychtářem ve Slaném Ondřejem Mrázem trpělivost a otevřeně vyhrožovala, „*bude-li s tou věcí tak jako posavad váhavě a jako v rukavičkách zacházeno, tehdy toho a té vši prisouzené odúmrti na vás a statku vašem postiháno a dobejváno a več (!) vám to ještě dále od Jeho Milosti císařské potom obráceno bude, to poznáte*“.¹⁸⁹ Svým způsobem jde o mimořádný jev, protože podobnou výhružku odjinud doložit nelze. Královští rychtáři byli většinou pouze pokáráni za laxnost, čímž věc končila. Ke skutečné exekuci přistupováno nebylo. Šlo především o pomyslného „strašáka“, i když většinou úspěšného. Ondřej Mráz ve Slaném překročil tolerovatelnou mez a pokárání doprovodila otevřená výhružka. Jak je naznačeno výše, pokus o systematizaci práce královských rychtářů se projevoval ve větším množství vznikajících písemností. V okamžiku předávání funkce byly odevzdávány také relevantní dokumenty, ale prakticky nikdy není poznamenáno, o co konkrétně šlo. Pouze z roku 1589 se dochovaly záznamy z Berouna. Po

¹⁸⁵ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/21.

¹⁸⁶ Většina dokladů v tomto směru NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/21.

¹⁸⁷ NA v Praze, SM, inv. č. 228, č. k. 155, sign. B 46/7; SM, inv. č. 3722, č. k. 2405, sign. T 48/16; SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 438, č. k. 6.

¹⁸⁸ NA v Praze, SM, inv. č. 477, č. k. 240, sign. C 1/16.

¹⁸⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 3232, č. k. 2225, sign. S 114/7, svazek I.

zesnulém královském rychtáři Janu Štemberkovi pozůstala zpečetěná instrukce, registra příjmů a vydání odúmrtí, poručení z komory o vydání nekšaftovaných peněz po Mikuláši Markváskovi a konečně kvitance rentmistra Jiříka Berbištorfa z Berbištorfu.¹⁹⁰ Složení písemností odpovídá povinnostem vkládaným na bedra královských rychtářů instrukcí z roku 1582 a zároveň starším správním postupům, jež tato instrukce fakticky sankcionovala. Proto se lze oprávněně domnívat, že stejnou dokumentaci bychom našli u ostatních královských rychtářů.

Snaha o zlepšení dohledu nad vybíráním pokut, nápadů a odúmrtí vedla kromě zlepšení písemné evidence a vymezení odpovědnosti královských rychtářů též k ustanovení jejich řečníků (prokurátorů, právních přátel). Na příslušné pasáži v instrukcích reagovali jednotliví zeměpánovi zástupci prakticky totožně a pouze s mírnou prodlevou po obdržení instrukce. S tím však souvisí obecnější problém distribuce nových instrukcí po jejich vydání. Pakliže by skutečně královští rychtáři reagovali na ustanovení instrukce rychle, nové podklady pro svou činnost by obdrželi až počátkem 90. let 16. století. Před námi se tedy objevuje prodleva několika let od roku 1582. Z roku 1582 se dochoval koncept nové instrukce, který byl snad ještě v průběhu roku přetaven v hotový dokument. Jeho okamžitá distribuce byla paradoxně pozdržena okolnostmi, díky nimž vznikl. Morová epidemie vedla k odkladu obnovování rad, omezila cestování po Čechách, a tak předávání instrukcí či cesty pro nové pokyny nebyly možné a žádoucí. Navíc instrukce sankcionovaly stávající stav, takže vybírání odúmrtí už bylo nějakým způsobem zajištěno. Dokladem pro toto tvrzení je reakce Jana Přehořovského z Kvasejovic, královského rychtáře v Táboře, jenž v roce 1583 psal komoře ve věci odúmrtí a zároveň oznamoval, že mu podkomoří královských měst poručil hlásit odúmrti jemu, „*protož, nevědouce se v tom kterak zachovati, Vašich [Milos]tí za další zprávu a naučení prosím*“.¹⁹¹ Ačkoliv si dohled vyhrazovala komora, zasahoval do celé záležitosti podkomoří. Jeho vměšování v jiných souvislostech komorní radové nevívali, i když mívali úředníci nad městy na komoru silné vazby. Roku 1583 tedy instrukci v Táboře Přehořovský ještě neměl, jinak by se neodkazoval na podkomořího. Morová epidemie roku 1583 poněkud polevila, a tak se obnovila komunikace mezi městy, centrálními úřady a podkomořím, jenž během obnovení rady – snad s vědomím přípravy nové instrukce – vydal příkaz o odúmrtích. Instrukce tím poněkud ztrácela na aktuálnosti a její distribuce nebyla bezpodmínečně nutná. Navíc šlo o příkaz poněkud nadbytečný, poněvadž i v jihočeském

¹⁹⁰ NA v Praze, SM, inv. č. 239, č. k. 168, sign. B 57/23.

¹⁹¹ NA v Praze, SM, inv. č. 3676, č. k. 2356, sign. T 2/10.

městě na odúmrti rychtáři běžně dohlíželi a pravidelně z nich skládali účty dávno před rokem 1582.¹⁹²

Ještě v roce 1590 vybízeli z české komory královského rychtáře Jana Pachea z Rájova v Kolíně, aby si ve sporu s Annou, matkou Jana Poděbradského, opatřil prokurátora. Pakliže by Pacheus disponoval instrukcí, zachoval by se snad poněkud jinak (nejspíše by jenom požádal o schválení volby prokurátora).¹⁹³ Už o rok později v září ale například Václav Bystřický ze Studnic z Jaroměře potvrzoval přijetí instrukce ke svému úřadu, sliboval zachovat se v souladu s jejími ustanoveními a zároveň se dotazoval, zda si má vybrat za prokurátora Jana Burdu nebo Jeremiáše Píseckého. Výslovně přitom uvádí, že jde o novou instrukci, která mu byla doručena už předtím.¹⁹⁴ Výběr prokurátora ponechali komorní radové pochopitelně na Bystřickém, jelikož sám znal místní situaci lépe než oni. Daleko zajímavější zjištění představuje fakt, že Jeremiáš Písecký zastupoval Bystřického už v roce 1587 ve sporu s Pavlem Hruškou o cizoložství. Královský rychtář „*sám k vedení té pře dostačiti nemůže, protož jménem [a] na místě Jeho Milosti poroučíme vám [tj. Píseckému – pozn.], abyšτε takovou při od něho při témž právě s pilností vedli a netoliko tu, ale i jiné Jeho Milosti císařské se dotýkající, vědouc že na tom Jeho Milosti jistú a milostivú vuoli naplníte*“.¹⁹⁵ A nešlo o ojedinělý případ. Dokonce už v letech 1565-1566 v Kouřimi Václav ze Zlonic žádal komoru o určení prokurátora pro soud o Krůtovský statek a tuto prosbu urgoval.¹⁹⁶ V Hradci Králové v červnu 1590 zemřel královský rychtář Jan Albus Klatovský, jenž vedl soudní rozepři pro cizoložství s Mikulášem Bílkem. Zastupoval ho prokurátor Izaiáš Kotečnick z Domaslavě, jenž ujišťoval komoru, že na vše dohlédne a prosil, aby co nejdříve jmenovali nového rychtáře.¹⁹⁷ Prokurátor už tedy fungoval dle konkrétních podmínek dávno před rozesláním instrukce počátkem 90. let, která také v tomto bodě sankcionovala existující stav. Zároveň upřímné přiznání neschopnosti dostát požadavkům na něj kladeným dovoluje pojmenovat důvod vedoucí komoru k vložení možnosti jmenování prokurátora do instrukce. V roce 1591 lze doložit její doručení do Kutné Hory. Téhož roku se na ní totiž rychtář Vodňanský poprvé odvolával.¹⁹⁸ V Táboře roku 1591 nový královský rychtář Pavel Záluzský v létě potvrzoval přijetí nové instrukce a odeslání té staré. Tato informace časově koreluje s údaji, které máme k dispozici z Jaroměře. V srpnu 1592 však v souladu s novou instrukcí

¹⁹² NA v Praze, SM, inv. č. 3676, č. k. 2358, sign. T 2/39. Dne 17. 9. 1567 královský rychtář Jan Bahenský v Táboře odešel z úřadu a složil řádně počty z odúmrtí na puchhalterii, z čehož byl kvitován.

¹⁹³ NA v Praze, SM, inv. č. 1624, č. k. 1153, sign. K 44/17, svazek I.

¹⁹⁴ NA v Praze, SM, inv. č. 1548, č. k. 1046, sign. J 25/23.

¹⁹⁵ NA v Praze, SM, inv. č. 1548, č. k. 1046, sign. J 25/23.

¹⁹⁶ NA v Praze, SM, inv. č. 1586, č. k. 1085, sign. K 7/18.

¹⁹⁷ NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1140, sign. K 27/40.

¹⁹⁸ NA v Praze, SM, inv. č. 1667, č. k. 1192, sign. K 88/12.

musel Záluzský řešit ještě odúmrti přijaté svými předchůdci Kašparem Menšíkem a Mikulášem Pštrosem.¹⁹⁹ Nicméně ani v roce 1591 nedostali instrukce všichni. Janu Lánovi z Varvažova dodali instrukci až v roce 1592 a Jan Balbín v Litoměřicích psal komoře, že nedávno dostal novou instrukci, dle níž měl být jmenován jeho právní zástupce, až v roce 1593. Žádal o dosazení Floriána Motejlka, což mu bylo také umožněno. V roce 1592 se stal prokurátorem královského rychtáře Jana Krušiny ve Vysokém Mýtě Jan Ursinus Pardubský. Podobná situace nastala také v dalších městech. Lze tedy shrnout, že česká komora rozesílala instrukce ve větší míře v letech 1591-1592, přičemž zde závažnější váhu nemělo případné jmenování nových rychtářů (komora mohla využít jejich dosazení a předat jim rovnou novou instrukci). Nelze zastírat, že ustanovení prokurátorů královských rychtářů do určité míry ulehčilo práci jejich formálním nadřízeným. Pokud zpočátku panovaly obavy z dalšího uchazeče o odměny, postupem času braly za své a převážily výhody. Zdá se ale, že stejně jako v případě podrychtářů někde vnímali prokurátory jako institut fakultativní. V roce 1617 nově jmenovaný vysokomýtský královský rychtář Jeroným Zima Husinecký během skládání přísahy odmítl prokurátora s odůvodněním, že ho nepotřebuje. Jak se zdá, česká komora jeho rozhodnutí respektovala.²⁰⁰

Prokurátorové byli vybíráni královskými rychtáři a jejich jména sdělována komoře. Komora do výběru zeměpánovým zástupců nezasahovala, pouze vzala na vědomí výběr a v některých případech se snažila na adepty prokurátorství působit, aby byli ochotni práci přijmout, jindy vyzývala k přimluvám městské rady. Ostatně z komory otevřeně napsali do Jaroměře, že královský rychtář ví sám nejlépe, koho si vybrat. Z konkrétních situací vzpomeňme například tu ze září 1592, kdy komorní radové přikázali Václavu Rederovi v Berouně, aby se ujal veškerých pří ve svém městě.²⁰¹ V listopadu 1594 požádal Jiřík Přibyslavský z Čáslavi o jmenování Jana Jaroměřského prokurátorem. Komora vyhověla a odeslala přísahu, zároveň však i přípis městu se žádostí o přimluvu u Jaroměřského, jelikož královský rychtář „*bez zvláštního prokurátora k tomu ouřadu nařízeného dobře býti nemůže*“.²⁰² K přísaze neodjížděli prokurátoři do Prahy, ale vykonávali ji ve městech. Roku 1601 v Domažlicích onemocněl prokurátor Havel Lounský a ztratil paměť. Na jeho místo nastoupil Petr Koránek, a tak z Prahy nařídili purkmistru a radě města Domažlic, „*abyšte to nařídili, aby týž Petr Koránek před vámi v radě v přítomnosti jiných spoluradních taková*

¹⁹⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 3676, č. k. 2358, sign. T 2/39.

²⁰⁰ NA v Praze, SM, inv. č. 1262, č. k. 895, sign. H 60/29; SM, inv. č. 1986, č. k. 1291, sign. L 32/57.

²⁰¹ NA v Praze, SM, inv. č. 239, č. k. 167, sign. B 57/7.

²⁰² NA v Praze, SM, inv. č. 477, č. k. 242, sign. C 1/39.

povinnost vykonal (...).²⁰³ V důsledku smrti svého prokurátora Václava Hroneše z Pařízku musel žádat o odložení právní pře královéhradecký rychtář Jan Roubal Žatecký. Hroneše vystřídal Mikuláš Kavka. Také v jeho případě měli novému prokurátorovi vydat závazek (přísahu) Královéhradečtí.²⁰⁴ Bizarní situaci lze vysledovat v Kouřimi. Město bylo zřejmě natolik malé, že v něm nebyla vhodná osoba k dispozici. V roce 1602 Tobiáš Kožišník prosil komoru o jmenování Martina Kochana z Prachové z Kutné Hory, jenž „*jsouce od několika let za přísežného prokurátora rychtářům Jeho Milosti Císařské tam nařízen, nejpríhodněji by k tomu potřebován býti mohl*“.²⁰⁵ Kožišník se s podobnou žádostí ozval znovu o čtyři léta později při soudní rozepři o pozůstalost po Jindřichu Průchovi, kdy žádal o dosazení prokurátora z pražských měst nebo z Kutné Hory, aniž by tentokrát specifikoval jméno.²⁰⁶ Shrňme tedy, že prokurátory si vybírali královští rychtáři sami, jména odeslali komoře, komora pověřila město, aby byla v radě vydána prokurátorovi přísaha. Nástupem do úřadu prokurátora se daná osoba nevyčleňovala z dalších zastávaných úřadů. Prokurátor například zůstával konšelem, byl-li jím před jmenováním.²⁰⁷ Právní zástupce působil ve službách královského rychtáře, aniž by instrukce určovala, po jakou dlouhou dobu je má zastávat. To opět zůstávalo na uvážení královských rychtářů. Z formulace listů Tobiáše Kožišníka vyplývá, že žádal o zastupování pouze pro danou kauzu, jindy prokurátor setrval v úřadě po dlouhá léta (třeba Duchoslav Tugurin v Chrudimi od roku 1593). Jeho působení ukončila nemoc a neschopnost zastávat dále svěřené povinnosti (v Domažlicích 1601), smrt (Hradec Králové 1605), odvolání z funkce pro nadbytečnost (Vysoké Mýto 1617) a pro spory s rychtářem (Čáslav po roce 1591) či na žádost prokurátora (opět Vysoké Mýto, kde po šestnácti letech odmítl dále vykonávat úřad Pardubský).²⁰⁸

Instrukce rozesílané po městech počátkem 90. let 16. století slibovaly prokurátorům nějakou odměnu za jejich práci. Na první prokurátory tento příslib snad mohl platit, postupem času se nicméně ukázalo, že realita je poněkud jiná. Výše či podoba odměny nebyly nijak specifikovány, nehovořilo se ani o tom, odkud by se na ní mělo brát. O přímé platbě za každou kauzu nemohlo být řeči, o jakémsi stálém paušálu, který vyplácela města svým rychtářům, také ne. Nadto počet kauz samozřejmě kolísal; někdy jich mohlo být více, jindy žádná. Situace se rychle vyvinula stejným směrem, jako v případě královských rychtářů

²⁰³ NA v Praze, SM, inv. č. 3722, č. k. 2407, sign. T 48/23.

²⁰⁴ NA v Praze, SM, inv. č. 202, č. k. 115, sign. B 20/29.

²⁰⁵ NA v Praze, SM, inv. č. 1586, č. k. 1086, sign. K 7/18.

²⁰⁶ NA v Praze, SM, inv. č. 1586, č. k. 1086, sign. K 7/18.

²⁰⁷ Například chrudimský Duchoslav Tugurin, k němuž srov. SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 374, č. kn. 166, fol. 244v (1595); 274v (1596); 303v (1597, tehdy obecním starším) atd.

²⁰⁸ NA v Praze, SM, inv. č. 202, č. k. 115, sign. B 20/29; SM, inv. č. 477, č. k. 240, sign. C 1/16.; SM, inv. č. 1262, č. k. 895, sign. H 60/29; SM, inv. č. 3722, č. k. 2407, sign. T 48/23.

samotných po vzniku úřadu. Prokurátorům bývaly dle uvážení české komory vypláceny odměny z prostředků připadlých na císaře po zakončených rozepřích. Příznačný je případ chrudimského Duchoslava Tugurina, rodáka z Čáslavi, někdejšího správce školy, posléze konšela a manžela vdovy po královském rychtáři Janu Pěčkovi. Ten po krátkém působení Matouše Sokola nastoupil na místo prokurátora Valentina Březovského. V roce 1597 se suplikou ucházel o nějakou odměnu s odůvodněním, že „*již od mnoha let v povinnosti procurátorské všech při tu v městě Chrudimi, v nichž se všelijakých pokut J[eho] M[ilosti] C[ísařské] dotýče, a za práci mou vedle milostivé přípovědi mně ještě nic učiněno není, abyšte k tomu laskavě povoliti ráčili, aby mi na gruntech dvou skrovná suma, však ještě společně s rychtářem císařským panem Valentinem Březovským dána byla*“.²⁰⁹ O svou odměnu prosil už předtím, avšak z komory mu doporučili vyčkávat. K žádosti se připojoval sám královský rychtář Březovský. I když šlo o skromnou sumu, musel se doprošovat opakovaně a snad nakonec uspěl. Tugurin se v jiném případě dostal do obtížné situace, jelikož sepsal kšaft Anně Netorynové z Chrudimi a v následném sporu nemohl zasahovat, takže nový královský rychtář Samuel Franc z Liblic žádal o příkázání pře Adamu Žlutickému.²¹⁰ Za svého prokurátora Václava Hroneše se přimlouval také Jan Roubal Žatecký v Hradci Králové roku 1601 a zdůrazňoval jeho řádné a bedlivé zastávání veškerých povinností souvisejících s prokurátorstvím. Prosil, aby mu byla propuštěna určitá částka z odúmrti po Dorotě Bendové.²¹¹ Právní zástupci se postupem času ukázali být královským rychtářům užiteční, i když jejich oficiální ustanovení někde snad mohlo vyvolat obavy. Pozitivně působil vágní příslib komory prokurátory odměňovat. Bylo to možné chápat i v tom smyslu, že se najde časem takový způsob, který nepřinese umenšení skromných příjmů královských rychtářů.

V období let 1548 až 1582, respektive 1591, došlo k závažným změnám ve sféře správní, ekonomické a politické, které ovlivnily výkon rychtářského úřadu a vyvolaly nutnost redefinování jeho náplně. Koncept instrukce pocházel z roku 1582, a tak se rovněž v textu přidržuji této datace. I když šlo o z větší části nový text, nic to nemění na skutečnosti, že sankcionoval existující stav. Ten se vyvinul určitým způsobem, takže české komoře nezbylo než jej respektovat. Situace se nicméně proměňovala i nadále, a to snad ještě rychleji než v předcházejícím období. Je nutno přiznat, že pokusy zlepšit celkovou ekonomickou situaci a zvýšit příjmy české komory se netýkaly jenom měst a neodrážely se pouze v rychtářských

---

²⁰⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 278, sign. C 26/21.

²¹⁰ Ke kauze Anny Netorinové Tomáš MALÝ, „...*nechtěje tomu, aby jací soudové a nevole po mé smrti byly ...*“ *Dědická praxe a pozůstalostní konflikty v raně novověké Chrudimi*, ChVS 7, 2003, s. 55-100; dále též NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/27; SM, inv. č. 1002, č. k. 763, sign. F 86/1.

²¹¹ NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1137, sign. K 27/10, svazek II.

instrukcích. Není jistě náhodou, že přibližně ve stejné době působil v úloze komorního rady, vrchního správce všech komorních statků v Českém království a posléze podkomořího královských věnných měst Hertvík Zejdlic ze Šenfeldu. V čistě hypotetické rovině si lze docela dobře představit, že za zdokonalováním fiskálního dohledu a proměnou postavení královských rychtářů stál kromě jiných také on.²¹² Neklidný počátek 17. století předesílající ještě bouřlivější pozdější období ovšem rychle přinesl nové podněty, na něž česká komora reagovala vydáním další verze instrukce královským rychtářům.

V souvislosti s tím se vynořuje nejistota, zda instrukce vydaná 3. listopadu 1617 pro staroměstského rychtáře Jana Albrechta z Trnice, mimochodem zároveň hofrychtěře královských věnných měst, a editovaná Františkem Roubíkem,²¹³ doputovala do všech královských měst ještě do vypuknutí stavovského povstání. Vydání a vytištění u Veleslavínových dědiců automaticky neznamenalo její doručení a dále se ustanovení tohoto dokumentu pro pražská města mohla poněkud odlišovat od ostatních královských měst. V úvodních pasážích nová instrukce v zásadě opakuje ustanovení předchůdkyň. Především královským rychtářům náleželo přední místo na zasedání rad a soudů, náležitou uctivost jim měli prokazovat primátor a purkmistři. Nechybělo ani nařízení o zákroku proti případnému „puntování“ na újmu panovníka, podobně jako v instrukcích z let 1548 a 1582. Podstatný rozdíl oproti starším dokumentům bychom ale našli. Pokud by se jej podařilo prosadit i ve venkovských královských a věnných městech, přineslo by to doslova revoluci. Císař a král Matyáš totiž přikázal královským rychtářům, aby se obraceli buď na něho, popřípadě na českou kancelář. Už tedy nikoliv na českou komoru. Nabízí se jistě otázka, zda tento příkaz neplatil pouze pro pražská města, zatímco města venkovská nadále spadala do kompetence komory. V předchozích instrukcích se výslovně hovořilo o městech jako o součásti komory. U instrukce z roku 1548 jsou zmíněny desítky královských měst, ale Staré, Nové a Menší Město pražské mezi nimi nejsou; u instrukce z roku 1582 už její neplatnost pro sídelní aglomeraci nelze vylučovat. Na to, aby se projevila změna v podřízení rychtářů v úředních záznamech a jejich dopisech, uplynulo od listopadu 1617 do dočasného zrušení úřadu královských rychtářů v roce 1619 příliš málo času. V „kritickém“ roce 1617 je možno naopak během roku doložit, že ze Slaného, Nymburka či Kouřimi se i nadále v různých záležitostech, včetně jmenování nových královských rychtářů, obraceli na českou komoru, nikoliv na kancelář. Dovolují si proto přes ustanovení instrukce pro pražská města prezentovat názor, že po celou dobu

---

²¹² K osobě Hertvíka Zejdlice s určitými nepřesnostmi David NOVOTNÝ, „*Jedouce do Moravy*“ aneb Hertvík Zejdlic ze Šenfeldu a na Polné jako hospodář, soused a podkomoří věnných měst, VSV (oddělení věd společenských) 16, 2008, s. 19-33.

²¹³ F. ROUBÍK, *Královští rychtáři*, s. 315-323; originál NA v Praze, SM, inv. č. 1519, č. k. 960, sign. J 18/18.

existence úřadu královských rychtářů v předbělohorském období spadali tito pod českou komoru, jež zastupovala jak císaře, tak v některých letech arciknížete Ferdinanda Tyrolského.

Listopadová instrukce z roku 1617 ukládá královským rychtářům povinnost dohlížet v intencích předchozích norem na svornost mezi konšely, dodržování tajnosti rady a vyhrazuje jim právo na svolávání obce. Nalézáme v ní také ustanovení o tzv. postranních právech v rámci Starého Města, jež se v pozměněné formě nepochybně objevilo také v instrukcích pro ostatní dvě královská pražská města. Kontrola společných shromáždění jejich představitelů a obcí rovněž náležela rychtářům staroměstským, novoměstským a malostranským. Toto ustanovení bralo v potaz existenci samostatných duchovních i světských enkláv v rámci pražských měst, řídících se vlastními právy a v některých případech dráždících samotné městské rady a měšťany. Panovník a jeho prostřednictvím také královský rychtář sice na jednu stranu respektovali jejich svébytnost, neboť je nepodřizovali městským orgánům, avšak na druhou stranu také jejich faktickou (nikoliv právní) sociální a ekonomickou příslušnost do širšího městského organismu.²¹⁴ Toto ustanovení by se podle mého názoru na ostatních královská města vztahovalo pouze v případě, že by se v jejich rámci postranní právo objevovalo. Například pro Chrudim, Poličku, Vysoké Mýto či další věnná města prakticky nemělo smysl, neboť v nich nic takového neexistovalo. Je možné, že se tato pasáž v ostatních instrukcích pro nadbytečnost ani neobjevila, pokud už by vůbec došlo k jejich rozeslání.

Z pochopitelných důvodů je věnována patřičná pozornost osudům odúmrťí, pokut a nápadů náležitých panovníkovi. Shodně s pokyny z roku 1582 nabádá instrukce královské rychtáře k řádnému dohledu nad jejich vybíráním, řádným inventováním a evidencí, dále se opakuje příkaz nedopouštět vzájemné dohody nápadníků o statky, jež by po soudním řízení připadly panovníkovi. K řádnému zastávání všech těchto povinností si královský rychtář měl opatřit prokurátora. Tato ustanovení nic nemění na pasážích z předchozí instrukce. Z hlediska celkového vyznění instrukce z roku 1617 jsou nicméně zajímavá, protože záležitosti s pokutami, nápady, odúmrťí a prokurátorem vyhrazuje výslovně do kompetencí české komory. Ve finančních záležitostech se tedy měli spravovat stále komorou a v záležitostech „politických“ (případný neklid ve městech, řádný průběh zasedání městských rad, punktování se proti císaři) českou kanceláří. Další artikl řešil zase záhadné podrychtáře. Znovu se opakovala obecná ustanovení o tom, že mají být nápomocni královskému rychtáři při trestání neposlušných a bezbožných lidí, opilství, smilstva a dalších prohřešků. Od poloviny 16. století se žádní podrychtáři ve městech neobjevovali. Podrychtáře nahrazoval rychtář městský, pocházející z řad měšťanů, jenž byl pouze zavázán přísahou panovníkovi. Instrukce z roku

²¹⁴ Miluše SVOBODOVÁ–LADOVÁ, *Zvláštní místní práva v Praze*, PSH 8, 1983, s. 119-179.

1617 tuto skutečnost už konečně vzala na vědomí a sankcionovala stávající stav. K přetrhování všeho zlého „*rychtář Náš má své podrychtáře, jmenovitě rychtáře městského, kterýž touž přísahou jako rychtář Náš, město toto a všickni ouřadové, též i právo v témž městě Našem královském, Nám zavázán býti a týmž rychtářem Naším jakožto podrychtář jeho se spravovati a na něj zření a respekt svůj míti povinen jest a má*“.²¹⁵

Zvláštní pozornost věnuje instrukce z roku 1617 náboženským otázkám, avšak nikoliv v podobě, jaká by zřetelně odrážela rostoucí náboženské napětí. Rychtář a podrychtář (rychtář městský) museli dbát toliko na rozmnožování cti a chvály Boží, respektování svátků a nedělí „*vedle přikázání Božího a všeobecné církve svaté, též starobylého, chvalitebného křesťanského obyčeje (...)*“.²¹⁶ V době bohoslužeb neměli měšťané dělat nic nevhodného, nehandlovat, neprodávat, nešenkovat a pakliže by to někdo porušil, královský rychtář ho musel pokutovat, uvěznit a nahlásit kanceláři. Snad s tím souvisí také ustanovení o cizozemcích, kteří se prý dopouštějí během svého ubytování v panských i jiných domech „*neřádiv proti Pánu Bohu*“. Pokud by se na to přišlo, jednali o celé věci královští rychtáři s majiteli domů či správci. V případě kontroverze mezi příslušníky panského nebo rytířského stavu disponoval královský rychtář pravomocí vzít provinilce na závazek nebo také dočasně uvěznit na radnici, avšak okamžitě musel vše nahlásit kanceláři nebo místodržícím. V úzké návaznosti na toto nařízení instrukce opakuje příkazy o evidenci cizinců, kteří do Prahy přijeli a jsou ubytováni v hostincích či u měšťanů. Majitel příslušného domu musel pobyt cizince oznámit rychtáři, jemuž přisuzovala instrukce právo blíže se informovat o důvodech pobytu dané osoby, zdála-li se mu nějak podezřelá. Pasáže věnované pobytu cizinců a šlechticů byly opět určeny primárně rychtářům Jeho Milosti v třech pražských královských městech. Cizinci samozřejmě pobývali také v dalších městech království, ale rozhodně ne v takové míře. V artikulu věnovaném evidenci cizinců se vydavatelé z české komory a české dvorské kanceláře otevřeně přiznávají k tomu, že jejich předchozí nařízení v této věci nebyla zdaleka respektována. V zásadě tedy instrukce starší předlohu inkorporovala.

Listopadová instrukce z roku 1617 kromě faktické neexistence podrychtářů konečně brala v potaz také dohled královských rychtářů nad cechovními záležitostmi. Členové cechů byli povinni chovat se jenom v souladu s vydanými privilegii, neklást zbytečné překážky při přijímání do cechu, nezneužívat postavení vůči zákazníkům, nekonat bez vědomí rychtáře schůzky, nevměšovat se do právních záležitostí. Jinými slovy si měli primárně hledět svého řemesla. Při porušení tohoto nařízení musela být zpravena česká kancelář. Výpočet zákazů a

²¹⁵ F. ROUBÍK, *Královští rychtáři*, s. 317.

²¹⁶ F. ROUBÍK, *Královští rychtáři*, s. 318.

příkazů ve věcech cechovních nejen potvrzuje, že také v tomto bodě instrukce sankcionovala dávno existující stav, nýbrž před námi nejspíše defilují obvyklé prohřešky, jichž se cechovní příslušníci dopouštěli ke škodě a rozhořčení spoluměšťanů. Ke zrušení cechů v roce 1547 nedošlo a na papíře nakonec také zůstala deklarovaná omezení jejich činnosti na přijímání nových členů a řízení tovaryšů. Nepochybuji o relevanci tohoto bodu instrukce také pro ostatní královská a věnná města. Odstraňování nejasností v kompetencích rychtářů cechy nekončilo. Různými dodatečnými nařízení byly vykázaný dohledu zeměpánových zástupců obecní účty, respektive celé hospodaření dané lokality. Nyní už nový souhrn opatření dohled nad městským hospodařením královským rychtářům výslovně přisuzuje a zároveň nařizuje, aby prohřešky hlásili české komoře. Stejně tak se opakuje artikul o kontrole dodržování měr a vah. Sporná (z hlediska venkovských měst) je však pasáž o potírání překupnictví. Ta totiž rychtáři rozkazuje pomáhat hejtmanu v celé věci a dále společně s perkmistrem hor viničních bránit předraženému prodeji domácího a zahraničního ušlechtilého moku. Mimopražská královská města ovšem hejtmany neměla a spolupráce s krajskými hejtmany by byla problematická. Že však i tady překupnictví bujelo, netřeba pochybovat. Většinou se z něho vinili jednotliví cechovníci, případně se poukazovalo na konkurenci z poddanských měst.²¹⁷

V kontextu ostatních ustanovení působí zajímavě příkaz na dodržování čistoty, zdravého povětří a taktéž omezování přítomnosti žebráků, zejména na Kamenném mostě a schodech u Hradu. Mladé a zdravé žebráky královští rychtáři společně s hejtmany měli přidržovat k práci či vyhnat z města, nemocné posílat do špitálů. Instrukce konstatuje, že pod záminkou nedostatečné péče a stravy odcházejí žebráci ze špitálů a hledají obživu v ulicích, ačkoliv tato zařízení disponují příjmy od fundátorů a dobrodinců. Soupis těchto příjmů nařizovala instrukce pořídit královskému rychtáři a následně předat do české kanceláře. Do budoucna mu nařizovala instrukce dohlížet na řádné hospodaření těchto zaopatřovacích ústavů a kontrolovat jejich účty. Ve stejných intencích se nesla nařízení na soupis příjmů k záduším a jejich kontrolu. Královští rychtáři ještě v dobách před svým nástupem do úřadu bývali členy literátských kůrů či dohlížiteli na hospodaření záduší, navíc jim příslušná ustanovení o navracování roku 1547 zabaveného majetku kontrolu svěřovala. Ani v tomto případě tedy nešlo o docela novou záležitost a instrukce znovu kodifikovala existující stav. Přesto toto ustanovení v rozjitřené době mohlo vyvolat nežádoucí kontroverze ze strany městských rad, jimž tímto postupem byla omezena jakási prerogativa. Záleželo však na situaci

---

²¹⁷ Srov. například NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/42; NA v Praze, ČDK, č. k. 640, sign. IV D 7; k bližším okolnostem David NOVOTNÝ, *Vztahy mezi panovníkem městy a měšťany v době předbělohorské*. Na příkladu Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky, *Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis* 2, 2009, s. 159-185 (zejm. s. 177-183).

a na osobě konkrétního rychtáře. Zda by to vedlo k omezování nekatolíků, je obtížné říci.²¹⁸ I když se soupis fundací ke špitálům a zřejmě také k záduším měl dávat kanceláři, nikoliv komoře, mnoho z toho vyvozovat nelze. Spíše než o víru šlo o peníze, respektive o kontrolu jejich toku a určení. Královskému rychtáři v jeho snažení, zejména hájení spravedlnosti, měli pomáhat konšelé.

Nejmladší z předbělohorských instrukcí ukládá královským rychtářům povinnost odvádět odúmrti a jiné případnosti rentmistrově české komory proti kvitanci. V listopadu 1617 se česká komora konečně rozhodla rozetnout problém s odměňováním zeměpánových zástupců ve městech: „*Však aby týž rychtář Naš při té své povinnosti tím pilněji a bedlivěji řádu dobrého v tomto městě a též v důchodu a užitku Našeho vyhledával a jeho služba a práce bez odplaty nebyla, z obzvláštní milosti Naší císařské a královské jemu k tomu povolovati ráčíme, aby on ze všech a všelijakých odoumrtí, nápadův, pokut a z toho všeho, cožkoliv skrze pilnost a bedlivost jeho Nám k užitku přivedeno bude, vždyckny nějaký díl vedle uznání od Nás práce jeho měl, kterýž sobě tak zanechati moci bude a má.*“²¹⁹ Od přelomu let 1547 a 1548 uplynulo k datu vydání instrukce sedmdesát let, jen o něco málo kratší doba uplynula od prvních žádostí, aby tímto způsobem nahradila komora rychtářům jejich výdaje. Nejčastější způsob odměňování došel také svého sankcionování a byl ukotven v základní normě, dle níž se měli královští úředníci řídit a spravovat. Poslední artikuly instrukce přísně zakazují běžnou praxi střílení z ručnic v ulicích, při němž někteří lidé přicházejí k úrazům a opět zdůrazňují, že v potírání této neřesti musí být nápomocni konšelé, purkmistři a hejtmani čtvrtí. Nedovedu říci, zda tato nařízení platila také v ostatních královských a věnných městech, ale možné by to v zásadě bylo. Závěrem je královským rychtářům přikázán dohled nad dodržováním řádu pro pražská města císaře Rudolfa II. z roku 1601. Příznačně předpis končí příkazem, že má rychtář vykonávat své povinnosti také nad jeho rámec, pokud náleží k jeho úřadu. Co ale skutečně náleží k jeho úřadu, to definovala právě instrukce. Šalamounské ustanovení (či lépe začarovaný kruh) ponechávalo pootevřená vrátka k tomu, aby komora nebo kancelář pověřily rychtáře dalšími úkoly, případně královský rychtář sám se souhlasem nadřízených prováděl opatření podle svého, pakliže to uznal za vhodné.

Instrukce z roku 1617 mnohé spíše dořešila, než že by znejasňovala postavení královských rychtářů. Za nejpodstatnější změnu lze považovat otázku odpovědnosti vůči komoře a kanceláři. Pod instrukcí z roku 1617 nalézáme podpisy Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic, nejvyššího kancléře Království českého, Bohuslava z Michalovic a Pavla

²¹⁸ F. ROUBÍK, *Královští rychtáři*, s. 319-321.

²¹⁹ F. ROUBÍK, *Královští rychtáři*, s. 321-322.

Michny, na něž hvězdná kariéra a hraběcí titul s přídomkem z Vacínova ještě čekaly. Lobkovicův podpis naznačuje, že při koncipování instrukce měla nemalé slovo právě kancelář, kde nakonec také nejspíše čistopis vznikl. Pod dochovanými opisy starších instrukcí z Kouřimi jsou podepsáni Volf z Vřesovic a Jáchym ze Švamberka (1565), respektive Jáchym Novohradský z Kolovrat a Hertvík Zejdlic ze Šenfeldu (1592). Ti působili v české komoře, což potvrzuje podřízenost královských rychtářů právě této instituci až do roku 1617. Pregnantně to vyjádřil královéhradecký královský rychtář Jindřich Nejedlý z Vysoké v jinak bližší nedatované suplice z počátku 60. let 16. století, když arciknížeti Ferdinandovi sliboval, že „což by se toho kdy sběhlo a strefilo, ne jinam než Vaší Arciknížecí milosti aneb radám Jeho [Milos]ti císařské komory takovou věc vznášeti věrně rád chci“.²²⁰ Dopisy zeměpánových zástupců ve městech skutečně končivaly na komoře po celou dobu existence úřadu. V případě nejasné adresy je sama česká dvorská kancelář s příznačným přípisem „*Ad Cameram*“ předala tam, kam patřily. Proč tedy k rozdvojení v roce 1617 došlo? Ke konfliktům ve městech, určených k řešení kanceláři, docházelo (například v Čáslavi roku 1603), ale nešlo o přípravu odboje proti panovníkovi, pokud už byla věc řešena centrálními úřady, bývalo to vznášeno na komoru či řečeno podkomořímu. Zda se věc dostala do české kanceláře, sice nelze s určitostí říci, avšak příliš pravděpodobné to není. Odpověď bude lépe hledat v širších souvislostech dění v království těsně před Bílou horou. Rok 1617 byl mimořádně bouřlivý, i když snaha českých stavů o zabránění nástupu Ferdinanda Štýrského na trůn skončila velmi neslavně, do budoucna nevěštily spory kolem jeho nástupu nic dobrého. V zemi docházelo ke zvyšování napětí dlouhodobě a na základě zkušeností z roku 1547 bylo vhodné jeho další eskalaci ve městech předejít. Česká komora se zabývala primárně fiskální stránkou věci, v ohledu „politickém“ bylo lépe svěřit věc kanceláři, v jejímž čele od závěru 16. století stála skupina spolehlivých osob v čele se Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic. Znovu však nelze než zdůraznit, že k řádnému prosazení odpovědnosti vůči kanceláři a komoře měli královští rychtáři málo času. Za sedm měsíců vypuklo povstání, rychtáři se přibližně rok pohybovali v jakémsi vakuu, kdy vykonávali své povinnosti ze setrvačnosti, a v létě 1619 jejich úřad stavovský sněm zrušil. Bezprostředně po prohrané šarvátce u letohrádku Hvězda jej sice Lichtenštejn obnovil, ale za poněkud odlišných podmínek. Pokud už hledat v rychtářské instrukci odraz rostoucího napětí v Čechách, pak v problému odpovědnosti a podřízenosti kanceláři.

Shrňme tedy opět, že instrukce z roku 1617, nejrozsáhlejší a nejpodrobnější ze všech doposud vydaných, zase tak velké změny nepřinášela. Pouze brala na vědomí a sankcionovala

---

²²⁰ NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1140, sign. K 27/54.

dávno zaběhnuté pořádky, protože to bylo většinou to nejpříjemnější a nejjednodušší řešení, zároveň se již vyjádřila také k otázce odměňování a ani v tomto bodě nepřekračovala to, co už fungovalo. Zda došlo mezi rychtářem a obcí či konšely ke konfliktu, nezáviselo ani tak na instrukci samé, jako spíše na jejím výkladu v konkrétní situaci a na chování zúčastněných, takže se z dokumentu stávalo svého druhu doporučení nejlepšího postupu (nikoliv ale jediného možného). Komora se otevřeně přiznávala, že situaci ve městech stejně příliš nezná a nejlépe s ní jsou obeznámeni královští rychtáři samotní. Ostatně pokud už došlo ke sporu, vznášet jej k řešení komoře se nemuselo vyplatit. Vyšetřování, komise, výslechy mohly odhalit nedostatky v práci rychtáře, vést k jeho odvolání a třeba také k požadavkům na náhradu škody. Ideální situace nastávala v okamžiku, kdy korespondence královských rychtářů s komorou řešila rutinní záležitosti odúmrtí, pokut a nápadů, předávání hotovosti rentmistři, zbytečných dotazů vznášených spíše pro jistotu než z neznalosti věci a podobně. František Roubík upozornil, že česká komora, respektive orgány nadřízené královským rychtářům, záměrně ponechávaly celou řadu problémů otevřených, neřešily je instrukcemi a využívaly zmatků k nevídaným zásahům do samosprávy.²²¹ Dovolují si s tímto názorem ne zcela souhlasit. Jak se situace časem vyvine, nikdo nemohl tušit a samotní královi úředníci v Praze si uvědomovali, že postupem času dojde ke korekcím. Nijak zvlášť se jim nebránili, přijímali řešení navrhaná rychtáři a pozvolna je sankcionovali v instrukcích. Jedna navazovala a doplňovala druhou, vrcholem se stala instrukce z roku 1617.²²² Z těchto preskriptivních pramenů je patrná rovněž tendence k přerodu královského rychtáře ve fiskálního úředníka odvádějícího pravidelně a řádně příjmy z odúmrtí.

2.3 Co v instrukcích nebylo, královská města bez rychtářů

Až instrukce z roku 1617 otevřeně hovoří o tom, že královský rychtář má řešit i to, co v ní není. Šlo o otevřené pojmenování běžné praxe už od dob Ferdinanda I. Najít společného jmenovatele těchto případů snad ani nelze. Královští rychtáři se zabývali důležitými otázkami, ale také naprostými malichernostmi. Výrazným způsobem se v tomto ohledu promítalo do požadavků komory či naopak požadavků vůči komoře dění v dané lokalitě. S instrukcemi to sice vzdáleně souviset mohlo, ale nešlo v žádném případě o pravidlo. Rozváděly je dodatečné přípisy z české komory vydané formálně jménem arciknížete nebo stárnoucího panovníka

²²¹ F. ROUBÍK, *Královští rychtáři*, s. 268-269; TÝŽ, *Královští hejtmané*, s. 121-130.

²²² Detailní rozbor instrukcí (jakož i instrukcí pro královské hejtmany v pražských městech) F. ROUBÍK, *Královští rychtáři*, passim (dle jednotlivých instrukcí); dále též J. ČELAKOVSKÝ, *Úřad podkomořský*, s. 57-72.

(zejména v záležitostech obecního hospodářství). V jiných případech podobné doplňující pokyny neexistovaly a fakticky je nahrazoval prostý jednorázový příkaz něco vykonat. Je s podivem, že pro polabská města se nedochovalo sjednocující ustanovení týkající se zajištění dodávek dřeva do kutnohorských dolů. Stříbrnosná metropole sice byla dávno za zenitem, těžba vytrvale klesala a již během předbělohorského období byla některá z kdysi nejvýnosnějších ložisek vyčerpána, to však neumenšovalo snahy mincmistrů či komorních radů o zvýšení těžby. Jestliže se v celé záležitosti angažovala komora, příliš nepřekvapuje, že jí ve shánění a dopravě dřeva z Krkonoš a Orlických hor pomáhali královští rychtáři.

V roce 1552 přikázal arcikníže Ferdinand Tyrolský Viktorínu Soukeníkovi, prvnímu královskému rychtáři ve Dvoře Králové nad Labem, aby dohlížel na les Království. Soukeník alespoň využil situace a na základě tohoto pověření žádal o nějakou odměnu za svou práci. Kácení dřeva ovšem zabránit nedovedl a otevřeně to také komoře napsal. Sice vyzval Jiřika z Valdštejna, Jana Zylvara z Pilníkova, Jiřika Stoše z Kounic k zákroku proti rubačům z jejich statků, prosil však nadřízené o vyslání pána či rytíře, neboť se s ním okolní vrchnosti příliš nebavily. Jiřík z Valdštejna reagoval s tím, že na kácení stromů má plné právo a vágně přislíbil nedělat zbytečné škody. Ve stejném duchu odpověděli také ostatní zainteresovaní.²²³ O rok později řešil Soukeník podobnou záležitost. Konfiskované statky Dvora Králové nad Labem si kromě jiných koupil i Jan Rodovský z Hustířan, jenž po jejich navrácení ke špitálu a záduší začal zpochybňovat nároky na držbu lesu u Hrabíšovského rybníka. Královský rychtář poněkud pozapomněl na svou roli zástupce panovníkových zájmů ve Dvoře Králové nad Labem a u české komory se přimlouval za své spoluměšťany. Důrazně nedoporučoval, aby bylo z lesíků cokoli odcizováno, protože by to vedlo jenom k poškozování města a dokonce prosí, aby již proběhnuvší trh s částí pozemků nebyl povolen. Jinými slovy se z něj stal mluvčí městských zájmů. Ochrana lesního bohatství, jehož význam si ve stále větší míře začali uvědomovat příslušní lesní úředníci usazení v Trutnově, proti nevídané exploataci je pouze jednou stránkou mince. Pakliže už došlo na vytěžení dřeva, bylo nutno dostat jej ke Kutné Hoře. Plavení dříví po Labi či po Orlici taktéž zajišťovali královští rychtáři ve spolupráci s lesními úředníky. V roce 1573 si stěžovali z Jaroměře, že jim díky plavení dřeva vznikají škody na březích Labe a požadovali vydání několika kmenů k opravám. Forštmistr nad trutnovskými lesy Kašpar Nuß ve spolupráci s královským rychtářem Jiřikem Hubkou celou žádost prošetřoval a podal o škodách zprávu komoře.²²⁴ Stejně, ne-li dokonce větší problémy měli s těžbou a plavením dříví také královští rychtáři v Hradci Králové.

²²³ NA v Praze, SM, inv. č. 1673, č. k. 1206, sign. K 94/16 a 17.

²²⁴ NA v Praze, SM, inv. č. 1548, č. k. 1046, sign. J 25/22.

Královéhradečtí dostali část svých lesů zpátky, purkrabí kraje Bernard Žehušický z Nestajova žádal o vydání 100 kmenů ke své potřebě. Město ve spolupráci s královským rychtářem Kadrmanem získalo od arciknížete poručení, dle něž nemuselo vydávat Žehušickému nic. Oznámit to urozenému a statečnému rytíři však musel Jakub Kadrman sám. V obdobné záležitosti jednal se samotným velmožem se zubří hlavou v erbu, protože jej k tomu nutila komora. S pánem se během své cesty do Pardubic nesešel, ale jednal aspoň s Burianem Svítkovským ze Škudel. Ten mu sdělil, že o ničem neví, takže Kadrman žádal znovu o poručení nadřízené.²²⁵ Nebylo to zdaleka naposledy, kdy problémy s dodávkami dřeva bez přímého podkladu v instrukci královští rychtáři řešili. Strategická poloha Hradce na soutoku Labe a Orlice způsobovala, že se byli nuceni zabývat plavením suroviny po obou tocích. V roce 1572 doručil komorní posel do Hradce Králové rozkaz, aby z posudného vyplácel královský rychtář odměny dělníkům těžícím dřevo v Orlických horách kolem Rychnova nad Kněžnou, koupil zahradu ke skladování suroviny a dal postavit „hrábě, na kterýchž by se dříví zastavovalo“. O rok později zase v souvislosti s dodávkami dřeva z Kladského hrabství určoval jeho minimální cenu.²²⁶ V roce 1581 na pokyn z komory Jiřík Škornice Balbín z Vorličné nechal počítat bednářské dříví povytahované z vody. Tentýž zeměpánův zástupce se zabýval též „logistickými“ problémy, jak víme z pozdějších záznamů. V roce 1595 (už za úřadování Jana Roubala Žateckého) se dožadoval předměřický mlynář Makovec vydání příspěvku na opravy splavu, jehož se dočkal podle svědectví některých osob právě za Balbína. Roubal Žatecký na příkaz z Prahy splav prohlédl a potvrdil jeho poškození plavením dříví. Doporučoval vydat Makovcovi nějaké dřevo z trutnovských lesů a prodat duby z pardubického panství. Koncem října 1603 Roubal na příkaz z komory vypověděl nájem dvora u Hradce Králové, který byl potřeba pro zajištění plavení dřeva ke Kutné hoře, a byl povinen najít nového nájemce.²²⁷ S ochranou lesů souvisí také péče o zvěř. Dokonce i za tu v případě největšího z věnných měst zodpovídal rychtář Jeho Milosti ve spolupráci s hajným a také v tomto případě mu těžkou hlavu dělali urození sousedé, kteří se domohli konfiskovaného městského majetku. Různé pasti byly nainstalovány ještě za Jindřicha Halěře z Jičíněvsi, forštmistra pána z Pernštejna, a to v okolí svinarského rybníka v lese Obec. Lesy sice dostali Královéhradečtí nazpět, rybník však koupil Aleš Rodovský z Hustířan, jenž si část kolem ležícího lesa uzurpoval a jehož hajný v městských lesích zabil jelena. Jakési poručení

---

²²⁵ ANM, Sb. F, inv. č. 56b, č. k. 48; SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 307, č. kn. 18, fol. 144r.

²²⁶ NA v Praze, inv. č. 2906, č. k. 1920, sign. R 6/6, svazek I a II.

²²⁷ NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1140, sign. K 27/42; SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 307, č. kn. 18, fol. 186r.

v tomto ohledu asi existovalo v ústní formě. Vydal je komisař Kryštof Skuhrovský ze Skuhrova během svého pobytu v Hradci. Oporu v instrukci však nemělo.²²⁸ Také v tomto případě se královský rychtář přimlouvá za město, žádá komoru o zákrok v jeho prospěch a mění se v mluvčího jeho zájmů.

Jakožto osoby trvale usedlé v určité oblasti a požívající jisté vážnosti ve společnosti, stávali se královští rychtáři občas součástí místního šetření, k němuž byli zmocňováni jakožto panovníkovi komisaři. To, co v jiných případech řešivali komorní komisaři posílání přímo z Prahy, postupem času začínali vyřizovat jimi v počátcích svého úřadu dosazovaní zeměpánovi zástupci. V roce 1576 řešili královští rychtáři v Jaroměři a Dvoře Králové nad Labem Jiří Hubka, jinak Bakalář, a Martin Trubač v rolích komisařů spor mezi trutnovským purkmistrem a Bartolomějem Kazdou o statek po Štěpánu Hübnerovi. V Trutnově díky zástavě města po roce 1548 nebyl královský rychtář v předbělohorské době usazen a jeho úlohu suplovali purkmistr a konšelé, kteří byli sami předpojatí, a tak museli být vysláni zmocněnci z nejbližších královských měst.²²⁹ Urovnat spor se komisařům nakonec skutečně podařilo, část získal jako dědic Albrecht Sigler, část Bartoloměj Kazda a část připadla císaři daroval zeměpán trutnovské obci. Komisaři zároveň urovnali osobní konflikt mezi Bartolomějem Kazdou a Albrechtem Siglerem. Usmíření byli přítomni vedle královských rychtářů ještě forstmistr nad trutnovskými lesy Kašpar Nuß, colmistr v Maršendorfu (dnešním Horním Maršově) Jiřík Santman a radní z Jaroměře a Dvora Králové nad Labem Petr Zástěra a Václav Ješek, budoucí královédvorský královský rychtář.²³⁰ Oficiálně byl jmenován komisařem také Samuel Franc z Liblic z Chrudimi roku 1602. Řešil tehdy společně s Janem Bezdrůžickým z Kolovrat a Janem Lukavským z Lukavice spor o pohledávku Zdeňka Dobřenského z Dobřenic a na Odraném Veselí (u Přelouče) za chrudimskými měšťany o slady.²³¹ V podobné pozici, i když nikoliv výslovně v rolích komisařů, se objevují i další královští rychtáři.

Jejich situace byla poněkud zvláštní a na první pohled se zdála být zcela v souladu s instrukcemi. Řešili totiž záležitosti týkající se odúmrtí. Podstatný rozdíl však byl v tom, že se to dělo v jiném městě. Pravomoc královských rychtářů byla omezena na „jejich“ obec, případně její bezprostřední zázemí, pakliže to vyžadovala úřední povinnost. V roce 1579 stárnoucí kolínský královský rychtář Kašpar Šmidl z Eberka ve spolupráci s obecními staršími v Českém Brodě hájil zájmy české komory v rozeprá o pozůstalost po Dorotě Košťálové,

²²⁸ NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1140, sign. K 27/52; ANM, Sb. F, inv. č. 56b, č. k. 48.

²²⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 3683, č. k. 2371, sign. T 9/6.

²³⁰ NA v Praze, SM, inv. č. 3683, č. k. 2371, sign. T 9/6.

²³¹ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 278, sign. C 26/21.

švagrové úřadujícího českobrodského královského rychtáře Matěje Brodského. Brodský byl jako jeden z nápadníků samozřejmě osobně interesován. Hrozilo nebezpečí, že při povede ve svůj prospěch. Záležitost byla sama o sobě sporná, neboť se ucházel o statek, jenž sice kdysi náležel jeho bratru, ten majetek ale postoupil a pak i odkázal své ženě. Tím statek přešel do jejího rodu a Brodský (stejně jako další nápadníci) nebyl schopen prokázat, že by byl jejím krevním přítelem. Sám totiž kšaft svého bratra Jana Košťála před lety právně napadl, dosáhl jeho zneplatnění, čímž se zároveň stala irelevantní klauzule odkazující statek po Dorotíně smrti jemu. Při si tak prohrál sám, Kašpar Šmidl z Eberka dosáhl prisouzení statku k ruce Jeho Milosti Císařské a města Českého Brodu.²³² Už o tři roky dříve se ostatně ve spolupráci s Janem Vilímem ze Šonova, tehdejším českobrodským královským rychtářem, osvědčil v nedalekém Nymburce, kde tamějšímu kolegovi vypomáhali. Komora sice ujišťovala nymburského Václava Mistra (či Mistrovic), že nepochybuje o jeho bedlivosti, ale za účelem řádné obhajoby zájmů zeměpána mu poslala pomoc. Kdykoliv by došlo k projednávání dané záležitosti, měl na náklady protivné strany (Tomáše Myslíka) posílat do Brodu a Kolína posly. Jakým způsobem nedůvěra vůči jeho osobě na nymburského strážce panovníkových zájmů působila, je už otázkou odlišnou.²³³ Konečně i z jiných důvodů důležitým se jeví být řešení pozůstalosti po Jiříku Vadasovi z Nového Bydžova v roce 1604. Vadas byl zámožný, dokonce mu dlužila obec a dále zřejmě Královéhradečtí, Mladoboleslavští a Trutnovští. O své díly po příbuzném se hlásil bydžovský měšťan Jan Formánek a pivovarský písař na chlumeckém komorním panství Jan Kosický. Nový Bydžov se teprve před pěti lety stal jedním z věnných měst, do té doby formálně náležel právě do chlumeckého panství. Královský rychtář zde až do období krátce po bitvě na Bílé hoře jmenován nebyl, a tak hájení zájmů Rudolfa II. převzal na základě příkazu královéhradecký Jan Roubal Žatecký. Žatecký nebyl z vyhlídky na dlouhou při mimo Hradec zřejmě právě nadšen a žádal opakovaně o její přeložení k právu největšího z věnných měst, mimo jiné i proto, že mu během soudního procesu zemřel prokurátor Václav Hroneš.²³⁴ Královští rychtáři tedy nemuseli nutně působit a dbát ustanovení své instrukce pouze ve městech, v nichž byli usedlí, ale na základě poručení komory tak činili jinde. Důvodem mohla být absence královského rychtáře, jeho předpojatost nebo taktně naznačená neschopnost. Komoře šlo o řádné obhájení zájmů panovníka v příslušné kauze a neváhala „improvizovat“. Zda se přejíždění bránil pouze Roubal, případně také Šmidl nebo Vilím ze Šonova, říci nelze. Z dochovaných materiálů se nicméně zdá, že oni (stejně jako komora)

²³² NA v Praze, SM, inv. č. 228, č. k. 155, B 46/12, svazek I.

²³³ NA v Praze, SM, inv. č. 2426, č. k. 1532, sign. N 17/19.

²³⁴ NA v Praze, SM, inv. č. 202, č. k. 115, sign. B 20/29.

cháпали podobné počínání za mimořádné a neobvyklé. Z celkového hlediska pak mohou modelové příklady posloužit k tomu, abychom popsali postupy komory v situacích, k nimž nedocházelo jenom v Českém Brodě, Nymburce či Novém Bydžově.

Jaksi automaticky úplně mimo rámec rychtářských instrukcí se pohybují dvě z královských věnných měst, Nový Bydžov a Trutnov, kde se s královským rychtářem setkáváme až po Bílé hoře. Obě města se během 2. poloviny 16. století vykoupila ze zástavy, respektive poddanství, a vstoupila do třetího stavu.²³⁵ Lze se oprávněně ptát, jakým způsobem zde byly zabezpečeny zájmy české komory, potažmo samotného panovníka, když na pořádek, klid, bezpečnost a loajalitu měšťanů a rad nikdo nedohlížel. Trutnov připravil badatelům, kteří se zabývají touto otázkou po jeho vykoupení ze zástavy Kryštofa z Jendorfu a jeho rodiny počátkem 70. let 16. století, nelehké chvílky. V Archivu Národního muzea je dochován list, novodobě datovaný rámcově do roku 1610, v němž se výslovně zmiňuje královský rychtář.²³⁶ Naštěstí při zevrubnějším rozboru obsahu, zvážení používaných peněžních jednotek (zlaté) a paleografického rozboru lze jinak nedatovaný dopis posunout přibližně do 2. poloviny 20. let 17. století, kdy v Trutnově královští rychtáři již dosazeni byli. Ovšem i tak lze dataci přítomnosti královských rychtářů v Trutnově posunout, byť jen o rok. Prvně se činí zmínka o královském rychtáři Johannu Hallerovi v roce 1623, nikoliv 1624.²³⁷ V případě Nového Bydžova je situace obdobná a královský rychtář Šebestián Štolema se tu objevuje až roku 1623.²³⁸ Nelze vyloučit, že oba dva zastávali své posty o něco dříve, od obnovení úřadu Karlem z Lichtenštejna po bitvě na Bílé hoře roku 1621. Před tímto datem do oněch měst při důležitých příležitostech rychtáři ze sousedství zajeli, těžko ovšem mohli kontrolovat běžný chod samosprávy. To si uvědomovali úředníci české komory a dalších institucí. Rychtáře už dosadit nemohli, protože v 70. let a závěrem 16. věku byla situace odlišná od poloviny století a neumožňovala dalekosáhlý vpád do obecní autonomie. Roli královských rychtářů nakonec suplovaly městské rady, pro což výmluvný doklad poskytuje právě Trutnov z roku 1615.²³⁹ Místodržící, nejvyšší úředníci a soudci tehdy psali Janovi Gerštorfovi z Gerštorfu, krajskému výběřčímu posudného. Císař jejich prostřednictvím nařídil, aby před sebe povolal přední osoby z řad konšelů a pokusil se je přesvědčit k dobrovolnému placení pivní dávky i bez schválení sněmu. Zvolili prý tuto cestu jako optimální řešení, které nepřinese zbytečné výdaje

²³⁵ K Novému Bydžovu srov. J. KAPRAS (ed.), *Knihy svědomí*, s. LI-LXI; dále J. PROKOP, *Nový Bydžov*, s. 45-51; k Trutnovu J. LIPPERT, *Geschichte*, s. 23-52; R. LAMMER, *Trautenau*, s. 53-87; L. SCHLESSINGER, *Simon Hüttels*, s. 110an.

²³⁶ ANM, Sb. B, inv. č. 259, č. k. 193.

²³⁷ NA v Praze, SM, inv. č. 3683, č. k. 2372, sign. T 9/11; k roku 1624 ho uvádí Eva TOMKOVÁ, *Archiv města Trutnov I (1469-1850)*. Inventář, Trutnov 2005, s. 13.

²³⁸ SOkA Hradec Králové, AM Nový Bydžov, č. kn. 30, fol. 177r-v; 178 r-v.

²³⁹ SOkA Trutnov, AM Trutnov, inv. č. 192, č. k. 3.

žádné ze stran. Než pojede s vybranými penězi do Prahy, „do jednoho každého města v tom kraji buď královského neb J[ejí] M[ilosti] Císařové obzvláště sjeli a přivezmouce k sobě J[eho] M[ilosti] C[ísařské] rychtáře v každém městě ku pomoci a kdež by J[eho] M[ilosti] C[ísařské] rychtáře nebylo, tehdy primasa, a dadouce neb poroučice v každém městě buď všecknu obec aneb toliko samé nákladníky piva vaření k jisté hodině svolati (...) a pokudž by se které města na odpor stavěti, nějakou omluvu činiti aneb nějakém odkladu (ač se nenadějem) svěřovati chtělo, žádné omluvy od nich nepřijímali (...)“.²⁴⁰ Rozsáhlý citát dokládá, že si byli absence rychtářů v některých městech panovníkovi a zemští úředníci vědomi a dokázali se s ní snadno vyrovnat. Stejnou situaci jako v Trutnově lze doložit v Novém Bydžově. Zeměpánovi zástupci byli koncem 17. století plošně dotazováni na počet domů ve městě.²⁴¹ V Novém Bydžově však oznamoval, že ve „vohradě“, tedy v objetí hradeb, je 118 domů a na předměstích dalších 53 místo rychtáře primátor Vadas.²⁴² Nadto se touto cestou zdá být potvrzena i domněnka o postupné přeměně úřadu královských rychtářů ve svého druhu fiskální nástroj, jenž měl za úkol zajišťovat příjmy, ne bránit rebelii. Bylo by omylem přisuzovat královským rychtářům ve fiskální oblasti pouze ty pravomoci, které výslovně zmiňuje instrukce. Nad její rámec se z nich stávali výběřčí berní či poplatků a v různých jednáních nebo při odvodech peněz vystupovali jako zástupci města, nikoliv reprezentanti zájmů panovníka a české komory ve městě.

Nejvíce dokladů tímto směrem máme k dispozici pro Jaroměř, kde působení královských rychtářů jako výběřčích považovali snad za součást úřadu. Roku 1596 Václav Bystřický ze Studnic společně s Václavem Prokúpkem (a o rok později Bystřický sám) vybírali od handlířů, řemeslníků a hokyní poplatky. V roce 1599 královský rychtář Václav Prokúpek a Jan Cikán z Černé, jeho nástupce, odvedli 190 kop grošů míšeňských z ungeltu a posudného purkmistru a radě města na vyražení půjčky císaři z doby před třemi lety. Oběma bylo postoupeno 10 kop grošů míšeňských na útraty za cesty do Prahy, kam jezdívali vyjednávat o splacení císařova dluhu. O pět let později Václav Prokúpek, Jan Cikán z Černé a radní písař Jiřík Kuchař odjeli na zemský sněm, odkud po návratu do Jaroměře předložili kvitanci o odvedení defensí a berní za rok 1602.²⁴³ Působení královských rychtářů jako výběřčích a reprezentantů města na sněmech je někdy obtížně doložitelné. Kromě Jaroměře jsou k dispozici podobné doklady pro Kolín, kde v roce 1607 po návratu ze sněmu Jan

²⁴⁰ SOkA Trutnov, AM Trutnov, inv. č. 192, č. k. 3.

²⁴¹ *Sněmy české IX*, č. 447-450; 455-463; 465-468, s. 598-611. Ve městech, kde nebyl usazen rychtář (např. Plzeň, České Budějovice, Ústí nad Labem), tuto agendu vyřizovaly městské rady (jejich členové).

²⁴² SOkA Hradec Králové, AM Nový Bydžov, č. kn. 17, s. 636.

²⁴³ SOkA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 4, č. kn. 2, fol. A 16r; B2.

Pacheus vyřizoval, že bohatší susedé mají zastoupit císaře v ručení za půjčky u Lichtenštejnů. Takoví prý v Kolíně nebyli a rada města nehodlala dopustit, aby musela platit sama.²⁴⁴ V Čáslavi se zase Jiřík Přibyslavský vyjadřoval ke jménům kandidátů na post výběrčího ungeltu a posudného.²⁴⁵ Královští rychtáři nakonec fungovali jako zástupci měst, a to s tichým souhlasem komory. Jaroměřští a Kolínští nemuseli delegovat na sněmy právě je, oni nemuseli nominaci přijímat a komora i rada města nemusely souhlasit s tím, aby se z nich stali zároveň výběrčí. Instrukce tuto situaci neřešila a v zásadě by to snad ani nebylo účelné, neboť se situace měnila město od města. Poněkud odlišná situace nastávala při plnění povinností z instrukcí vyplývajících. Ty, jak již bylo naznačeno, reagovaly na postupný vývoj v zemi a proměny správních postupů. Zároveň ponechávaly na vůli královských rychtářů, jaké kroky k jejich dodržování a hájení podniknou. Šlo tedy o postupy mimo, respektive nad jejich rámec. Kromě toho museli rovněž řešit, co se statky případnými na císaře a po roce 1577 na panovníka a obec. Česká komora jim pozici neulehčovala, na druhou stranu však ani zbytečně nekomplikovala a oni sami se časem stávali dokonce mluvčími zájmů svého města.

Odúmrtí a statků získaných nápadem či pokutou v královských a věnných městech se využívalo k uspokojování věřitelů nebo služebníků Jeho Milosti Císařské. Hotovosti se nedostávalo a každá příležitost k nenadálému příjmu byla vítána. Roku 1577 proto radové komory vydali exspektanci na statek Marty Veselcové ve Dvoře Králové nad Labem Oldřichu Hazlerovi, služebníkovu při české komoře, jemuž ho zajišťoval Martin Trubač. Trubač statek prodal, částku ponížil o nutná vydání a předal Hazlerovi. Hazlerovi se provedl chytrý tah, protože z pozice komorního služebníka (asi sekretáře) měl nad Trubačovým počínáním kontrolu.²⁴⁶ K témuž postupu se uchýlil Matouš Emek (či Emka), jemuž část peněz získaných prodejem statku odváděl v roce 1597 královéhradecký královský rychtář Jan Roubal Žatecký.²⁴⁷ Do zvláštní situace se dostal Žatecký v roce 1611. Pádem ze stromu (višně) zahynula Dorota Bendová a připadnutí statku na císaře bylo od počátku zřejmé. Statek se musel prodat, což samozřejmě zase zařizoval královský rychtář. O prodej polnosti k němu náležejících žádal písař soudu purkrabství kraje hradeckého a radní písař Václav Plácel z Elbinku s odůvodněním, že *„v povinnosti předního písařství již do půl jedenáctá léta v témž městě zůstávám, ve všech rozepřech, které jest Jeho Mi[los]ti Cí[sar]ské] pan rychtář odoumrti a pokuty k ruce Jeho Mi[los]ti Císařské při témž právě města Hradce nad Labem a dosti na mnoze míval (bez chlouby mluvíc), jej sem vždycky ochotně a bedlivě rád fedrovával*

²⁴⁴ SOkA Kolín, AM Kolín, sign. E 16 (nezpracováno), fol. 60r.

²⁴⁵ NA v Praze, SM, inv. č. 477, č. k. 240, sign. C 1/16; SOkA Kutná Hora, AM Čáslav, č. kn. 31, fol. C 10r.

²⁴⁶ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 24, č. kn. 14, fol. 377v.

²⁴⁷ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 334, č. kn. 45, fol. C 5r.

*a i na potom fedrovati věrně a upřímně, nežádaje za to žádného ouplatku, chci a budu“.*²⁴⁸ Žádost písaře podporovali také obecní starší. Roubala Plácelova žádost stavěla do obtížné situace, jelikož mu nezbývalo než ji prosadit. Zavazoval si tím vlivného muže a upevnil své vazby na krajské purkrabství. Zanesení majetkových změn do knih (ingrosírování) prováděl buď kupec, purkmistr a konšelé či obecní starší, popřípadě také královský rychtář (kupříkladu 1583 ve Slaném).²⁴⁹ Vyřizování odúmrť přinášelo časem starosti poněkud nečekané, které svědčí o tom, že přes veškerá psaná a nepsaná pravidla zůstávali panovníkovi zástupci především měšťany. Pokud odešel někdo z obyvatel bez zanechání dědice, nezbylo královskému rychtáři jakožto jednomu z držitelů zůstavitelova majetku než vypravit pohřeb nebo věc řešit v interakci se sousedy. Kupříkladu Václav Bystřický ze Studnic v Jaroměři roku 1590 jednal s měšťanem, který platil pohřeb Martinu Plíškovi. Ten odešel do Přelouče, odkud se do Jaroměře vrátil zemřít. Jak s požadavky souseda na proplacení pohřbu naložit, se Bystřický dotazoval až v Praze.²⁵⁰ Jen o několik měsíců dříve řešil tragický případ Kryštofa Peciny, který na podzim 1588 utonul v Labi, „z kteréžto příčiny, věda o tom, že žádných peněz ani svrškuov, kteréž by hodně a náležitě poznamenati slušelo, po něm v tak nešťastném pádu sešlém nepozůstalo, abych manželce jeho v velikém zármutku i s rodiči jejími živo pozůstávajícími, kteráž N[ebožtíka] s rybáři v vodách do čtyř neděl pracně a nákladně hledati dala a i sama hledala až i našla, postavené větší žalosti a zármutku nepřidal, inventovati dáti věci po něm pozůstalých sem pomínil“.²⁵¹ Přimlouval se za vdovu, aby jí byly veškeré svršky ponechány a aby se nemusel na pozůstalost potahovat. Svévolně porušil instrukci v zájmu pozůstalé, dokonce o totéž žádal samotnou komoru. Podobná situace nastala ve Vysokém Mýtě. Zde na samém počátku 17. století královský rychtář Jan Buček řešil pozůstalost po Pavlu Spolském. I když to odporovalo požadavkům komory na co největší příjem z pozůstalosti, zaplatil mu pohřeb.²⁵² Náklady na tyto výdaje hradili z prodeje odúmrť. Představovala-li odúmrť například polovina domku, z pochopitelných důvodů si česká komora na místě císaře nemovitost neponechávala a hleděla ji zpeněžit. Už v roce 1563 vydal arcikníže Ferdinand Tyrolský poručení Jindřichu Nejedlému z Vysoké, druhému úřadujícímu královskému rychtáři v Hradci Králové, poručení o klenotech, loukách a purkrechtních peněžích po zesnulé Kateřině Machové. Největší problémy byly se získáním požadované hotovosti 500 kop míšeňských grošů. Podařilo se mu pod cenou rozprodat louky sousedům,

²⁴⁸ NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1137, sign. K 27/10, svazek II.

²⁴⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 3232, č. k. 2226, sign. S 114/22.

²⁵⁰ NA v Praze, SM, inv. č. 1548, č. k. 1045, sign. J 25/11.

²⁵¹ NA v Praze, SM, inv. č. 1548, č. k. 1045, sign. J 25/11.

²⁵² NA v Praze, SM, inv. č. 1262, č. k. 893, sign. H 60/7.

polnosti městu, dále purkrechtní peníze, klenoty a svršky, i když o něco ani nebyl zájem.²⁵³ Ve Dvoře Králové nad Labem zase v letech 1591-1593 řešil Matěj Čížek osudy louky po Pavlu Trubačovi a jeho otci Martinovi, někdejší královském rychtáři. Musel pro ni najít kupce, což se mu po delším čase naštěstí podařilo, na druhou stranu tím byly zároveň oslyšeny prosby města, které o ní mělo zájem. Mezitím byl nucen zajišťovat její obhospodařování.²⁵⁴ Velmi podobnou záležitostí se musel zabývat také Václav ze Zlonic v Kouřimi, jenž za účelem prodeje pastvin náležejících kdysi ke skalickému klášteru svolal dokonce komisi složenou z vdovy po držiteli, jejích přátel a konšelů. Oslovil samotného opata, který chtěl na místě obnovit rybník.²⁵⁵ V Českém Brodě Václav Hyls roku 1612 vyřizoval splácení restu po důchodním písaři kolínského panství Adamu Brodském z Větčina ve výši 2 482 kop grošů míšeňských, za něhož se postavil svými statky otec Jan. Kupci otcovských statků se obávali komplikací vyplývajících z vážnocích závad. Hylsovi přikázali v prodeji pokračovat a zároveň kupce uklidňovat. Získal prodejem celkem přes 1238 kop grošů míšeňských. Věc měla i určitý lidský rozměr. Komorní radové uznali, že značnou část dluhu prodejem vlastního majetku v Třebechovicích uhradila vdova po Janu Brodském. Ačkoliv prý mají mít císařské pohledávky přednost před všemi ostatními, uznávají její obět' a dovolují jí ponechat dvě role, dům ve městě a po doplacení určité sumy též dvůr v Chotouni, neboť na něm má pojištěné věno (to by pak zřejmě museli po prohraném soudním sporu vyplatit).²⁵⁶ Větší či menší starosti se spravovanými a rozprodávanými statky měli královští rychtáři poměrně často, neboť ne vždy bylo možné vyhovět přáním české komory, která situaci neznala, a její představy o rychlém řešení kauz ve prospěch císařské pokladny se míjely s místní realitou. Pomocnou ruku instrukce nepodávala. A stejně jako v již několika zmíněných případech, královští rychtáři mnohdy dbali spíše zájmů pozůstalých než komory. V roce 1574 třeba Kašpar Šmidl v Kolíně doporučoval, aby byla darována spravedlnost po Kateřině Chybové jejímu manželovi, který sice netrpí s městem, ale vykonal platné služby císaři. V témže psaní také požádal o vydání svršků po zemřelé jemu samotnému s odůvodněním, že nedávno vyhořel.²⁵⁷ Možná se s vdovcem dohodli. Komora neměla možnost těmto neformálním dohodám bránit. Královští rychtáři se díky svému působení ve věcech odúmrtí stávali poněkud nechtěnými účastníky tahanic mezi nápadníky, jejichž zesnulý příbuzný svěřil královskému rychtáři do opatrování majetek. Ze zůstavitelova

---

²⁵³ NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1137, sign. K 27/10, svazek II.

²⁵⁴ NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1141, sign. K 27/68.

²⁵⁵ NA v Praze, SM, inv. č. 1586, č. k. 1086, sign. K 7/18.

²⁵⁶ SOkA Kolín, AM Český Brod, sign. III. 58, fol. J 10v-K2r.

²⁵⁷ NA v Praze, SM, inv. č. 1624, č. k. 1153, sign. K 44/17.

hlediska šlo o logický krok. U koho jiného hledat zastání a nestrannost? V Kouřimi to mělo zajímavou dohru, když se zde v roce 1588 domáhali dva nápadníci u Tomáše Bílovského vydání truhlice Doroty Bartákové. Právo rozhodlo, aby se truhlice otevřela a zjistilo se, co v ní je, řádně se to zinventovalo a příslušné podíly vydaly.²⁵⁸

Při vyřizování pozůstalostí se lze setkat s prosbami královského rychtáře o ponechání části odúmrti městu. Po roce 1577 se o ně ostatně s městy sám dělil, čímž zájem ze strany představitelů obce rostl. Bylo nepochybně výhodnější získat celou odúmrt', nikoliv pouze její polovičku. V Českém Brodě se přimlouval za obec Petr Sladovnik v roce 1597, kdy došlo na rozdělení statku po Anně Drahlovské na tři díly. Držitel domu nechtěl koupit purkrechtní peníze váznoucí na nemovitosti, a proto prosil komoru o postoupení dílu těchto (v zásadě obtížně získatelných) peněz na opravu hradeb. Za Českobrodské se přimlouval dokonce dvakrát, krom jiného poukazoval na dezolátní stav bašt, obtížnou dobu, nízkou výši částky (20 kop grošů míšeňských) a poroučel přízni komorních radů delegaci, která v téže věci vyrazila jednat přímo do hlavního města.²⁵⁹ Za darování císařské poloviny odúmrti městu se roku 1604 přimlouval také kolínský Jan Pacheus, ovšem neúspěšně.²⁶⁰ Jak dopadla žádost Jindřicha Čížka z Berouna z roku 1608, aby císař daroval vyhořelému městu svou polovinu mlýna (získanou odúmrtí), také nelze bezpečně doložit.²⁶¹

Poslední výmluvný a o něco starší příklad poskytuje Kouřim, kde v roce 1576 královský nepodal zprávu o Rubínovském dvoru, neboť údajně neměl příslušné poručení, Kouřimští také nic nepodnikli. Dům v důsledku laxního přístupu pustl, a tak královský rychtář implicitně naznačuje, aby byl darován městu na školní potřeby.²⁶² Patrně se s městem nějak dohodl a taktně mlčel, dokud to šlo. Samozřejmě, že instrukce o jakýchkoliv ohledech vůči potřebám města nic neuváděla. Královský rychtář byl pro zajištění přimluvy za požadavky městských rad osobou ideální. Sám s nimi spolupracoval, zasedal v radě, na soudech a byl měšťanem. Odmítnutí proseb města o přimluvu mohlo jeho postavení a vztahy s purkmistrem, radou a obecními staršími zhoršit. Konečné rozhodnutí náleželo stejně komoře a přimluva nic nestála. Na druhou stranu nevyhovět například žádosti pohořelého města, podpořené ještě příznivým stanoviskem královského rychtáře, by stavělo českou komoru a tím i panovníka do nepříznivého světla. Do obtížné situace tím dostávali královští rychtáři rovněž své nadřízené. Lze se také setkat se situací, kdy zeměpánova zástupce ve městě dostali do více než

²⁵⁸ SOkA Kolín, AM Kouřim, inv. č. 257, č. kn. 252, fol. 74r-v.

²⁵⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 228, č. k. 155, sign. B 46/7; B 46-12, svazek II.

²⁶⁰ NA v Praze, SM, inv. č. 1624, č. k. 1153, sign. K 44/17, svazek II.

²⁶¹ NA v Praze, SM, inv. č. 239, č. k. 167, sign. B 57/5.

²⁶² NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1136, sign. K 27/5.

nezáviděnlivá situace společným úsilím ti, na něž dohlížel, a ti, pro něž dohled nad městem vykonával. Nutno však přiznat, že jde o případ ojedinělý. V roce 1570 se česká komora rozhodla, že odprodá obec Lomec šeptmistřům Kutné Hory k záduší. Z poručení Lomec spravoval kutnohorský královský rychtář Samuel Vodolínský, jemuž připadl úkol propustit lidi ve vsi z člověčenství Jeho Milosti Císařské a uvést je do poddanosti Kutnohorským. Přibližně o devět měsíců později si na komoře vzpomněli, že by jim měl jakožto dosazený správce odvést svatojiřský a svatohavelský úrok. Královský rychtář se bránil poukazem, že na sv. Havla už Lomec patřil Kutné Hoře a předchozí svatojiřský úrok odvedl také havířům, neboť jej ujistili o koupi vsi se vším příslušenstvím včetně zadrželých úroků a platů. Sice slíbili, že o všem napíší komoře, avšak neučinili tak. Celá kauza se snad nějak vysvětlila, ačkoliv určitá znechucenost je ze strany Vodolínského více než zřejmá, neboť napsal: „*Věřící vedle obecné přísloví nejsnáž oklamati muože*“.²⁶³ V tomto případě se oproti prvním zdání nesetkáváme s uplatněním systematicky vydávaných poručení (či snad lépe dodatků k instrukci) o dohledu nad majetky města, neboť královský rychtář nedohlížel na správu majetku obecního, nýbrž komorního. Snad byla tato volba motivována tím, že se v bezprostředním okolí vsi nerozkládala komorní panství (Malešov získal Rudolf II. až výrazně později). Naproti tomu participace na správě městských statků nebyla ničím zcela neobvyklým, jak naznačují už uvedené příklady poručení české komory a arciknížete po navrácení konfiskovaných statků. Rychtář nicméně nemusel jenom dohlížet, ale zároveň aktivně pomáhat. Roku 1591 Královédvorští vyslali ze svého prostředku jakožto zástupce celé obce královského rychtáře Čížka a úřadujícího primátora Václava Ješka, budoucího královského rychtáře, a dále po jednom z konšelů a obecních starších, aby uzavřeli dohodu s Adamem Zylvarem z Pilníkova o správě mezi ně rozdělené vsi Záboří.²⁶⁴

Čas od času královští rychtáři bez jakékoliv opory v instrukci a pouze na základě poručení z komory vydaného *ad hoc* zasahovali do specifických otázek správy daného města či lokality fungující v jeho rámci na základě starších a svébytných zvyklostí. Instrukce z roku 1617 předávala královským rychtářům v pražských městech dohled nad tzv. postranními právy, čímž sankcionovala stávající praxi. Zatím je ale nejasné, jakou kompetenci měli vůči židovskému osídlení. V Kolíně je situace odlišná. Královští rychtáři zde do správy židovské obce zasahovali už od 2. poloviny 16. století. Společně s městskou radou obnovovali starší židovské obce, přimlouvali se za ní při sporech o berně, sestavovali jmenné seznamy

²⁶³ NA v Praze, SM, inv. č. 1667, č. k. 1198, sign. K 88/60.

²⁶⁴ Jan KUBĚNKA, *Pergamenová kniha Dvora Králové n. L. od roku 1417 (1417-1699) II*, regesta, xerokopie strojopisu (z majetku Vladimíra Wolfa), s. l. 1966, s. 14 (fol. 57-59). Uloženo SOKA Trutnov, Sběrka dokumentace, ukl. č. 107/17-18, sign. D 3.

obyvatel. Po čase se z toho stalo nepsané pravidlo, jehož počátky byly samotné české komoře nejasné. V polovině 17. století královský rychtář Jeremiáš Spira pátral, kdy a jak se tato „tradice“ zrodila a proč si kolínští židé volí své představitele sami, načež pouze požádají královského rychtáře o jejich uvedení do úřadu. Těžko říci, co do Prahy odpověděl. Už roku 1592 totiž komora poroučela Janu Pacheovi, „*abyštie je předešlým způsobem, vydadouc jim náležitou přísahu, za starší židovské vyhlásili a dosadili i také nad tím židovstvem v věcech slušných a náležitých ochrannou ruku drželi (...)*“.²⁶⁵ Koncem 16. století šlo o zcela běžný postup, nad nímž se tehdy na komoře nikdo nepozastavoval. Vágní poručení o ochranné ruce ostatně také příliš údajů o tom, jak by se k židům měli královští rychtáři chovat, nedávalo.

Z celé řady jednorázových poručení komory se tradice nikdy nestala. I přesto stojí za zmínku, neboť vhodně dokresluje, čím vším se formální panovníkův zástupce v královských, věnných a horních městech také musel zabývat. V Jaroměři počátkem dubna 1554 řešil královský rychtář společně s purkmistrem dozvuky kauzy, která hýbala středoevropskou politikou krátce předtím, byť šlo vlastně o epizodu. Ve městě byl zavražděn vojvoda vladiměřský Dimitrij Sanguszko a do této kauzy byl zapleten krakovský královský dvůr. Po usmrčeném aristokratovi zbyla šavle, kterou si prý přivlastnil lékař Filip. U něj doma doličný předmět nalezen nebyl a on odmítal nařčení, že by ho držel. Možná nešlo ani tak o šavli, jako spíše o to, že lékař mohl ledacos vědět o této utajované aféře.²⁶⁶ O přibližně pět desítek let později Václav Prokůpek řešil jiný příkaz z komory a ani ten nepatřil k nejjednoznačnějším. Musel se informovat, zda v Jaroměři nebo kdekoliv jinde lze najít osoby, které by dosvědčily datum úmrtí Václava Cikána, děda žijící generace rodu, z jehož řad vzešli královští rychtáři v Jaroměři a Dvoře Králové nad Labem. Zjišťoval, jaká byla posloupnost v držení manského statku Čermná a na základě čeho se o něj držitelé podělili.²⁶⁷ Další příkazy činěné v souvislosti s určitým problémem řešil třeba již zmíněný Samuel Vodolínský z Vodolína v Kutné Hoře, když zjišťoval způsob a dobu odcizení mlýna Stolec od sedleckého kláštera, královéhradecký Jan Roubal Žatecký, jenž oznamoval oběh neznámé mince na královéhradeckém jarmarku, kolínský Jan Pacheus působící jako komorní posel a oznamující vydání mandátu o kočích, litoměřický Jindřich Mráz z Milešovky, jehož z komory pověřili sepsáním dobrozdání, jak nejlépe zpeněžit desátek vína náležející císaři, jeho nástupce v roce

---

²⁶⁵ NA v Praze, SM, inv. č. 1624, č. k. 1154, sign. K 44/31; SM, inv. č. 1624, č. k. 1156, sign. K 44/47.

²⁶⁶ ANM, Sb. F, inv. č. 73, č. k. 60. Stručně k této aféře E. BOUZA – H. HOMOLKOVÁ, *Stručné dějiny města*, in: Jaroměř 1126-1976, s. 19.

²⁶⁷ NA v Praze, SM, inv. č. 1548, č. k. 1045, sign. J 25/7.

1638, který byl komorou peskován, že neposlal na Pražský hrad lososa.²⁶⁸ Nad některými z poručení se lze pousmát, jiné však byly za dané konstelace pro českou komoru, arciknížete či snad samotného císaře velice důležité.

Setkáváme se i se situacemi, kdy královský rychtář do správy města zasahoval více, než mu předepisovala instrukce a spíše než dohlížitel se choval jako přespočetný konšel. Jménem města uzavíral smlouvy, zabýval se záležitostmi farářů. Kontrolu mravného a bohabojného života měšťanů mu instrukce sice ukládala, ale o dohledu nad faráři v ní nic nestálo. Jindy by uzpůsobení instrukce momentální situaci ničemu nevadilo a nebylo by to neobvyklé (kupříkladu v obecné rovině bylo královskému rychtáři nařízeno pracovat ve prospěch klidu a souladu mezi měšťany, a tak působil často jako ubrman). Problém však spočíval v tom, že v těchto případech nevystupoval ani jako soukromá osoba (jako tomu bylo například ve svatebních smlouvách) a ani jako zástupce panovníka. V roce 1555 královský rychtář ve Dvoře Králové nad Labem Viktorín Soukeník, purkmistr, primas, konšelé, obecní starší, cechmistři a hejtmani čtvrtí uzavřeli dohodu o vyživování kněze Martina Stříbského. O něco později však napětí, které vyvolala nespokojenost Stříbského s odměnou, vyhřezlo a došlo ke konfliktu se sousedy a k hádce na hřbitově. Klid pomáhali obnovit Jan starší Rodovský z Hustiřan, purkmistr a konšelé. O něco později (1560) došlo k další rozepři, do které zasáhl podkomoří věnných měst Oldřich Dubanský z Duban. S jeho vědomím a povolením prostředkovali mezi Soukeníkem a Stříbským jaroměřský děkan Jan Vodička, hořický děkan Jan Velvarský, purkmistr Karel Litický a radní. Kromě Soukeníka se dotkl děkan na cti také Petra Šarouna a jeho syna Jana. Spor se vlekl delší dobu, čemuž nasvědčují zmínky o různých cedulích, poselstvích, psaních, vzájemných urážkách. Zmínka o zůstavení obou stran při jejich povinnostech může napovídat, že jedna strana osočovala druhou a snažila se ji zasáhnout na citlivém místě. Vážnost situace potvrzuje to, že se druhý smír uzavíral v přítomnosti hradeckého krajského arciděkana Štěpána a Matěje, faráře u sv. Anny v Hradci.²⁶⁹ Vše se zřejmě točilo kolem zásahu královského rychtáře do dohody o vyživování faráře v roce 1555. Neobviňoval přitom představitele města, jelikož ti vystupovali jako prostředníci a v opačném případě by jejich mediace byla těžko možná. Spolupráce s městem se Soukeníkovi nevyplatila. Zmínka o povinnostech a účast podkomořího Dubanského, někdejšího komorního komisaře, naznačují, že děkan považoval rychtářův postup za porušení instrukce. Nešlo o jediný případ, kdy se duchovní choval vůči královskému rychtáři či

²⁶⁸ NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1137, sign. K 27/10, svazek II; SM, inv. č. 1667, č. k. 1198, sign. K 88/60; SM, inv. č. 1986, č. k. 1291, sign. L 32/55; SOkA Kolín, AM Kolín, sign. F 14 (nezpracováno), fol. 101r.

²⁶⁹ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 23, č. kn. 13, fol. 22r; fol. 25r; fol. 163r-164v.

městské reprezentaci nevhodně. Zmíněný královéhradecký arciděkan se o něco později (1562) dostal do sporu s proboštem Koleje Všech svatých Havlem Vodňanským. Probošt ho vinil z nenáležitosti chování, avšak arciděkana se zastali bratr královského rychtáře v Hradci Králové Petr Nejedlý, Adam Kropáč z Dřevíče, výběrčí posudného a budoucí královský rychtář, primas Filip Balbín z Vorličné, Václav Choustnický ze Stranova a Izaiáš Šťastný z Olivetu.²⁷⁰ Královský rychtář zde sice přímo nezasáhl, ale o věci nepochybně věděl od bratra a od primátora. V Kolíně se roku 1606 mimořádně sešli královský rychtář Pacheus a konšelé, aby rozhodli, co učinit s děkanem Blažejem Borovským z Borovna, který obvinil „zejména bakaláře, collegu i succentora jmenoval a sousedům v obci této sviní nadal, že se jako v mlátě a votrubách kálejí, že přišli k statkům mnozí, tak přirovnávati směl a nadto, že zde od s[vatéh]o Jiří zůstávati nechce a pro collegu, že zde býti nechce, vymalovavše jeho dosti neslušně, protož poněvadž j[es]t se na kázání tak nepřikladně choval a vždycky se vymstívati hledí (...)“.²⁷¹ Domnívám se, že Pacheus se zasazoval o odchod Borovského z města. Sám patřil mezi vzdělané jedince (často se u jeho jména objevuje zdvořilostní oslovení „vysoce učený pan mistr“) a působil jako inspektor kolínských škol. Nezdvorné chování a osočování Borovského vnímal proto osobně. Kolínští se rozhodli, že v případě Borovského odchodu vyslanci na zemský sněm ihned zahájí jednání s konsistoří o novém duchovním správci. Ke štěstí Kolínských Borovský opravdu odešel. Nakonec působil v Chrudimi, kde ve snaze o zvýšení svých příjmů vyvolal konflikt s městskou radou a snažil se na ní popudit také samotného panovníka.²⁷² V tomto případě spojili své síly konšelé a královský rychtář. Nejde o situaci nepodobnou té z poloviny 16. století ze Dvora Králové nad Labem.

Obvinění z překročení pravomocí v důsledku sporu s některým z měšťanů čelil například Václav Perger v Nymburce. Felix Boleslavský v roce 1597 obvinil královského rychtáře společně s radními a obecními staršími z násilného vniknutí do domu a úmyslného poškození hradeb prolamováním a z toho vyplývající újmy. Perger nařčení odmítl a zdůraznil, že dům je poškozený a oni se ho naopak pokoušeli zajistit z protipožárních a pivovarnických důvodů. V těsném sousedství totiž potřebovali Nymburští postavit novou vodárnu.²⁷³ Ve spolupráci s královským rychtářem se členové konšelského sboru a obecní starší odhodlali

²⁷⁰ ANM, Sb F., inv. č. 56b, č. k. 48.

²⁷¹ SOkA Kolín, AM Kolín, sign. E 15 (nezpracováno), fol. 22r.

²⁷² K tomu David NOVOTNÝ, *Chlumecká nadace a město Chrudim od poloviny 16. do 2. poloviny 17. století*, Husitský Tábor 16, 2009, s. 309-342.

²⁷³ NA v Praze, SM, inv. č. 2426, č. k. 1533, sign. N 17/38.

k násilnému vniknutí. Rychtářova reakce připomíná spíše vysvětlení, proč bylo nutné proti instrukci a zásadám klidného soužití, které měl hájit, vystoupit.

Vyčerpávající přehled úkonů vykonávaných nad rámec instrukcí či proti nim královskými rychtáři není v zásadě možný a ani účelný. Našli bychom nepochybně desítky různých případů, tu více a jindy méně zajímavých. Ať už šlo o dříví potřebné pro chod kutnohorských stříbrných dolů či šavli vladiměřského vojvody, museli na základě příkazu nadřízených řešit tyto záležitosti zeměpánovi zástupci. Jednotící prvek v kauzách téměř nelze najít. Z jakého důvodu tedy byla taková pozornost „mimoinstrukčním“ výkonům královských rychtářů věnována? Byli to právě oni, kdo byl české komoře (popřípadě jiným orgánům) v dané lokalitě nejbližší, byli s ní v pravidelném kontaktu a byla to právě často jména královských rychtářů, která komorní radové a sekretáři znali jako jediná z celého města. Pakliže bývali pověřováni rozličnými úkoly, důvod hledejme právě v tom, že byli „po ruce“, žili ve městě dlouhodobě, znali místní poměry a sami byli známí. Z hlediska české komory či dokonce panovníka samého směřovaly příkazy nejlogičtějším směrem, a proto snad ani nepřekvapuje jejich tématická šíře. Domněnka, že královský rychtář v konečném důsledku řešil „kde co“, není tak úplně mylná. Lakonicky se nicméně lze ptát: Kdo, když ne oni? Vykonávat řádně správu bez zapojení v místě usedlých a s poměry obeznámených osob zkrátka nešlo, což si uvědomovali sami pražští úředníci Jeho Milosti. A právě z toho důvodu tolerovali situace, které v souladu se zájmy císaře jakožto českého krále právě nebyly. Královským rychtářům na druhou stranu ani nic jiného nezbývalo. Museli si uchovat autoritu v obci a výhodným se jevílo mít přátelsky nakloněné členy konšelského sboru a obecní starší, pokud už ne většinu měšťanů. Proto ono občasně přimhouření oka, přímá či nepřímá podpora městu či jeho obyvatelům. Pokud nepřekročili určitou mez, zůstávaly instrukce doporučením, jež se neustále vyvíjelo a bylo upravováno dle potřeb praxe, a jeho sankcemi hrozící artikuly „pouhým“ varováním.

2.4 Královští rychtáři a Rada nad apelacemi

Mezi závažné a již několikrát zmiňované změny, které přineslo potlačení stavovského odboje proti Ferdinandu I. v roce 1547, patří bezesporu zřízení Rady nad apelacemi. Písemné vedení procesu, počínající profesionalizace soudnictví, faktický (i když zpočátku ne úplně jasně pojmenovaný) zákaz kontaktu se zahraničními právními stolicemi či (zdánlivá) nezávislost, případně podřízení soudnictví panovníkově dohledu však představují pouze jednu stranu mince. Tou druhou je prosazování těchto opatření v praxi. Pokus o systematické řešení

byl nakonec v zásadě degradován toliko na podřízení městských soudů apelacím, zatímco na zemský soud rozhodující vliv neměl a prakticky nedotčena zůstala zásada personalita práva vyšších stavů.²⁷⁴ Přistoupíme-li na obecnější interpretaci, že zřízení Rady nad apelacemi je milníkem i pro recepci římského práva v českých zemích, lze se tázat, šlo-li o akt jednorázový či výsledek dlouhodobých snah českých králů, na něž Ferdinand I. navázal díky momentální mocenské konstelaci. Kloním se k tomu, že panovník využil situace k realizaci záměrů, které se objevovaly v českých zemích od středověku, a pokusil se přiblížit české země říšskému prostředí, kde se římské právo pozvolna uplatňovalo o něco dříve (nepočítáme-li právo církevní).²⁷⁵ Spíše než objasnění počátků apelačního soudu však budou následující řádky věnovány roli královských rychtářů v prosazování jeho autority ve městech. Využito přitom bude signifikantních případů, v nichž zeměpánovi zástupci vystupují a pro něž se dochovaly záznamy spíše správní než „čistě“ právní povahy. Nepůjde tedy ani tolik o výsledek celé kauzy, jako o její průběh. S tím souvisí i otázka obvykle na městském právu uplatňovaných procesních postupů. I jim bude tudíž věnována pozornost, byť někdy k podání odvolání ani nedošlo.

Uvedení nařízení krále Ferdinanda I. v platnost pro zeměpanská města nebylo právě jednoduché a v konkrétní lokalitě je prováděli rychtáři Jeho Milosti. Výslovné poručení v rychtářské instrukci v tomto směru sice chybělo, avšak přímá návaznost artikulů o usazení královských rychtářů ve městech a apelačních radů na Pražském hradě se objevuje v zářijových konfirmacích z roku 1547 a v obecném příkazu k napomáhání průchodu spravedlnosti též ve zmiňovaném dokumentu z ledna 1548. Naplňování příkazů krále apelačním radům samotným ostatně nebylo prosto určitých obtíží. Už v listopadu 1548 je Ferdinand I. káral za laxní přístup ke svěřeným úřadům a nedostatečné ohledy na instrukci vydanou jim sotva pár dní po té rychtářské.²⁷⁶ Tímto napomenutím problém nekončil, neboť prosazování odvolávání k apelacím naráželo na potíže samozřejmě též ve městech, zejména

---

²⁷⁴ K počátkům Rady nad apelacemi Karolina ADAMOVIČOVÁ, *Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651*, in: Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám, Praha 1975, s. 101–112; dále Jaroslava HAUSENBLASOVÁ, *Počátky apelačního soudu v Čechách a jeho personální obsazení 1548–1627*, *Paginae historiae* 13, 2005, s. 5–31; k prvnímu prezidentu Marie RYANTOVÁ, *Ladislav II. Popel z Lobkovic jako první prezident apelačního soudu*, in: Stavovský odboj, s. 185–204. Obecněji k průběhu řízení Jiří KLABOUCH, *Staré české soudnictví (jak se dříve soudilo)*, Praha 1967, zejm. s. 118–251; dále též Karel MALÝ, *České právo v minulosti*, Praha 1995, s. 51–74; 87–126; TÝŽ, *K českému trestnímu právu 15.–16. století*, Praha 1962.

²⁷⁵ K otázce recepcie římského práva v českých zemích kupříkladu Otto PETERKA, *Ursachen und Wegen der Rezeption des Römischen Rechtes in Böhmen und Mähren*, in: Prager Festgabe für Theodor Mayer, Hg. Rudolf Schreiber, Salzburg 1953, s. 37–55. Inspirativní je také studie věnovaná bavorskému prostředí a vlivu juristů na vznik (proto)moderního státu s prosopografickou analýzou, srov. Heinz LIEBERICH, *Die gelehrten Räte. Staat und Juristen in Baiern in der Frühzeit der Rezeption*, *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte* 27, 1964, s. 120–189. Autor v názvu svého textu použil méně častou podobu přepisu jména sousední spolkové země.

²⁷⁶ *Sněmy české II*, č. 193, s. 545–548.

pro narušení staletých zvyklostí přijímání různých naučení. V dubnu 1549 se prostřednictvím listu obrátil Ferdinand I. na reprezentace třiceti královských měst v Čechách s výtkou, že nedopomáhají průchodu práva a dopouštějí různé průtahy v uplatňování přísudků apelačních radů. Příkazuje jim, aby naopak v případě jejich vydání od apelací průchodu práva napomáhali a nečinili problémy, pakliže se někdo rozhodne na Pražský hrad odvolat. Určuje výši částky, kterou musejí zájemci o apelaci složit (maximálně 2 kopy grošů českých), a zároveň nařizuje veškerá příslušná akta před spornými stranami přečíst, v jejich přítomnosti zapečetit a poté odeslat. Po vysvětlení těchto procedurálních záležitostí se ve svém listu panovník obrací už přímo na královské rychtáře: „*Kdež při tom Vám o tom, a zvláště Tobě, rychtáři náš, prikazovati ráčíme, abyšte k tomu ke všemu, jakž svrchu dotčeno, dohlídali, aby se to všecko jednoho každého času s pilností řídilo a ničehož neobmeškávalo.*“²⁷⁷

Tuto pasáž lze chápat jako jemnou výtku královským rychtářům, že autoritu nové instituce dostatečně neprosazují. Zároveň (a především) se potvrzuje jejich role v celé této záležitosti. Zůstává nicméně nadále otázkou, zda královští rychtáři mohli jednat jinak a především rychleji. Usazení apelačních radů na Hradě představovalo příliš závažný vpád do zaběhnutých postupů na to, aby se vše obrátilo a začalo fungovat ke spokojenosti panovníka během několika měsíců. Dodejme, že ani samotní členové nového soudního orgánu, natožpak královští rychtáři, prozatím příliš netušili, jak se situace vyvine a co bude následovat. Nešlo přitom o očekávání jakéhosi zvratu a návratu ke starým pořádkům, ale o „zaběhnutí“ celého postupu odvolávání se, přijímání nálezů a reformací a jejich aplikace. To nemohla vyřešit instrukce, ale pouze čas. Královští rychtáři prosazování autority Rady nad apelacemi mohli napomoci toliko důsledným vymáháním respektu vůči písemnostem vzniklým v gesci nejvyšší soudní instance. Že s tímto zdánlivě neaktivním přístupem Ferdinand I. nebyl úplně spokojen, bylo již naznačeno. Vzájemná provázanost královských rychtářů, jejich dlouhodobá přítomnost v radách, rodinné, přátelské, ekonomické či obecně sociální vazby a v neposlední řadě absence odměňování k přílišné aktivitě královské rychtáře nenutily.

Záleželo pouze na nich, zda a jak budou instrukci dodržovat, protože sankce jim prozatím nehrozily. Občas to bývalo těžké. Už roku 1548 Jakub Kadrman, první úřadující královský rychtář v Hradci Králové, musel čelit nátlaku ze strany přátel Markéty, manželky Pavla Bakaláře, která se opila a nechala doprovázet domů dvěma mládenci, Matějem Múčků a Jírou Pernštejnským. Matěj se měl dopustit cizoložství, Jíra celou věc sledovat a Markéta otěhotnět. Matěj se očistil přísahou a Jíra chtěl učinit totéž. Vzhledem k tomu, že k věci došlo v opilství, žádal Kadrman komoru o naučení. Majetek už rozdělil mezi zákonné dědice (děti

---

²⁷⁷ *Sněmy české II*, č. 193, s. 548.

z prvního manželství a manžela). Královský rychtář upozornil nadřízené, že „*přátelé za milost žádají s pláčem, aby tu mně nic přičteno nebylo, že bych se podle rozkazu Je[ho] [Milos]ti královské, pana mé[ho] nejmilostivějšího, poručení nezachoval a toho, což Je[ho] [Milos]ti za rugu, j[es]t neopatřil*“.²⁷⁸ Vedle tlaků přátel některé ze stran situaci královským rychtářům znepríjemňovalo rovněž zpochybňování oprávnění na soudech vůbec vystupovat. Šlo tedy o odmítání instrukce, což se roku 1557 stalo druhému z královéhradeckých rychtářů Jindřichu Nejedlému z Vysoké. Zmocnění k vystupování v roli žalobce Nejedlému potvrdil svým listem arcikníže Ferdinand Tyrolský.²⁷⁹ Tentýž zeměpánův zástupce se o dva roky později obracel na arciknížete Ferdinanda se stížností na některé z měšťanů, kteří obtěžkají své služebné, děvečka je pak uvězněna a poté propuštěna na rukojemství. Její vrchnost brání souzení před městským právem, měšťan pak už nemůže být viněn, respektive rychtář netuší, na základě čeho jej má vinit.²⁸⁰ I když vznášel své dotazy arciknížeti či české komoře, tyto kauzy náležely spíše před apelace. Ostatně ve stejném roce s nimi Nejedlý byl nucen vstoupit v kontakt během řešení vraždy sedláka Jiříka Ládry Jakubem Strakou. Ačkoliv mu hradeckého právo dalo za pravdu, musel pro získání pokuty 300 kop grošů českých doložit, že zavražděný byl císařovým poddaným. On se však nesoudil o člověka, nýbrž o skutek mordu. Obojí strana se odvolala k apelacím.²⁸¹ Záležitostmi pokut za různé přečiny se nezabývali pouze v Hradci Králové. Rovněž v dalších městech s nimi měli královští rychtáři své zkušenosti. Už roku 1557 Řehoř Borovský z Borové v Čáslavi vyslyšel Evu, dceru Václava Sedláčka, která za ním přišla s matkou a oznámila, že během služby u primátora Jana Ledczara ze Syonu byla přivedena do jiného stavu. Ač byla uvězněna, na žádost královského rychtáře konšelé nenechali Evu přivést do radního místa a ani primas se nechtěl k celé věci znát. Borovského okolnosti donutily obrátit se s žádostí o naučení na komoru. Snaha konšelů věc raději neřešit a nechat utichnout je očividná. Aféra zasahující do nejvyšších pater čáslavské městské komunity nejspíš skončila peněžní pokutou, jak bývalo obvyklé.²⁸² Z dalších věnných měst se podobnými kauzami zabýval například Burian Kochánek z Kochánku, jenž měl na soudy o cizoložství pozoruhodné štěstí, a nepochybně bychom našli další případy.²⁸³ Ve Dvoře Králové nad Labem v červnu roku 1593 Barbora, vdova po Fabiánu Wolffovi, mlynáři, který se oběsil ve vězení, podala k soudu výpisy z trhu šosovního mlýna, zápisy výslechu útrpným právem Kryštofa Šafáře a Jiříka Wolffa, Fabiánova syna, a

²⁷⁸ NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1136, sign. K 27/10, svazek I.

²⁷⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1140, sign. K 27/54.

²⁸⁰ NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1140, sign. K 27/54.

²⁸¹ NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1140, sign. K 27/54.

²⁸² ANM, Sb. F, inv. č. 24, č. k. 24.

²⁸³ SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 7040, č. kn. 4980, passim.

rejstřík Fabiánových dluhů. Komora požádala o vyjádření královského rychtáře, který učinil na statek zesnulého přípověď. Během prošetřování majetkových poměrů zjistil, že je hodnota dluhů téměř vyšší než statku samého. Potahoval se však na jmění z důvodu vážného přečinu. Wolff poslal na celý den ženu z domu a společně se synem a dalšími společníky přepadli sousedy, ale neublížili jim. Vdova prosila, aby jí mlýn a pila byly ponechány a měla z čeho žít.²⁸⁴ Královský rychtář komoře sliboval, že se zachová podle poručení. To, jak se zdá, buď nikdy nepřišlo, případně bylo zamítavé. V souladu s instrukcí tak královský rychtář, buď ještě Matěj Čížek, případně již Václav Ješek, vyžadoval řádné odvedení pokuty. Čtyřicetileté manželské soužití a obavy o obživu pozůstalé vdovy zeměpánova zástupce ovlivnit nesměly, protože by porušil předpis.

Trestních sporů, respektive kauz, v nichž královský rychtář hájil pokuty a rugy povinné panovníkovi provinivšími se měšťany, bylo o něco méně než sporů o odúmrti. Vystává však problém, na nějž upozornily Tereza Siglová a Renáta Růžičková, neboť odlišit v podobných situacích civilněprávní a trestněprávní kauzu někdy fakticky nejde.²⁸⁵ Přesto toto zastupování tvořilo součást královským rychtářem vykonávaných povinností a nepravdělný, leč žádoucí příjem české komory. Zeměpánovy zástupce přivádělo do konfliktních situací, stejně jako řešení pozůstalostí. V trestních kauzách vystupovali v rolích žalobců („puohon“) a obhájců fiskálních zájmů samotného vládce, přičemž jednu rovinu povinnosti nelze oddělit od druhé. Prosazování autority Rady nad apelacemi v trestních, civilních a pozůstalostních záležitostech bylo prováděno ne úplně jednoznačným postavením královského rychtáře u městského práva, které se postupem času zlepšilo. V konkrétních případech lvi podíl na autoritě apelací v obci nezávisel na instrukci, příkazech arciknížete, ale schopnostech zeměpánových zástupců prosadit ji, stejně jako v celé řadě jiných případů.

Apelační soud královské rychtáře pouze nezatěžoval, nýbrž jim poskytoval i případnou oporu ve sporech, jakým byl kupříkladu právě ten o mord spáchaný Jakubem Strakou. Až do 80. let 16. století nevyplývalo z instrukcí doporučení k ustanovování právních zástupců, nicméně ti se občas objevují v některých složitějších kauzách. Vedení sporu zůstávalo především na bedrech rychtářů, jimž apelace svými naučeními či reformacemi rozsudků dopomáhaly k řádnému plnění povinností vyplývajících z instrukce. Šlo o pomoc vítanou, neboť se ne každý vyznal v právech natolik, aby nic nezameškal. Spolupráce rychtáře

---

²⁸⁴ NA v Praze, SM, inv. č. 1673, č. k. 1206, sign. K 94/9.

²⁸⁵ Renáta RŮŽIČKOVÁ – Tereza SIGLOVÁ, *Apelační soud a odvolání proti rozhodnutím nižších soudů pardubického panství*. Případy řešené v civilním soudním řízení v 16.–18. století, SPVA 13, 2009, s. 13-130; TĚŽ, *Apelační soud a případy řešené v inkvizičním soudním řízení na pardubickém panství v 16.–18. století*, SPVA 14, 2010, s. 13-110.

s apelacemi představovala důležitý prvek v hájení fiskálních zájmů panovníka. Soubor opatření na zvýšení příjmů, zahrnující uvalení posudného, konfiskace či potvrzování privilegií, doplňoval další možný zdroj trvalejšího charakteru.

Vedle nápadů, pokut a rug si král vymínil také zisky z odúmrtí. Vyřizovali je královští rychtáři, a to včetně případného předávání městům, jak již bylo naznačeno. Zároveň však v zájmu panovníka sami aktivně obhajovali nároky na odúmrti u apelačního soudu bez ohledu na výsledek. Například královéhradecký Adam Kropáč z Dřevíče v roce 1569 učinil přípověď na statek po zesnulé Dorotě Pískové, avšak apelační soud jeho nároky odmítl a přisoudil majetek pozůstalému manželovi. Spor se podařilo vyřešit relativně rychle, nebylo to ale pravidlo. V letech 1569-1578 se vlekl spor mezi královskými rychtáři (Kropáč z Dřevíče, Litický, Choustnický, Albus Klatovský) v Hradci Králové a Nathanielem, služebníkem Jeho Milosti Císařské při kanceláři ve Vídni. Nathaniel působil v zahraničí, a tak se nemohl přihlásit ke spravedlnosti po svém zesnulém bratru ve stanovené lhůtě. Kauzu nejprve řešil komorní soud, jenž se však až po dlouhém zkoumání důkazů v roce 1575 prohlásil být ve věci nekompetentním. Dospěl k závěru, že se jedná o statek šosovní, který přísluší pod městské právo. V roce 1576 se tedy Nathaniel obrátil na ně a zopakoval své nároky. Ještě v roce 1578 nebyla pře rozhodnuta, a to přes potvrzení o zahraničním pobytu Nathaniela v nejvyšších službách vydané samotným Rudolfem II.²⁸⁶ Přípověď na statek vykonal královský rychtář, jehož potvrzení vydané císařem v Nathanielův prospěch přivedlo do poněkud neobvyklé situace, kdy hájil zájmy panovníka proti císaři samotnému. Snad i to byl jeden z důvodů, proč se kauza vlekla a nakonec v podstatě vyzněla do ztracena. Do období před rokem 1577, od kdy se na základě sněmovního usnesení začali o odúmrti dělit královští rychtáři s městy, spadá ještě případ z roku 1573. Tehdy zemřel po přibližně dvou letech v úřadě královský rychtář v Hradci Králové Michal Choustnický. Do sporu se dostala vdova Dorota a Symeon Litický z Peclínovce, Choustnického nástupce v úřadě. Paní Dorota ve sporu s majetkovým pozadím dokonce apelační soud o zákrok požádala. Z doby svého manželství s Choustnickým patrně věděla, jakým způsobem jí můžou být z apelací nápomocni. Město jí v apelování asi bránilo, a není tudíž divu, že z Prahy Hradeckým nařídili určení dne k rozsouzení stran, případně vydat povolení k apelaci.²⁸⁷ Vdova po královském rychtáři Litickém ostatně o pár let později (1579) prožila podobné tahanice, když došlo na zpochybňování kšaftu jejího chotě, který sice byl stvrzen hradeckým i vrchním právem, ale objevilo se podezření z falšování. Královskému rychtáři v Hradci Králové Jiříku Škornicovi Balbínovi z Vorličné nařídil

²⁸⁶ ANM, Sb. F, inv. č. 56b, č. k. 48.

²⁸⁷ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 307, č. kn. 18, fol. 36r.

apelační soud toto podezření aspoň prověřit.²⁸⁸ Spor trval ještě o čtyři léta později, nápadník Jiřík Vokáč si stěžoval na vdovu Dorotu stále a žádal panovníka o dopomožení ke statku, což nařídil Rudolf II. také Hradeckým. Hradečtí se k provedení neměli ani o další rok později, kdy jim uvedení Jiříka Vokáče do statku nařizovali zemští úředníci a císař sám. K faktickému vykonání rozsudku je opakovaně nutili z nejvyšších míst a mnoho přitom nezmohli, příliš se nevyznamenal ani královský rychtář Jan Albus Klatovský.²⁸⁹

Dělení odúmrtí po roce 1577 přineslo obrat. Městské právo a městské rady přestaly hrát úlohu pouhých „nezúčastněných“ soudních instancí, ale začaly královským rychtářům výrazně napomáhat. Společně se zeměpánovým zástupcem se nyní ucházeli o poloviny odúmrtí úředníci nad důchody či obecní starší. Ať už šlo o prodej statku po Rejně Mlsově v Hradci Králové roku 1584, kdy společně vystupují rychtář Jiřík Škornice Balbín a důchodní úředníci Jan Macháň a Matěj Hynek z Valečova, popřípadě o pět let později v tomtéž věnném městě o rozdělení purkrechtních peněz z domu Markéty Krčínské mezi Jana Alba Klatovského na místě panovníka a Jana Jirklice za obec města Hradce Králové či roku 1613 společný prodej domku po Šimonu Řezáčovi Janem Roubalem Žateckým a důchodním úředníkem Tobiášem Vostatkem, spolupráce byla bezproblémová.²⁹⁰ Pro případ, že by někdo tyto prodeje napadal jako neoprávněné, existovala možnost odvolat se na nález domácího či dokonce vrchního práva. Obavy kupců z tohoto vývoje přitom existovaly, jak ukazuje průběh prodeje zabaveného statku po defraudantovi Adamu Brodském z Větčina a jeho otci Janu v Českém Brodě roku 1612. Královský rychtář Václav Hyls musel uklidňovat kupce, že jim nehrozí žádné komplikace.²⁹¹ Apelační soud sloužil i jako pomyslný „strašák“ některých měšťanů, kteří nechtěli přistoupit na dohodu v té či oné záležitosti. Tak roku 1585 v Kouřimi rychtář Tomáš Jílovský z Krásné Hory a důchodní Václav Vrták ve sporu o splácení dluhů Kateřiny Městecké zaštitění reformací nálezu domácího práva apelacemi využili městské rady k nátlaku na Městeckou, aby ponechala celý spor na uzavřené ubrmanské výpovědi pod hrozbou „velkého zaneprázdnění“. Jinými slovy jí bylo naznačeno, že výsledek sporu nelze nijak odhadnout a bude to stát čas a peníze. S touto taktikou slavili úspěch.²⁹² Naopak v jiných případech se hrozby apelačním soudem nevyplácely, neboť nález v zásadě zesměšňoval. Asi nejvýmluvnější případ pochází z Kolína, kde se Jan Pacheus soudil s Ludmilou Hnátkou, jinak Humpoleckou, „*co se nenáležitého přísahání, hromování,*

²⁸⁸ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 307, č. kn. 18, fol. 31r.

²⁸⁹ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 307, č. kn. 18, fol. 37v-38r.

²⁹⁰ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 335, č. kn. 46, fol. M9r; C 14v; AM Hradec Králové, inv. č. 336, č. kn. 47, fol. C 2r.

²⁹¹ SOkA Kolín, AM Český Brod, sign. III. 58, fol. J 10r-K1r.

²⁹² SOkA Kolín, AM Český Brod, inv. č. 257, č. knihy 252, fol. 20r.

hanebného hampejzování, rychtáři městskému tehdáž zřízenému pohlavku dání i z jiných neřáduov obvinění dotýče“. Rychtář městský se o políčku jemu učiněném vyjádřil v tom smyslu, že o nic nejde. To si ale nemyslel rychtář královský a společně s purkmistrem vznesl celou úsměvnou záležitost až na apelační soud. Jménem císaře Rudolfa II. jim apelační radové vzkázali, že sami při tomto sousedském posezení byli přítomni a měli Hnátku krotit v konzumaci alkoholu, nikoliv v nemírném popíjení ještě podporovat, „*dokavadž, na místo pravíc, užralá nebude*“.²⁹³ Co si od tohoto postupu jinak velmi schopný, vážený a v obci oblíbený Jan Pacheus sliboval, těžko říci. Pakliže šlo o zabránění pošramocení pověsti a vážnosti své a úřadu v rámci obce, jeho snaha ztroskotala na nálezu apelací.

V letech 1577-1582, respektive 1591, počet sporů o odúmrti a pokuty stoupal, jelikož se z jejich hájení stala hlavní náplň činnosti královských rychtářů, jimž napomáhali duchovní úředníci či obecní starší. Instrukce na to reagovala s odstupem několika let plošným doporučením zřízení prokurátorů královských rychtářů, ustanovením o hmotné odpovědnosti rychtáře za řádné vykonávání úřadu a též požadavkem na oznamování každé odúmrti nebo nápadu komoře. Přes propast staletí tím komora způsobila doslova geometrický nárůst pramenů k působení královských rychtářů v rolích svých pomyslných fiskálních komisařů. Zřetelně tuto situaci pojmenoval chrudimský Valentin Březovský, jenž o doporučení pro konkrétní kauzu žádal téměř pravidelně, „*protož, abych nětco proti Instukcí J[eho] M[ilosti] C[ísařské] a tomu Vašich [Milos]tí milostivému poručení nečinil, od Vašich [Milos]tí rady a naučení, jak bych se v té věci zachovati měl, poníženě žádám, jakž mi o tom dále poručiti ráčíte, rád se Vaši [Milos]tí spraviti chci*“.²⁹⁴ Vedle administrativní zátěže díky oznamování každé kauzy generovala instrukce, jejíž koncept pochází z roku 1582 a jejíž hromadné rozesílání lze rámcově datovat do přelomu 80. a 90. let 16. století, žádosti o informace jiného směru. V roce 1590 se Jan Pacheus v Kolíně obával o úhradu nákladů výpisů od práva v této při a zbytečné výdaje na prokurátora. Komorní radové ho uklidňovali, že příslušné výpisy dostane zdarma.²⁹⁵ Buď měli na komoře špatné informace, případně se snažili kolínského rychtáře odbýt. O pět let později (1595) řešil stejný problém v Chrudimi Valentin Březovský. Také potřeboval nálezy pro vedení při, „*poněvadž takoví nálezové a příkazové velmi platní bejvají, ale páni písaři, když čeho z jiných měst potřebuji, bez jistého zaplacení, ač právo dovolí, vydávati se zpěčují a kdybych toho neopatřil, od prokurátora, kteréhož jste mi zvolit ráčili, že by snad táž odoumrť, o kterouž bych při právě činiti měl, tudy k zmrhání přišla*

²⁹³ SOkA Kolín, AM Kolín, sign. IX. 202 (nezpracováno).

²⁹⁴ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 278, sign. C 26/21.

²⁹⁵ NA v Praze, SM, inv. č. 1624, č. k. 1153, sign. K 44/17, svazek I.

(...)“.²⁹⁶ Příslušné písemnosti si prostřednictvím svého prokurátora Duchoslava Tugurina sice už opatřil, musel je však zaplatit a další peníze na hrazení (zejména nálezů od apelací), by musel brát z odúmrtí. Obával se toho, že by pak adekvátní částku musel hradit ze svého.²⁹⁷ Úřední horlivosti Valentina Březovského, obávajícího se tu neb onde nějakého porušení instrukce a následného trestu, vděčíme za informace o obtížích, se kterými rychtáři zápolili. Už krátce po svém jmenování v dubnu 1589 se dostal do problémů způsobených hájením císařské poloviny odúmrti. Pro krátkost listu o většině prý pomlčel, zdůraznil pouze případ statku po Václavu Postřihači. Do statku se vetřel Martin Mlynář, jehož obeslal, čímž si způsobil potíže, byl pomlouván a dotýkán. Mlynář se k němu choval jako k otrokovi a prohlašoval, „že mám krátkou paměť, že jsem prve při nálezu o týž statek seděl i se přimlouval a nyní, že bych proti tomu byl. Jemuž jsem na to odpověd', že pokudž jsem v práci konšelské byl, to jsem učiniti povinen byl, nyní pak, maje na sebe jiné povolání vzložené, podle toho také a Instructí mně od Jeho milosti Císařské vydané chovati se musím“.²⁹⁸ Úryvek dokládá několik skutečností. Předně před nástupem do úřadu byl Valentin Březovský „vpleten“ do interpersonálních vazeb, na něž nástupem do úřadu už nemohl brát zřetel a dostával se do nezáviděníhodné situace, kterou lze bez nadsázky zvat schizofrenní. Na jedné straně totiž stála jeho úřední povinnost, na druhé fakt, že zůstával i nadále měšťanem a obyvatelem Chrudimi a musel se sousedy vycházet. Mlynář mu na jeho reakci odpověděl, že by měl raději mlčet a že upadl v pokutu zmatku. Vyhržoval mu tedy soudem. Krátce po nástupu do funkce nově nabyté postavení hrozilo vyvolat soudní spor. Březovský prosil komoru o zákrok proti Mlynářovi a o radu. Zdůrazňoval, že se chová pouze v souladu s instrukcí, nemůže být ničím vinen a pohrozil odchodem z úřadu.²⁹⁹ Nakonec z toho ale vinou Mlynáře nic nebylo. Pro jeho všetečnost a nevhodné chování ho nařídil potrestat sám hofrychtěš. Před soudem nakonec neskončil Březovský, nýbrž jeho sok. Mlynář byl nepochybně přesvědčen o svých nárocích a zuřivě je hájil. Zvolil si protivníka, jenž byl nad jeho síly. Na jiném místě bylo naznačeno, že Březovského předchůdce Kochánek to s úřední horlivostí nepřeháněl. Ostatně neřídil se asi ještě instrukcí vyhrožující rychtářům tresty za laxnost. Snad Mlynář doufal v pokračování shovívavého postupu a pak byl nemile překvapen.

Někdy si královský rychtář, působící v úřadu po delší dobu a disponující určitými zkušenostmi, dokázal představit složitost nadcházejícího řízení a snažil se o jeho maximální zjednodušení. Jan Roubal Žatecký, královéhradecký královský rychtář v letech 1590-1617,

²⁹⁶ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/46.

²⁹⁷ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/46.

²⁹⁸ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/46.

²⁹⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/21 a 46.

roku 1605 prosil o přeložení projednávání pozůstalosti po zesnulém novobydžovském primasovi Vadasovi k hradeckému právu. Nechtěl dojíždět do Nového Bydžova, neboť pře se jevila být složitá, zainteresováni byli správci záduší, literáti, školní mistři, řemeslníci, samotné město a další sousedé. Roubal zjevně očekával vleklý spor a chtěl jej řešit u nezávislejšího hradeckého práva, ušetřit si opakované cesty do Nového Bydžova, postrádajícího až do počátku 20. let 17. století vlastního královského rychtáře. Na rozdíl od Březovského v Chrudimi nemohl počítat s pomocí obecních starších či důchodních úředníků, kteří jinak hájili císařovy zájmy společně s ním, jelikož je na zisku odúmrtí zainteresovalo sněmovní nařízení z roku 1577 také. V tomto případě však nešlo o hradecké, nýbrž novobydžovské orgány. Jejich postoj Roubal neznal.³⁰⁰ Prozíravost a zkušenost prokázal o osm let dříve Petr Sladovník v Českém Brodě, kde se o pozůstalý (a zadlužený) majetek po Anně Mydlářovské, rodem z Vysokého Mýta, ucházeli její příbuzní, mimo jiné také budoucí královský rychtář Václav Hyls. Podle Sladovníkova názoru v souladu s městskými privilegii mají nápadníci na statek plné právo, což potvrdily i apelace. Není přitom úplně zřejmé, zda se celou věcí nakonec vůbec českobrodský soud řádně zabýval. Zdá se totiž, že Sladovník předem konfrontoval (buď sám, nebo prostřednictvím komory) svůj náhled s apelacemi a sporu se raději vyhnul.³⁰¹ Stejně se zachoval opatrný Valentin Březovský z Chrudimi v roce 1591. Konzultoval svůj krok s komorou, což u něj bývalo naprostým pravidlem, a zároveň se nechal přesvědčit hejtmanem komorního panství Pardubice. V Chrudimi tehdy zemřela podruhyň Dorota Přeloučská, jejíž syn žil na pardubickém panství Jeho Milosti Císařské. Hejtman upozornil na situaci z Náchoda, kde nápad po otci získal syn, i když nežil ve stejném městě, což stvrdily také apelace.³⁰² Naučení a reformace rozsudků městských práv od apelací se – soudě alespoň z tohoto případu – staly obecně přijímanými precedenty.

Nastíněné problematické momenty by neměly vytvářet iluzi, že hájení odúmrtí přinášelo plošně jenom soudní spory, hádky a apelování. Roku 1589 Václav Bystřický ze Studnic, královský rychtář v Jaroměři, řešil osudy statku po Kryštofu Pecinovi. Pecina zemřel utonutím v Labi, jeho manželka po čtyři týdny s rybáři hledala jeho tělo s nemalým nákladem a nezůstalo po něm nic na hotovosti a ani na svršcích. Bystřický proto nenechal nekšaftovaný statek inventovat, poněvadž nechtěl vdově přinést větší zármutek. Apelační radové Bystřickému doporučili, aby majetek nechal úplně v její moci. Totéž nařídili městu, a tak pozůstalé vše zůstalo. Doporučení královského rychtáře bylo uznáno jako odůvodněné a

---

³⁰⁰ NA v Praze, SM, inv. č. 202, č. k. 115, sign. B 20/29.

³⁰¹ NA v Praze, SM, inv. č. 228, č. k. 155, sign. B 46/12, svazek II.

³⁰² NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 278, sign. C 26/21.

nároky císaře zůstaly oslyšeny. Samozřejmě to nebylo pravidlem, a to ani v Jaroměři. Na druhou stranu ani další kauzy v tomto východočeském věnném městě žádné vleklé spory nepřinesly. V letech 1605-1606 se tu pouze ucházel Bystřického nástupce Václav Prokůpek o statek po Anně Vrkočaté, zatímco manžel zesnulé Jiřík Mazač žádal o přihlídnutí k nákladné opravě povodněmi ohrožovaného domku a upuštění od přípovědi. V téže době Prokůpek čekal na příkaz z komory ohledně odúmrti po Martinu Česalovi, aby se buď odvolal k apelacím, nebo nechal vše při rozsudku městského práva.³⁰³ Nezvykle působí zpráva po léta úřadujícího královského rychtáře v Poličce Martina Plachého z roku 1586. Tehdy se na něj ve věci odúmrti po zesnulém Melicharu Bartošovi obrátily nápadnice Anna Kousalová a Anna Křehká. Bartoš neměl pokrevní příbuzné, Anna Kousalová sice byla sestřenicí, avšak už před lety ujela z Poličky pro dluhy, Anna Křehká nebyla příbuzná vůbec. Přesto se snažily o dohodu s královským rychtářem. Obě věděly, že klasickým soudním procesem nemají šanci se k majetku dostat. Pokus obejít celou mašinerii jim nevyšel. Martin Plachý se sice formálně dotázal komory, co dělat, čímž dodržel ustanovení instrukce, sám si ale zároveň odpověděl. Z dotazu totiž vyplývá, že nečekal na odpověď a nároky obou žen odmrštil.³⁰⁴ Ani v případě, kdy kšaft existoval, neexistovala záruka převodu majetku na dědice. V Kouřimi roku 1602 zemřela se zanecháním kšaftu Kateřina Lysá. Dědici ze závěti určila Jakuba Stříbského, Martu Truhlářku a jakousi Annu. Jakub s městem nikdy netrpěl, Marta Truhlářová nebyla se zůstavitelkou příbuzná (jejich vztah královský rychtář charakterizoval jako „sousedskou lásku“), Anna je příbuzná Jakubova a byla vypovězena z města po narození nemanželského dítěte. Kšaft dosvědčoval pouze jeden radní, i když byli vysláni dva i s písařem. Na jednu stranu Kožišník žádal o poručení, jak se zachovat, ale podobně jako v Poličce zároveň otevřeně naznačoval, že přípověď je více než žádoucí. Z jakého důvodu nevysvědčovali testament všichni vyslaní a proč v něm byl takový nepořádek, se lze jenom dohadovat. Tobiáš Kožišník splnil svou povinnost do písmene. Získal podrobnější zprávy o osobách, zpochybnil jejich nároky, vše oznámil a čekal, co poručí z nedaleké Prahy. Mohlo by se tedy zdát, že byl s úřední rutinou dobře obeznámen a šlo o spolehlivého zeměpánova zástupce přesně v duchu instrukce. Nebylo to ovšem tak jednoznačné. Apelační soud označil jeho vývody za nesprávné, zrušil rozhodnutí městského práva o nepořádnosti kšaftu a přisoudil majetek dědicům. Tobiáš Kožišník odkázal řešení celé kauzy panovníkovi, jenž jako jediný disponoval pravomocí reformaci zrušit.³⁰⁵ Zdánlivě sebejistý Kožišník asi prožíval nad oznámením o

³⁰³ K jaroměřským kauzám NA v Praze, SM, inv. č. 1548, č. k. 1045, sign. J 25/11.

³⁰⁴ NA v Praze, SM, inv. č. 2672, č. k. 1706, sign. P 99/24.

³⁰⁵ NA v Praze, SM, inv. č. 1586, č. k. 1086, sign. K 7/18. Pro úplnost zmiňme aspoň dva další signifikantní příklady nepořádných kšaftů. Anna Netorinka v Chrudimi roku 1603 zemřela, zanechala značný majetek a také

rozhodnutí apelací určité rozpaky. Rozpačitý nebyl naposledy. V situaci, která pro něj byla nezvyklá, se mu vyplatilo napsat na komoru a přenést tím částečně odpovědnost na nadřízené. V Kouřimi zemřel roku 1606 Jindřich Průcha z Bačkovic, majitel dvou domů, dvora na předměstí, polností, dalšího dvora v Kutné Hoře. Majetek byl šacován na úctyhodných 2000 kop grošů míšeňských, ale dluhy na něm vážnoucí činily 1500 kop míšeňských. Majetek nebyl kšaftován. Za jiných okolností by Kožišník majetek rozprodal, uhradil závazky, porazil si částky vydané jinak (například na pohřeb) a tím by vše skončilo. Žily však příbuzné zůstavitele, přičemž matka Johanka Čehořovská z Čehořovic a na Bynicích byla rytířského původu a sestra ostatně také. Obě chtěly majetek a tvrdily, že vyšší stavové mají obdarování na náklady po krevních přátelích na městských a šosovních statcích.³⁰⁶ Kožišník o ničem takovém prý neslyšel, a protože si nebyl jist, vznesl vše na komoru. Pře zřejmě skončila velmi záhy, neboť obě příbuzné na statek skutečně měly plné právo. Na základě dohody všech tří stavů z roku 1577 zůstával šosovní a městský majetek šlechticů příbuzným. Rychtářova neznalost je ale s odstupem čtyř staletí dokladem toho, že řešení rytířských odúmrtí nebylo po roce 1577 ve venkovských královských městech běžné, nešlo o rutinu. Oznámení možné odúmrti musel provést, přiznal se (předstíral?) nicméně k neznalosti právě onoho usnesení o šlechtických statcích ve městě. Jde o jeden z mála dokladů, kdy k něčemu podobnému došlo, a zároveň ze situací, do níž královští rychtáři neměli co hovořit. Změny vyvolané rokem 1577 byly důležité i pro Kouřim samotnou. Ještě v první polovině 70. let 16. století se totiž Václav Zlonický ze Zlonic, tehdejší rychtář, dohadoval s nápadníky Rubínovského statku z rodu pánů z Říčan a z rodu rytířů Loreckých ze Lkouše (nebo z Elkouše), faktickými držiteli. Jakým právem se Lorečtí ke statku dostali, nikdo nevěděl, ze soudních nařízení si mnoho nedělali. Zatímco se řešilo, zda dvůr patří Říčanům nebo císaři, hospodařili na nemovitostech a neplatili z nich nic. Po roce 1577 by se dvora zřejmě ujali přímo dědicové zůstavitele, královský rychtář by nic neřešil a Lorečtí by se potýkali s vlivnějším protivníkem, než jakým byl Václav Zlonický. Aféra skončila až roku 1585 присouzením dvora Václavu z Říčan, jenž jej obratem prodal městu. Po roce 1577 se ale už z celé kauzy Rubínovského dvora královský rychtář vytrácí. Možná právě zkušenost Zlonického (uchovávaná v paměti měšťanů) vedla později Kožišníka k předstíranému dotazu na postup, neboť se v mezičase žádný podobný

---

nepořádný kšaft. Nebyla zdravého rozumu, kšaft sepsal prokurátor královského rychtáře Duchoslav Tugurin a nevysvědčovali ho svědkové. Dědic tajil smrt, statek zůstal neinventován, mohlo dojít k odcizení hotovosti a stříbra (NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 278, sign. C 26/21). V roce 1601 se snažil hájit zájmy panovníka v zamotané rozepři o statek po Matějovi Machovi v Čáslavi Blažej Soběslavský. Relátoři a písaři ovšem získali odkaz od zesnulého, takže závěť zůstala neplatná. Podobné kauzy se objevovaly plošně (NA v Praze, SM, inv. č. 477, č. k. 240, sign. C 1/16).

³⁰⁶ NA v Praze, SM, inv. č. 1586, č. k. 1086, sign. K 7/18.

spor nevyskytl a rozdíl mezi dluhy a hodnotou majetku činil 500 kop grošů, jinými slovy lákavých 250 kop pro město, které v tomto případě rozpačitého Kožišníka do pře asi tlačilo. Nečekané rozhodnutí apelací, jehož byl svědkem Tobiáš Kožišník roku 1603, stejně jako předchozí bezzubost a faktická nevymahatelnost práva během uchvácení statku Loreckými ze Lkouše, zatímco se o nemovitosti dohadovali jiní, nepředstavují jediná překvapení, která královským rychtářům připravily česká komora nebo Rada nad apelacemi. V polovině 80. let 16. století se kolínský královský rychtář Mikuláš Aletýn dotazoval, zda v jedné z pří vznašet odvolání k vrchnímu právu. Jindy rozhodná komora mu sdělila, že to záleží pouze na něm a sám má posoudit přiměřenost takového postupu. Dostal se tím do situace, kterou lze stěží nazvat jinak než nezáviděníhodnou. Pokud by se neodvolal, do budoucna hrozilo, že mu to komorní radové budou mít za zlé. Pokud by se odvolal a prohrál, znamenalo by to zbytečné náklady. Volil raději druhou variantu, za dané konstelace tu výhodnější.³⁰⁷ Opačnou zkušenost než kolínský kolega učinil v roce 1588 Burian Kochánek z Kochánku v Chrudimi. Ten v jedné z kauz neapeloval a česká komora jej ostře pokárala. Kochánek v reakci na tuto výtku upozornil, že se apelovat nevyplatilo, protože šlo o statek naprosto zanedbatelné hodnoty.³⁰⁸

Zaznamenat lze i situace, kdy apelační soud rozhodl v neprospěch královského rychtáře a města, zamítl jejich nároky, aniž by ale šlo o konečný verdikt. Roku 1589 rozhodl apelační soud v rozepři mezi královským rychtářem v Čáslavi Janem Fukou a Kateřinou Bojankou o statek po Pavlu Brtíkovi v neprospěch prvně jmenovaného. Městské právo naopak přířklo odúmrtí rychtáři a obecním starším, protože kšaft byl starý 27 let a neřádný. V únoru 1589 poslali přípis od rychtáře Fuky v celé záležitosti komorní radové do apelací s žádostí o prověření veškerých údajů. V březnu už zvali tři přední radní do Prahy, aby si s nimi důvěrně promluvili o této kauze, v červnu poslali nález apelací do Čáslavi a již v srpnu císař Rudolf II. nařizoval zemským soudcům, aby napomenuli apelační soud a ten nerozhodoval v neprospěch panovníkových zájmů. Zároveň přikázal povážít akta celé kauzy a rozhodnout, zda apelace měly pravdu, nebo nikoliv.³⁰⁹ Z celého postupu se zdá, že na odúmrti měli na komoře z nějakého důvodu eminentní zájem, pozvání radních do Prahy také nebývalo úplně běžné. Císař se o nevhodném nálezu dozvěděl asi od nich a byl přesvědčen o vydání pokynu zemským úředníkům. Rada nad apelacemi v této věci rozhodla sice nezávisle, ale očividně nevhod. Vedle oné nezávislosti bychom neměli přeceňovat ani její nezištnost. Obeznamenosti

³⁰⁷ NA v Praze, SM, inv. č. 1624, č. k. 1153, sign. K 44/17, svazek II.

³⁰⁸ SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 438, č. k. 6.

³⁰⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 477, č. k. 240, sign. C 1/16.

s momentální situací ve městech, tedy s tím, co v současné době řeší královský rychtář a jaké z toho může mít příjmy česká komora, využívali její úředníci při žádostech o vyrážky exspektancí. Stejný postup zvolil roku 1591 také písař při apelacích Jan Kapoun z Karlova, k němuž se připojil komorní vrátný Hans Šenk, a společně žádali o uhrazení nároků z prodeje statku po jakémsi Rejdovném v Chrudimi.³¹⁰ Pakliže Kapoun sepisoval reformaci určenou chrudimskému právu, což si lze představit, byl si vědom, že statek přísudkem rychtář získá a on celé situace může využít. Nehrazení služného úředníků jednotlivých institucí byl obecný jev a téměř jakákoliv cesta k získání hotovosti byla vítána.

Vyvolávala-li některá z rozhodnutí apelačních radů rozpaky na komoře či u královských rychtářů, může to být překvapivé zjištění. Méně překvapuje nesouhlas s rozhodnutími práva městského v neprospěch rychtářů. Ti poté sami využívali tedy apelačního soudu, neboť jim šlo o peníze (ze získaných odúmrť bývali často odměňováni). Modelový příklad postupu při podávání odvolání k vyššímu právu zeměpánovým zástupcem nabízí Dvůr Králové nad Labem. Martin Cikán se na apelace obrátil ve sporu mezi ním jakožto původem a primasem Janem Nymburským o odúmrť v podobě zahrady po Tomáši Žlutickém, jeho ženě Johaně a synu Tomášovi. Podle mínění Martina Cikána neměl být majetek rozdělen na tři díly. Johana Žlutická se sice znovu provdala po smrti prvního manžela za Nymburského, nicméně mu nikdy nic nepostoupila. Primátor poukazoval na jakési ústní poručení zesnulé choti v přítomnosti dvou žen. Podle rychtáře Jeho Milosti Nymburský pochybil a promeškal právem stanovený čas k podání přípovědi a předložení všech náležitostí, zahradu tím zdědil syn Tomáš, nikoliv manželka Johana, která neměla k zahradě právo, a Nymburský se tedy na majetek potahoval neoprávněně.³¹¹

Soudní procesy ve věcech pozůstalostních generovaly v některých situacích konflikty závažnější, než ty zmíněné výše. Situaci rychtářům pak neulehčovala ani spolupráce s důchodními úředníky, obecními staršími či českou komorou. Apelační soud však byl v této situaci královským rychtářům užitečný. Jak již bylo naznačeno výše, poskytoval královským rychtářům jakousi právní oporu. Situace z počátků existence instituce, kdy byli apelační radové ignorováni, se změnila a někdy bylo více než výhodné nechat rozhodovat nezúčastněné soudní úředníky v Praze a jejich nálezy ve městě jenom tlumočit. Radní vrstva (včetně rychtáře Jeho Milosti) byla úzce provázána se spornými stranami, a tak bylo lépe se do rozsáhlých sporů nezaplétat a nedestabilizovat tím situaci ve městě. Za všechny tyto složité případy zmiňme čtyři, a to z Hradce Králové, Nymburka, Chrudimi a Vysokého Mýta.

³¹⁰ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 278, sign. C 26/21.

³¹¹ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 1, č. k. 29a.

První příklad tohoto počínání představuje složitá, dlouhá (1588-1596) a velice propletená kauza Lidmily, vdovy po Matěji Mydlářovi v Chrudimi, která se podruhé provdala za Eustacha Landeka z Traunštejna, sekretáře při apelacích v Praze. Lidmila opakovaně napadala poručníky sirotků z prvního manželství Jana Kukala, Jana Aujezdského a Daniela Mydláře ve snaze nahradit je. Problém spočíval v tom, že Landek působil ve vlivné pozici, Aujezdský býval radním písařem a měl z té doby důležité kontakty, Daniel Mydlář zasedal v 90. letech v konšelském sboru.³¹² Nakonec se změna poručníků podařila, vedlo to však k dalším sporům s těmi bývalými. Landek požadoval, aby sirotky a jeho choť Lidmilu zastupoval prokurátor Duchoslav Tugurin, bývalý radní písař, konšel a prokurátor královského rychtáře Březovského, jenž se však zdráhal zastupování přijmout.³¹³ Patrně se obával vtažení do nebezpečného sporu. Landek na jeho zapojení trval, protože v Chrudimi nikdo lepší k dispozici nebyl. Tugurin se sporu ujal až po výslovném rozkazu Rudolfa II.³¹⁴ Na Daniela Mydláře a úřadujícího primátora Jana Bydžovského si pak v roce 1603 stěžovala rovněž Dorota Voříšková a také je vinila ze špatné správy majetku svých dětí. Odvolávala se přitom na příklad Eustacha a Lidmily Landekových.³¹⁵ Rozhodnutí chrudimského práva byla sporná, a tak se kauzou zabývaly apelace. Jejich rozhodnutí však dlouho nepřicházelo, snad vlivem složitosti celého případu nebo díky zahlcení jinými kauzami. Reformace rozhodnutí chrudimského práva byla pak oběma stranám pouze tlumočena. Vše se rozhodlo jindy a jinde, poslední slovo měli nezúčastnění apelační radové a v Chrudimi je pouze tlumočili. Do sporu sice přímo nezasáhl královský rychtář Valentin Březovský, ale o pozadí kauzy musel být zevrubně informován. Už jen proto, že Tugurin byl od roku 1593 jeho prokurátorem a se spornými stranami byl v pravidelném kontaktu. Sám nijak nezasahoval, buď z obav, případně z nechuti se do věci vměšovat.

Podobnou situaci si prožili Vysokomýtští. Měšťan Lexa se v letech 1574-1586 soudil o dům ve městě s Kateřinou Burýškovou, sestrou své zesnulé choti. Celá kauza v 70. letech začala sporem o pozůstalost po bratrovi Kateřiny Burýškové a také Anny Lexové Andrysovi Frycovi, který královský rychtář Mikuláš Holček předal k posouzení apelacím.³¹⁶ Roku 1594 Lexovi přečetli „v přítomnosti V[áš] M[ilosti] C[ísařské] pana rychtáře a některých radních osob“ nález od apelací. Soudy tím neskončily a uzavřely se až později prostřednictvím

³¹² SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 92, č. k. 3.

³¹³ SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 92 a 93, č. k. 3. Landek na adresu Tugurina uvádí: „*Nebo on sic bez jistého Vaší Císařské Milosti k tomu povolení a o tom dostatečného poručení k sobě nepřijme té pře, obávaje se, aby tudy z meze povolání svého nevykročí.*“

³¹⁴ SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 89-95, č. k. 3.

³¹⁵ NA, SM, inv. č. 502, č. k. 276, sign. C 26/3.

³¹⁶ NA v Praze, SM, inv. č. 1262, č. k. 893, sign. H 60/8.

nátlaku Rady nad apelacemi. Řešení vyhovovalo zjevně také purkmistru, radě města a obecním starším královského věnného města Vysokého Mýta.³¹⁷

V lednu 1604 jakási Anna Šťelová obvinila královského rychtáře v Hradci Králové Jana Roubala Žateckého z nespravedlivého jednání při vyřizování pozůstalosti po Řehákovi Remšovi. Jakožto krevní přítelkyně se přihlásila o nároky ke statku, do něhož se uvázal Roubal a uchvátil několik set kop grošů. Česká komora mu nařídila dodat náležité vysvětlení. Rychtář tak učinil a uvedl svou zprávu upřesněním, že v jednom případě se odpůrkyně nazývá Šťelová, jindy Straková, ale na základě poskytnutých informací usuzuje na Annu Šterbovou. Charakterizuje ji jako osobu nepokojnou, neslušnou a nespravedlivě se potahující na nápad statku. Se svými údajnými nároky se přihlásila až potom, co byl statek přisouzen důchodním úředníkům a královskému rychtáři. Žádnou spravedlnost na sladovně, o níž probíhá soudní jednání, nikdy neměla a pouze jako osoba zvyklá soudům nevyčkala na odpověď komory a obrátila se na apelační soud, který vydal rozhodnutí o právu exekuce a nařídil Královéhradeckým její uvedení do statku. Aniž by vyčkala dalšího nálezu, znovu suplikovala a obvinila Roubala z uchvácení peněz. Potud je vše relativně jasné, problematická je výše částky a okolnosti získání peněz. Jan Roubal Žatecký je našel zakopané a prý řádně zapsal v přítomnosti poctivých lidí. Šlo částku 1617 kop a 21 grošů míšeňských. Vše probíhalo podle práva a v souladu s příkazy komory, „*protož Všich [Milos]tí poníženě a pro Boha [prosím], že mně proti té Anně Šterbové opatřiti a čeho jest tu pro takové své neslušné a nepravdivé suplikování zasloužila, toho spravedlivě povážiti, to její suplikování přetrhnouti a v statek J[eho] M[ilosti] C[ísařské] přisouzený, aby se více nevkládala a pokoj sobě dala, to ji zastaviti ráčíte*“.³¹⁸ Apelační soud rozhodl nesprávně a do tohoto omylu ho uvedla Anna. Královský rychtář a společně s ním obecní starší, respektive důchodní úředníci, potřebovali velmi nutně, aby bylo rozhodnutí změněno. Museli setřást obvinění z uchvácení peněz, neboť podle nařízení císaře z této sumy vydali na exspektanci podkomořímu věnných měst a hejtmanovi císařských panství v Čechách Hertvíku Zejdlíci ze Šenfeldu na Chocni, Polné a Přibyslavi 800 kop. Částka na právu tedy už nebyla kompletní a reálně hrozilo, že sumu bude Anna požadovat po nich, pakliže neprokáží oprávněnost svého postupu. Zejdlíci z pozice podkomořího znal situaci ve městech, při obnovování rad kontroloval účty (nebo alespoň měl), a tak po vzoru dalších komorních úředníků a sekretáře nad apelacemi využil situace a

³¹⁷ NA v Praze, SM, inv. č. 1262, č. k. 895, sign. H 60/27. Rychtář oznámil, že „*jest ta naděje, že Jeho Milost Císařská při témž rozsudku právním zuostaviti a jeho Alexandra Lexu pro jeho neslušné a daremné zaneprázdnování k složení pokuty Mandátem někdy císaře Maxmiliána, slavné paměti, vyměřeným skutečně přidržeti milostivě poručiti ráčí*.“

³¹⁸ NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1137, K 27/10, svazek II.

nechal si vyplatit 800 kop. Podobná situace nastala v roce 1614 v Nymburce, kde Matyáš Hanyk odesílal na komorou určené místo 800 kop grošů míšeňských ze statku po Viktorínu Plachtovi.³¹⁹

Další z kauz, které se „točily“ kolem pozůstalostí, sporů o ně, apelačního soudu a královských rychtářů se odehrála v Nymburce mezi Václavem Pergerem z Altenperku, obecními staršími a Samuelem a Kateřinou, sirotky po Janu Rathauském, o majetek zesnulé Anny Huňaté v 1. decenniu 16. století. Pozůstalí obviňovali královského rychtáře ze záměrného prodlužování soudu, aby díky tomu co nejdéle hospodařil na statku k vlastnímu prospěchu. Případ byl složitý a sirotci obviňovali z podjatosti nymburské právo a konšely, kteří spolupracovali s královským rychtářem. Ten dle mínění sirotek dokonce zlehčoval rozhodnutí apelací a požadoval, aby dostal příslušné spisy k prostudování před odesláním do Prahy, přičemž je náležitě upravil ve svůj prospěch. Zabraňoval řádnému průběhu řízení a zasahoval do něj, docházelo k průtahům. Z téhož Kateřina a Samuel Rathouských nařkli také purkmistra a radu města. Pergera napadal také soused Pavel Herynk za údajné snižování na poctivosti a bránění v přijetí zastupování sirotek. Podle názoru Herynka a Rathouských patřil Perger za mříže. Ten naproti tomu vinil protistranu z podílu na odesílání jakýsi zrádných listů, nařčení odmítal a poukazoval na nesrovnalosti v kšaftu a v procesu. Docházelo k opakovanému apelování, obstavování majetku, obviňování z předpojatosti a zneužívání úředního postavení. Neustálé suplikování zahlcovalo apelační soud a jitrilo atmosféru ve městě. Do pře se vložil sám Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, nejvyšší kancléř Království českého, a vyzýval apelační soud k urychlenému jednání.³²⁰ Nevíme, do jaké míry Perger skutečně bránil apelování a přepisoval akta. Suplika sirotek nicméně především potvrzuje úzkou spolupráci mezi městem a královským rychtářem v pozůstalostních záležitostech a důležitou pozici apelačního soudu. Byl vnímán jako poslední instance, která nezaujatě rozhodne danou kauzu (pokud nebudou upravovány podklady), a dopřeje tak průchod spravedlnosti.

Kromě závažných situací, představovaných událostmi v Chrudimi, Vysokém Mýtě, Hradci Králové a Chrudimi, se Rada nad apelacemi po doručení písemností od městského práva zabývala též zdánlivě málo významnými kauzami.³²¹ I ty ovšem mohly vést k následkům, jež poznamenávaly dění v lokalitě. Královským rychtářům nařizovala instrukce z roku 1582 oznámit každý případ, z něhož plynuly nějaké příjmy. Rychtářskému úřadu

³¹⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 2426, č. k. 1531, sign. N 17/13.

³²⁰ NA v Praze, SM, inv. č. 2426, č. k. 1531, sign. N 17/13.

³²¹ Srov. K. ADAMOVIČ, *Apelační*, s. 103-104.

přinesla tato instrukce opodstatnění k další existenci a zahrnila českou komoru i zeměpánovy zástupce množstvím administrativy. Nový rámec činnosti byl opodstatněný proto, že se císařská pokladna dostala v 90. letech do vážných obtíží a evidence všech možných příjmů napomáhala k jejímu naplnění. K ruce měl být také apelační soud, který dohlížel na řádný průběh právních procesů vedoucích k zisku odúmrtí. Ačkoliv byla spolupráce s ním výhodná, neboť do určité míry v závažných kauzách snímal tento orgán z radních a rychtářů odpovědnost za nepopulární či sporná rozhodnutí, byl někdy vnímán jako nástroj k dosažení spravedlnosti (Nymburk roku 1605). Že však jeho role nestranného zastávce nebývala úplně jednoznačná, naznačují události kolem napomenutí za nevhodný rozsudek v Čáslavi roku 1589. Na přelomu 16. a 17. století zvyšující se nároky na práci královských rychtářů vedly ke zpřísnění nároků na osoby tento úřad zastávající, jak ještě uvidíme. Radové nad apelacemi a královští rychtáři navazovali po roce 1582 na spolupráci obou úřadů z dob počátku jejich existence. Zejména královští rychtáři se zasloužili o prosazení autority Rady nad apelacemi v českých městech a neměli to vůbec lehké. Apelační soud přes všechna pro totiž představoval mimořádně závažný vpád do soudní autonomie českých měst.³²² Ve vztahu ke královským rychtářům je nutno poukázat ještě na jeden aspekt, který s apelačním soudem na první pohled příliš nesouvisí. Spory o odúmrtí, řešení pozůstalostí a rozprodávání statků získaných k ruce Jeho Milosti Císařské měly značný konfliktní potenciál. Spory mezi rychtáři a městskou obcí, jež bychom mohli nazvat „mocenskými“, zase tak časté nebyly. Naopak soudů o pokuty a odúmrtí, hýbajících mikrosvětlem daného města a vzbuzujících vášně měšťanů, bylo nepoměrně více. Pakliže měšťanům na úřadu královských rychtářů něco vadilo, byla to právě jejich zdánlivá snaha připravit je o peníze. Zcela něco jiného však představovala spolupráce s městy jako institucemi. Chytrý tah s puštěním odúmrtí v roce 1577 napomohl jak jim, tak královským rychtářům a české komoře. I když se o příjmy nyní dělily všechny strany, rostl jejich počet a především vymahatelnost. Závěrem je vhodné upozornit na velkou změnu, jež královské rychtáře roku 1569 zastihla a souvisela snad se zřízením Rady nad apelacemi i sněmovním snešením z roku 1577. Schválení Koldínových práv plošně pro královská města, byť třeba v Litoměřicích k implementaci došlo až o více než čtyřicet let později, souviselo s již úspěšně završeným prosazením autority apelací. To bychom mohli nazvat jakousi částečnou unifikací, na které se podíleli právě rychtáři. Radové nad apelacemi časem přes různé peripetie prokázali, že sjednocování výkladu práva nemusí být ke škodě věci, což cestu nové kodifikace usnadňovalo. Jasně vymezení práv a povinností ulehčilo práci rychtářům a také samotným apelacím. Následně se to projevilo souhlasem čerstvě

³²² Na příkladu Litoměřic dokládá tuto skutečnost Q. KASTNER, *Městská*, s. 135-144.

nastoupivšího Rudolfa II. s propuštěním poloviny odúmrtí městům. Císařovo postavení sice nebylo úplně jednoduché, avšak v roce 1577 mu rozhodování mohla usnadnit právě nedávno prosazená kodifikace. Celá věc však není vůbec jednoznačná a nadhozené úvahy by mohl potvrdit či vyvrátit pouze další výzkum.

3. Královští rychtáři v síti vztahů před nástupem do úřadu a po něm

Okamžikem nástupu do úřadu královského rychtáře se z někdejšího měšťana a konšela stávala osoba zastupující zájmy panovníka v konkrétním městě, vázaná přísahou a odpovědná české komoře. V souladu s instrukcí měl dotyčný dohlížet na dění v lokalitě a hájit fiskální a politické interese císaře jakožto českého krále. Nástup nového královského rychtáře přímo ve městě měl slavnostní charakter, neboť došlo k oficiálnímu představení primátoru, purkmistru, konšelům, obecním starším a formálně celé obci. Zasednutí na vrcholu pomyslné mocenské pyramidy konkrétní lokality nicméně neznamenalo, že došlo na zpřetrhání hustého přediva formálních a neformálních vazeb spojujících vybranou osobu s dalším měšťany a obyvateli královského, věnného či horního města. Naopak tyto vazby stále existovaly, docházelo k jejich posilování nebo k pokusům o jejich narušení. Především v počátku svého působení měl královský rychtář tvář doslova janusovskou, což nejlépe zhodnotil v roce 1591 chrudimský Valentin Březovský ve svém sporu s Martinem Mikšem: „*Praví, že mám krátkou paměť, že jsem při nálezu o týž statek seděl i se přimlouval a nyní, že bych proti tomu byl. Jemuž jsem na to odpověď dal, že pokudž jsem v práci konšelské byl, to jsem učiniti povinen byl. Nyní pak, maje na sobě jiné povolání vložené, podle toho také a Instrukcí mně od J[eho] M[ilosti] C[ísařské] vydané chovati se musím.*“³²³ Odvrhnout „předrychtářskou“ minulost nešlo, jelikož dlouholeté kontakty s radními a měšťany nepochybně navržení toho kterého kandidáta na post královského rychtáře přímo ovlivňovaly, a být zadobře s konšely a obecními staršími po jmenování bylo výhodné při výkonu úřední činnosti. Královský rychtář v nich v případě sporu s měšťany nalézal zastání a na základě jejich dobré vůle dostával nevelkou odměnu za práci. Úplné rozpletení složitých interpersonálních vazeb je díky stavu a dochování pramenů pro jednotlivá města obtížně řešitelný úkol, přesto je nutné se o něj pokusit. Jinak se o zázemí jednotlivých zeměpánových zástupců nedozvíme. Uplatnit metodologické postupy zahraniční historiografie v oblasti „sítování“ lze jenom z části a především při vědomí omezení vyvolaných jednak větším množstvím sledovaných lokalit, dále stavem podkladů.³²⁴ Tuto metodu pak lze kombinovat s prosopografickými postupy dokládajícími přítomnost daného jedince v různých městských úřadech, které ho ostatně

³²³ NA, SM, inv.č. 502, č. k. 279, sign. C 26/45 (29. října 1591).

³²⁴ K této metodě srov. W. REINHARD, *Freunde*; K. SIEH-BURENS, *Oligarchie*, passim; Peter STEUER, *Die Außenverflechtung*, passim; H. KNITTLER, *Zu den Führungsschichten*, s. 29-41. Poněkud odlišný přístup, reflektující pestré složení tamější společnosti, její dělení dle národnosti, příslušnosti k profesi či úřadu zvolila Renata AGO, *Carriere e clientele nella Roma barocca*, Roma – Bari 2000, s. 13-44.

k dosažení pomyslného vrcholu v podobě královského rychtářství determinovaly.³²⁵ Náročnosti, občasné nejednoznačnosti a dalších omezení zvoleného postupu si jsem plně vědom. Úřad královských rychtářů se užitím těchto metod přese všechno jeví v poněkud jiném světle, než v jakém jej prezentuje František Roubík. Nutné je ve větší míře užívat materiály v jednotlivých archivech měst. Přínos reflexe materiálů vzniklých správní činností města, zejména příslušných knih, spočívá v nízké míře jejich stylizace a zdánlivě velmi strohý zápis o majetkovém převodu nebo smírem ukončené rozepři prozrazuje více, než se na první pohled může zdát. V neposlední řadě lze aspoň částečně podchytit majetkové zázemí královského rychtáře. Podobného postupu využil Vladimír Bystrický pro rekonstrukci osudů Jana Telítka, prvního královského rychtáře v západočeském královském městě Stříbře, s tím vědomím, že se nelze pokoušet na základě „základě jednoho příkladu, který může být zcela výjimečný, o nějaké ukvapené generalizace“.³²⁶

3.1 Tržní vztahy

Nastíněné přístupy umožňují rozdělit činnost budoucích královských rychtářů do dvou vzájemně provázaných okruhů, z nichž první tvoří vztahy k jednotlivým měšťanům a druhý vztahy k městu jakožto „právní osobě“, tedy přítomnost v konšelském sboru a mezi obecními staršími, popřípadě v dalších úřadech souvisejících se správou. Budoucí strážci panovníkových zájmů samozřejmě zcela běžně jako všichni ostatní měšťané vstupovali do vzájemných tržních vztahů, kupovali a prodávali domy, dvory, masné krámy a další nemovitosti. V řadě případů šlo o velké majetkové přesuny vyplývající z toho, že patřili v drtivé většině případů k příslušníkům nejvýznamnějších rodin a disponovali značnými prostředky. Vyčerpávající přehled všech těchto transakcí by vydal na vícero samostatných rozsáhlých prací, a z tohoto důvodu budu věnovat pozornost příkladům signifikantním. V zásadě lze říci, že mnoho nezáleželo ani na městě, o něž se konkrétně jednalo. Přestože účast budoucích kandidátů úřadu rychtáře Jeho Milosti na různých trzích je jaksi samozřejmá, není možné tento prostý fakt na druhou stranu tak úplně podceňovat. Vazby mezi zúčastněnými stranami bývaly občas silné, zasahovaly do nich příbuzenské vztahy, splátky za nemovitosti znamenaly složení vysokého závdavku a pak dlouhá léta hrazení a přecházely ze zůstavitele na dědice. V jiných případech působili budoucí (a pak už úřadující) královští rychtáři jako prostředníci či svědci, což rovněž dokládá jejich vztahy k ostatním členům

---

³²⁵ S. TEUSCHER, *Bekannte*, passim. A. KAAR, *Stadt*, s. 305-324.

³²⁶ V. BYSTRICKÝ, *Osoba*, s. 125-134.

komunity a kontinuální návaznost vazeb k sousedům, přátelům a příbuzným před a po nástupu do úřadu.

V Kouřimi lze doložit rozsáhlé nákupy Tobiáše Kožišníka kupujícího tu gruntovní peníze na domě Kábovském, odkud odváděl povinné sumy k záduší, jindy pořizujícího dům své ujcíně Anně a jejímu choti Václavu Vávrovic za 70 kop grošů míšeňských, sobě pak za 190 zlatých uherských hotově roli a podobně.³²⁷ Jeho nástupce v úřadu královského rychtáře Šebestián Rožmitálský ještě jako radní kupoval sladovnu od Jiříka Pokorného za 210 kop grošů míšeňských, z peněz složených za nemovitost plynuly splátky za dluh povinný Tobiášovi Kožišníkovi a městu jako náhrada za zadrželý purkrecht.³²⁸ Jan Fuka v Čáslavi neskupoval tolik nemovitostí, nýbrž půjčoval hotové peníze.³²⁹ Jan Jaroměřský a Lukáš Procházka v roce 1590 tamtéž přijímali rukojemství za Jana Montana, v přítomnosti královského rychtáře Jiříka Přibyslavského jeho nástupce Blažej Soběslavský půjčoval 50 kop grošů českých Pavlu Horskému.³³⁰ Soběslavského schopnost zprostředkovat hotovost je pozoruhodná, jelikož o rok dříve koupil dům za 500 kop grošů českých se závdavkem 175 kop grošů.³³¹ Musel tedy disponovat značnými zdroji. S určitostí totéž lze prohlašovat o Kašparu Šmidlovi z Eberka, královském rychtáři v Kolíně v 70. letech 16. století, jehož zájmy sahaly poněkud dále od města. Společně s bratrem Jiříkem se totiž ucházel o dvůr Vlkov na chlumeckém panství. Tamější hejtman psal komoře o Kašparu Šmidlovi pochvalně, jelikož ten už se ujal dvora v Lovčicích a zahájil jeho opravy, přestože o rok dříve žádal o dovolení statek prodat, „*abych já již v šedinách svejch s manželkou a dítkami mohl se v pokoji živiti*“.³³² Významně přitom dodával, že ví o někom, kdo je ochoten na protihodnotu vesnic chlumeckého panství půjčit několik tisíc kop grošů. Dvůr nakonec nepustil a roku 1579 prosil o další pusté role u vsí Lišice a Vlkov.

Ve věnných městech byla situace s majetkovými převody a potažmo s majetkovým zázemím budoucích královských rychtářů obdobná, respektovala však místní specifika. Relativně rozvinutý manský systém na Trutnovsku a Královédvorskou poskytoval přes svůj pomalý zánik příležitost k držbě pozemkových majetků rovněž měšťanům. První královský rychtář ve Dvoře Králové nad Labem Viktorín Soukeník držel manskou louku od roku 1540, kdy za ní slíbil věrnost králi Ferdinandovi I. Budoucí královský rychtář Martin Trubač, v roce 1551 prohlašoval, že louku drželi jeho předkové po dvě generace, přičemž ji po jistý čas držel

³²⁷ SOkA Kolín, AM Kouřim, inv. č. 184, č. kn. 179, pag. 156, 126, 128, 104.

³²⁸ SOkA Kolín, AM Kouřim, inv. č. 184, č. kn. 179, pag. 170-171.

³²⁹ SOkA Kutná Hora, AM Čáslav, č. kn. 31, fol. F 9v, 11r ad.

³³⁰ SOkA Kutná Hora, AM Čáslav, č. kn. 31, fol. N 7v, W 16r.

³³¹ SOkA Kutná Hora, AM Čáslav, č. kn. 97, fol. Z 4r, Z 5r-v.

³³² NA v Praze, SM, inv. č. 513, č. k. 284, sign. C 37/29.

společně s tchánem, jímž byl právě Viktorín Soukeník.³³³ S tzv. Trubačovským statkem se setkáváme později opakovaně. Vliv Trubačů ve Dvoře Králové nepramenil jenom z jejich zámožnosti, nýbrž také z rodinných vazeb. Martin Trubač byl švagrem Josefa Bárty, písaře purkrabství kraje hradeckého.

Další z dvorských královských rychtářů Matěj Čížek v roce 1572 koupil dvůr se vším příslušenstvím od Doroty Kutilové za 320 kop grošů míšeňských se závdavkem 187 kop. Na nemovitosti ale vázly spravedlnosti Kateřiny Urbanové a Doroty Kutilové, které je během splácení postupovaly dalším osobám. Čížek tedy nakonec odváděl peníze i poddaným z Velichovek. V zásadě to pro něj žádnou komplikaci nepředstavovalo, naopak výhodně odkoupil část převedené spravedlnosti od Matouše Kunky za 4 kopy grošů míšeňských.³³⁴ V souvislosti s nákupem dvora zřejmě o tři roky později směnil zahradu se svou manželkou Kateřinou Novotnou za kus role.³³⁵ V roce 1587 Čížek prodal louku za 90 kop grošů míšeňských hotově zaplacených svému zeti Samuelu Žďárskému. Žďárský tehdy zasedal v radě a volba ženicha pro dceru Kateřinu tedy nebyla z otcovy strany náhodná. V týž den pak manželé Žďárští koupili stodolu, což s celou záležitostí odprodeje louky souviselo.³³⁶ Už o několik dříve získal za zajímavých okolností tehdy ještě primas Čížek jinou louku. V roce 1581 tuto půdu společně s Václavem Ješkem, tehdejším městským rychtářem, koupili od Anny Sokolové: „*Matěj Čížek na místě polovice té louky, kteráž by na něj Václava Ješka přijíti měla, ustoupil jest jemu a tímto zápisem ustupuje kus louky své, kterouž prvý koupil od mezníku choderovského až k Labi, tak jakž to sobě vymezili, a na vrbě kříž učinil.*“³³⁷ Z Ješkova hlediska šlo o součást širší majetkové operace, jejímž cílem bylo získání dvora patřícího právě Anně Sokolové. Získal ho, dostal se ale do sporu s Eliášem Račickým. Rozepří pomáhali usmířit měšťané až z Hradce Králové. Spor pro něj dopadl příznivě a mohl se onoho dvora plně ujmout.³³⁸ Už o rok dříve se Ješkovi podařilo od paní Anny získat také někdejší dům náležející primasovi Sokolovi.³³⁹ Jeho snaha o skoupení někdejších majetků má tedy i určitý symbolický rozměr. Zdá se, jako by se díky nim stavěl do pozice jakéhosi nástupce někdejšího primátora.

Právě Václav Ješek, dlouholetý konšel a primas, získal v roce 1592 rozsáhlý majetek přímo od města. Šlo přitom o asi největší jednorázový nákup, v němž jméno budoucího

³³³ NA v Praze, SM, inv. č. 1673, č. k. 1205, sign. K 94/2.

³³⁴ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 24, č. kn. 14, fol. 178r.

³³⁵ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 24, č. kn. 14, fol. 260v.

³³⁶ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 25, č. kn. 15, fol. 265r.

³³⁷ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 25, č. kn. 15, fol. 99r.

³³⁸ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 25, č. kn. 15, fol. 63r.

³³⁹ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 25, č. kn. 15, fol. 63r.

královského rychtáře ve Dvoře Králové nad Labem figuruje. Ješek tehdy koupil pilu a mlýn se dvěma koly za 700 kop grošů míšeňských. Purkmistr a rada si však vymínili, že jedno mlýnské kolo musí provždy pohánět pilu a jenom v případě rozšíření tohoto dřevařského „provozu“ bude Ješek oprávněn přistavět další. Na dva jarmarky (na sv. Petra a Pavla a sv. Ludmilu) musí pro potřeby obce zdarma pořezat čtyři haluze dříví, nesmí zvyšovat stav vody a zarážet tok ke škodě sousedům. Výčet zakázaných činností a povinností váznoucích na mlýně nejspíše z titulu tradice je rozsáhlý. Obci musel Ješek finančně pomoci v případě opravy stavu, na svůj náklad udržovat strouhu do Labe, kde mohl lovit ryby a raky. Majitel nesměl mlít slady, posílat si pro obilí na semletí povozy, zpracovávat obilí pekařům a hokyním, ale naopak měl vybudovat stezku od špitálu. Purkmistr a rada si vyhradili předkupní právo na veškeré příslušenství a mlýn samotný. Ješek byl povinen odvádět 30 kop grošů českých šosu a při termínu berně 15 grošů českých. Při zápisu do knih složil 500 kop grošů míšeňských, do dvou let splatil zbytek a obec zastoupená primasem Matějem Čížkem, se kterým spolupracoval už pár let předtím při koupi louky, a primátorem Václavem Davidem mu veškeré nemovitosti odevzdala. Rozsáhlá pozornost věnovaná mlýnu kdesi u Dvora Králové nad Labem není náhodná. Především Ješek disponoval vysokou částkou v hotovosti a velice rychle doplatil zbytek, což svědčí o jeho zámožnosti. Oprávněně lze navíc uvažovat o tom, že volba kupce ze strany města nebyla náhodná. Množství povinností váznoucích na mlýně majitele omezovaly, stejně tak předkupní právo. Ješek jakožto konšel a osoba působící v dalších úřadech byl dostatečnou zárukou jejich dodržování a zároveň se tím snižovalo riziko konfliktu s obcí. I to je jedním z dokladů vážnosti mezi měšťany.³⁴⁰ Naznačenými případy aktivity Matěje Čížka a Václava Ješka navíc zdaleka nekončily.

Již výše padlo jméno další významné nemovitosti ve Dvoře Králové nad Labem, tzv. Trubačovského statku. Ten se „drolil“ a postupně se od něj oddělovaly menší polnosti, které v 90. letech 16. století začal skupovat Martin Cikán a k vlastnímu Trubačovskému statku, jež už také získal, připojovat. Později se spokojil už jen s výnosy ze dvora, protože roku 1598 odprodal masný krám, domy či louky. Snad jej k tomu vedla i snaha získat určitou hotovost nutnou na umořování dluhů vzniklých v důsledku ambiciózních nákupů majetkových „akvizic“.³⁴¹ Cikán nicméně získal nejen rozsáhlou nemovitost, nýbrž také symbol rodu ovlivňujícího v polovině 16. století běh věcí veřejných ve Dvoře Králové nad Labem.

---

³⁴⁰ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 26, č. kn. 16, fol. 58r.

³⁴¹ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 26, č. kn. 16, fol. 69r (za 210 kop míš.); srov. též AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 25, č. kn. 15, fol. 355r.

Domnívám se, že i vědomí symbolické hodnoty Trubačovského statku bylo při rozhodování o koupi v myšlenkách Martina Cikána přítomné.

Situace v královských věnných městech na horním toku Labe byla do značné míry obdobná. I v Jaroměři obvyklé koupě a prodeje nemovitostí v řádech několika desítek kop grošů budoucími královskými rychtáři či jejich příbuznými čas od času narušují převody daleko většího rozsahu. V roce 1583 prodal Pavel Matoušek Václavu Prokúpkovi dům se vším příslušenstvím za celých 1350 kop grošů míšeňských. Prokúpek by ihned schopen složit na závdavek 300 kop, během několika měsíců dalších 250 kop grošů míšeňských, na Hromnice měl až do vyplnění celé sumy skládat po 24 kopách grošů míšeňských. Rovněž v tomto případě byly poměry na straně prodávajících komplikovány nevyplacenou spravedlností, což však bylo pro Prokúpka velmi výhodné. Například Jan Kos svůj podíl na domě v hodnotě více než 60 kop grošů míšeňských prodal za 37,5 kopy, Václav Jelínek s manželkou Rejnou postoupili svou spravedlnost ve výši 94 kop míšeňských za 40 kop, Eva Vlachová převedla svůj díl ve výši 72 kop za pouhých 35 kop grošů míšeňských. Prokúpek si v případě Kosa srážel další částky na splátkách. Hradil vše až do roku 1606, kdy už několik let zastával rychtářský úřad. V téže době se mu podařilo koupit poslední díl spravedlnosti na gruntu ve výši 262 kop grošů míšeňských od Pavla Matouška za 120 kop. Reálně tedy za celou nemovitost zaplatil o více než polovinu méně, než kolik původně měl.³⁴² Domnívám se, že s touto možností už předem kalkuloval, měl ostatně přístup k informacím o majetkových a příbuzenských poměrech kupujících z titulu své přítomnosti v radě, a proto po možnosti nakonec sáhl. V případě zisku posledních na domě vážnoucích závazků se nabízí úvaha o určitém zneužití úředního postavení (už byl rychtářem) či jiných druhů vazeb za účelem úplného splacení dluhu. Jde však bohužel pouze o spekulaci.

Z jaroměřských královských rychtářů je snad nejvíce záznamů o různých převodech majetku spojeno se jménem Jana Cikána z Čermné (či Černé, jak se rovněž píše), jenž úřadoval ve 2. desetiletí 17. století. Už roku 1596 prodával Cikán svou zahradu Matějovi Mezileckému za necelých 300 kop grošů míšeňských, splácených až do roku 1617.³⁴³ Prodej zřejmě souvisel s dalšími plány na zaokrouhlování rodinného majetku. Cikánovi v témže čase patřil dům na Kamenné straně jaroměřského náměstí, vedle domu Doroty Vocáskové. Šlo o velmi prestižní místo, neboť zde obvykle vlastnili domy nejvýznamnější jaroměřští měšťané. Například purkmistr Matěj Svědík za sousední dům koncem 16. století platil 456 kop grošů

³⁴² SOkA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 16, č. kn. 14, fol. B1r-v.

³⁴³ SOkA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 17, č. kn. 15, fol. A 57r.

míšeňských.³⁴⁴ Cikán začal ve větší míře skupovat a prodávat nemovitosti ve městě a v jeho okolí od přelomu 16. a 17. století. Roku 1598 prodal dvůr po Martinu Černém, dům v Šípařovské ulici na Jakubském předměstí děkanovi Lukášovi z Hajníku za 180 kop grošů míšeňských, přičemž poslední peníze váznoucí na nemovitostech ve výši 60 kop prodal roku 1600 za 50 kop míšeňských, neboť zcela jistě potřeboval hotovost na jiné účely.³⁴⁵ Tuto hypotézu dokládá rovněž prodej dvou luk za celkem 200 kop grošů míšeňských hotově zaplacených Václavu Ješkovi, královskému rychtáři ve Dvoře Králové nad Labem, jeho ženě Rejně, vnoučatům Václavovi a Kateřině Kotoulovým.³⁴⁶ Zápis vedle svědectví o kontaktech mezi Dvorskými a Jaroměřskými a majetkových zájmech střetávajících se v oblasti horního toku Labe přináší i doklad o příbuznosti mezi Ješkem a velice vlivným rodem Kotoulů, působícím v Hradci Králové a Dvoře Králové nad Labem.

Už roku 1599 Cikánovi prodala Dorota, vdova po radním Jiříku Vocáskovi a jeho sousekka na Kamenné straně, roli za 415 kop míšeňských.³⁴⁷ O rok později koupila další polnosti Kateřina Cikánová za 155 kop míšeňských od Jana Trávníčka.³⁴⁸ Tato nemovitost ležela vedle statku Jana Šebse, k němuž se začaly upírat oči budoucího purkmistra a posléze královského rychtáře Jana Cikána. V roce 1601 skutečně koupil od Šebse rozsáhlé polnosti, louky a rybník za 1700 kop grošů míšeňských a byl schopen zavdat hotově 1300 kop grošů míšeňských. Přitom v souladu s kupní smlouvou vyplácel ještě sirotčí spravedlnost váznoucí na gruntu do výše 160 kop grošů míšeňských. Při koupi se zavázal platit šos, berně, desátky společně s Šebsem v poměru 1:3 v neprospěch kupujícího. Šebse si jednu z rolí ponechal a vymínil si na ní volný přístup.³⁴⁹ Nepříliš výhodné podmínky byly pro Cikána přijatelné zřejmě z dlouhodobějšího hlediska, neboť za celou záležitostí lze spatřovat hlubší zájem na vybudování ucelené „državy“. Snahy o získání rozsáhlejšího majetkového komplexu byly dlouhodobé a nakonec se podařilo je s úspěchem naplnit. Můžeme spekulovat o značném zájmu na rozšíření ekonomického zázemí rodiny také v případě Kateřiny Cikánové. Ta byla dcerou královského rychtáře Jiříka Bakaláře a sestrou Jana Myslotického, sňatek s Cikánem byl ze společenského a hmotného hlediska výhodný. Pro Cikána zase znamenal posílení vazeb na příslušníky radní vrstvy v Jaroměři, čímž si usnadnil další vzestup. Ostatně ani ekonomický zájem na spojení obou rodů není nepodstatný. Kateřina byla dědičkou mlýna,

³⁴⁴ SOkA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 17, č. kn. 15, fol. A 58r.

³⁴⁵ SOkA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 17, č. kn. 15, fol. B 19r.

³⁴⁶ SOkA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 18, č. kn. 16, fol. B 88r.

³⁴⁷ SOkA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 17, č. kn. 15, fol. B 98r.

³⁴⁸ SOkA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 17, č. kn. 15, fol. C 10r.

³⁴⁹ SOkA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 17, č. kn. 15, fol. C 30r.

dvorce, domu, olejny, pily, zahrad, sadu a polností.³⁵⁰ Ve výčtu podobných majetkových přesunů v Jaroměři či Dvoře Králové nad Labem by bylo možno ještě pokračovat, Ješkovo příbuzenství s královéhradeckými Kotouly na druhou stranu naznačuje úzké vazby členů vlivných jaroměřských a královédvorských rodin na obyvatele krajské metropole. Písař soudu purkrabství kraje hradeckého Jan Kotoul se oženil s Martou, vdovou po královéhradeckém konšelu Sixtu Vodičkovi, jejich syn se stal správcem městské školy v Hradci, další syn Martin byl měšťanem v Táboře a dcera Zuzana se provdala za hradeckého souseda Jiříka Zlatníka.³⁵¹

Hradec Králové, největší z královských věnných měst a jedno z největších sídel v království, přináší z pochopitelných důvodů doklady majetkových transakcí značného rozsahu. První královéhradecký královský rychtář Jakub Kadrman koupil už v roce 1533 zahradu za 181 kop grošů míšeňských a celou sumu splatil za necelých pět let, v roce 1540 přikoupil ještě louku „za ptákem“, tedy za městskou střelnici, za 270 kop grošů míšeňských. Pozadí druhé transakce je velmi zajímavé, protože předem slíbil majiteli částku o deset kop grošů vyšší, než jakou nabídne další zájemce.³⁵² Odvážný kalkul se mu vyplatil. Kadrmanovy obchodní kontakty přesahovaly hranice rodného města. Mezi jeho dlužníky bychom našli obyvatele poddanského města Náchoda.³⁵³ A Jakub dokázal získat osobní profit i z pádu vlastního města. Po zabavení statků v roce 1547 odkoupil od krále krčmu na městských statcích a držel kromě toho také deskové statky Skalička, Rusek a Piletice.³⁵⁴ Dávno před rokem 1547 se v majetkových převodech objevuje jméno Kadrmanova nástupce Jindřicha Nejedlého z Vysoké, například při koupi pivovaru od Havla Rosola v roce 1544.³⁵⁵ Nejedlý shromáždil ještě daleko větší majetek než Kadrman. Patřilo mu šest vsí a městečko Stračov, část z těchto statků dokonce koupil přímo od Královéhradeckých.³⁵⁶ Značná majetková nezávislost ale nepřinášela snahy o zpřetrhání vazeb s městem a vstup mezi nižší šlechtu. Jeho kšaft, o němž bude ještě řeč, dokazuje spíše pravý opak a spoluměšťané na něj vzpomínali v dobrém. A nemajetní nebyli ani další královští rychtáři města na soutoku Labe a Orlice. V roce 1577 například v Hradci Králové koupil Petr Černík, řezník, dvůr se zahradou zvaný Pehlišovský ve Střezíně u silnice na Třebechovice od Jiříka Škornice Balbína z Vorličné, tehdejšího purkmistra, za 300 kop grošů míšeňských. Hotově položil 50 kop grošů, dále převedl na Balbína krám v hodnotě 60 kop. Hodnota dvora do dalšího prodeje o pár let

³⁵⁰ SOkA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 18, č. kn. 16, fol. B 5r.

³⁵¹ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 24, č. kn. 14, fol. 305r.

³⁵² SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 333, č. kn. 44, fol. A 16r-17r; P 16r.

³⁵³ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 333, č. kn. 44, fol. B 15r.

³⁵⁴ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 70, č. k. 35.

³⁵⁵ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 333, č. kn. 44, fol. W 17r.

³⁵⁶ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 68, č. k. 35.

později poněkud poklesla na 250 kop míšeňských. Zřejmě tedy můžeme usuzovat na relativně dobrý stav dvora a úspěšnou správu ze strany Balbína.³⁵⁷ Jiřík Balbín disponoval několika výstavnými nemovitostmi. Svědčí o tom prodej domu na mimořádně prestižním místě (mezi domy Pavla Kavinského ze Stránova a Martin Cejpa z Peclínovce) Janu Formánkovi za vysokou sumu 1800 kop grošů míšeňských v roce 1585. V jednom případě přijímala peníze na Balbínově místě Marta Kotoulová, a tak lze usuzovat na příbuznost s vlivnými Kotouli také v případě Balbínů z Vorličné. Potvrzuje to ostatně o něco starší zápis, dle něhož postoupil nedávno koupený dům Jiřík Škornice Adamu Škornicovi Balbínovi z Vorličné a také v tomto případě se objevuje jméno paní Marty.³⁵⁸ Zdánlivě nepříliš zajímavé smlouvy o trzích s domy a dvory tedy přinášejí mnoho zajímavých informací. Údaje o různých koupích či prodejkách lze najít také pod jmény Jana Alba Klatovského, Jana Roubala Žateckého a dalších.³⁵⁹ I v těchto případech šlo o jedince zámožné a usedlé. Jako takoví se objevují taktéž v roli poněkud odlišné, byť úzce související s předchozími řádky. Například Jan Roubal Žatecký, primas Martin Cejp, purkmistr Jan Duchoslav a další konšelé se v roce 1617 dostavili jako svědci (tudíž vážené a důvěryhodné osoby) k uzavření tržové smlouvy mezi Janem Vítkem z Plačic a Dorotou Košťálovou. Už o pár let dříve svědčil Jan Roubal Žatecký při koupi dvora, a to během uskutečňování trhu v domě primátora Martina Cejpa z Peclínovce.³⁶⁰

Konečně stejná situace se opakuje také v Chrudimi. Zde se v první letech existence úřadu královských rychtářů vystřídali na postu dva bratři, náležející k vlivnému a zámožnému obchodnickému rodu Franců z Liblic. V 50. a počátkem 60. let působil jako konšel též Tobiáš Kochánek z Kochánku, jenž byl podobně jako královéhradecký Nejedlý držitelem venkovského statku Rohozná. Jeho synovec a královský rychtář v 80. letech 16. století Burian Kochánek byl příbuzný s rodinou Hanykýřů, posléze se oženil s Martou Boleslavskou, díky níž se spřiznil s vlivnými Bohoufy (Bochoufy) a rozšířil své už tak dost značné jmění.³⁶¹ Václav Lípa se domohl značného majetku díky několika sňatkům a z původně nepříliš zámožného měšťana se „vyšvihl“ mezi skutečnou elitu města, dokonce se oženil s vdovou po někdejším dlouholetém primátoru Hostovském. O to častěji pak figuruje v zápisech

³⁵⁷ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 335, č. kn. 46, fol. D 6r.

³⁵⁸ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 335, č. kn. 46, fol. K 11v; O 20r.

³⁵⁹ Srov. např. SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 335, č. kn. 46, fol. I 3r; inv. č. 334, č. kn. 45, fol. T 17r ad.

³⁶⁰ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 334, č. kn. 45, fol. M 20r-v; N 1r; C 17r.

³⁶¹ SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 368, č. kn. 160, sign. B 9, fol. 71v; též A. RYBIČKA, *O erbovních*, s. 56-58 a 62-63.

majetkové povahy.³⁶² Pochopitelně také s těmito jmény se zcela běžně setkáváme na stránkách správních knih v rolích prodávajících a kupujících. Za všechny je nutno zmínit prodej mlýna v roce 1592. Situace není nepodobná té ve Dvoře Králové nad Labem. Primas Samuel Franc z Liblic koupil od Matěje Klobáasy za 1600 kop míšeňských grošů Rakovský mlýn. Na rozdíl od Dvora to však zakazoval majestát krále Vladislava II., jenž výslovně nařizoval, „*aby mimo purkmistra a konšely žádnéj mlejnuv při tomto městě kupovati nemohl*“.³⁶³ Výklad tohoto dokumentu je poněkud sporný, neboť k různým převodům mlýnů docházelo. Buď z nějakého důvodu koupil s tichým souhlasem města mlýn Klobása v minulosti, případně na něj přešel dědictvím. Samuel Franc z Liblic mlýn nepodržel a téměř okamžitě ho proti jistotě na stejnou částku převedl městu. Stal se tedy věřitelem města, respektive s určitou nadsázkou věřitelem sama sebe jakožto zástupce městské správy. Chrudimská pokladna na koupi mlýna prostředky neměla a zastoupil ji bohatý měšťan. Vzájemně k sobě obě strany měly důvěru, jinak by k poměrně složité transakci nedošlo. Z hlediska Francova pak šlo o bezpečnou investici, protože o budoucích finančních obtížích a rostoucím zadlužováním Chrudimi způsobených válkou s Turky neměl tušení. Chrudimští se mohli v případě neschopnosti splácet se sousedem snáze domluvit a snížit riziko, že na ně začne nastupovat a dojde k obstavení městského majetku. V rámci rozložení sil na radnici musel vést tento krok k posílení Francova postavení a následně nepřímo přispět k jeho nominaci na post královského rychtáře po smrti Valentina Březovského.

Ten vyniká z řady chrudimských královských rychtářů opačným způsobem. Zdá se, že mezi skupinu nejvlivnějších chrudimských měšťanů původně nepatřil a rovněž v roli konšela se asi nijak výrazněji neprojevil, přestože mezi nimi či obecními staršími zasedal nepřetržitě od roku 1555.³⁶⁴ Jeho jméno bylo nakonec vybráno na seznamu kandidátů na úřad královského rychtáře po Burianu Kochánkovi. Toho Březovský využil ke svému (striktně vzato legálnímu) obohacení. Již předtím se zřejmě dvakrát oženil, a to s Dorotou Hlaváčovou a s dcerou Václava Voldřicha. Březovského tchán Václav Voldřich sice konstatuje, že Březovský jeho dceru za života „*nevopatřil a vopatřiti zanedbával*“ a ponechal si celé věno, ale přesto mu odkazuje 40 kop grošů míšeňských, aby na něj královský rychtář v dobrém vzpomínal.³⁶⁵ Počátkem 90. let 16. století se znovu oženil s Annou Kučerovou, dědičkou statků Jana Kučery a Václava Štěrbý. Březovský tím získal mlýn, na kterém si Anna

---

³⁶² K jeho majetkovým transakcím v Chrudimi srov. SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 369, č. kn. 161, sign. B 13, fol. 1r a fol. 136r; též AM CR, inv. č. 372, č. kn. 164, sign. B 14, fol. 15r.

³⁶³ SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 374, č. kn. 166, sign. I B 15, fol. 182.

³⁶⁴ SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 369, č. kn. 161, sign. B 13, fol. 170r.

³⁶⁵ SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 367, č. kn. 159, sign. B 1, fol. 306r.

ponechala 300 kop grošů míšeňských. S určitou mírou nadsázky můžeme říci, že se vydal ve šlépějích Václava Lípy. Podle mého názoru by nebyl sňatek Anny Kučerové s Březovským bez jeho uvedení do úřadu královského rychtáře pravděpodobný.³⁶⁶ O poněkud vratkém postavení Valentina Březovského pramenícího snad z jeho menší zámožnosti a tím i vážnosti v obci oproti předchůdcům svědčí v omezené míře i spory, jež jeho působení ve funkci provázely.

Z důvodu nepřístupnosti vysokomýtského městského archivu je bohužel nutno rezignovat na detailnější rozbor situace v této lokalitě, ačkoliv se ze starší literatury zdá být úvaha o relativní zámožnosti zdejších rychtářů Jeho Milosti potvrzena.³⁶⁷ Rekonstrukci situace v Poličce brání paradoxně nedostatek materiálů obecně. Město na českomoravském pomezí totiž několikrát vyhořelo, což se projevilo na množství dochovaných materiálů. Bylo by nepochybně zajímavé sledovat zejména majetkové zázemí Martina Plachého, setrvávajícího ve své funkci skoro půl století, není to ale bohužel dost dobře možné.

Stejně jako ve městech královských i ve městech věnných bychom se setkali s fenoménem půjček a ručení za ně mezi měšťany. Nejedná se ani tak o důkaz podnikavosti měšťanů, jako spíše o projev vzájemných vazeb mezi nimi. Těžko si totiž měšťana věnného města lze představit jako svého druhu kreditní ústav rozdávající půjčky bez ohledu na to, komu jsou poskytovány. Důležitá byla vzájemná důvěra a víra, že peníze budou řádně vráceny. Eventuálně mohl být přítomen i další aspekt, jímž byl vzájemný bližší vztah či snaha po dosažení „nehmotného“ profitu (společenský vzestup, prosazení partikulárních zájmů). V rolích věřitelů či rukojmí se setkávali budoucí královští rychtáři se svými předchůdci či nástupci v úřadu. V Chrudimi šlo především Tobiáše Kochánka z Kochánku, Jana Páchu, Buriana Kochánka z Kochánku, Valentina Březovského a Václava Lípu.³⁶⁸ Roku 1586 například ručili za kožišníka Jakuba Roudnického při koupi domu za 300 kop míšeňských Václav Lípa a Jiřík Rychnovský. Pozice ručitele za splacení sumy byla snad ještě hmatatelnějším důkazem vzájemné důvěry, neboť stále existovalo riziko, že suma bude vymáhána po rukojmích. Zcela výjimečné případy takového vývoje nebyly ani v Chrudimi.³⁶⁹ Už v roce 1551 v závěti zmiňuje chrudimský měšťan Jakub Starý dluh prvního chrudimského královského rychtáře Jana France z Liblic ve výši 18 kop grošů českých, za něž svým domem ručí Janův bratr Václav, jenž jej ve stejném roce v úřadě vystřídal. V roce 1589 Jan Švehla

³⁶⁶ SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 379, č. kn. 171, fol. A 39r.

³⁶⁷ Srov. H. JIREČEK, *Královské*, s. 55.

³⁶⁸ SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 369, č. kn. 161, sign. B 13, fol. 65r a 487v; též inv. č. 372, č. kn. 164, sign. B 14, fol. 258r.

³⁶⁹ Například chrudimští měšťané Bartoš Krupín, Lukeš Pekař a Matěj Bezpalec, srov. SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 78 a 86, č. k. 3.

nechal do kšaftu zapsat dluh 40 kop grošů míšeňských jemu povinných Burianem Kochánkem z Kochánku a 22 kop grošů míšeňských, které mu dlužil Samuel Franc z Liblic. Zajímavé je, že Kochánkovi dluh v kšaftu odpustil.³⁷⁰ Samuel Franc ovšem nebyl jenom dlužníkem, nýbrž též věřitelem. Když Jan Činvic z Liblína, Jan Rybka a Jeroným Bobek, důchodní úředníci v Hradci Králové, kupovali městu Jirkovský dvůr se vším příslušenstvím od poručníků sirotků po Vítu Jirkovi za celkem 3 460 kop grošů míšeňských hotově zaplacených, umořil se ze získané částky dluh právě vůči Samuelu Francovi ve výši 70 kop grošů míšeňských (celkové dluhy váznoucí na dvoře dosáhly výše 505 kop grošů míšeňských).³⁷¹ V Kolíně se první úřadujícími zeměpanský rychtář Matouš Bakalář společně s Petrem Bzenským z Porubně, Pavlem Smolíkem, Janem Krčínem z Jelčan, Bernardem Vinopalníkem rozhodl přijmout v roce 1552 ručení za Marka Volejníka vůči Petru Veltrubskému z Veltrub do výše 50 kop grošů českých. Ještě téhož roku ručitelé museli dluhy uhradit, za což jim Marek Volejník postoupil svůj statek do doby vyplnění dluhu.³⁷²

Přítomnost ve vedení města přinášela sporadicky závazky asi poněkud nevídané, jež však museli jednotliví konšelé přijímat pro jejich společenskou a lokálněpolitickou závažnost. V roce 1567 společně s dalšími kolínskými měšťany Kašpar Šmidl z Eberku půjčoval 25 kop grošů českých císaři Maxmiliánovi II. Sumu si však mohl srazit na posudném, díky čemuž víme, že Šmidl patřil pravděpodobně mezi bohatší právovárečné měšťany.³⁷³ Dlouholetý primátor v Kolíně Jan Pacheus z Rájova, jehož radní písař několikrát označil jako muže vysoce učeného, v roce 1590 dosáhl pasírování dluhu za dříví ve výši 2,5 kopy grošů českých vůči obci, protože během svého působení v konšelském sboru několikrát hostil hofrychtěře, spotřeboval své dříví a obci stále v mnohých věcech posluhuje. Jako další doklad jeho provázanosti s městskými představiteli a svého druhu také doklad skutečného „trpění s obcí“ lze prezentovat vyslání poslů na vlastní náklad mezi přátele za účelem shromáždování peněz pro pohořelé kolínské sousedy.³⁷⁴

³⁷⁰ SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 367, č. kn. 159, sign. B 1, fol. 146v; 151v; 266v.

³⁷¹ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 336, č. kn. 47, fol. A 17v-18r.

³⁷² SOkA Kolín, AM Kolín, sign. A 5 (nezpracováno), fol. 155r. V roce 1554 museli věřitelé přistoupit na další prodloužení splátek.

³⁷³ SOkA Kolín, AM Kolín, sign. C 1 (nezpracováno), fol. 42r-v. Vedle něj se uvolili přispět Jiřík Sak z Bohuňovic 50 kopami, písař Jan Vodička 25 kopami, Jiřík Karthák 25 kopami, Jan Miláček 40 kopami.

³⁷⁴ SOkA Kolín, AM Kolín, sign. E 24 (nezpracováno), fol. 56v.

3.2 Poručnictví, kšafy a odkazy

Snad díky zámožnosti se s osobami budoucích královských rychtářů setkáváme jako s poručníky sirotků po některém ze spoluměšťanů. Jejich bohatství dávalo záruky, že se o děti postarají. Otevřeně o tom ostatně v roce 1536 hovoří královéhradecká pamětní kniha s tím, že poručníky mají být buď krevní příbuzní, nebo alespoň muži dobří a zachovalí, aby sirotci netrpěli a nehynul jejich statek, přičemž takoví lidé nemohou odmítnout.³⁷⁵ V podstatě tím královéhradecký zápis opakuje závěry zemského zřízení, a tak mu lze přisoudit obecnější platnost. Nemožnost odmítnout poručnictví sice poněkud snižuje váhu následujících řádek, přesto nelze poručnictví jako jeden z důkazů vážnosti daného jedince ve městě podcenit, jelikož vedlo k dlouhodobým svazkům a závazkům a zároveň svědčilo o přátelských či příbuzenských vztazích mezi zůstavitelem a poručníkem. I tak se nicméně vyplatilo mít „šťastnou ruku“, ačkoliv poručníky mohl určit i soud. Poručnickovým úkolem bylo hájit spravedlnost svěřenců různými cestami, což někdy vedlo až k rozepřím. V Českém Brodě se proti úřadujícímu královskému rychtáři Petrovi Sladovnickovi postavil v roce 1597 Václav Hyls z Goltperku, jeden ze Sladovnickových nástupců, jménem jím opatrovaných sirotků a jeho argumenty uznaly apelace.³⁷⁶ Ezechielovi Sušickému v Čáslavi se výběr poručníků taky zdařil, protože závazky jeho dětí hradili Blažej Soběslavský a Jiřík Přibyslavský až do roku 1606, a to zpravidla po 12,5 kopách grošů českých ročně bez jakýchkoliv námitek a zpoždění.³⁷⁷

Ve věnných městech byla situace stejná. V roce 1577 zmocnila své ujce Matěje Čížka, toho času primátora Dvora Králové nad Labem, a Jana Sokola k vyupominání 60 kop grošů míšeňských Anna Perníkářová i za svého bratra Jana. Oběma poručníkům se skutečně získat alespoň polovinu dlužné částky na Pavlu Matouškovi a Janu Ječkovi povedlo.³⁷⁸ O sedm let později Matěj Čížek společně s primasem Václavem Ješkem vystupují jako kšaftem ustanovení poručníci sirotků po Janu Řepovi.³⁷⁹ Roku 1587 královský rychtář Matěj Čížek, primas Václav Ješek a další dožadání ubrmani usmiřovali hádku o pozůstalost po Matějovi Kocínovi, školním správci v Novém Bydžově. Poměrně běžný spor se jeví v jiném světle, zmíníme-li jména některých nápadníků. Najdeme mezi nimi Martu Kotoulovou, jejímž jménem vystupují Václav Kotoul a Jan Jirklice z Hradce Králové, na opačné straně kromě

³⁷⁵ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 307, č. kn. 18, fol. 12r.

³⁷⁶ NA v Praze, SM, inv. č. 228, č. k. 155, sign. B 46/12, svazek II.

³⁷⁷ SOkA Kutná Hora, AM Čáslav, č. kn. 98, fol. K 17v-K18r.

³⁷⁸ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 24, č. kn. 14, fol. 282v.

³⁷⁹ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 68, č. kn. 24, fol. 38r.

jmen Kateřiny Kozové, Lidmily Broučkové, Doroty Kolesové figuruje též Pavel Trubač. Proti sobě stanuli členové dvou z nejvlivnějších rodin Dvora Králové a Jaroměře. Úkol ubrmanů nebyl jednoduchý.³⁸⁰ O Ješkově důvěryhodnosti svědčí také případ z roku 1595, kdy vydal Voršile, manželce kněze Jakuba Zejdle, 60 kop grošů míšeňských, „peněz hotových na tolařích dobrých kurfirštskejch“, a dále listy od Markéty z Lobkovic, Albrechta Pětipeského z Chyš, Viléma Voka z Valdštejna, které měl v úschově. Z odvedení všech těchto dokumentů a peněz Ješka paní Voršila kvitovala v přítomnosti Jana Radeckého z Radče, Petra Kappely z Elbinku, Jana Kapelly, rychtáře z Olešnice, Martina Cikána z Čermné.³⁸¹ V roce 1605 se stal aktérem sporu o majetek po Petrovi Kotoulovi. Ve Dvoře Králové nad Labem se k projednání celé záležitosti sešli v domě purkmistra Čížka Vladislav Rychnovský z Rychnova, jaroměřský královský rychtář Prokůpek, Mikuláš Chudek a společně s dalšími se jim podařilo uzavřít dohodu mezi královským rychtářem ve Dvoře Králové Václavem Ješkem, poručníkem nařízeným apelačním soudem a zároveň dědečkem sirotků, a babičkou dětí z druhé strany Annou Kotoulovou o rozdělení majetku po zesnulém Petrovi. Kauza je také dalším dokladem propletence rodinných a ekonomických vazeb, problémů a nároků mezi zúčastněnými.³⁸² Stačí připomenout, že jeden z Kotoulů byl písařem soudu purkrabství kraje hradeckého a Štěpán Kotoul byl královéhradeckým primátorem, aby se již tak komplikované vztahy doplnily o další rovinu. Pro úplnost dodejme, že v tomto případě dědeček za svá vnoučata na dluhy po otci okamžitě položil 168 kop grošů míšeňských a zbytek z 300 kop splácel po 24 kopách ročně ještě jeho dědic v roce 1619. Zato babička Anna Kotoulová, provdaná znovu za jaroměřského konšela Laurina Zástěru, vnoučatům odpustila z celé sumy sotva 48 kop míšeňských grošů.

Se jménem vlivného Laurina Zástěry z Jaroměře se setkáváme znovu roku 1594. Byl jedním z poručníků Magdaleny Zástěrové společně s rychtářem Jeho Milosti Václavem Bystřickým ze Studnic.³⁸³ O čtyři léta později Václav Prokůpek, tehdejší jaroměřský královský rychtář, společně s primátorem Janem Bubenským a radním písařem v Nymburce Samuelem Píseckým řešili problémy související s kšaftem zesnulého Jeremiáše Píseckého jakožto poručníci sirotků po zůstaviteli a ve stejné úloze se uvádějí ještě v roce 1609.³⁸⁴ Počátkem 17. století Václav Prokůpek působil ještě jako poručník Jana Střezoměřického,

³⁸⁰ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 68, č. kn. 58, fol. 60r-61r.

³⁸¹ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 68, č. kn. 58, fol. 105r-106r.

³⁸² SOkA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 3, č. kn. 1, fol. A 2-3r.

³⁸³ SOkA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 18, č. kn. 16, fol. A 12r.

³⁸⁴ SOkA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 3, č. kn. 1, fol. A 43r ; D 57r.

jemuž společně s Petrem Tichým koupil masný krám za 100 kop grošů míšeňských.³⁸⁵ Ačkoliv byli poručníky sirotků po Martinu Širůčkovi jmenováni Jan Cikán, Jan Burda a Pavel Slepíčka se souhlasem města, potvrzuje tato skutečnost jistou míru důvěry, kterou vůči nim sousedé chovali. Dům sirotkům sice prodali za 300 kop míšeňských Jakubu Špaurovi, avšak jenom proto, že se za něj vdova znovu provdala. Případů poručnictví bychom našli ještě více.³⁸⁶ Jan Cikán se byl schopen beze sporů dohodnout v roce 1617 také s vlastními pastorky, syny z prvního manželství choti Kateřiny, Jiříkem, Jakubem a Pavlem Glazarovými. Ti mu v rámci narovnání postoupili louku v hodnotě 1000 kop grošů míšeňských, role a obilí. Otčím se v jejich prospěch naopak vzdal nároků na Chválkovský statek. Dohodu obě strany uzavřely v přítomnosti radních Matěje Obrmana a Laurina Chudka, dále Tomáše Vodňanského, radního písaře Jana Pacovského, královédvorského královského rychtáře Martina Cikána z Čermné, příbuzného jaroměřského Jana Cikána, a dále Jana Horského ze Dvora Králové nad Labem.³⁸⁷ V Chrudimi se stali poručníky například Valentin Březovský nebo Burian Kochánek. Počínali si přitom úspěšně, neboť o následných sporech nevíme.³⁸⁸ V Poličce, nejmenším z královských věnných měst, působil jako poručník sirotků po zámožném a řadu let v radách působícím měšťanu Adamu Tobíkovi purkmistr a časem královský rychtář Kašpar Sedláček.³⁸⁹ V největším věnném městě vystupuje jako poručník, respektive jako otčím, například radní písař, později purkmistr a královský rychtář Jan Albus Klatovský. Pastorkovi Janu, synu Šimona Ševce, dokonce prodal svůj dům.³⁹⁰ Mistr Jan Hubecius z Libé hory, poslední předbělohorský a zároveň první pobělohorský královský rychtář, byl poručníkem Václava Resyngara a jako takový skládal v roce koncem října 1620 účty.³⁹¹

Dalším dokladem provázanosti budoucího nebo už bývalého reprezentanta císařského majestátu s komunitou jsou kšafy. Ať už jde o odhalené přátelské, příbuzenské nebo ekonomické vztahy, dotyčná osoba zůstávala před a během svého působení ve funkci především měšťanem daného města. Bohužel se kšafy ne vždy dochovaly, a tak i v tomto případě nezbyvá než využít dostupné prameny a sekundární literaturu pro jednotlivá města. Následující odstavce však nemají být souhrnným pojednáním o kšaftech, jako spíše o jejich zajímavých aspektech, které umožňují nahlédnout do soukromí, majetkového zázemí a vztahů

³⁸⁵ SOKA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 18, č. kn. 16, fol. B 99r.

³⁸⁶ SOKA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 17, č. kn. 15, dol. B 23r; B 5r; AM Jaroměř, inv. č. 19, č. kn. 17, fol. A 22r (po knězi Janu Olomouckém).

³⁸⁷ SOKA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 3, č. kn. 1, fol. E 12r; AM Jaroměř, inv. č. 18, č. kn. 16, fol. D 43r (o osm let dříve matka nejstaršímu z nich postoupila masný krám bez protestů Cikána).

³⁸⁸ SOKA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 373, č. kn. 165, sign. A 1, fol. 38v a 39r; též AM Chrudim, inv. č. 368, č. kn. 160, sign. B 9, fol. 71v a 84v.

³⁸⁹ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, AM Polička II, č. kn. 238, sign. F1, fol. 285r.

³⁹⁰ SOKA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 335, č. kn. 46, fol. I 3r.

³⁹¹ SOKA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 430, č. kn. 141, fol. A 27v.

zeměpánových zástupců. Českobrodský královský rychtář Jan Vilím ze Šonova sepsal v roce 1574 kšaft, jímž odkázal svůj majetek sestávající z domu, klenotů, hotovosti, polností, štěpnice, chmelnice, zahrady a dvora na předměstí manželce Dorotě, dceři řezníka Václava Podkostelského. Další klauzule jsou zajímavější a svědčí kromě jiného o schopnostech, hospodářské síle a kontaktech Jana Vilíma. Různí lidé mu dlužili téměř 1700 kop grošů míšeňských. Ke škole odkázal 90 záhonů a dvě role, které měli spravovat farští úředníci. Žáci za toto přilepšení (jiná věc je, zda se na ně dostalo) zpívali na svátek Umučení v poledne českou antifonu. Dohledem nad plněním byli pověřeni radní, kteří spravovali rovněž 70 kop míšeňských určených k rozpůjčování mezi chudinu a dalších 94 kop odkázaných ve prospěch českobrodských cechů. Patříčná hotovost ve výši několika set kop grošů byla v jeho sklípku. Svému poddanému Matoušovi dále odkázal 30 záhonů a 5 kop míšeňských za věrnost, Jiříku Ševcovi ze dvora odpustil dluhy. Chtěl odkázat 5 kop také radnímu písaři za jeho služby. Ten to musel odmítnout, a tak odpustil alespoň dluh jeho manželce. Strýci Janu Řezníkovi, synovcům Václavovi a Jiříkovi, neteřím Anně v Kolíně, Kateřině v Hostivicích a Anně ve Žďáře odkázal po 300 kopách míšeňských grošů, k záduší za zesnulou manželku 10 kop. O ochranu druhé ženy a sestry požádal přítele Ondřeje Balbína z Vorličné a Duchoslava Křečka. Povšimněme si několika momentů. Především písař odmítl přijmout dar, neboť to bylo v rozporu s právem (kšaft by se stal přijetím odkazu zmatečným a neplatným). Nicméně zmínka o službách napovídá, že radní písař zastával zároveň pozici písaře královského rychtáře. Vazba na radní osoby je v tomto případě neoddiskutovatelná a porovnáme-li rukopisy různých suplik podepsaných jménem města s úřední korespondencí královských rychtářů, dojdeme snadno k závěru, že tento druh „služeb“ byl naprosto běžný. Sepisování různých hlášení, obsahujících citlivé informace třeba právě o konšelech, osobou, která byla „městským zaměstnancem“, problém nepředstavovalo. Písařův závazek mlčenlivosti zaručeně všechno utajit nedokázal, české komoře to však podivné zjevně nepřišlo. Údajně nepopulární dohlížitel na dění ve městě, vůči němuž by radní a měšťané měli zachovávat chladnou zdrženlivost a s nimiž by on měl mít neustálé spory, odkazuje peníze ve prospěch chudých, na školu, cechům. V okamžiku odchodu ze světa u Jana Vilíma převážila identita měšťana trpícího s městem. Ačkoliv lze bagatelizovat jeho odkazy jako jistou formu společenské povinnosti, nic jej k nim nenutilo. Další příklady z věnných měst pak prokáží, že v těchto dobročinných aktivitách byl Jan Vilím ze Šonova dokonce spíše zdrženlivý. Ve svém kšaftu nicméně zesnulý zapomněl na jednu z částí svého rozsáhlého majetku, již byla krčma v Březanech. Po smrti Jana Vilíma pověřila česká komora hejtmana přerovského panství Jana Lichtvice z Lichtvic a nového královského rychtáře Matěje Brodského z Větčina

inventarizací. Konstatovali, že v tolarech měl přes 750 kop grošů českých (asi 1500 kop míšeňských), dále 300 uherských zlatých, dva dvoudukáty a koruny. Podle specifikace inventarizační komise byli dlužníky Viktorin Škopek z Eleyntperku, Václav Blanický z Blanice a v Hříbech, Bohuslav Dlask Vchynský ze Vchynic, Marek z Bítova (povinni částkami v rozmezí 30 až 50 kop grošů českých) a další neurozenci. Příznačný byl osud nekšaftované krčmy, v níž se uvázal právě Vilímův nástupce v úřadu Matěj Brodský.³⁹² Přehled dlužníků svědčí o tom, že zesnulý byl osobou nejen zámožnou, ale také disponující kontakty mezi vyšším stavem.

Když se v Českém Brodě rozhodl o rok dříve (1573) Jan Košťál sepsat kšaft, musel především smířit svého bratra a budoucího královského rychtáře a držitele březanské krčmy Matěje Brodského s manželkou, protože ta se domnívala, že mu dává proti její vůli peníze. Celkem šlo o 262 kop grošů míšeňských, které však bratrovi odpustil. I tak Matěj Brodský kšaft napadl. Šlo mu o další majetek v podobě statků, domu, dvoru, luk, rolí, zahrady, hotovosti, klenotů a povinných dluhů odkázaných manželce. Přítomnost královského rychtáře Jana Vilíma ze Šonova, primátora Ondřeje Balbína z Vorličné, radního písaře Jana Vlašimského během sepisování kšaftu a jejich role poručníků odkazu mnoho nezmohla. Prostředkovat dohodu mezi nápadníky nakonec museli samotný podkomoří Burian Trčka z Lípy, hofrychtář Václav Valkoun z Adlaru a podkomořský písař Jan Šotnovský ze Závěřic. Matěj Brodský tím získal ještě role v hodnotě 400 kop grošů míšeňských, z nichž uhradil vdově 300 kop míšeňských (zřejmě díky prostředkování Ondřeje Balbína a rychtáře Jana Vilíma mu zbytek odpustila).³⁹³ Sama si ale část majetku po manželovi ponechala, a tak došlo o několik let později k dalšímu sporu. V roce 1579 však Dorota Košťálová zemřela a pozůstalost si nárokoval Matěj Brodský. Komora vyřešením celé kauzy pověřila královského rychtáře z Kolína Kašpara Šmidla. Nebylo to sice úplně neobvyklé, ale běžné také ne. Šmidl se snažil prokázat Brodskému a dalším nápadníkům, že okamžikem postoupení statku Dorotě přešel do jejího rodu a že s ní Brodský krevní přítel nebyl. Jeho bratr sice kšaftoval svůj statek po Dorotě někomu z krevních přátel, nicméně Brodský kšaft u práva napadl a nepřijal. O možnost dědictví se tedy před lety sám připravil. Kašpar Šmidl tuto při vyhrál.³⁹⁴ V roce 1590 se už dohadovali příbuzní po majetek náležející kdysi právě Brodskému, přičemž mezi prostředníky nalezneme primátora Melichara Daníka z Vostrova a Kočice, budoucí královské rychtáře Petra Sladovníka (tehdy purkmistra), Václava Hylsa a dále Jana Zbyňka z Letošic,

³⁹² NA v Praze, SM, inv. č. 228, č. k. 155, sign. B 46/12, svazek II (kšaft).

³⁹³ SOkA Kolín, AM Český Brod, sign. III. 2, fol. 120r.

³⁹⁴ Srov. NA v Praze, SM, inv. č. 228, č. k. 155, sign. B 46/12, svazek I.

Šimona Mělnického, Cypriána Jehňátka a písaře radního Adama Aglasina. Ve většině případů šlo o osoby, jež měly se zůstavitelem přátelské vztahy, zároveň patřili mezi nejvlivnější jedince v Českém Brodě. Statek si rozdělily dcery zesnulého se synem Janem Brodským, jenž musel vydat pět kop grošů míšeňských a šest liber vosku sladovnickému cechu, deset kop literátům, proti čemuž získal několik drobnějších odkazů (povinné dluhy, koflíky aj.). Stejně částky sladovníkům a dalších 10 kop grošů míšeňských literátům musely pozůstalé odvést rovněž.³⁹⁵ O další povinnosti vyplývající z kšaftu se podělily.

Kouřimský královský rychtář Jan Lán z Varvažova se v roce 1594 snažil vyhnout sporům mezi potomky, a tak přesně rozdělil své louky, rybníky, polnosti, štěpnici a stodolu, majetek patrně zděděný po prvním královském rychtáři v Kouřimi Ondřeji Nyklovi, společně s dalšími nemovitostmi mezi syna Jakuba a dceru Alžbětu, provdanou za rytíře Jiříka Kosteláka z Břehu. Jeho snaha předejít sporům mezi dětmi jej přiměla dobročinnost oželet.³⁹⁶ Kolínský královský rychtář Mikuláš Aletýn odkázal synu Adamovi veškerý majetek kromě manželčina věna, zároveň se přiznal ke dluhům vůči sirotkům Žemličkovým ve výši 100 kop grošů (patrně jim dělal poručníka), podal přehled peněz jemu povinných za pivo a dále seznam dlužníků. Bratru Jiříkovi odkázal 15 kop českých grošů, spravedlnost po otci, k čemuž nabádal také dalšího bratra Ondřeje, choti šaty po předchozí manželce a část obilí. Kšaft byl schválen bez odporu. Zdaleka nejzajímavější je však pasáž věnovaná úřednímu působení v roli kolínského královského rychtáře. Ve svém kšaftu totiž výslovně uvádí, že během působení v úřadu nespadla na císaře kromě jediné žádná odúmrť a pokuta. Z té jediné zbývá odvést 5 kop 21 grošů českých. Zdá se, že se pokoušel uchránit své dědice před dotěrnou pozorností komory, která dokázala být v hájení nároků vůči pozůstalým po výběřcích posudného, ungeltu nebo po samotných královských rychtářích velice neodbytná.³⁹⁷ Velmi skoupý byl ve svém kšaftu také Jan Pacheus z Rájova, nástupce Aletýna v letech 1586-1621 (s výjimkou návratu do pozice primátora v letech 1619-1620). Veškerý majetek odkázal manželce Anně z Lampachu a jediné žijící vnučce Kačence. Z několika manželství se mužského dědice nedočkal. Opět se pokoušel především o zajištění své rodiny, úřední resty kšaftem neřeší. Prosí-li purkmistra a radu o laskavost, nejspíše nebyly vzájemné vztahy vůbec špatné. Lze se ale tázat, proč neodkazoval nic ke škole, k záduší, literátům. Na vině bude spíše než počínající válka požár z roku 1617, který jeho majetky značně poškodil, a tak na další odkazy jednoduše nezbývalo. Jménem oné vnučky Kačenky se ozval proti kšaftu manžel

³⁹⁵ SOkA Kolín, AM Český Brod, Kniha kšaftů 1582-1656 (neinventarizováno, nezpracováno, ze soukromého vlastnictví), fol. D 15r.

³⁹⁶ SOkA Kolín, AM Kouřim, inv. č. 184, č. kn. 179, pag. 174.

³⁹⁷ SOkA Kolín, AM Kolín, sign. B 2 (nezpracováno), fol. 13r; též AM Kolín, sign. XIX. 11 (inventář statku).

zesnulé Doroty, dcery Jana Pachea, Šimon Večan. Nakonec se o rozdělení majetku s Annou z Lampachu dohodl 6. září 1622 prostředkováním purkmistra Šimona Šilhana z Choustníka, Daniela Hyttycha, Václava Peristeria, Petra Ronovského, Jana Příbramského a Jakuba Večana. K oběma stranám se za smírné řešení přimlouval samotný hejtman kolínského císařského panství Pavel svobodný pán Michna z Vacínova.³⁹⁸ Zásah barona Michny byl zřejmě motivován jednak původem Anny z Lampachu z rytířského rodu a mimořádným postavením zesnulého mezi kolínskými měšťany po bezmála půl století, z čehož na úřad královského rychtáře připadlo asi 35 let.

Kšaft Jana Fuky, královského rychtáře v Čáslavi, z roku 1583 také o jeho bohatství a postavení příliš nesvědčí. Ponechal manželku Lidmilu při společném zadání statků. Drobnější odkazy svědčí příbuzným, čeládce, největší část včetně pohledávek za sousedy získal bratr. O provázanosti s radními svědčí drobná noticka o odkazu ve prospěch strýně Anně, manželky úřadujícího městského rychtáře Melichara Zátureckého. Narážíme nicméně na zajímavou klauzuli, v níž zůstavitel odkazuje výběřcímu posudného v kraji čáslavském Janu Giglingarovi z Kneyselštejna roli k odvedení tomu, komu náleží. Jde o zajímavou a dnes už nerozluštitelnou formulaci, svědčící o vzájemné důvěře mezi oběma muži.³⁹⁹ O osm let mladší kšaft Silvestra Jánského z Čáslavi svědčí pouze rodinným příslušníkům, kteří se mezi sebou měli porovnat. Není divu, protože Jánský zanechal hned pět synů ze dvou manželství, z nichž tři už byli dospělí. Dům v Horské ulici prodal synu Mikulášovi za 178 kop grošů českých, z nichž mají získat své podíly Jiřík a Jan. Dům, v němž žil Jánský sám, dědila druhá žena Eva a synové Šimon a Pavel.⁴⁰⁰ Bernard Polický (či Poličský) odkázal v roce 1586 ženě Dorotě veškerý majetek i s dvorem v Drobovicích, avšak vymínil si svobodný odkaz 60 kop grošů českých. Z nich část získali příbuzní v jihočeských Vodňanech z rodiny Žabků, dále ze Svojanova a z Košumberka. Odkázal tři kopy grošů a tolar k záduší limberskému u Poličky, k čáslavskému kostelu sv. Petra a Pavla odkázal 10 kop grošů českých a „školastikům“ po dvou kopách. Hodná pozornost je ale věta o Matěji Svachovi. V době, kdy byl tento měšťan purkmistrem, slíbil zesnulému, že jakýsi dluh připojí k obecním, „*aby neměl péči*“. Opět není jasné, co tím Polický myslel. Měl ale se zástupci města korektní vztahy založené na vzájemné důvěře. Zda ji však Svach nezklamal, je již záležitost odlišná. Kšaft však prošel bez jakýchkoliv námitek.⁴⁰¹ Odkaz příbuzným v jižních Čechách a kolem Poličky nutí k zamyšlení nad rozsahem příbuzenských vazeb a jejich síle. Ve vztahu k příbuzným kolem

³⁹⁸ SOkA Kolín, AM Kolín, sign. B 2 (nezpracováno), fol. 196v-197v

³⁹⁹ SOkA Kutná Hora, AM Čáslav, č. kn. 151, fol. C 11r-C13r.

⁴⁰⁰ SOkA Kutná Hora, AM Čáslav, č. kn. 151, fol. A 1r-A3r.

⁴⁰¹ SOkA Kutná Hora, AM Čáslav, č. kn. 151, fol. D 17r-D 18v.

Poličky jej nic nenutilo k odkazu, což platí dvojnásob pro tamější záduší. Přesto se rozhodl na ně pamatovat. Nápadně tím připomíná chování Daniela Polického, jenž se stal radním písařem v Chrudimi a udržoval intenzivní styky s rodným městem po řadu let.⁴⁰² Kšaft Jiříka Přibyslavského, jenž se stal královským rychtářem v Čáslavi roku 1593 za poněkud rozporuplných okolností a po několika letech z něj odstoupil, svědčí ve prospěch manželky a dětí.⁴⁰³ Příklady z Čáslavi a Kolína dokazují pravý opak toho, co učinil v Českém Brodě Jan Vilím ze Šonova. Většina z nich na dobročinné účely nepamatuje nebo pamatuje velmi skoupě. Prezentované příklady poněkud „skoupých“ zůstavitelů však nedokazují jejich chudobu či napjaté vztahy s radními, ale spíše míru identifikace se s městem. Jinými slovy, odkazy královského rychtáře ve prospěch záduší, školy či literátů nebyly samozřejmé a stálo za nimi něco, co dnes nelze přesně určit. Zároveň potvrzují značnou provázanost zeměpánova zástupce s konšely, obecními staršími a dalšími obyvateli měst.

Stejným způsobem by bylo lze charakterizovat situaci v královských věnných městech. V Jaroměři dokládají události následující po smrti Jiříka Hubky, jinak Bakaláře, že byl otcem nejen radního písaře v Kolíně Adama Hubky, nýbrž také Kateřiny Cikánové. Ta společně se svým manželem přijala z otcovského dědictví oceněného na 1500 kop grošů míšeňských 525 kop grošů míšeňských. Volba životní partnerky Janem Cikánem zřejmě nebyla náhodná a jako většina královských rychtářů „sáhl“ po dceři jednoho z představitelů městské správy a navíc z bohaté rodiny majitelů mlýna a dvou dvorců, domu a luk.⁴⁰⁴ Kateřina Hubková si zase vzala jednoho z nejbohatších měšťanů, jehož majetek v okamžiku smrti roku 1620 činil přibližně 2170 kop míšeňských grošů, byť byl navýšen jednak jejím věnem a dědictvím po otci. Dcera se provdala za konšela z vlivného rodu Matyáše Zástěru.⁴⁰⁵ Ve Dvoře Králové nad Labem roku 1610 kšaftoval úřadující královský rychtář Václav Ješek. Ponecháme-li stranou fakt, že bych tehdy purkmistrem jeho zeť Samuel Žďárský, řešil ve svém kšaftu také svou úřední povinnost jako Mikuláš Aletýn v Kolíně: „*Za tím, co se dotýče povinnosti mé od Jeho Milosti Císařské mně svěřené, totiž vybírání a odvozování posudného, ungeltu, nic méně odúmrti, rug a pokut, kteréž jsou tak na J[eho] M[ilosti] C[ísařské] zde v tomto městě Dvoru připadly, z toho ze všeho každého roku jsem vždyckny pořádný počty činil a od sebe odvozoval a nic jsem za sebou nezadržoval a až posavad nic za mnou nepozůstává.*“ Tato poznámka byla vedle snahy o obranu zájmů pozůstalých snad motivována také osobní ctí Ješkovou. Statky zanechané jím se rozkládaly v Hradci Králové (získal je po

⁴⁰² Srov. D. Novotný, *Chrudimský*, s. 145-160.

⁴⁰³ SOkA Kutná Hora, AM Čáslav, č. kn. 151, fol. G 13r.

⁴⁰⁴ SOkA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 15, č. kn. 13, fol. O 6r; AM Jaroměř, inv. č. 21, č. kn. 19, fol. B 5r.

⁴⁰⁵ SOkA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 21, č. kn. 19, fol. B 8v-9r.

rodičích) a Dvoře Králové nad Labem (po ženě Regině Pevné). Louku koupenou od Doroty Gloziřky a Jakuba Dluhošky odkázal ke škole na vychování žakovstva a chudých sirotků domácích a přespolních. Jakožto nařízený poručník nad vnoučaty Václavem a Kateřinou Kotoulovým jim odkazuje to, čím je jim povinný, především svršky, cínové nádoby a šaty. Po matce Anně mají dědit louku a další dvě jím přikoupené. Vnoučatům kšaftem oznamuje, že obhajoba sirotčího statku ho stála mnoho set kop grošů. Odkazuje jim tuto částku, aby se už na nic nepotahovali. Pokud to nedodrží, ostatní dědicové po nich mohou požadovat vyplacení příslušných nákladů. Mlýn koupený od obce rozdělil mezi dceru a vnoučata a zároveň zdůraznil, že na něj má předkupní právo město. Dětem sestry Doroty Žerotínské odkazuje purkrechtní peníze na domě Jana Kavky v Hradci Králové. Svě dceři (z druhého manželství?) odkázal dům s příslušenstvím, zahradu, svršky, prádlo, dobytek, 30 uherských zlatých, stříbrné lžice a 500 kop grošů míšeňských, manželce Voršile dva dvory s příslušenstvím, štěpnici, les, louky, masný krám, klenoty. „*A jakož jsem půjčil na dvanácte lžic stříbrných a záponu panu p. Vladislavovi Rychnovskému, deset tolarů širokých, bude-li je chtíti vzít, bude povinen manželce mé ty toлары zase oplatiti a jináče nic.*“ Půjčka panu Rychnovskému naznačuje šíři vztahů mezi Ješkem a okolím. Půjčil-li si u královského rychtáře šlechtic, je pravděpodobně, že kontakty mezi nimi byly častější. Vdova Voršila se po smrti manžela znovu provdala za Jana ml. Hartmana z Hartnštejna, avšak její další muž je vzpomínán jako mrtvý už v roce 1616.⁴⁰⁶

S nejrozsáhlejším odkazem ve prospěch města, respektive komunity, se setkáváme v Hradci Králové. Zde na základě mocného listu od krále Ferdinanda I. dostal roku 1549 právo odkázat majetek komukoliv (s výjimkou duchovních osob) Jindřich Nejedlý z Vysoké. Nejedlý byl zřejmě nejbohatším královským rychtářem, který ve věnných městech kdy působil, což je naprosto zřejmé z jeho kšaftu z roku 1562. Po otci Václavovi vlastnil ves Želí, ves Libčany, ves Vozdnici koupenou od bratří z Pernštejna v roce 1549, dále městečko Stračov koupené od Dobce Vranovského z Doubravice roku 1553, vsi Praskačka, Sedlec, Chrastnice, Urbanice koupené od obce města Hradce Králové. Úvodem kšaftu zdůrazňuje, že se s bratry a jejich dědici a dalšími příbuznými již předem vyrovnal, a tak tito nemají nároky na jeho majetky. Veškerý majetek až na výjimky odkazuje choti Anně, po ní bratru Petrovi Nejedlému a jeho potomkům.⁴⁰⁷ „*Než co se dotýče vsi Chrastnice, tomu chci, aby Petr Nejedlý, bratr muoj, dědicové a budoucí jeho i všickni držitelé též vsi na časy věčné, všecken ourok polouletní svatojiřský z též vsi, což týž lidé platí, kteréhož jest půlvosmý kopy, dvadeci*

⁴⁰⁶ Kšaft srov. SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 70, č. kn. 60, fol. 74v-77r.

⁴⁰⁷ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 68, č. k. 35.

grošuoov, šest peněz vše míšenských povinni byli na víno k službám božím do města Hradce nad Labem, totiž k kostelu sv. Ducha tu v městě puolpátý kopy, dvadcti grošuoov, šest peněz míšenských vydávati a k svatému Antonínu na předměstí puoldruhý kopy míš, a tak aby takové peníze na žádné jiné potřeby než na samý víno k službám božím jinam vydávány a obracovány nebyly.“ Pokud však nebudou purkmistr s radou schopni zajistit, aby odkaz skutečně doputoval tak, kam má, ztrácí tato klauzule platnost. Nadto ještě nařídil odevzdávání svatohavelského úroku na sukna pro chudé. Jakožto „*milovník žákovstva a mládencuoov, kteříž se dobrým mravuom a umění liternímu učí*“ odkazuje purkmistru a radě města na školu 150 kop grošů českých, které má vyplácet po třetinách jeho bratr Petr v okamžiku. Z této částky budou povinni purkmistr a konšelé koupit masný krám, najmout jej a pak z něho odvádět chudým žákům každý týden maso za 7,5 kopy českých grošů. Za dalších odkázaných 50 kop českých nařizuje koupit louku na vydržování učitele. Dohlížet na dodržování podmínek bude Petr Nejedlý z Vysoké, jemuž také přísluší právo okamžitě veškerý majetek převzít, pokud nedojdou podmínky naplnění. Po splnění předchozích povinností nařizuje vyplatit opět na tři termíny dalších 150 kop grošů českých podkomořímu Oldřichu Dubanskému z Duban. Nejedlý neuvádí, z jakého důvodu odkazuje tuto sumu Dubanskému, avšak z jiných zdrojů víme, že na místě města s podkomořím vyjednával o půjčce Hradeckým podkomořím poskytnuté. Navíc Dubanský nejspíše právě Nejedlého vybral pro úřad královského rychtáře po smrti Jakuba Kadrmana a do úřadu jej (soudě dle případu z jiných věnných měst ze stejné doby) také uvedl. Mezi oběma muži byly zjevně vztahy velmi úzké. Martinu Cejpmu z Peclínovce, primátorovi města Hradce Králové, odkazuje 25 kop grošů českých a dalších 50 kop jeho ženě, která je vnučkou Nejedlého manželky. Strýci Tobiášovi Nejedlému z Vysoké odkazuje také 25 kop grošů. V případě vesnic Praskačky, Sedlce, Chrastnice a Urbanic vyhrazuje na bratru Petrovi předkupní právo purkmistru a radě města Hradce Králové.

Příbuznost s nejvlivnějším předbělohorským primátorem Cejpmem Nejedlý v kšaftu zdůrazňuje. Také v případě Hradce Králové tedy neměl královský rychtář úzký vztah pouze k městu, nýbrž zároveň k jeho nejvyšším představitelům. Je dosti pravděpodobné, že chtěl nechtěl musel tuto skutečnost respektovat rovněž ve svém rozhodování a počínání jakožto královský rychtář. Prodej vesnic, navrácených městu po konfiskaci v roce 1547, byl motivován nedostatkem peněz na obecní potřeby a obě strany se zjevně dohodly na vzájemně výhodném obchodu. Město získalo jistotu, že nad vesnicemi neztratí úplnou kontrolu a v budoucnu je bude moci odkoupit, Nejedlý zase využil situace a výhodně vše získal. Díky zvolenému postupu klesala pravděpodobnost sporu mezi městem a vlastníkem nedalekých vsí,

jež například v Chrudimi zaměstnávaly obě strany a navíc komoru.⁴⁰⁸ Královský rychtář Nejedlý tedy sice formálně hájil zájmy panovníka, zároveň však města a samozřejmě ty svoje. Kšaft dosvědčili vladykové Jiřík Vobědovský ze Štěpánova, Diviš Bořek Boharyňský z Hrádku a Jiřík Dejmek z Troptína.⁴⁰⁹ Kšaft byl naplněn a Petr Nejedlý z Vysoké na základě bratrova přání začal odvádět veškeré odkázané sumy. Nejedlého kšaft z 21. března 1617 nezůstává jediným důkazem úzkých vztahů královského rychtáře k městu, v něm působícím institucím a zároveň poněkud přehnaného tvrzení o královských rychtářích jako nepřátelích představitelů obce a měšťanů. O několik desítek let poskytla rodina Jana Roubala Žateckého, královského rychtáře v Hradci v letech 1590-1617. Dcera Kateřina Altmanová získala po otci dům v hodnotě 2 500 kop grošů míšeňských se vším příslušenstvím, z čehož si směla porazit celkem 700 kop grošů věna a podílu na dědictví po matce a dalších 600 kop, zbylých 600 kop byla povinna odvést dalším Roubalovým synům Jindřichovi a Václavovi. Další dům v hodnotě 1600 kop míšeňských odkázal Roubal svým třem dětem s povinností vzájemného vyplacení. Manželce Ester, sestře Adama Svobody, dal zapsat práva na dům po matce a zároveň nařídil dětem předat veškeré svršky v truhlách a kdekoliv jinde právě jí. K tomu jí poroučí dům se zahradou, 300 kop míšeňských věna a dalších 150 kop z lásky. O dalších 1 750 kop grošů míšeňských se mají sourozenci podělit tím způsobem, aby dcera dostala 350 kop grošů a zbylých 1 400 a purkrechní peníze na domech Kateřiny Kavkové a Jiříka Patíka ve výši necelých 160 kop si rozdělí synové. K záduší sv. Ducha odkázal 30 kop grošů, sv. Petra 5 kop, sv. Jakuba 5 kop a sv. Pavla na Cihelně 5 kop. Purkrechní peníze ve výši 200 kop grošů míšeňských na domě Matěje Tvarůžka odkazuje synům, dceři a ženě stejným dílem. O nádobí, klenoty je už podělil, cínové, měděné, mosazné nádoby, slady a dříví si mají rozdělit. Plátna, knihy, šaty ložní, pernaté, zbroj odkazuje synům. Zároveň Roubal v kšaftu konstatuje, že jakožto poručník dětí po někdejším královéhradeckém primátoru Václavu Jiskrovi ze Sobince nic nedluží. Ačkoliv se zdá manželka Ester poněkud „odbyta“, Roubal v kšaftu respektoval starší smlouvu mezi oběma manželi o vzájemných majetkových nárocích z roku 1601, jejímuž uzavření byla ostatně přítomna podstatná část úřadujících radních. Kšaft byl sice velmi komplikovaný a reálně hrozilo, že jej některý z dědiců napadne, nedošlo k tomu. Naopak v roce 1618 se Kateřina Altmanová s bratrem Jindřichem Roubalem dohodli o právech na odkázaný dům mezi sebou.⁴¹⁰ Z ohromného majetku získala oproti případu Nejedlého královéhradecká záduší nepatrný zlomek, sotva 45 kop. Proč? Povšimněme si

⁴⁰⁸ Srov. NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/39.

⁴⁰⁹ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 68, č. k. 35.

⁴¹⁰ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 418, č. kn. 129, fol. A 21r; A 24r; AM Hradec Králové, inv. č. 330, č. kn. 41, fol. Q 11v-12r.

podobné situace v Českém Brodě a Hradci Králové, kdy královským rychtářům pamatujícím na sousedy a dobročinnost velkými odkazy scházeli přímí dědicové. Disponovat hned třemi dědici vlastní krve, jako Roubal Žatecký, asi by se Nejedlý a Vilím ze Šonova chovali poněkud jinak a snad by se snažili zdůraznit, že ze své úřední povinnosti už nikomu nic odvádět nemají. Nechci tím však znevažovat jejich velkorysost a vztah k městu, neboť měli dostatek příležitostí darovat peníze jinam.

Mistr Jan Hubecius z Libé hory, někdejší královský rychtář v Hradci Králové, který se po svém odchodu z funkce v letech 1625-1629 stal primátorem města, v roce 1632 odkázal sice veškerý majetek manželce, avšak zároveň jí poručil do ochrany purkmistra a rady. Aby se tak skutečně stalo, „čtyři sta kop míšeňských a některý zlatý více obzvláštním zápisem nám manželům společně od obce zdejší povinných, panu purkmistru a panům k ruce obce poroučím.“⁴¹¹ Někdejší královský rychtář tedy obci dokonce půjčil a snad se tak stalo ještě během jeho působení v roli panovníkova zástupce. V tomto případě ale nelze odkaz příliš přeceňovat. Běží především o tom, že dluh by v neklidných dobách války stejně nevymohl a tímto způsobem si zavázal vlivné jedince na radnici. Snad mu šlo také o tom, aby město spolupůsobilo při naplňování kšaftu. Hubecius to učil přímo a nijak se s tím netajil. V jiných případech různé odkazy k záduším a cechům mohly hypoteticky působit stejným způsobem, jen v nich město neparticipovalo přímo. Pokud by se případný nástupce v úřadu královského rychtáře nebo úředníci nad obecními důchody či obecní starší, spolupracující zejména po roce 1577 úzce při vymáhání odúmrťí, snažili o zpochybnění kšaftu, teoreticky by je od toho větší zájem různých institucí na realizaci odkazu odrazil, škodili by sami sobě. Záleželo nicméně především na konkrétní rovnováze sil ve městě, v radě a mezi pozůstalými. Na druhou stranu nelze podceňovat ani již naznačený vztah jedince k městu či některé z jeho institucí. Poněkud paradoxní doklad pro obojí tvrzení poskytuje někdejší primátor Pavel Kavinský ze Stránova v Hradci Králové, na základě jehož přání bezdětná vdova Kateřina Altmanová (již předtím ovdovělá Lavinská, pak provdaná za Matyáše Altmana) odkázala 500 kop grošů míšeňských královéhradeckým cechům. Cechovní příslušníci si z nich mohli na rok či dva půjčit bezúročně 10 až 40 kop grošů míšeňských, zápisy byly činěny do cechovních knih. Splácení peněz se dělo na radnici za přítomnosti cechů a dohledem zůstavitelka pověřila vedle cechovních starších dva členy rady, kteří dostávali za svou práci po jedné kopě. Stejně jako v případě Hubecia o pár let později se ukazuje, že nejde ani zdaleka o tak velkorysý odkaz. Je totiž složen z větší části z dluhů, nikoliv hotových peněz. Z toho 200 kop grošů dlužilo samo

---

⁴¹¹ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 418, č. kn. 129, fol. D 28r.

město, po stovce kop Kateřina Napoliská a Adam Barbora a zbylá část ležela u Doroty Tiché. Hotové peníze a cennosti odkázala přátelům, příbuzným a zejména bratru Michalu Pěčkovi z Radostic, mimochodem synovi někdejšího chrudimského královského rychtáře Jana Pěčka z Radostic a také nevlastnímu synovi chrudimského radního písaře a prokurátora královského rychtáře Valentina Březovského Duchoslava Tugurina.⁴¹² Těžko mohla donutit město, aby jí peníze rychle splatilo. Odkazem však na jejich splacení zainteresovala převážnou část měšťanů, jejichž tlak rada ignorovat nemohla. Kavinský jako někdejší primátor se jistě se zájmy města identifikoval a přál mu, jeho vdova sice také, ale byla o poznání pragmatičtější. O tom svědčí její chování k třetímu manželovi Matyáši, pravděpodobně tchánovi Kateřiny Roubalové, který by v případě nesouhlasu s kšaftem neměl dostat vůbec nic a jeho podíl by připadl záduší sv. Ducha. Další odkaz ve prospěch cechu učinil královský rychtář v Chrudimi Václav Lípa. Ten se z původně nepřilíživého zamožného souseda díky několika sňatkům stal bohatým konšelem, primátorem, v roce 1580 královským rychtářem (rezignoval 1583). Lípa v srpnu roku 1587 sepsal testament, v němž odkázal cechu soukenickému v Chrudimi 150 kop grošů míšeňských, aby z nich byly půjčovány peníze soukeníkům na jeden rok.⁴¹³ Avšak i v Lípově případě, stejně jako u Altmanové, Vilíma a Nejedlého, vedla k větší štědrosti bezdětnost. Kšafy představují zajímavý doklad o provázanosti královských rychtářů s městskou komunitou. Reflektují vzájemné vztahy mezi zůstaviteli, rodinnými příslušníky, přáteli a institucemi v daném městě, které se rodily a měnily pozvolna ještě od dob, kdy daná osoba nepůsobila ani v radách a už vůbec ne jako zeměpánův zástupce. V řadě případů dokládají kontakty až netušených rozměrů. Dcera královského rychtáře z Chrudimi odkazovala peníze cechům v Hradci Králové na základě přání zesnulého primátora, královský rychtář ve Dvoře byl příbuzný s rodinou písaře soudu purkrabství kraje hradeckého, jeho královéhradecký „kolega“ vlastnil bývalé městské vesnice a odkazoval peníze podkomořímu. Další doklady pro tuto provázanost „všech se všemi“ poskytují svatební smlouvy.

3.3 Sňatky, původ a vzdělání

Rodinné vazby vznikaly díky opakovaným sňatkům královských rychtářů, ať už před jejich nástupem, případně po něm. První královský rychtář v Kolíně Matouš Bakalář ještě

---

⁴¹² SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 418, č. kn. 129, fol. B 12r-16v.

⁴¹³ SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 88, č. k. 3; SOkA Chrudim, Sběrka rukopisů, inv. č. 4, sign. I L 5.

před ustanovením do funkce (a před odbojem proti králi v letech 1546-1547) v roce 1541 začal splácet spravedlnost synovi své ženy z předchozího vztahu Tomášovi Vyskytenskému z Vyskytné ve výši 24,5 kopy grošů českých a peníze kladl na právo i v roce 1550. Konflikt v této věci mezi nimi nenastal a vzájemně si vycházeli vstříc.⁴¹⁴ V roce 1570 naopak mezi kolínským královským rychtářem Kašparem Šmidlem z Eberku a Jindřichem Markovým, synem zesnulé Šmidlovy choti Anny z prvního manželství pravděpodobně s radním Markem, museli prostředkovat přátelé.⁴¹⁵ Jan Pacheus z Rájova, královský rychtář v Kolíně, se oženil třikrát, první manželkou byla Kateřina Hankovská, druhou Ludmila (dcera konšela Wolfa Nyškovského). První mu věnem přinesla dvůr, který po sňatku v roce 1606 zapsal druhé. Už v roce 1610 zapsal tento dvůr třetí ženě, člence rytířského rodu Anně Lampachové z Lampachu, jejíž příbuzní žili koncem 16. století v Heřmanově Městci u Chrudimi.⁴¹⁶ V Kouřimi lze doložit příbuzenské vazby budoucího královského rychtáře Tobiáše Kožišníka, jehož pastorkem byl zdechovický farář Jan Stephanides, s Janem Svobodou, dále Jana Lána z Varvažova s rytíři Kosteláky z Břehu či pravděpodobně s prvním královským rychtářem Ondřejem Nyklem.⁴¹⁷ Čáslavský Silvestr Jánský našel nevěstu Ludmilu, dceru Jana Píska, v Hradci Králové a právoplatnost jejich manželství uzavřeného v domě Mikuláše Kavinského ze Stránova museli dosvědčovat Jakub z Vorličné a Kateřina z Vorličné.⁴¹⁸ A konečně znovu v Čáslavi podal svou ruku budoucí královský rychtář a dlouholetý konšel Blažej Soběslavský vdově po Václavu Píseckému, čímž získal její majetek. Svatební smlouvu oba snoubenci uzavřeli v přítomnosti vlivných jedinců, mimo jiné Bernarda Polického, Víta Semkova či primátora Matěje Svacha.⁴¹⁹ Daleko zajímavější je zjištění, že Dorotinu sestru Marianu si vzal budoucí čáslavský primátor a člen mocenské skupiny podporující právě Soběslavského v době zastávání rychtářského úřadu Jan Sixt.⁴²⁰ Vzájemné příbuzenské poměry mezi rodinami královských rychtářů a ostatních měšťanů prakticky není možné detailně rekonstruovat, jelikož pro sledované období nejsou dochovány matriky. Pokud se ale dochovaly knihy svatebních smluv či jiné relevantní záznamy, do určité se o to lze aspoň pokusit.

Zdaleka nejlépe z věnných měst východních Čech si na poli sňatkové politiky vedli Francové z Liblic v Chrudimi. Samuel Franc z Liblic zastával úřad královského rychtáře na přelomu 16. a 17. století a díky schopnostem jeho předků byl v Chrudimi příbuzný prakticky

⁴¹⁴ SOkA Kolín, AM Kolín, sign. B 5 (nezpracováno), fol. 80r; 100r.

⁴¹⁵ SOkA Kolín, AM Kolín, sign. B 1 (nezpracováno), fol. 53v.

⁴¹⁶ SOkA Kolín, AM Kolín, sign. A7 (nezpracováno), fol. 33r-v; 63v; 111v-112r.

⁴¹⁷ SOkA Kolín, AM Kouřim, inv. č. 184, č. kn. 179, pag. 174; 411.

⁴¹⁸ SOkA Kutná Hora, AM Čáslav, č. kn. 31, fol. R 4r.

⁴¹⁹ SOkA Kutná Hora, AM Čáslav, č. kn. 31, fol. L 6r.

⁴²⁰ SOkA Kutná Hora, AM Čáslav, č. kn. 97, fol. Z 33r.

s každým, kdo něco znamenal. On sám na tyto úspěchy navázal, a tak si jeho dcera Salomena vzala Tomáše Lvíka Domažlického, někdejšího učitele městské školy, pozdějšího konšela, primátora a výběřčího berní, další dcera Kateřina si vzala Jana Vodňanského, opět vlivnou osobu městské správy.⁴²¹ Konečně třetí dceru Annu provdal za Jana Solnického, někdejšího učitele, pak konšela, primátora a jednoho z nejvlivnějších mužů Chrudimi počátku 17. století.⁴²² Solnický si po smrti Anny našel další partnerku, kterou prameny nelichotivě jmenují jako Mařenu, v Kolíně.⁴²³ Lvík, Vodňanský, Solnický zasedali v městských radách v době, kdy byl jejich tchán královským rychtářem. Že se v jedné z největších kauz, která rozhýbala veřejným děním ve městě počátkem 17. století, Samuel Franc projevil spíše jako měšťan než jako reprezentant zájmů krále v Chrudimi, tedy není náhoda. A že jeho zetě čekala strmá kariéra, nepřekvapuje rovněž. Ostatně již zmiňovaný Tomáš Lvík měl za první ženu Annu Sokolovou, dceru konšela Petra Sokola. Samuel Franc z Liblic byl jejím poručníkem a samotné svatební smlouvy se v roce 1589 uzavíraly v domě Valentina Březovského, královského rychtáře.⁴²⁴

V poněkud jiné rovině lze využít svatební smlouvy pro rekonstrukci vztahů, tentokrát vedle formálních také neformálních (přátelských), v případě Hradce Králové. Dokladů v tomto směru se zachovala celá řada. Svatební smlouvy dlouholetého konšela a primátora Jakuba Velaše z Hostovic a Anny Kočkové byly uzavírány v únoru 1566 v přítomnosti Symeona Nejedlého, Jeremiáše Huspeky z radních a především přátel Cypriána a Jana Lvovických ze Lvovic, Adama Krče z Plotišť, Adama Kropáče z Dřevíče, následně královského rychtáře, radních písařů Štěpána Kotoula, posléze vlivného člena konšelského sboru, jeho syna Jana Kotoula, pozdějšího písaře purkrabství hradeckého, Jana Alba Klatovského, pozdějšího královského rychtáře.⁴²⁵ O dva roky později uzavírali svatební smlouvy Jeroným a Anna Bobkovi v přítomnosti královského rychtáře Adama Kropáče z Dřevíče, primátora Ondřeje Levhartického z Levhartic, Štěpána Kotoula, Jakuba Selle, Jana Kotoula a Jana Alba Klatovského.⁴²⁶ Budoucí královští rychtáři se tedy běžně pohybovali mezi příslušníky radní vrstvy, s nimiž je pojily nejen vazby úřední či pracovní, vycházející z jejich vzájemného setkávání na rathausu, nýbrž rovněž vazby přátelské. Nebyl důvod zvat je na uzavírání svatebních smluv, pokud by to snoubenci či jejich rodiče neuznali za vhodné a

⁴²¹ SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 370, č. kn. 171, fol. D 5r; D 6r.

⁴²² SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 370, č. kn. 171, fol. A 5r.

⁴²³ SOkA Kolín, AM Kolín, sign. E 24 (nezpracováno), fol. 78r.

⁴²⁴ SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 370, č. kn. 171, A 1r. (dostala tehdy 100 kop grošů míš. věna).

⁴²⁵ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 330, č. kn. 41, fol. B 8r.

⁴²⁶ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 330, č. kn. 41, fol. C 4v.

prospěšné. Na druhou stranu to také znamenalo svého druhu uznání jejich společenské a mocenské pozice v Hradci Králové.

Na tomto konstatování se nic nezměnilo ani v pozdějších letech. Když v roce 1576 uzavíral svatební smlouvu s Kateřinou Šatnou z Olivetu Jan Cejp z Peclínovce, byli přítomni nevěstin strýc a zástupce Jiřík Šatný z Olivetu, císařský úředník nad mincí v Horách, a matka Eva. Ženicha zastupoval otec Martin Cejp, asi nejvýznamnější primátor Hradce Králové před bělohorskou bitvou. Za nevěstinu stranu svědčili uzavírání smluv Mikuláš Vodňanský, Ludvík Šaffar z Jelče, Mistr Václav Didaktus, Jakub Brodský z Kutné Hory a za ženichovu královský rychtář Symeon Litický, purkmistr Jiří Vodňanský, Jakub Selle, Mistr Jan Mejtský, Lukáš Vilémovský z Petrovic a radní Jan Roubal Žatecký, který byl od roku 1590 královéhradeckým královským rychtářem.⁴²⁷ V obou případech slavnostnímu okamžiku přihlížely osoby mimořádně vážené, jejichž významné postavení dodávalo aktu lesku a pozvánka na uzavírání recipročně dokládala všeobecné uznání jejich významu v komunitě.

Počet vlivných, zámožných a dokonce urozených svědků stoupal úměrně s postupem na společenském žebříčku. Ve stejném roce se ženil ovdovělý písař purkrabství kraje hradeckého a také písař radní Václav Plácel z Elbinku. Bral si za ženu vdovu Magdalenu. Významu a zastávanému úřadu odpovídalo složení svědků přítomných při uzavírání smluv. Do Hradce se sjeli pan Fridrich z Újezdce a z Kunic, rytíři Albrecht Kapoun ze Svojkova a na Hlušicích, purkrabí kraje hradeckého, Jan Ostroměřský z Rokytníka, Mikuláš st. z Bubna a Litic a na Žamberce, Heřman Cetryc z Kariše, Alrecht Peczyngar z Bydžína, Adam Zilvar z Pilníkova.⁴²⁸ Manželství dlouho nevydrželo, jelikož si již o rok později bral vdovec Václav Plácel Annu, dceru panoše Bonaventury Koyta z Bílé hory a smlouvy se uzavíraly v přítomnosti Šťasného Pravětického z Pravětic a na Stěžeřích, Melchisedecha Bořka Dohalského z Dohalic a na Třezeticích, Kryštofa Kapouna ze Svojkova a v Hradci nad Labem, Jana Sedličky z Borovnice a na Lhotce, Lorence Vejspergera z Bílé hory, Matouše Ornysa z Lindperku, Matouše Blovského, měštěnáina Starého Města pražského, Jana Pražáka z Petřína a Pavla Closia z Karzka, „*v umění lékařském doktorů*“, Jeho Milosti Císařské rychtáře Symeona Litického z Peclínovce, Jana Mejtského, purkmistra, Martina Cejpa z Peclínovce, primátora, purkmistra Jana Mejtského, Václava Viziny z Čazarova, primátora Kutné Hory, Jana Alba Klatovského, Jana Sokola Píseckého, Kryštofa Gildnara z Klarzka, Jana Kotoula Jezeřanského a Jana Roubala Žateckého.⁴²⁹ V pořadí zřejmě třetí manželství

⁴²⁷ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 330, č. kn. 41, fol. D 27r-v.

⁴²⁸ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 330, č. kn. 41, fol. J8r.

⁴²⁹ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 330, č. kn. 41, fol. E3v-E4r.

vydrželo přibližně osm až devět let. V roce 1600 se Václav Plácel ženil zase, tentokrát s Libuší, dcerou Václava z Kaliště a Ottrsfeldu, služebníka Jeho Milosti Císařské. Václav Plácel v míře společenských kontaktů převyšoval všechny královské rychtáře, snad včetně Jindřicha Nejedlého z Vysoké. Stejně jako volba nevěst samotných svědčí o jeho stoupající vážnosti, vlivu a také bohatství přehled svědků na čtvrté svatební smlouvě. Karel z Vartenberka a na Svijanech společně se Štěpánem Jiřím ze Šternberka patřili do nejvyšších vrstev stavovské společnosti, stejně jako podkomoří královských věnných měst Hertvík Zejdlic ze Šenfeldu a na Polné. Přítomni byli dále Jan z Vřesovic a na Podsedicích a Vchynicích, purkrabí kraje hradeckého Hendrych Kapoun ze Svojkova, Václav Mitrovský z Nemyšle. První tři jmenovaní byli zároveň císařskými rady.⁴³⁰ Plácelovy kontakty sahaly skutečně velmi vysoko, na druhou stranu sám byl v kontaktu s představiteli města Hradce Králové včetně královského rychtáře. Byť se to zdá poněkud přehnané, nedá se vyloučit Plácelova role „mediátora“ mezi oběma skupinami osob, z nichž nejdůležitější byli purkrabí kraje a podkomoří věnných měst.

Když si dlouholetý konšel Václav Jiskra ze Sobince bral za manželku dceru královského rychtáře Jiříka Škornice Balbína z Vorličné Ludmilu, při uzavírání sňatku byli v roce 1582 přítomni purkrabí kraje hradeckého Albrecht Kapoun ze Svojkova a na Hlušicích, Jan Kapoun ze Svojkova a na Bartošově, Kryštof Václav Kapoun ze Svojkova, Fridrich Rodovský z Hustířan a na Velichovkách, Bohuslav Záruba z Hustířan a na Plese (u Jaroměře), Bořek Hamza ze Zábědovic a na Světí, Jan Nejedlý z Vysoké, synovec někdejšího královského rychtáře, primátor Martin Cejp z Peclínovce, Jan Albus Klatovský, Václav Lhotský, Martin Velaš z Hostovic, radní písař Jiřík Vodička, Jan Roubal Žatecký, Jiřík Kočka a Jan Cejp z Peclínovce.⁴³¹ Na složení hostí měl nepochybně vliv také otec nevěsty. Naopak význam otce ženicha se odráží při uzavírání svatebních smluv Adama Škornice Balbína z Vorličné, syna královského rychtáře Jiříka, s Evou, neteří konšela Bohuslava Vostatka, v roce 1583. Manžel své nastávající choti nechal zapsat 150 kop grošů českých, což učinil v přítomnosti Zikmunda Straky z Nedabylic a na Svinařích, Otíka Holovouského z Holovous a na Obědovicích, Fridricha z Vlkanova a na Solnici, primátora Martina Cejpa z Peclínovce, konšelů Jana Alba Klatovského, Jana Roubala Žateckého, Václava Lhotského, Jonáše Seydlera, Jana Huspeky, Jana Fendrycha, Jana Kantora, Martina Velaše z Hostovic a Matěje Ješka.⁴³²

---

⁴³⁰ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 330, č. kn. 41, fol. N 19r.

⁴³¹ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 330, č. kn. 41, fol. F 13r.

⁴³² SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 330, č. kn. 41, fol. F21r-v.

Povšimněme si ještě jedné zdánlivé maličkosti, díky níž jsou jména svědků vypočítávána v úplnosti. Je jí pořadí. Právě v případě pořadí svědků z řad měšťanů dochází k postupnému posunu dopředu u jmen Jana Alba Klatovského, Jana Roubala Žateckého a Adama Kropáče. Zdá se, že podobně jako v případě svědečných řad na středověkých listinách, i v tomto případě odpovídá pořadí společenskému postavení mezi shromážděnými (sporným se jeví jen případ z roku 1577). Dalším dokladem pro toto tvrzení se zdá být svatební smlouva samotného Jana Roubala Žateckého necelý rok před jeho uvedením do úřadu královského rychtáře. Vzal si dceru měšťana Matouše Loskota a nevybral si zle, protože vedle věna 100 kop grošů míšeňských posílil své společenské postavení díky tchánovu vlivu. Uzavírání smluv byli přítomni rytíř Kryštof Václav Kapoun ze Svojkova, výběrčí posudného v kraji hradeckém, dále královský rychtář Jan Albus Klatovský, primátor Martin Cejp z Peclínovce, Jakub Velaš z Hostovic, přední radní písař Jiřík Vodička Horažďovický, Jonáš Zeydler, Jan Huspeka, Václav Lhotský, Jan Griský (!) jinak Fendrych, písař purkrabství kraje hradeckého Václav Plácel z Elbinku, Jan Kantor Vodňanský, Jan Macháně, Jiřík Vokáč a Matyáš Litoměřický. Klatovský v tomto případě „přeskočil“ primátora Cejpa a v čele společenské pyramidy nahradil svého předchůdce Jiříka Balbína. Manželství bylo za několik měsíců požehnáno prvním potomkem, díky čemuž se dokonce musel odložit i nástup Jana Roubala do úřadu královského rychtáře za zesnulého Jana Alba.

I když máme nejvíce dokladů tímto směrem právě pro Hradec Králové, nelze v žádném případě tvrdit, že by přítomnost budoucích královských rychtářů v roli svědků na různých listinách byla hradeckým specifikem, ba právě naopak. Kromě již zmíněné Čáslavi se svědkové objevují též na listinách z dalších věnných měst. Martin Cikán z Čermné ze Dvora Králové nad Labem se v roce 1596 oženil s dcerou Jana Hulka z Jaroměře a svatební smlouvy uzavřel v přítomnosti primátora Mikuláše Chudka a radního Jana Bubenského za stranu nevěsty a bratra Jana Cikána, tehdejšího jaroměřského purkmistra a budoucího královského rychtáře, úřadujících královských rychtářů v Jaroměři (Václava Bystřického) a ve Dvoře Králové nad Labem (Václava Ješka) za stranu ženicha. Vzájemné propojení nejvlivnějších rodin obou měst a díky dalším příbuzenským vazbám také v Hradci Králové se ve jménech svědků zřetelně ukazuje.⁴³³ V Jaroměři se ve stejném roce vdávala Anna Prokúpková, dcera primátora a budoucího královského rychtáře, za Jana Kubku, dědice předměstského mlýna. Smlouvy obě strany uzavřely v přítomnosti Šebestiána Domousnického z Harasova, královského rychtáře ve Dvoře Ješka, Martina Cikána z Čermné, Samuela Žďárského ze Dvora Králové nad Labem a Mikuláše Chudka, Václava Svědika, Jana Bubenského, Tobiáše

---

⁴³³ SOkA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 56, č. kn. 54, fol. A 30r.

Raka, Vavřince Součka, Jiříka Kuchaře a dalších čtyř svědků z Jaroměře. Úřadujícím purkmistrem byl Jiřík Kuchař, přesto to nestačilo na zápis jeho jména na přední místa mezi svědky. Prokúpkovy kontakty byly skutečně rozsáhlé. Za ženichovu stranu nalézáme na smlouvě jména jeho babičky Lidmily Mikšové, otce Mikuláše Kubky, královského rychtáře v Jaroměři Václava Bystřického, purkmistra Laurina Zástěry, dále Jana Fidlara z Muldavy, úředníka na Žírči, Jana Cikána z Čermné, Petra Karáska a dalších čtyř osob.⁴³⁴ Přítomnost vlivných svědků měla dodat okamžiku na slavnostnosti, dokázat mimořádně postavení snoubenců a jejich rodin a v neposlední řadě šlo pro ostatní zúčastněné o důležitou společenskou událost. Jak pro rodiny snoubenců, tak pro svědky samotné představoval sňatek vhodný okamžik k prezentaci sebe sama a posílení důležitých vazeb. Je pravděpodobně, že stejný stav zavládl také ve Vysokém Mýtě. Zde se prozatím musíme spokojit s náhodnou informací o přítomnosti budoucího chrudimského královského rychtáře Valentina Březovského a jeho syna Jana, tehdejšího konšela, na svatbě Jana Milivského s Lidmilou z Mečkova roku 1587.⁴³⁵ Pro Poličku není dochován dostatek dokladů, nicméně i tady si partnery pro své děti hledali královští rychtáři v radních kruzích. Martin Plachý například na podzim roku 1584 provdával vnučku za Nikodéma Zycha, primátora města a posléze Plachého nástupce v úřadě královského rychtáře.⁴³⁶ S ohledem na relativní odlehlost města a jeho lidnatost šlo nepochybně také o významnou společenskou událost. Úvahy o sociálním a mocenském aspektu pořadí svědků v různých svatebních smlouvách potvrzují další druhy dokumentů, v nichž se setkáváme s budoucími královskými rychtáři, přičemž se umístění jejich jména mění z důvodu postupného společenského a mocenského vzestupu.

S otázkou sňatků královských rychtářů či jejich příbuzných je úzce spjat rovněž problém původu některých z nich, neboť z jejich jmen zaznívají názvy jiných měst.⁴³⁷ Ať už šlo Jana Roubala Žateckého a Jana Alba Klatovského v Hradci Králové, Tomáše Lvíka Domažlického, Jana Solnického a Jana Vodňanského v Chrudimi, Šebestiána Rožmitálského v Kouřimi, Jiříka Příbyslavského a Blažeje Soběslavského v Čáslavi, Jeronýma Zimy Husineckého ve Vysokém Mýtě či Cikánů z Čermné na Jaroměřsku a Královédvorsku a řady dalších, původ odjinud jim v kariéře nebránil. Jejich vzestup nesl řadu shodných rysů; přišli do měst učit na školy, stávali se písaři, oženili se a usadili. Díky majetku a konexím nakonec

⁴³⁴ SOkA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 56, č. kn. 54, fol. A 27r.

⁴³⁵ H. JIREČEK, *Královské*, s. 65.

⁴³⁶ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, AM Polička II, č. kn. 243, sign. F11, fol. 8v.

⁴³⁷ NA v Praze, SM, inv. č. 1262, č. k. 895, sign. H 60/29. K imigraci do měst do měst srov. Jaroslav MILLER, *Raně novověká městská migrace – české země, královské Uhry, polsko-litevský stát*. Pokus o komparaci, ČČH 100, 2002, s. 522-554; dále Martin NODL, *Sociální aspekty pozdně středověkého městského přistěhovalectví*, Colloquia mediaevalia Pragensia 5, 2006, s. 3-96.

vstoupili mezi nejvlivnější osoby nového domova. Čáslavský královský rychtář Bernard Polický své příbuzné na pomezí Čech a Moravy vlastně ani neznal, svázán byl mnoha pouty s Čáslaví a častokrát vystupuje v záznamech o nejrůznějších převodech, přesto pamatoval v kšaftu na příbuzné u hradu Košumberka, ve Svojanově a také v jihočeských Vodňanech.⁴³⁸ Ondřej Křivoláček, první královský rychtář v Kutné Hoře a předek proslulého bouřliváka Mikuláše Dačického z Heslova, provdal svou dceru za duchovního správce v Českém Brodě Jana. V roce 1568 Magdalenu Křivoláčkovou obvinil královský rychtář Jan Vilím ze Šonova, že porodila dvě nemanželské děti a ujela ze země. Tomu otec Magdaleny odporoval a dokládal, že se dcera dostavovala na právo. Děti si prý k sobě vzala babička Kateřina Šnejdarka, ale proti svým slibům jim nic neodkázala, zatímco on se pokoušel získat pro vnoučata Teofila a Annu peníze z práva, čemuž však nechtěl povolit Jiřík Kramář z Chrudimi, další dědeček.⁴³⁹ Spíše než pře samotná je zajímavá šíře příbuzenských vztahů sahajících od Českého Brodu přes Kutnou Horu až do Chrudimi. V jiných případech se někdejší učitel sice královským rychtářem nestal, avšak s královským rychtářem v jiném městě příbuzný byl. Například Samuel Klatovský, chrudimský primátor a exponent profalcké strany během stavovského povstání proti Ferdinandu II., jenž po Bílé hoře raději spáchal sebevraždu, pocházel ze západočeského královského města a patřil do rodiny Šimona Plavenského, tamějšího královského rychtáře. Sám se dokonce pokoušel o dosazení příbuzného na místo učitele v Poličce a jako jeden z argumentů mu posloužil původ kandidáta, jelikož zdůrazňoval právě jeho vazbu na klatovského královského rychtáře.⁴⁴⁰ Podporu městským školám zeměpánovi zástupci poskytovali za svého života a prostřednictvím odkazů také po smrti, ať už šlo o Jana a Václava France z Liblic v Chrudimi, Jindřicha Nejedlého z Vysoké v Hradci Králové či další jedince z ostatních měst. Provázanost městské školy s radními a držiteli úřadu královského rychtářství není nijak neobvyklá. Mnohdy byla ostatně podmíněna skutečností, že královští rychtáři dosáhli určitého vzdělání.

Nikoliv ve všech případech lze dosažené vzdělání královských rychtářů zjistit, navíc se situace lišila dle města. Není možné přitom ani paušalizovat. Zatímco českobrodský královský rychtář Jan Kříž (v úřadu od roku 1597) vyučoval děti Rudigera ze Starhembergu a Konráda Saurmana z Jelče, studoval v Padově, procestoval Itálii, Slezsko, Švýcarsko a na vlastní oči viděl samotnou anglickou královnu Alžbětu I., v jiných případech postačovala městská škola. I když Kříže přijal ke svému erbů a predikátu českobrodský primátor Melichar

---

⁴³⁸ SOkA Kutná Hora, AM Čáslav, č. kn. 151, fol. D 17v-D 18r.

⁴³⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 228, č. k. 155, sign. B 46/12, svazek I.

⁴⁴⁰ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, AM Polička I, inv. č. 83.

Daník z Vostrova a Kočic, odešel vzdělanec nakonec do Prahy, stal se staroměstským měšťanem, členem desetipanského úřadu a poručníkem dětí Daniela Adama z Veleslavína. Křížovi se přibližuje Jan Pacheus, pocházející z Budyně nad Ohří, jenž prošel školou v Lounech, pak pražskou univerzitou, kde se stal mistrem. Učil na městských školách v Kolíně, Mladé Boleslavi, Klatovech a nakonec na vysokém učení. V roce 1583 se stal písařem v Kolíně a o tři roky později královským rychtářem. Univerzitním profesorem byl také jeho předchůdce Mikuláš Aletýn. Vzdělání v zahraničí získal ještě litoměřický královský rychtář Jindřich Mráz z Milešovky, který studoval v letech 1553-1555 ve Wittenbergu a dosáhl mistrovského gradu. První úřadující královský rychtář v Kolíně Matouš Bakalář, kutnohorský Martin Kochan z Prachové (původem ze Strakonic), Ondřej Mráz ve Slaném, Kašpar Mešík z Menštejna v Táboře či kouřimský Václav Prčka (původem z Hořepníka) dosáhli alespoň bakalářského titulu. Setkat se lze také s královskými rychtáři bez akademického titulu, které však lze označit za jedince vzdělané, vážené, literáty podporující a občas jimi oslavované. Berounský Jindřich Čížek z Jenštejna navštěvoval lounskou městskou školu, pak však převzal řeznickou živnost, což mu na druhou stranu nebránilo v kontaktech s učením. Totéž lze říci o nymburském Matyáši Hanykovi z Nysdorfu, původně purkrabím poděbradského zámku, jemuž přátelé posmrtně věnovali sborník. Kandidát na královského rychtáře v Čáslavi roku 1593 a prokurátor Jan Jaroměřský studoval v Praze a do povědomí současníků se zapsal jako přítel múz. Žatecká škola věnovala posmrtně vydaný sborník královskému rychtáři v Litoměřicích Janu Balbínovi. Stejných posmrtných poct se dostalo kutnohorskému Mikuláši Vodňanskému z Čazarova, a to díky jeho péči věnované žatecké městské škole. O vztahu ke vzdělanosti a literárnímu umění mohou svědčit postoje octů ke vzdělání synů. Z královských měst vzpomeňme Šebestiána Rožmitálského v Kouřimi, Maxmiliána Albína v Berouně, jenž byl za vzdělance považován, případně Sixta Cikána v Čáslavi. Sixt Cikán získal za své zásluhy v bojích s Turky roku 1556 přídomek ze Zvířetína a erb. Syn Jan se stal čáslavským primátorem a spolupracovníkem královského rychtáře Soběslavského, zatímco druhý syn Václav Sixt ze Zvířetína býval učitelem, po dlouhou dobu inspektorem škol v Kutné Hoře a nakonec se tamtéž stal také královským rychtářem.

Ve věnných městech východních Čech dosáhl z královských rychtářů předbělohorské doby nejvyššího vzdělání Jan Hubecius z Libé hory, rodák z Čáslavi. Působil jako vychovatel v rodině pánů z Redernu, poté jako učitel v Kutné Hoře. Profesuru na univerzitě v Praze odmítl a odešel jako rektor do Hradce Králové. Zde byl přijat k erbům a predikátu písařem Janem Libockým a v roce 1617 složil přísahu jako královský rychtář. Jeho předchůdce Jan Roubal Žatecký dosáhl akademické hodnosti bakaláře a také působil na škole. Jeho přítelem

byl chrudimský rektor Martin Faberius, jenž mu dedikoval sborník. Kladný vztah ke vzdělání měla v Hradci Králové také rodina Balbínů z Vorličné, jejíž člen Jan Škornice Balbín působil na školách v Českém Brodě a v Praze, nakonec se stal sekretářem u apelací. Jeho potomci a příbuzní zastávali vlivná místa v městské správě. Učitelem byl Jeroným Zima Husinecký, vlastním jménem Nejedlý, ve Vysokém Mýtě. Roku 1616 se stal z primátora královským rychtářem a tuto pozici zastával také po Bílé hoře. Jaroměřský královský rychtář Václav Bystřický ze Studnic se stal v roce 1575 bakalářem a s učenickým světem udržoval občasné kontakty. Jiřík Hubka, královský rychtář v Jaroměři do roku 1583, dopřál svému synovi vzdělání a ten se poté stal písařem v Kolíně, pak v Kutné Hoře a nakonec se oženil s dcerou Martina Kochana z Prachové. Matěj Cikán, člen význačné jaroměřské rodiny a patrně syn nebo synovec královského rychtáře Jana Cikána, byl správcem pardubické školy a nakonec od roku 1616 jaroměřským radním písařem. A konečně tentýž vztah ke vzdělání měla další z vlivných rodin Jaroměře – Chudkovi. Synové Mikuláše Chudka Eliáš, Vavřinec a Jiří získali vysokoškolské vzdělání. Eliáš působil na městské škole v Rakovníce a pak od roku 1623 zastával post městského písaře v Jaroměři. Jiřík Chudek studoval ve Vratislavi s budoucím královským rychtářem v Kutné Hoře Mikulášem Vodňanským, byl rektorem škol v Praze, Čáslavi a Kutné Hoře. Nakonec se usadil v Hradci Králové a tam se stal po Bílé hoře primátorem. Vavřinec vedl školy ve Vodňanech, Českém Brodě a pak se vrátil do Jaroměře. Velmi pravděpodobně byl učitelem, tedy jedincem graduovaným, Samuel Franc z Liblic v Chrudimi. K této úvaze vede zejména označení „Kantůrek“ a kladný vztah rodu Franců ke vzdělání. Jeho syn byl písařem v Kolíně a později v Kutné Hoře, kde se následně stal inspektorem škol. V Chrudimi měli podobný vztah ke vzdělání ještě Pěčkové z Radostic a Kryštofové z Častolovic. Jan Pěček z Radostic byl chrudimským královským rychtářem v 70. letech 16. století a přišel do města z Prostějovska.⁴⁴¹ On sám patrně získával vědomosti „pouze“ na nižších školách, avšak synům už dopřál vzdělání. Jejich matkou byla dcera zámožného chrudimského měšťana Václava Louky, a tak si jejich studia rodiče mohli dovolit. Daniel Kryštof Chrudimský, deklamátor desk zemských, byl příbuzný se Šebestiánem Kryštofem, posledním předbělohorským královským rychtářem v Chrudimi. Oba členové rodu Kryštofů užívali predikátu z Častolovic a byli počítáni mezi vážené osoby. Potomci Šebestiána Kryštofa hráli později významnou roli ve správě města Chrudimi až do sklonku

---

⁴⁴¹ Pro potřeby stručného přehledu postačují údaje *Enchiridion renatae poesis Latinae in Bohemia et Moravia cultae/Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě I-V*, eds. Antonín Truhlář – Karel Hrdina – Josef Hejnic – Jan Martínek, Praha 1966-1982, passim. Soudě dle pramenů z archivů měst jsou zde obsažené údaje celkem přesné.

17. století. Studium zmiňovaným mužům usnadnilo společenský vzestup.⁴⁴² Pakliže jím nedisponovali sami, dopřávali je potomkům. Nebylo nicméně jedinou podmínkou důstojného uplatnění ve společnosti. Ty další představovaly dostatečné majetkové zázemí a kontakty s vlivnými jedinci oné doby. V některých případech společenskými konexemi disponoval otec, jindy si je musel dotýčný budovat sám, kupříkladu dlouhodobým působením ve službách města. Zdá se, že cestu vzhůru výrazně usnadňovaly sňatky s bohatými ovdovělými měšťankami, jichž jsme byli svědky výše. Šlo o obecný jev, a není třeba nad ním rozpačitě krčít rameny.⁴⁴³ Společenský vzestup jednotlivce v rámci komunity dokládán řadami svědků na listinách se může zdát extrémním příkladem, podle mého názoru však jde o záznamy, jichž doposud nebylo příliš využito. Jindy můžeme uvažovat podobným způsobem v případech jejich rolí jakožto ubrmanů, jak bude zmíněno níže. Prostřednictvím sňatku se mezi měšťany daného královského či věnného města objevovaly nové tváře, často poměrně vzdělané, jež po kratší či delší přítomnosti ve městě nakonec nastoupily do jeho služeb. Určitým dokladem sociálního vzestupu jsou rovněž osoby, které se staly životními partnery budoucích rychtářů či osob jim blízkých. Ve většině případů šlo (v případě sňatků mužů) o příslušnice zámožnějších vrstev. Docházelo tím k situaci, kdy mezi sebou byli příbuzní radní, královští rychtáři a v některých situacích také rody nižší šlechty. Za těchto situací se tedy zdá, že „sociokulturní šev“ mezi erbovními měšťany (ale nikoliv nutně jenom jimi) a nižší šlechtou přeci jen nemusel být tak neprostupný.⁴⁴⁴ Snad by v této situaci bylo vhodnější ptát se po důvodech, které vedly nižší šlechtice ke sňatku s měšťankami, a po důvodech, proč se tak dělo například v Chrudimi, nikoliv ve Dvoře Králové nad Labem a jinde. Sehrálo roli mimořádné postavení některých chrudimských rodin nebo klesající prestiž a především zmenšující se majetek Plesů Heřmanských ze Sloupna?

3.4 Konflikty před nástupem do úřadu, role královských rychtářů jako ubrmanů

Poněkud specifickým příkladem provázanosti budoucích královských rychtářů s ostatními měšťany jsou konflikty, spory a rozepře, do nichž se dostávali. Opět se díky nim dozvídáme o pozadí života konkrétního města, na němž se měrou nemalou podíleli právě

⁴⁴² K této otázce srov. Josef HRDLIČKA, *Vzděláním ke kariéře? Vzdělanostní předpoklady kariér lokálních úředníků v raném novověku (Jindřichův Hradec 1550-1700)*, DocP 27, 2008, s. 299-327.

⁴⁴³ Zdrženlivě ke kritice tohoto jevu J. PEŠEK, *Měšťanská*, s. 30-58; k uplatnění absolventů dále TÝŽ, *Pražská univerzita, městské latinské školy a měšťanské elity předbělohorských Čech*, ČČH 89, 1991, s. 336-355; František ŠMAHEL, *Regionální původ, profesionální uplatnění a sociální mobilita graduovaných studentů pražské univerzity v letech 1433-1622*, Zprávy Archivu Univerzity Karlovy 4, 1982, s. 3-28 ad.

⁴⁴⁴ Srov. M. HRUBÁ, *Erbovní*, s. 245-257.

muži, kteří později zastupovali zájmy panovníka. Těchto sporů byla celá řada a ne vždy na nich participovali z vlastní vůle. Bývali do nich zataženi z titulu příbuzenství, poručnictví, ručení za dluhy či dědictví. Úplný výčet snad ani není možný, přesto si lze z několika příkladů učinit obrázek o starostech a trapných situacích, do nichž se díky tomu dostávali. V této souvislosti jsou ale zmíněny jenom ty kauzy, které nemají přímou souvislost s výkonem rychtářského úřadu a udály se ještě před nástupem do něj (někdy se v nich nicméně setkáme s úřadujícími předchůdci). Například první kolínský královský rychtář Matouš Bakalář se díky nárokům své choti na pozůstalost po zesnulém Matouši Řezníkovi rozkmotřil s Kateřinou z Puchře. Nakonec se díky prostředníkům podařilo najít shodu. Mezi smlouvci se objevují známá jména, například Mikuláš z Práchňan nebo právní odborník Brikcí z Licka.⁴⁴⁵ Jiřík Diblík z Votína se na právě města Kouřimi domáhal nároků na Krůtovský dvůr, lukrativní nemovitost na předměstí. Situaci si však zkomplikoval ztrátou sirotčích peněz a suplikováním u císaře, k němuž do Vídně poslal Václava Magrli. Městské právo jeho nároky uznalo, avšak dvůr byl už na příkaz komory prodán za 1050 kop grošů míšeňských.⁴⁴⁶ Čáslavský městský rychtář a později také rychtář královský Jan Fuka přistoupil v roce 1579 na přátelské porovnání s Jakubem Brodským z Kutné Hory. O čtyři roky později byl jako poručník Kateřiny Jaroměřské nucen řešit vzájemné spory mezi její matkou a již plnoletými dětmi Janem a Ludmilou, a to prostřednictvím nám již známého Bernarda Polického, dále Jana Matouška a primase Matěje Svacha.⁴⁴⁷ S Janem Jaroměřským, jedním z účastníků kauzy, se pak setkáváme častěji. Jako „Sedmý mudrc“ se stal nejprve soupeřem, pak právním zástupcem a nakonec opět soupeřem královského rychtáře. Jan Fuka se dostal do vády i s Nathanaelem Koudelí ze Žitenic. Běželo o údajné bránění výkonu rozsudku ve sporu o 191 kop grošů českých. Mezi oběma účastníky sporu museli prostředkovat – zřejmě s ohledem na rytířský stav jednoho z nich – Petr Novohradský z Kolovrat, Vilém Malovec z Malovic, krajští hejtmani na Čáslavsku, dále Jan Lukavský z Lukavce a na Klucích, Adam Zapský ze Zap a na Dubči a Strachota Vostrovec z Kralovic.⁴⁴⁸ Jindřich Čížek z Jenštejna, královský rychtář v Berouně, prosil zase roku 1617 císaře Matyáše, aby zakročil v jeho prospěch ve věci sporu se svým předchůdcem Maxmiliánem Albínem. Byl sice osvobozen, Albín nicméně zemřel před koncem pře. Císař žádosti vyhověl a opatřil Čížka na poctivosti.⁴⁴⁹

---

⁴⁴⁵ SOkA Kolín, AM Kolín, sign. A 5 (nezpracováno), fol. 20v.

⁴⁴⁶ NA v Praze, SM, inv. č. 1586, č. k. 1086, sign. K 7/18.

⁴⁴⁷ SOkA Kutná Hora, AM Čáslav, č. kn. 31, fol. C 16r; J 9v.

⁴⁴⁸ SOkA Kutná Hora, AM Čáslav, č. kn. 31, fol. N 13r-v.

⁴⁴⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 239, č. k. 168, sign. B 57/15 a 23.

Václav Ješek se ještě jako primátor Dvora Králové nad Labem pohádal s rytířem Jiříkem Radečským z Radče a přátelskou smlouvu mezi nimi museli prostředkovat hofrychtář Benjamin Kutovec z Ourazu, Petr Hostakovský z Arklebic, Jan Zilvar z Pilníkova.⁴⁵⁰ Martin Cikán z Čermné se v roce 1594 dostal do sporu s Dorotou Soškovou pro nářek na poctivost. Jako v drtivé většině podobných případů i ve Dvoře tento spor ukončilo prostředkování přátel obojí strany a smír. Na straně Cikána vystupoval Václav Ješek, tehdejší královský rychtář. Pan Martin k němu měl zjevně důvěru a úřední pozice Ješkovi nebránila roli smlouvce přijmout.⁴⁵¹ Znovu se s Martinem Cikánem setkáváme o dva roky později, kdy se sváril s Jakubem Koblasou o grunt, k němuž patřily také lesy. Proti zákazu z komory a od apelačního soudu poslal Cikán do sporných lesů své dělníky, aby mu narubali dřevo. Přistihl je přitom Koblasa, dělníky vyhnal, za což ho Cikán pohnal před soud a celou kauzou se začalo zabývat královédvorské právo. Šlo přitom o tzv. postranní při, neboť tu hlavní představovala právě otázka, komu statek vlastně patří. Během soudu obvinil Koblasa Cikána, že „*on pan Martin Cikán souce možnéj, nás chudý o naši věc spravedlivou připraviti svejmi ouskoky usiluje, což na tento čas Pánu Bohu poručiti musím*“.⁴⁵² Roku 1615 Martin Cikán skončil před právem znovu, jelikož ho jako svědka pohnali purkmistr a rada o svědomí Václavu Vaněčkovi ze vsi Verdeka.⁴⁵³

Roku 1596 se v domě jaroměřského královského rychtáře Václava Bystřického nepohodli „původem d'ábla“ Jan Cikán z Čermné a Jeremiáš Písecký.⁴⁵⁴ Spor ukončila vzájemná dohoda a omluva. Zajímavé je spíše to, že jako místo pro setkávání vlivných jedinců sloužil právě příbytek královského rychtáře. Nejde přitom o případ ojedinělý. Královský rychtář tedy před i po svém nástupu do úřadu hostil či se nechával hostit členy rad a možná přitom přátelsky besedovali o městských záležitostech. Pokud ovšem veselí přestoupilo určitou mez, docházelo ke sporům, jež snad byly trapné zejména hostitelé. Nebyl to přitom jediný incident, do kterého se toho roku Bystřický zapletl. Společně s přáteli se sešli v domě obecního staršího Jana Saudka. Do domu vešel Jan Hoch ze vsi Čáslavek s ručnicí v ruce a na výzvu k jejímu odložení počastoval Bystřického hanlivými slovy. Po vystřízlivění údajně svého činu litoval, hledal prostřednictvím rytíře Šebestiána Domousnického z Harasova a své tety Kateřiny Hovorkové smír.⁴⁵⁵ Mezi přáteli sedícími v domě obecního staršího Saudka bychom s úspěchem hledali také tehdejšího primátora Václava Prokūpka.

⁴⁵⁰ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 68, č. kn. 58, fol. 68r-69r.

⁴⁵¹ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 68, č. kn. 58, fol. 100r.

⁴⁵² SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 48 a 49, č. k. 1a.

⁴⁵³ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 20, č. k. 57.

⁴⁵⁴ SOkA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 3, č. kn. 1, fol. A 14r.

⁴⁵⁵ SOkA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 3, č. kn. 1, fol. A 20r.

Rychtářův dům a domy představitelů samosprávy se stávaly místem interakce a společenské zábavy. Královský rychtář, konšelé a obecní starší se recipročně zvali na návštěvy a v zásadě to nikomu nepřišlo nepřírozené, ba právě naopak.

To platí i o případech z Kolína a z Tábora, o nichž bude ještě řeč v jiné souvislosti. Až u Rady nad apeliacemi skončil spor kolínského královského rychtáře Jana Pachea s Ludmilou Hnátkou, jinak Humpoleckou, „*co se nenáležitěho přísahání, hromování, hanebného hampejzování, rychtáři městskému tehdáž zřízenému pohlavku dání i z jiných neřáduov obvinění dotýče*“.⁴⁵⁶ Hnátka se opila v přítomnosti královského rychtáře a purkmistra, kteří jí v tom však nijak nezabraňovali a naopak vyzývali radního sluhu, „*aby jí on i jiní připíjeli a že jí jinačejším způsobem (!) od sebe odbyti moci nebudou, dokavadž, na místo pravíc, užralá nebude*“. Městského rychtáře v tomto stavu zpolíčkovala. Ten ale prohlásil, že o nic nejde. Rychtáři královskému z těchto důvodů nebyla povinna žalobou. Nevíme sice, zda se incident odehrál v přímo v domě královského rychtáře, přesto však dokazuje, jakým způsobem se společně s radou dokázal bavit. Nestál stranou komunity a radních osob, naopak se s nimi (v některých případech až příliš bujaře) družil. To potvrzuje též o něco starší příklad z Tábora. Zde se závěrem roku 1564 sešly v domě královského rychtáře Jiříka Bahenského strany sváříci se o statek po měšťanu Hvězdářovi. Mikuláš Raut a jeho právní přítel, vdova Magdalena Hvězdářka, konšelé Mikuláš Pštros (od roku 1587 rychtář) a Jan Praskač „*odbyvše práce začaté v domě mém, od mé čeládky bylo šenkováno dobré víno, takže ti všickni, kteří při těch smluvách byli, poveselili se, čehož dokudž pokojně bylo, všeckněm toho sem rád přál, až potom někteří z nich spívali (!), křičeli a jiní se chtěli vaditi*“.⁴⁵⁷ I když se podle svých slov snažil konfliktu bránit, nepodařilo se to a věc vyústila v poměrně složitou kauzu. Také v Táboře se královský rychtář běžně stýkal s konšely před svým uvedením do úřadu a po něm, sociální interakce probíhala bez ohledu na jeho dohlédací funkci nad celou obcí. Zjevně to nepřišlo nijak nepřírozené Bahenskému samotnému, neboť o tom komoře bez obalu napsal a dovolával se svědectví radních osob. Nesouhlasu komory s přehnanou „socializací“ se neobávali Bahenský, Pacheus a ani Bystřický. Probírání „politických“ záležitostí, jinými slovy nedodržování zákazu schůzek, nevadilo, neboť se vše dělo s nepochybným souhlasem královského rychtáře, s jeho vědomím a občas také v jeho domě.

Budoucí strážci panovníkových zájmů se zaplétali též do sporů pramenících z jejich působení v různých úřadech v rámci městské správy, neboť bývali občas rychtáři městskými.

⁴⁵⁶ SOkA Kolín, AM Kolín, sign. IX. 202 (nezpracováno).

⁴⁵⁷ NA v Praze, SM, inv. č. 439, č. k. 238, sign. B 260/1.

Fakticky (nejen v Litoměřicích) se díky této funkci stávali zástupci rychtáře královského. Roku 1578 se městský rychtář v Chrudimi Valentin Březovský dostal do konfliktu s Martinem Faberiem Rakovnickým, rektorem školy, ohledně jeho podučitele Václava Domažlického. Domažlický se pod vlivem alkoholu popral a Březovský jej za to „*nenáležitě do vězení vzal, jeho žilou bil a tolikéž biřice svého naň přepustil*“.⁴⁵⁸ Tím zasáhl do pravomocí rektora pražského vysokého učení. Celá záležitost nakonec skončila vzájemným smírem. Valentin Březovský se dostal ještě do jednoho sporu v době svého působení v radě. Zuzana Bohaufová, příbuzná předchozího královského rychtáře Kochánka, jej roku 1582 vinila z krádeže zlata.⁴⁵⁹ Oba byli smířeni Samuelem Francem, Kryštofem Soukeníkem, Burianem Kochánkem, Matoušem Rambouzkem a Duchoslavem Tugurinem, tehdejším písařem a také – snah šlo jen o náhodu – budoucím prokurátorem Valentina Březovského. Městskými rychtáři bývali během svého života v Chrudimi také Tobiáš a Burian Kochánkové, Šebestián Kryštof, dále Kašpar Sedláček v Poličce, Václav Ješek ve Dvoře Králové atd. Zřejmě totéž platí pro posledního královédvorského královského rychtáře Martina Cikána z Čermné, jenž v dubnu 1611 zadržel Bohuslava, písaře Albrechta Rychnovského z Rychnova a na Koclířově, a odebral mu rapír a ručnice. Rozhořčený šlechtic psal městu a na adresu Martina Cikána poznamenal, „*čehož bych se byl do něho nenadál, aby proti mně bejti a čeládce mé bez příčiny ubližovati měl (...)*“. Pisatel vyhrožoval Královédvorským právním postihem, pokud nevydají zbraně poslovi. Lze tedy předpokládat, že Martin Cikán jednal na příkaz města, snad z pozice jeho rychtáře.⁴⁶⁰ Zkušenosti z městského rychtářství bývaly dosti užitečné pro výkon budoucího poslání panovníkova zástupce. Lze si docela dobře představit, že i při výběru kandidáta později městské rady zvažovaly, jak se v této roli uplatnil.

Ačkoliv v řadě případů byli budoucí zeměpanští zástupci aktéry sporů či jejich původci, jindy naopak spolupůsobili během jejich urovnávání. Tyto situace přitom nejsou nepodobné svatebním smlouvám, o nichž byla řeč výše. Jejich přítomnost pramenila vedle úřední povinnosti (mohli být nominováni radou) také z přátelských vazeb a vážnosti v obci. Člověk, jenž nebyl pro sousedy autoritou, dosáhl dohody mezi znesvářenými stranami jen stěží. V konečném důsledku to společně s osobními vazbami či antipatiemi pro nominaci do „smírčí komise“ musela brát v potaz také městská rada. Po smrti Kašpara Šmidla z Eberku, královského rychtáře v Kolíně, se roku 1583 rozhořel soud o jeho majetek mezi dědici. Převážnou část získal Zikmund Šmidl z Eberka, který musel vyplatit ostatní. Donutit

---

⁴⁵⁸ Čeněk FLORIÁN, *Chrudimská škola, kolébka zdejšího gymnasia (do doby bělohorské)*, in: Památník, s. 5-25.

⁴⁵⁹ SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 373, č. kn. 165, sign. A 1, fol. 35r.

⁴⁶⁰ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 3, č. k. 96.

rozhádané nápadníky k dohodě se podařilo až díky prostředkování vladyků Jiříka Vojického z Nové Vsi, Štefana Mírka ze Solopisk, Vojtěcha Opršala ze Zher, Václava Vlka z Kvítkova, Jaroslava Jizerského z Oudyně a především královského rychtáře Mikuláše Aletýna.⁴⁶¹ Aletýn působil v úřadu sotva pár let a po jeho smrti nastoupil mimořádně vážený Jan Pacheus z Rájova. Právě on byl v roce 1610 povolán do Kouřimi k řešení poněkud nezvyklého majetkového sporu, do něhož se zapletlo středočeské královské město, Jindřich Kutovec z Ourazu, Kateřina z Oujezda a Zikmund Smiřický ze Smiřic. V roce 1603 kouřimská obec koupila od manželů Jindřicha a Kateřiny dvůr v Třebovli s krčmou. Zikmund Smiřický po překvapeném městě žádal platy, úroky a především je nutil k odebrání piva, o čemž se během prodeje manželé jaksi nezmínili. Dožádaným ubrmanům, mezi nimi i českobrodskému Melicharu Daníkovi, nezbývalo než se pokusit o nalezení smysluplného řešení nastalé situace. Strany se shodly na tom, že Kouřimským zaplatí původní prodejci 50 kop grošů českých jako odškodné.⁴⁶² Kouřimi se týká i případ z roku 1609, v němž šlo o statek náhle zesnulého královského rychtáře Tobiáše Kožišníka. Tehdy prostředkoval konšel Václav Prčka, jenž se o několik později stal rychtářem díky znemožnění konkurentů, aniž by s ním kdokoliv vážně počítal. V přítomnosti dalších radních osob zachránili 200 kop grošů míšeňských zdechovickému faráři a Kožišníkovi pastorkovi Janu Stephanidesovi.⁴⁶³

Z věnných měst se například roku 1579 na urovnávání sporů ve Dvoře Králové nad Labem podíleli společně královský rychtář Martin Trubač, jeho nástupce Václav Ješek a Mikuláš Vodička, zatímco od stran dožádanými smlouvcí byli primas Jiřík Šaroun, radní Jan Sokol a další.⁴⁶⁴ V polovině 80. let 16. století se do rozepří mezi Václavem Kozou a Viktorínem Vycháčkem vložili hofrychtář Jan Kutovec z Ourazu, královský rychtář Čížek, primas Ješek a radní Jan Březinský s cílem dosáhnout dohody mezi oběma stranami, jimž v důsledku neustálých sporů hrozilo zruinování.⁴⁶⁵ Matěj Čížek společně s Václavem Ješkem a dalšími se poté v rolích prostředníků a ubrmanů během různých rozepří objevují opakovaně, přičemž se trochu vymyká kauza z roku 1606. Tehdy prostředkovali ve sporu o louku mezi bývalým rychtářem Matějem Čížkem a Václavem Frankem úřadující královský rychtář Ješek a celá rada včetně primátora Martina Cikána z Čermné.⁴⁶⁶ Prakticky stejná situace se stala o čtyři léta později, kdy se pohádali a vzájemně urazili Matěj Čížek a Jiřík Dluhoška. Opět

⁴⁶¹ SOkA Kolín, AM Kolín, sign. C 1 (nezpracováno), fol. 171 r-v.

⁴⁶² ANM, Sb. F, inv. č. 88, č. k. 73.

⁴⁶³ SOkA Kolín, AM Kouřim, inv. č. 184, č. kn. 179, s. 411.

⁴⁶⁴ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 25, č. kn. 15, fol. 19r.

⁴⁶⁵ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 68, č. kn. 58, fol. 52r-v; 58v; 60r; 71r (další kauzy z let 1586-1606).

⁴⁶⁶ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 68, č. kn. 58, fol. 144r-v; 145v.

prostředkoval Václav Ješek a celá rada v čele s primátorem Martinem Cikánem a purkmistrem Mikulášem Skleničkou, jenž byl mimochodem zřejmě vnukem prvního královského rychtáře ve Dvoře Viktorína.⁴⁶⁷ V Jaroměři pomáhali během uzavírání smíru mezi Janem Cikánem z Čermné a řezníkem Janem Hoškem rychtář Bystřický, purkmistr Mikuláš Chudek, radní Petr Karásek, Jan Čížek, Jan Hála roku 1595.⁴⁶⁸ Jan Cikán v jiném případě prostředkoval Bystřickému v jeho sporu s Lidmilou Noskou za nářek poctivosti.⁴⁶⁹

Když si Kouřimští společně s krčmou v Třebovli zakoupili povinnosti vůči Zikmundu Smiřickému, řešili kauzu vlivní muži z okolí, jelikož si to její důležitost vyžadovala. Daleko vážnější případ se řešil 14. prosince 1583 v Trutnově. Město krátce předtím vyhořelo, katastrofa poznamenala jeho další rozvoj a zároveň vyvolala velkou vlnu solidarity.⁴⁷⁰ Trutnovským se nicméně podařilo vypátrat viníky. Byl jimi Tobiáš Freycz a jeho nájemník Václav Krebs, kteří řádění červeného kohouta vyvolali svou neopatrností. Freycz musel utéci z města a Trutnovští se s ním soudili u práva města Jaroměře. A právě zde byla prostředkováním Adama Krze z Plotišť a na Klouzkově, Kašpara Nuše z Regersdorfu, forštmistra nad lesy panství trutnovského, Matěje Čížka a Václava Bystřického, královských rychtářů ve Dvoře Králové nad Labem a Jaroměři, jaroměřského primátora Mikuláše Chudka a konšelů Jana Cikána z Čermné a Jana Konváře uzavřena dohoda, s níž z titulu zástupce poškozené strany vyjádřil souhlas primátor Jan Fiker z Trutnova. Freycz musel navždy opustit Trutnov, zanechat zde veškerý majetek a vzít jako protihodnotu 50 kop grošů míšeňských, které mu složili Trutnovští v Jaroměři. Bylo mu ponecháno právo na vymáhání dluhů na Trutnovských v případě, že vázly na cizích gruntech. Přišel ale o možnost vymáhat dluhy přímo po trutnovských sousedech, pakliže vázly na jejich vlastních statcích.⁴⁷¹

Budoucí královští rychtáři byli ve věnných městech bez výjimky jmenováni z řad někdejších konšelů, méně často z obecních starších. V případě dalších královských měst v Čechách by bylo třeba provést soustavnější výzkum. Ze sond v několika z nich se zdá, že tomu tak bylo i v jejich případě. Šlo ve své podstatě o velmi utilitární a logický krok. Daný muž během své přítomnosti v radách získal zkušenosti, obeznámil se s fungováním městské správy, získat potřebné kontakty, měl rozhled umožňující mu vykonávat úřad královského

⁴⁶⁷ SOKA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 68, č. kn. 58, fol. 158v-159r.

⁴⁶⁸ SOKA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 3, č. kn. 1, fol. A 6r.

⁴⁶⁹ SOKA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 3, č. kn. 1, fol. A 13r.

⁴⁷⁰ Rejstříky darů pro vyhořelé město srov. SOKA Trutnov, AM Trutnov, inv. č. 82, č. kn. 76; dále AM Trutnov, inv. č. 83, č. kn. 77. Příspěvky přicházely ze Slezska, ale také od celé řady českých měst. Pardubičtí darovali pohořelým 10 kop míšeňských, Mělničtí napsali, že jsou sice obklíčeni pány a nedaří se živností a pivovarnictvím, ale poslali 23 kop a 43 grošů čes., Chrudimští darovali 15 kop míš., Staroměstští po ceších vybrali sotva 15 kop míšeňských, Královéhradečtí shromáždili 83 kop míš. Další materiály viz ANM, Sb. F, inv. č. 259, č. k. 193.

⁴⁷¹ Text dohody viz ANM, Sb. F., inv. č. 259, č. k. 193.

rychtáře bez větších problémů a v zásadě na svou předchozí práci navazoval. Pokud ostatně instrukce vyžadovala, aby byl jednáním rad a soudu přítomen, obsahovala tím implicitní předpoklad, že je s tím dostatečně obeznámen. Pokud už takové nároky na královské rychtáře byly kladeny, úměrně tomu klesal počet vhodných osob schopných úřad zastávat. Česká komora na místě panovníka příliš velký výběr ani neměla. O mnoho lépe na tom nebyly ani samotné rady. V menších městech, například Poličce, to platilo dvojnásob. Zároveň nelze ani odmítat úvahu o obecných sklonech samospráv k uzavírání se před příchodem nových osob či naopak nezájem měšťanů o časově náročnou (i když do značné míry prestižní) práci. Nové tváře ve většině případů procházely krátkodobým či dlouhodobým působením ve sboru obecních starších, což je kvalifikovalo k dalšímu postupu mezi konšely a zároveň jej poněkud oddalovalo. Problém si uvědomovali na komoře a v podkomořském úřadu, mnoho na tom změnit nedokázali. Na Jaroměřské se obrátil hofrychtěř Benjamin Kutovec z Ourazu, s výzvou, aby se ve správních záležitostech srovnali s ostatními věnnými městy a podívoval se malému počtu volenců. Proto „*chci, aby z osob konšelův starejch jedna osoba, starších obecních jedna osoba a z obce dvě osoby za volence obraný byly a se mnou upřímně pracovati a osoby hodné obrati pomohli*“.⁴⁷² Přes snahu hofrychtěři nezbývalo než požádat o spolupráci opět někoho z konšelů a starších. Neřešil situaci bez interakce s měšťany, protože to nešlo. Není divu, že to stejně fungovalo i s výběrem kandidátů na rychtáře Jeho Milosti. Ačkoliv celý mechanismus de facto oslaboval vazby královského rychtáře na českou komoru, jiná cesta za dané situace nebyla. Působení budoucích zeměpánových zástupců v samosprávě má výhodu z hlediska dnešního badatele. Byla-li osoba po léta v radě a náhle z ní mizí, aby se během několika měsíců objevila jako královský rychtář, umožňuje to rámcově datovat jeho nástupu do funkce. Z řady městských knih lze dokonce získat dojem, že královský rychtář v zásadě radu ani nikdy neopustil. Bývá totiž v zápisech o obnovení konšelského úřadu zmiňován společně s novými radními. Doklady tímto směrem máme zejména z Chrudimi, Jaroměře a Dvora Králové nad Labem. Nezvykle působí zápisy o obnovení úřadu v Jaroměři, kde například v roce 1601 radní písař výslovně uvádí: „*Václav Prokůpek, ten jest od J[eho] M[ilosti] C[ísařské] Jich M[ilosti] p[ana] presidenta a pánuov rad komory české za rychtáře císařského vedle předešlého způsobu zůstaven*“.⁴⁷³ Je nepravděpodobné, že by jej roku 1601 hofrychtěř Jan Bunson z Bunsonu formálně potvrzoval nějakým slavnostním aktem ve funkci, protože by na to jednak musel mít zmocnění a dále by šlo o věc poněkud nadbytečnou. Z Kolína však víme o čestném právu rychtáře oslovit a pozdravit podkomořího a hofrychtěře.

⁴⁷² SOkA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 60, č. k. 58, fol. 152r.

⁴⁷³ SOkA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 60, č. kn. 58, fol. 228r.

Na radního písaře v Jaroměři možná působila přítomnost rychtáře během zasedání rad dojmem, že je vlastně jejich členem. Vnímání úřadu královských rychtářů se pozvolna posouvalo a jejich existence se po více než pěti desítkách let stala zcela samozřejmou.

Působení v radách a v roli městského rychtáře netvořilo jedinou stránku „předrychtářské minulosti“ daného muže. Královéhradecký královský rychtář Jan Albus Klatovský si prošel zřejmě všemi myslitelnými úřady v samosprávě, dokonce byl též radním písařem, což výjimka nebyla. Valentin Březovský a Václav Lípa v Chrudimi působili jako starší viničních hor. Držba vinice přitom v Chrudimi představovala svého druhu velmi prestižní záležitost. Vinici tu roku 1567 držel samotný podkomoří Oldřich Dubanský z Duban, avšak postoupil ji pozdějšími královskému rychtáři Jiříku Rosovi. Mezi držiteli vinic bychom našli členy rodu Kochánků, zmíněné Valentina Březovského a Václava Lípu. Do jaké míry jim réva na stránkách kolem Chrudimi přinášela užitek, říci nedovedu. Ve městě se běžně prodávala vína moravská, což spolu s pozdější otřesnou pověstí zdejšího vína, které po pozření údajně nutilo k pláči, o valné kvalitě nesvědčí.⁴⁷⁴ Budoucí zeměpanští zástupci se ve prospěch obce angažovali vícero způsoby. Tak Martin Trubač a Absolon Vokáč v roce 1557 dohlíželi na obecní mlýny ve Dvoře Králové nad Labem, Matěj Čížek o dvě desítky let později působil jako úředník nad městskými důchody a správce stavby nové radnice.⁴⁷⁵ V Jaroměři se rozhodli Václava Prokúpeka, tehdy už úřadujícího rychtáře Jeho Milosti, společně s Janem Cikánem z Čermné vyslat na zemský sněm v roce 1604, kde vyjednávali o daňovém kontingentu připadajícím na Jaromeř. Sám Prokúpek v roce 1594 s královským rychtářem Václavem Bystřickým ze Studnic vybírali poplatky od handlířů, řemeslníků a hokyní. V rolích výběrčích bychom se setkali například s Václavem Pergerem v Nymburce, Václavem Ješkem ve Dvoře Králové nad Labem, Adamem Kropáčem v Hradci Králové, Jiříkem Přibyslavským v Čáslavi a dalšími. Vybírání posudného a berní znamenalo pro dotyčného přijetí závazku a ručení za řádné odvedení peněz; komoře se tedy vyplatilo sáhnout po muži zámožném. Z hlediska komorních radů byla zkušenost s vybíráním berní a poplatků výhodou v „nominačním souboji“ na post královského rychtáře. Měšťany samozřejmě pravidelné vybírání poplatků ve prospěch císaře netěšilo, zřejmě ale chápali, že někdo tuto činnost vykonávat musí. Nešlo však o jediné způsoby veřejného působení ve prospěch obce. Jan a Václav Francové podporovali městskou školu v Chrudimi a byli činní v literátských bratrstvech. Literáty byli také Jan Albus Klatovský a Jan Hubecius z Libé hory v Hradci

⁴⁷⁴ K obsazování úřadu na viničních srov. SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 371, č. kn. 163, fol. 36r; 115r ad.

⁴⁷⁵ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 24, č. kn. 14, fol. 83v; AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 25, č. kn. 15, fol. 18v; AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 23, č. kn. 13, fol. CI r.

Králové, Jan Pacheus v Kolíně, Václav Ješek ve Dvoře Králové nad Labem, Václav Prokůpek v Jaroměři. S ohledem na významnou společenskou funkci literátských bratrstev se lze oprávněně domnívat, že v nich působila většina budoucích rychtářů již od dob své přítomnosti mezi konšely. Šlo v zásadě o otázku prestiže. Je možno vzpomenout ještě na případné zastávání úřadu kostelníka, tedy v podstatě správce důchodů k záduší, s nímž se setkáváme v roce 1572 u Jana Roubala Žateckého a v letech 1607-1619 u Jana Hubecia z Libé hory, který dohlížel na hospodaření před i po svém jmenování královským rychtářem. Hubecius a Pacheus se v zápisech z městských knih, citovaných výše, uvádějí také jako dozorcí škol svých měst.⁴⁷⁶

Konečně existuje ještě další rozměr působení daného jedince v rámci mikrosvětla zvaného město. Představuje jej členství v cechovní organizaci. Bohužel stav dochování relevantního pramenného materiálu dost dobře neumožňuje tento problém s dostatkem řešit. Běží především o to, že se pro předbělohorské období namnoze dochovala jenom cechovní statuta, která příliš informací neposkytují. Bezpečně lze určit cechovní příslušnost jenom u Václava Ješka ve Dvoře Králové nad Labem a Václava Lípy v Chrudimi. Oba byli soukenickými cechmistry.⁴⁷⁷ Jím snad byl též první královský rychtář ve Dvoře Viktorín. V Kouřimi snad můžeme uvažovat o příslušnosti Tobiáše Kožišníka k cechu, jehož jméno zaznívá v příjmení onoho muže. V Poličce mělo relativně silné postavení soukenictví a plátenictví, a tak mezi tyto řemeslníky patřili asi Martin Plachý či Kašpar Sedláček. Litoměřický Augustin Krejčí, jenž se v jiných souvislostech objevuje s odlišným příjmením, byl s velkou pravděpodobností skutečně krejčím. Stejně příjmení nesl též prvý královský rychtář v Jaroměři Řehoř, kde ale jinou formu příjmení doložit (zatím) nelze, a tak je jeho příslušnost ke krejčovskému řemeslu nejistá. V jiných případech můžeme hledat zdroj obživy jednotlivých mužů v pivovarnictví a sladovnictví. Platí to pro Václava Hylse, Petra Sladovníka, Jana Vilíma ze Šonova a Matěje Brodského v Českém Brodě a snad také další českobrodské rychtáře. V Kolíně patřil pravděpodobně mezi sladovníky a jistě mezi pivovarníky Mikuláš Aletýn, o čemž svědčí jeho testament. Lukrativní výroba piv a sladů představovala značné lákadlo. V městech, například v Čáslavi, bývaly várky rozvrženy na jednotlivé domy. Šlo o relativně stálý příjem, byť jej rozvrh várek na domy poněkud podvazoval. Určité omezení přinášelo nákladné vybavení pro tento druh výroby (pivovarská pánev a další).

---

⁴⁷⁶ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 334, č. kn. 45, fol. M 4v; inv. č. 335, č. kn. 46, fol. I 3r; inv. č. 430, č. kn. 141, B 18r.

⁴⁷⁷ SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 88, č. k. 3; SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 15, č. kn. 5, fol. 15v.

U větší části královských rychtářů se zřejmě nepodaří určit bezpečně řemeslo, k němuž se hlásili, nikdy. Někteří z nich možná ani k žádnému nepatřili, neboť to k obživě nepotřebovali, případně šlo o obchodníky. Uvažovat v tomto směru snad lze o Jakubu Kadrmanovi a Jindřichu Nejedlém z Vysoké v Hradci Králové, Jindřichu Mrázovi z Milešovky v Litoměřicích, Janu Bahenském z Lukova v Táboře, Kašparu Šmidlovi a možná Janu Pacheovi v Kolíně. O Jiříku Škornicovi Balbínovi z Vorličné víme, že držel masný krám, což je pravděpodobné též u Cikánů v Jaroměři a ve Dvoře, nelze však na základě tohoto zjištění automaticky uvažovat o jejich příslušnosti k řeznickému cechu. Krámy bylo možné pronajímat. Francové z Liblic z Chrudimi byli zřejmě obchodnickým rodem. V jejich případě dokonce víme, že je v polovině 16. století opakovaně napadal Zikmund Anděl z Ronovce a celou záležitost řešil komorní soud.⁴⁷⁸ Jak upozornil František Roubík, finanční nezávislost královského rychtáře byla oboustranně výhodná.⁴⁷⁹ Po městu nepožadoval odměny, případně požadoval odměny nižší, a zároveň na něm zůstával nezávislý. Zámožnost je tedy dalším faktorem sehrávajícím úlohu při výběru dotyčné osoby. Případné odměny za vykonanou práci se dočkat vůbec nemuseli, neboť tento problém nikdo oficiálně neřešil.

Cílem předešlých (někdy poněkud hutných) stránek nebylo poskytnout vyčerpávající a úplný přehled vztahů svazujících královské rychtáře s jejich okolím, jako spíše nastínit druhy těchto vazeb a jejich charakter. Jim vděčili za vzestup na společenském, ekonomickém a mocenském žebříčku až k metě nejvyšší.⁴⁸⁰ Zeměpánův zástupce nebyl žádným solitérem, jenž mohl fungovat bez ohledu na své okolí. Naopak byl jím determinován, ovlivňován a korigován. Ani komorní komisaři, ani podkomoří věnných či královských měst neignorovali při výběru kandidátů názory městských rad, později samotné městské rady na post konkrétní osoby navrhovaly. Ať už šlo o přátelství, příbuzenství, ekonomickou závislost či vděčnost, sehrávaly tyto vazby důležitou roli v rozhodování, kdo bude navržen a kdo se stane královským rychtářem. Po nástupu do úřadu pak práci zeměpánova zástupce ovlivňovaly. Někdo byl královskému rychtáři bližší než jiný, někomu byl vděčný, někdo byl vděčný jemu. Dle městských zřízení si jednotliví měšťané bez ohledu na majetek byli formálně rovni, přílišné „vyčňování“ z řady bylo sice nepřijatelné a narušovalo korporativní ráz městského zřízení, ale – jak už to tak bývá – někdo si díky známostem byl rovnější. Pro výkon funkce byla požadována též zkušenost z působení v městských radách, tedy obeznámení s nuancemi

---

⁴⁷⁸ Snad šlo o nějaký druh „obchodního“ sporu, protože jinak nenáviděl Zikmunda Anděla ani vysvětlit nejde, srov. *Chrudimsko a Nasavrcko IV*, s. 99. K osobě Anděla srov. též P. VOREL, *Urbář*, s. 239-274.

⁴⁷⁹ F. ROUBÍK, *Královští rychtáři*, s. 299-300. Jím zmiňované odměňování nobilitací je tvrzením poněkud přehnaným.

⁴⁸⁰ J. DOUŠA, *Seznamy*, s. 68-69; TÝŽ, *Staroměstští*, s. 43-74; nepřímo pro Český Brod Miloš DVOŘÁK, *Městská správa v Českém Brodě a její písemnosti do roku 1623*, SAP 32, 1982, s. 170-224.

městské správy, znalost místních mocenských poměrů a vazeb, ekonomická nezávislost a autorita mezi měšťany a postupujícím časem elementární znalost práva. Až kolem poloviny 17. století se začalo dbát na znalost obou zemských jazyků. Zda kritéria kandidát splňuje, zda se během své „předrychtářské“ kariéry osvědčil, museli rozhodnout přímo na místě komorní komisaři či podkomoří s hofrychtěrem, později radové české komory na základě nejrůznějších dobrozdání. Charakteristiku Vladimíra Bystrického napsanou o kariéře Jana Telítka, prvního královského rychtáře ve městě Stříbře, před jeho jmenováním do úřadu lze pro věnná města východních Čech a další královská města (Čáslav, Český Brod, Kouřim, Kolín, Nymburk, Litoměřice, Tábor) potvrdit.⁴⁸¹

---

⁴⁸¹ V. BYSTRICKÝ, *Osoba*, s. 125-134.

4. Výběr a jmenování královských rychtářů

V kontextu událostí let 1546-1547 představovalo dosazení královských rychtářů logický postup, jenž měl za úkol konsolidovat situaci ve městech a stabilizovat či dokonce petrifikovat pozice královské moci vůči třetímu stavu. Přítomnost zeměpanského zástupce do budoucna omezila možnost tvorby opozice uvnitř jednotlivých lokalit a prostřednictvím povinnosti oznamovat konání „postranních schůzek“ v teoretické rovině rovněž v rámci královských měst jako celku. Pokud by byl konzultován společný postup v určité záležitosti, snaha udržet podobná jednání v tajnosti byla v sociálním prostoru města problematičtější. Tento náhled však vycházel z předpokladu, že královský rychtář skutečně bude hájit nároky a zájmy panovníka bez ohledů na vlastní pozici a interpersonální vazby. Nejlepší řešení by představovalo jmenování osoby, na níž město, měšťané a ostatní obyvatelé nebudou mít zásadnější vliv. Implicitní zásada nestrannosti a oddanosti úředníka králi však byla výrazně oslabována už samotným výběrem kandidátů. Formální podřízenost královských rychtářů české komoře a zpočátku vágně formulovaná odpovědnost vůči jejím představitelům, přinášející i nepřímé zdůraznění patřičného postavení městského stavu, tendence k postupnému oslabování (či snad lépe k proměně) kontrolních pravomocí nezvrátily.

4.1 Způsoby jmenování (dosazování) královských rychtářů

První zeměpanští rychtáři byli v královských městech (s výjimkou Českých Budějovic, Plzně a Ústí nad Labem) jmenováni (tj. dosazeni) počátkem roku 1548 nedlouho po ustanovení téhož úřadu v pražské aglomeraci, přičemž jim byla rozeslána instrukce. K uvedení do úřadu došlo ve městech, před zraky konšelů, starších, dalších zástupců obce a snad i urozených hostů z okolí. Přítomnost představitelů rady a obce byla ostatně nezbytná, jelikož jim tím bylo usazení královského rychtáře formálně oznámeno. Jistě lze pochybovat, že by o tom nebyli předem elementárně zpraveni, byť pouze prostřednictvím kolujících neoficiálních informací, získaných od přátel či obchodních partnerů odjinud. Uvedení do úřadu celou záležitost završovalo, i když nelze podcenit jeho symbolický rozměr.⁴⁸² Uniknout

---

⁴⁸² K otázkám symbolického významu některých mocenských aktů srov. Barbara STOLLBERG-RILLINGER, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne. Begriffe – Thesen – Forschungsperspektiven*, ZHF 31, 2004, s. 489-527; TÁŽ, *Zeremoniell als politischen Verfahren. Rangordnung und Rangstreit als Strukturmerkmale des frühneuzeitlichen Reichstags*, in: *Neue Studien zur frühneuzeitlichen Reichsgeschichte*, Hg. Johannes Kunisch, Berlin 1997, s. 91-132; TÁŽ, *Zeremoniell, Ritual, Symbol. Neue Forschungen zur symbolischen Kommunikation in Spätmittelalter und früher Neuzeit*, ZHF 27, 2000, s. 389-405. Autorka v zásadě aktualizovala a převzala přístupy starších autorů, i když se k nim ne vždy hlásí, srov. Murray EDELMAN, *Politik als Ritual*. Die

by však neměla maličkost, která do určité míry potvrzuje, že krátce po faktickém neslavném ukončení odporu proti Ferdinandu I. nemuselo být ještě jasné, jakým způsobem budou v komplexnosti města potrestána. Pro dosazení královských rychtářů by bylo nepochybně vhodné využít formální obnovení rad. K tomu však v královských a věnných městech došlo krátce po konci povstání, kolem svátků sv. Petra a Pavla.⁴⁸³ Královské rychtáře navíc počátkem roku 1548 neustanovoval podkomoří, jak by snad bylo logičtější, ale komorní komisaři. Do budoucna to způsobilo určité kompetenční nejasnosti.

Bohužel není ani jasné, jakým způsobem fungovali právně oni komisaři. Obecně šlo o osoby pověřené panovníkem či jeho zástupci k vykonání určitého aktu, přičemž zmocnění v případě předbělohorských českých zemí většinou zanikalo splněním požadované povinnosti. Prozatím nejlépe zmapována je činnost komisařů na zemské sněmy. Otto Hinze je charakterizuje jako „průkopníky absolutismu“, i když jde o konstatování poněkud přehnané.⁴⁸⁴ Při využití nečetných zmínek z pozdější korespondence královských rychtářů z některých ze sledovaných měst lze mít za to, že komisaři usazující po Čechách zeměpánovy zástupce byli podřízeni komoře a jmenováni na její návrh. Komorní komisaři mohli být ustanoveni ad hoc, nikoliv však nutně. Kryštof Skuhrovský ze Skuhrova jmenoval královské rychtáře opakovaně a často též řešil otázky spojené se zabaveným městským majetkem, a to až do počátku pátého desetiletí 16. století. Snad byl jmenován na delší dobu a splněním uloženého úkolu pověření úplně nezanikalo.⁴⁸⁵ Pro řešení různých kauz pak komora k nominování komisařů opakovaně sahala také v pozdějších letech. Zabývali se úkoly pramenícími z momentálně nastalé potřeby prošetřit ve městech tu či onu událost. Se svými předchůdci z dob po potlačení stavovského odboje proti Ferdinandu I. už neměli tolik společného. Potvrzení plošného jmenování královských rychtářů komisaři v zeměpanských městech přináší zmínky z Chrudimi, Poličky, Kolína, Kutné Hory a Litoměřic. Augustin Wider, jinak Krejčí, královský rychtář v Litoměřicích, v květnu 1548 psal, „že Vašich mi[los]tí tejno není, kterak jeho [milos]t kr[álovská] pán muoj nejmilostivější roku tohoto po

---

symbolische Funktion staatlicher Institutionen und politischen Handelns, Frankfurt am Main 2005³. Pakliže byl rychtář představen obci jakožto zástupce panovníka, muselo se tak dít odpovídající a slavnostní formou, nikoliv skrytě a potajmu. Význam funkce, fakticky představující vrchol mocenské hierarchie města, tomu odpovídal.

⁴⁸³ NA v Praze, PKÚ, inv. č. 1, RKP 2822a, fol. 92r-95r; PKÚ, inv. č. 37, RKP A 173, fol. 96r-98v.

⁴⁸⁴ Otto HINTZE, *Der Commisarius und seine Bedeutung in der allgemeinen Verwaltungsgeschichte*. Eine vergleichende Studie, in: Staat und Verfassung. Gesammelte Abhandlungen zur allgemeinen Verfassungsgeschichte, Hg. Gerhard Oestreich, Göttingen 1970, s. 242-273; Petr MAŤA, *Komisaři k českému zemskému sněmu (1627-1740)*, in: Per Saecula Ad Tempora Nostra I, s. 309-318; David NOVOTNÝ, *Na obědě ve Velkém Meziříčí a na noc v Třebíči*. Královští komisaři na moravské zemské sněmy mezi Prahou, Brnem a Olomoucí, *Západní Morava* 12, 2008, s. 18-34.

⁴⁸⁵ Kryštof Skuhrovský sloužil císaři jako komisař v různých záležitostech údajně přes třicet let, jak uváděl jeho syn Oldřich, který sám působil v Uhrách a jinde, a prosil panovníka za opatření, srov. NA v Praze, SM, inv. č. 3318, č. k. 2272, sign. S 201/9.

všech městech osoby za rychtáře jeho mi[los]ti mezi ouřady zvoliti a ustanoviti skrze vyslané pány komisaře své a jim na to závazky i také jisté instrukcí, jak by se při témž ouřadě chovati měli, vydati poručiti jest ráčil“.⁴⁸⁶ Ačkoliv Wider odkazuje na podřízenost komisařů králi (v jiných případech se objevuje arcikníže Ferdinand Tyrolský), list doputoval do kanceláře české komory. S prakticky totožnou situací se setkáváme v případě Kolína, kde Matouš Bakalář ve snaze vyhovět požadavkům z Prahy a zároveň získat aspoň nějakou odměnu za vykonávání své „povinnosti“ sdělil v nedatovaném listě (nejspíše o něco později než litoměřický Augustin Wider) komorním radům, *kerak času pomínulé[ho] urození pan Vilím z Hradešina a pan Vít Lišovský z Prochodu, páni comisaři od jeho [milos]ti krá[lovsk]é vyslaní v městě u nás Kolíně Novém nad Labem ouřad král[ovsk]é [milos]ti rychtářskej ustanovujíce osobou mou (...)*.⁴⁸⁷ Plošné dosazování panovníkových zástupců se tedy zdá být slovy královských rychtářů z Kolína a především z Litoměřic potvrzeno. Věnná města představovala poněkud specifickou skupinu, jež se sice téměř v ničem nelišila od měst královských,⁴⁸⁸ přesto může v jejich případě ulpět stín pochybnosti na fakticky totožném způsobu jmenování královských rychtářů, neboť spadala pod jiného úředníka. Pochybnosti lze naštěstí rozptýlit díky dochovaným materiálům na příkladech Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky. V jejich případech je situace komplikovanější, neboť jmenování zeměpanského zástupce komisařem je doložitelné až k roku 1551. V Chrudimi a Vysokém Mýtě přitom rychtářský úřad prokazatelně fungoval od roku 1548 a v roce 1551 došlo toliko k jeho personální obměně.

Komisař Kryštof Skuhrovský ze Skuhrova a na Popovicích oznámil radům české komory počátkem roku 1551, „že co sem v Mejtě, v Chrudimi a v Hoře činiti jměl, to jsem podle poručení va[šeho] vykonal“.⁴⁸⁹ Kromě jmenování Jana Kostelníčka ve Vysokém Mýtě a Václava France z Liblic v Chrudimi ještě porovnal Chrudimské v jejich sporech s novým majitelem před rokem 1547 Chrudimi patřících Slatiňan Heřmanem Lhotským ze Zásbuk, jednal s podkomořím královských měst Jiřikem Gerštorfem z Gerštorfu o prodeji další části zabaveného chrudimského majetku a v Kutné Hoře dosadil za prvního královského rychtáře Ondřeje Křivoláčka. Skuhrovský upozornil, že v Kutné Hoře doposud královský rychtář jmenován vůbec nebyl, Křivoláček nedisponuje instrukcí a bude vhodné mu dokument poslat.⁴⁹⁰ V tomto případě byl komisař vyslán do východních a středních Čech s více úkoly, i když z pořadí zmínek v příslušném listě lze soudit, že jmenování rychtářů bylo úkolem

⁴⁸⁶ NA v Praze, SM, inv. č. 1986, č. k. 1286, sign. L 32/14, svazek II.

⁴⁸⁷ NA v Praze, SM, inv. č. 1624, č. k. 1154, sign. K 44/26.

⁴⁸⁸ Srov. P. VOREL, *Královská*, s. 16-22.

⁴⁸⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 2399, č. k. 2337, sign. S 260/2C.

⁴⁹⁰ M. BISINGEROVÁ, *Úřad*, s. 81-86; k událostem v letech 1546-1547 Helena ŠTROBLOVÁ, *Kutná Hora ve stavovském odboji v letech 1546-1547*, SčSH 22-23, 1996-1997, s. 44-49.

nejdůležitějším. O několik měsíců později Kryštof Skuhrovský cestoval do východních Čech znovu. Jan Kostelníček ve Vysokém Mýtě zemřel, a tak na uprázdněné místo vysokomýtského královského rychtáře jmenoval Valentina Kožišníka, „*přijmím Křiele*“. Při této příležitosti zavítal Skuhrovský i do Poličky. Věnné město na pomezí Čech a Moravy bylo rovněž bez rychtáře. Nelze odpovědně říci, zda vlivem náhlého úmrtí či díky tomu, že nebyl – podobně jako v Kutné Hoře – doposud jmenován. Ačkoliv adresovali instrukci z ledna 1548 i sem, což by znamenalo přítomnost královského rychtáře ve městě, první prokazatelná zmínka o existenci úřadu pochází až z roku 1552. Soudě dle mechanismů výběru kandidátů na úřady rychtářů Jeho Milosti Královské ve všech sledovaných lokalitách (viz níže) by mohl být poličským královským rychtářem Pavel Vachač, bezpečně doložit to však nelze.⁴⁹¹ V Poličce bylo úkolem komisaře navrátit správu městu v roce 1547 zabavených statků a zároveň též ustanovit rychtáře. Volba padla na dlouholetého člena městských rad a hospodáře Martina Plachého, jenž pak setrval v úřadě více než čtyři desítky let. Spojení jmenování panovníkova zástupce s navrácením statků by v případě, že by úvaha o Pavlu Vachačovi a fungování úřadu v Poličce byla mylná, mohla naznačovat zajímavé skutečnosti. Nedaleko města ležící rychmburské panství připadlo proviněním majitele Viléma z Valdštejna během odboje v letech 1546-1547 na panovníka a jeho správu řídil Kryštof Stang.⁴⁹² Bylo by pochopitelné, kdyby dohlížel jménem krále i na zabavené městské statky. Ty se městům začaly pozvolna vracet (za úplatu, pokud nebyly prodány třetí osobě). Vystávala tím nutnost zajistit nejen dohled nad Poličkou, ale zároveň nad jejími statky. Nevelká (ovšem poměrně bohatá) Polička mohla být z Rychmburku kontrolována relativně bezproblémově, situace se nicméně změnila a řešením se stal Martin Plachý jako královský rychtář. V instrukcích nebyla o dohledu nad majetkem zmínka, protože v době ustanovení královských rychtářů města v podstatě žádný neměla a dohled nad statky zádušními a špitálskými zatím nepředstavoval zásadnější obtíž.⁴⁹³ Evolucí docházelo k proměně. Po navrácení městských statků původním držitelům většinou purkmistr a rada města přebírali správní spisy od komory. Z hlediska strážců královské pokladny bylo vhodné udržovat hospodaření na dostatečné úrovni, což královští rychtáři byli teoreticky schopni zajistit.⁴⁹⁴

⁴⁹¹ NA v Praze, PKÚ, inv. č. 37, RKP A 173, fol. 69r; 72r; 74v; 79v; 81v; 84v; 87v; 89v; 93r; 97v.

⁴⁹² K významu účastníků povstání P. VOREL (ed.), *"Přátelské snešení stavův českých"*, s. 81-124; ke správě poličských gruntů NA v Praze, SM, inv. č. 2672, č. k. 1706, sign. P 99/18.

⁴⁹³ NA v Praze, SM, inv. č. 1586, č. k. 1085, sign. K7/7.

⁴⁹⁴ Srov. SOkA Kolín, AM Český Brod, Kopiař a pamětní kniha (neinventarizováno, nezpracováno, bez sign.), sf.

Jmenování královských rychtářů komisaři v počátcích fungování této instituce do budoucích let přineslo určité nejasnosti a kompetenční spory. Ačkoliv obnovovali městské rady podkomoří, v průběhu 50. let 16. století dosazovali nové panovníkovy zástupce ve městech stále komisaři podřízení české komoře. A docházelo k nejasnostem a konfliktům. I když podkomoří bývali někdy souběžně komorními rady, automaticky je to neopravňovalo k ustanovení rychtáře a komora si pravomoc střežila. Proměnu původně patrně striktního postupu není jednoduché objasnit pro nedostatek pramenů. Lze se ale domnívat, že za vším stojí celkové uvolnění poměrů. Svědčí o tom už jen osudy zabavených městských statků. Nejprve došlo k navrácení zádušních a špitálských, potom byla konšelům vrácena částečná kontrola nad zbytkem (pokud nebyl odprodán třetím osobám) a v době, kdy se už nedostávalo finančních prostředků získaných konfiskacemi a nucenými prodeji, bylo za úplatu převedeno tzv. vrchní panství, které si do té doby ponechával Ferdinand I. Napjatá atmosféra v zemi a konfrontační kurz panovníka vůči stavovské obci přestaly být udržitelné s ohledem na komplikující se mezinárodní situaci (třebas v Uhrách). Podcenit nelze ani oslabování vlivu stárnoucího císaře, nástup umírněnějšího Maxmiliána II. a částečnou obnovu hospodářského postavení měst.⁴⁹⁵ I když stále tvořila formálně součást komory, jejich důležitost jako zdroje příjmů rostla a nešlo zdaleka pouze o berně. Celkové uklidnění situace v zemi také znamenalo, že bezprostřední nebezpečí vzpoury nehrozilo a samotná instituce královských rychtářů v roli dohlížitelů na pořádek a klid ve městech začala být jaksi nadbytečná, což se promítalo zpětně do přístupu komory k nim, mimo jiné též ve způsobu jmenování.

Postup to nicméně byl velmi povlovný a místy nejasný. Dokladem pro nadhozené tvrzení o 50. až 60. letech 16. století jakožto období oslabování významu královských rychtářů a zároveň striktního vlivu komory je i několik sporů o způsoby jmenování do úřadu. Stejně jako v případě působení komisařů české komory i přelomovému období na počátku 2. poloviny 16. století materiálově bohatá studie Františka Roubíka nevěnuje mnoho pozornosti, respektive naznačuje mimořádnost počínání komisařů, představující jakousi anomálii v jinak běžném způsobu výběru a jmenování rychtáře.⁴⁹⁶ S ohledem na celkový vývoj, posuzovaný v širších souvislostech, tento náhled nemůže obstát. Když v roce 1560 nastala potřeba jmenovat královským rychtářem ve Dvoře Králové nad Labem Martina Trubače, vydal mu závazek k povinnosti (přísahu), jinými slovy ho fakticky jmenoval do úřadu, hofrychtář Adam Šturm z Hranic.⁴⁹⁷ Šturm zastupoval během obnovování rady podkomořího věnných měst

---

⁴⁹⁵ Opatrně k ekonomickým následkům trestů A. MÍKA, *Sociálně ekonomická*, s. 41-94.

⁴⁹⁶ F. ROUBÍK, *Královští rychtáři*, s. 284-290.

⁴⁹⁷ NA v Praze, PKÚ, inv. č. 37, RKP A 173, fol. 5r.

Oldřicha Dubanského z Duban. Zároveň ho komora pověřila dosazením nového zástupce panovníka ve městě na horním toku Labe. O rok později došlo ke stejné situaci hned ve dvou věnných městech. V Chrudimi nastupoval do úřadu Tobiáš Kochánek z Kochánku a v Mělníce Jeroným Zlatohlávek. Situace se opakovala a závazky jim vydal opět Adam Šturm z Hranic.⁴⁹⁸ A k téže situaci došlo v Berouně v roce 1567, takže rychtáře dosazoval hofrychtěř rovněž ve městech královských.⁴⁹⁹

Oprávnění dosazovat po městech královské rychtáře ovšem nebylo vázáno na podkomořský a hofrychtěřský úřad automaticky. Muselo existovat oprávnění od komory, postup odpovídat jejím příkazům. Disponoval jím podkomoří, který ho (s tichým vědomím nebo na základě oficiálního souhlasu) přenesl na hofrychtěře, neboť se z nějakého důvodu nemohl do Dvora Králové nad Labem, Chrudimi či Mělníka dostavit osobně. Oprávnění bylo vydáno s velkou pravděpodobností jménem místodržícího arciknížete Ferdinanda Tyrolského. Nasvědčuje tomu poněkud zvláštní dotaz podkomořího královny Oldřicha Dubanského z Duban z roku 1566. Ten se dotazoval komory, zda může dosadit královského rychtáře v Chrudimi a Hradci Králové, protože jejich předchůdci v úřadu zemřeli. Výslovně přitom uvádí, že roku 1561 mu arcikníže Ferdinand Tyrolský vystavil „*poručení*“ na dosazení královských rychtářů. Neuvádí přitom, ve kterém městě měl rychtáře dosazovat. Snad šlo v tomto případě o Chrudimi a Mělník, kde jej pak reálně zastupoval hofrychtěř.⁵⁰⁰ Dotaz Dubanského naznačuje více, než se na první pohled může zdát. Především skutečně nemohl dosazovat zeměpanského zástupce sám o své vůli, ale se schválením a zmocněním od arciknížete. Na to, zda dokument ještě platí, se však neptá české dvorské kanceláře, panovníka nebo zemských úředníků, ale komory. Potvrzuje se tím tedy opět úvaha o tom, že si své právo na jmenování rychtářů komorní radové žárlivě střežili jako jednu ze svých kompetencí. Z tohoto dotazu lze zároveň cítit jakousi nejistotu podkomořího, ovlivněnou snad nejen možným nesouhlasem komory s příliš samostatným postupem, ale také vědomím, že i ve způsobech výběru a jmenování královských rychtářů docházelo ke změně. Kandidáty komoře začala navrhopvat města a postupně se ustaloval systém, na který upozorňuje František Roubík jako na příklad nedokonalosti tehdejších postupů.⁵⁰¹ Podkomoří si na místě kandidáta zřejmě vybíral sám (zvažoval ale okolnosti a bral asi neoficiálně v potaz i názor okolí) a do výběru zasáhl, což nebylo zdaleka naposledy. Situace je o to pozoruhodnější, že Dubanský byl

⁴⁹⁸ NA v Praze, PKÚ, inv. č. 37, RKP A 173, fol. 5r-v. Krátce poté dosazoval podkomoří v Mělníce za rychtáře Jiříka Myslíka.

⁴⁹⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 239, č. k. 168, sign. B 57/23.

⁵⁰⁰ NA v Praze, SM, inv. č. 3399, č. k. 2338, sign. S 260/8. V Chrudimi po zemřelém Tobiáši Kochánkovi nastupoval Jan Pěček Radostický.

⁵⁰¹ F. ROUBÍK, *Královští rychtáři*, s. 294-295; 301.

komorním radou. Znal tedy obvyklé postupy při jmenování rychtářů a patrně si dokázal představit, co by také mohlo následovat, pakliže by jednal přespříliš samostatně.

Co v případě nezávislého postupu ze strany české komory hrozilo, dokazuje o něco mladší příklad z Čáslavi. V září 1572 komorní radové požadovali po purkmistru, radě města a vši obci středočeského královského a krajského města, aby urychleně poslali jména několika kandidátů na uprázdněný rychtářský úřad, z nichž by si na Pražském hradě vybrali nejvhodnějšího adepta. Čáslavští jim obratem odepsali, „že j[est] Jeho [milos]st nejvyšší pan podkomoří království Českého z jistého a bedlivého uvážení při obnovení u nás úřadu konšelského v pondělí nazítří svaté panny Markéty léta LXXII tohoto také tejj úřad rychtářský Je[eho] [milos]ti císařské opatřiti a k němu pana Bernartha Poličského, souseda našeho, muže dobrého a bohobojného voliti a ustanoviti ráčil“.⁵⁰² Dle reakce z komory musela troufalost podkomořího Buriana Trčky z Lípy rady skutečně velmi rozčilit. Na komoře porozuměli, „že bez vědomí našeho opět u vás Je[ho] [milos]ti cí[sařské] rychtář usazen jest, i poněvadž sázení rychtářuov samé toliko komoře Je[ho] [milos]ti cí[sařské] v království Českém náleží, protož takovému Je[ho] [milos]ti cí[sařské] rychtáře usazení místa dáti nikterakž nemužeme, jménem a na místě Je[ho] [milos]ti cí[sařské] poroučejíc, abyste nám hned, jakž vás toto psaní naše dojde, čtyři muže bohobojící, dobře na poctivosti zachovalé a kteří by se k ouřadu tomu hoditi mohli, buď z prostředku vašeho neb starších obecních jmenovali a nyní nepořádnému usazenému rychtáři oznámili, aby on se toho ouřadu víceji nedotýkal“.⁵⁰³ Čáslav za toto pochybení nijak potrestána nebyla, protože nesrovnalost a kompetenční spor městští představitelé nevyvolali. Stali pouze aktéry, patrně poněkud zaskočenými a znechucenými, přestřelky mezi komorou a podkomořím. Zároveň jim a velmi pravděpodobně i podkomořimu pak bylo dáno jasně najevo, že jmenování přísluší české komoře. Bernard Poličský ve svém úřadu zůstal a vykonával jej do roku 1577, kdy byl na vlastní žádost odvolán.

Podobně jako v případě Oldřicha Dubanského z Duban v roce 1566 je kauza zajímavá z vícera aspektů. Především se znovu potvrzuje, že zmocnění Dubanského nebylo vázáno na

---

⁵⁰² NA v Praze, SM, inv. č. 477, č. k. 242, sign. C 1/39. V této souvislosti je nutno upozornit na F. Roubíkem (*Královští rychtáři*, s. 268) zdůrazňovaný spor mezi kanceláří a komorou o jmenování rychtářů. Podle mého názoru šlo o dozvuky doby, kdy působil jako místodržící Ferdinand Tyrolský, jehož jménem byla vydávána poručení pro rychtáře a jehož osoba kancelář a komoru reprezentovala jaksi společně. Nešlo o závist zemských úředníků vůči komoře, ale o prostý fakt, že podkomořím snad ve snaze zjednodušit správní postupy právo jmenovat rychtáře arcikníže přidělil. Dubanský jím disponoval už od 60. let a žádný spor to tehdy nevyvolalo. Vše se projevovalo až v letech 1571-1573 a poměrně rychle došlo k vyjasnění, aniž by bylo nutno něco dalekosáhle měnit. Ostatně pokud už by byl zájem hnát vše do krajnosti, těžko by si Dubanský ověřoval, zda smí, nebo nesmí rychtáře ustanovovat. Tuto kauzu nelze příliš přeceňovat, nehledě k tomu, že jmenování prováděli podkomoří, což je celkem pochopitelné a s jejich participací později komora problémy neměla.

⁵⁰³ NA v Praze, SM, inv. č. 477, č. k. 242, sign. C 1/39.

podkomořský úřad automaticky, ale muselo být obnoveno či potvrzeno. Možný je i ten výklad, že svého oprávnění pro královská města Trčka jednoduše využil, ale komoru neinformoval v domnění, že to ani není potřeba. Jakým způsobem dospěl nakonec k rozhodnutí pověřit právě Poličského, pocházejícího mimochodem skutečně z pomezí Čech a Moravy, také nedovedu s jistotou říci. V roce 1572 však už vhodná jména navrhovaly městské rady ze svých řad a na komoře si vybrali. Je to poněkud paradoxní, neboť podkomoři královských měst znal situaci v konkrétní lokalitě lépe než úředníci, což platí dvojnásob o podkomořím věnných měst, jenž se s ohledem na jejich menší počet znal s radními doslova osobně. Spory o jmenování na druhou stranu nevyklučovaly žádosti o dobrozdání podkomořího na jednotlivé adepty. S tím, komu jsou ve věci královských rychtářů odpovědná, měla ostatně problém také samotná města. Když po řadě let v úřadu zemřel v Kouřimi počátkem roku 1579 královský rychtář Václav ze Zlonic, ozvali se pražští úředníci s výtkou, že o jeho smrti se sice na komoře dozvěděli, ale nikoliv od města. Nejspíše trochu rozpačití Kouřimští obratem sdělili, že podle jejich zpráv nebyl podkomoří, jenž je „*vrchnost nad městy*“, přítomen v Praze, a proto nic neoznámovali.⁵⁰⁴ Nedorozumění vyvolala prostá skutečnost, že Václav ze Zlonic byl ve funkci příliš dlouho na to, aby v Kouřimi díky generační výměně zaznamenali změny související s nástupem nového rychtáře a nebyli nikdy nuceni si patřičné informace obstarat kupříkladu z nedalekého Českého Brodu nebo Kolína.

Rozkolísanosti ve způsobech jmenování a dosazování královských rychtářů odpovídají nejen celkové proměně politického klimatu v zemi, nýbrž též kopírují životní cyklus představitelů panovníkových zájmů ve městech. Nevzdali-li se mezitím úřadů, během 60. let 16. století dochází postupně k očekávatelné generační výměně, která se pak plně projevuje od počátku 70. let. Na ní reagovala též komora novým přístupem k jmenování a výběru kandidátů, přežívajícím pak po celá desetiletí až do Bílé hory (a po obnovení úřadů rychtářů se po roce 1621 vše vrací do „zajetých kolejí“ a zeměpánovi zástupci ve městech jsou vybíráni a jmenováni stejným způsobem až do roku 1783). Samozřejmě existují pomyslné výjimky potvrzující nepsané – ale desítky let respektované – pravidlo.

Systém jmenování královských rychtářů byl provázán s jejich předběžným výběrem, jenž bude nastíněn dále. Právě v „přelomovém“ roce 1571 lze pro skupinu královských věnných měst poprvé doložit praxi, že kandidáta na úřad královského rychtáře navrhovala městská rada a z oznámených jmen na komoře vybrali budoucího panovníkova zástupce. Příznačně pro celou situaci i zde vystupuje podkomoří věnných měst Michal Španovský z Lisova a na Pacově, který svým přípisem komoře potvrzuje změny, k nimž v praxi

⁵⁰⁴ NA v Praze, SM, inv. č. 1586, č. k. 1987, sign. K 7/29.

jmenování královských rychtářů postupně docházelo. V červnu 1571 urgovali Královéhradecké z Prahy o posláni jmen vhodných kandidátů. Na rozdíl od čáslavského případu se svévolným postupem podkomořího Španovský jednal v intencích poručení z české komory. Ta počátkem září 1571 přikázala, aby při obnovení rady vyhlásil královským rychtářem Michala Choustnického.⁵⁰⁵ Na druhou stranu nařídila podkomořímu oznámit Choustnickému, že se má co nejrychleji dostavit do Prahy, kde mu bude vydána „povinnost“. Podkomoří se dle toho zachoval, navíc vyzvedl od předchozího rychtáře (není jasné, zda přímo od něj či od jeho dědiců) a novému úředníkovi vydal instrukci. Pozvolným procesem se tedy dospělo k navrhování kandidátů městy, přičemž tato praxe trvala už jistý čas a prosadila se společně s výše nastíněnými změnami, a podkomoří dle zmocnění české komory jakožto komisař ve městě rychtáře pouze vyhlásil, ale pro skutečné a právoplatné jmenování se dotýčný kandidát musel dostavit osobně na Hrad. Ve zmocnění Španovského k vykonání slavnostního aktu během obnovení rady přispěla skutečnost, že měl do Hradce Králové cestu. Označit celou situaci za shodu okolností je nicméně poněkud předčasné. Česká komora měla dostatek času k tomu, aby od června 1571 během dvou měsíců dosadila rychtáře jinak a především dříve. Aspekt přítomnosti podkomořího tedy stále hrál určitou roli (jako v předchozích letech). O dva roky později se na něj komora již neohlížela a nařídila Královéhradeckým vyhlásit před obcí za královského rychtáře Simeona Litického bez přítomnosti dalších úředních osob, zároveň vyzvednout od vdovy po Choustnickém instrukci, předat ji a zachovat k osobě zeměpánova zástupce náležitou uctivost. Pro jistotu vyzvali z komory ve stejný den písaře úřadu purkrabství kraje hradeckého Jana Kotoula k pomoci novému rychtáři. Zvolený postup v sídle na soutoku Labe a Orlice v září 1571 dovoluje vyslovit domněnku, že jména kandidátů navrhovaných městem nebyla zcela závazná. Z Hradce doporučovali primátora Jakuba Sele, Štěpána Kotoula, Jana Alba Klatovského, Jana Kantora a Martina Cejpa.⁵⁰⁶ Ani jeden se královským rychtářem nestal, takže do celé záležitosti vstoupily faktory hovořící v neprospěch nominovaných. Jedním z nich byl zřejmě i prostý fakt, že se konšelé nevyjadřovali a po dlouhou dobu nikoho nenahlásili, a to s „*nemalým podivením*“ komorních radů. Z největšího věnného města jim s odzbrojující upřímností oznámili, „*že skrze mnohá zaneprázdnění i jiné těžkosti sme na to pozapomenuli*“.⁵⁰⁷ Pokud města navrhla kandidáty na úřad rychtářů, musel výběr někoho jiného nebo žádost o sdělení nových jmen purkmistra s radou nemile zaskočit. Přesto to

⁵⁰⁵ NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1140, sign. K 27/40.

⁵⁰⁶ NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1140, sign. K 27/40.

⁵⁰⁷ NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1140, sign. K 27/40.

nebylo naprosto neobvyklé, jelikož případy stejného postupu lze kromě Hradce Králové doložit z Tábora v roce 1603,⁵⁰⁸ starší a geograficky bližší věnným městům je ale Nymburk. Zde 18. dubna 1576 zemřel královský rychtář Václav Mistrovic. Pan Jan z Kolovrat obratem jménem komory poručil svému podřízenému Janu Limburskému, „*aby asi čtyři neb pět osob vybrali, kteří by se k tomu hodili, abychom mohli jednoho z nich obrati, a nám poznamenané stěčně (!) odeslali, tohoto posla s tím vypravte, aby mu nebylo třeba dlouho zde čekati*“.⁵⁰⁹ Komora tedy byla schopna jednat velmi rychle, přesto se jmenování nástupce protáhlo. Nymburští skutečně vybrali pět mužů vhodných k úřadu, a to Jana Chrudimského (bývalého učitele městské školy), Buriana Hlaváče, Pavla Jeptišku Bakaláře, Jiříka Lukáška a Martina Pěničku. Až v říjnu 1576 se z komory ozvali znovu s požadavkem na sdělení dalších vhodných osob „*mimo prvnější*“. Kandidáti z nějakého důvodu nevyhovovali, ze jmen udaných z Nymburka v říjnu si naštěstí už vybrali a královským rychtářem se stal Jan Huňatý.⁵¹⁰ Obdobná situace nastala po čase i v Poličce, kde došlo k přímému zásahu podkomořího do výběru kandidátů. Jde nicméně o případ natolik pozoruhodný, že je nutné věnovat mu pozornost v širších souvislostech. Ačkoliv někde měli ponejprv problémy s původně navrženými kandidáty, nakonec se komora rozhodla pro muže doporučené purkmistrem, konšelským sborem a staršími v pomyslném „druhém kole“. Nejstarší doložitelný případ výběru kandidáta radami, ovlivněný ale i stavem dochování pramenné materie, pochází z počátku 70. let 16. století právě z Hradce Králové, postupně následují další východočeská věnná města.⁵¹¹ Stejnou situaci potvrdily pramenné sondy v Táboře, Litoměřicích, Kutné Hoře, Kadani, Slaném, Berouně, Čáslavi, Českém Brodě, Kouřimi, Kolíně, Domažlicích a dalších královských městech.

Mechanismus fungoval poměrně jednoduše. Pokud bylo nutné ustanovit nového královského rychtáře, městská rada to oznámila listem české komoře. Zde zprávu zpracovali, vytvořili koncept stereotypní odpovědi, kterou po schválení čistopisu prezidentem (jménem císaře jakožto českého krále) odeslali do příslušného města, občas zřejmě po tom samém poslu.⁵¹² Obsah byl prakticky vždy stejný. Jménem a na místě Jeho Milosti Císařské

⁵⁰⁸ NA v Praze, SM, inv. č. 3676, č. k. 2358, sign. T 2/39.

⁵⁰⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 2426, č. k. 1533, N 17/32.

⁵¹⁰ NA v Praze, SM, inv. č. 2426, č. k. 1533, N 17/32.

⁵¹¹ V Chrudimi a Jaroměři se tak prvně stalo roku 1583, v Poličce až roku 1598, ve Vysokém Mýtě (dle materiálů v SM) asi roku 1591. Srov. NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/46; SM, inv. č. 1262, č. k. 895, sign. H 60/29; SM, inv. č. 1548, č. k. 1046, sign. J 25/23; SM, inv. č. 2672, č. k. 1706, sign. P 99/28. Ve Dvoře Králové je situace velmi nejasná, snad k tomu došlo po smrti Martina Trubače roku 1577, přímý doklad ale chybí. Nezbyvá než zdůraznit, že na datum uplatnění tohoto postupu měla vliv dlouhověkost rychtářů.

⁵¹² Zajímavý materiál k doručování zpráv poskytuje SOKA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 1, č. k. 99. Zde průkaz komorního posla: „*Ukazatel cedule, posel tento, dodal psaní Jich Milostem pánům, panu presidentu a pánům radám zřízené komory v království Českém od úřadu královského dnešního dne, až*

nařizovali odeslat jména několika vhodných osob z prostředku rady a obecních starších. Je přitom zajímavé, že nebylo důsledně užíváno označení „obecní starší“, ale sporadicky „muži z obce“. To jednak reagovalo na nuance ve správě jednotlivých měst, byť jen terminologické, ale také umožňovalo širší výklad (teoreticky mohlo jít dokonce o všechny plnoprávné měšťany). Prakticky ve všech případech šlo ale skutečně o obecní starší, ve věnných městech dokonce bez výjimky. Počet požadovaných jmen kolísal, například v Nymburce jich měli poslat roku 1576 pět, z Kutné Hory roku 1597 nabízeli šest adeptů.⁵¹³ Větší význam to nemělo, velikost města nebyla reflektována. Pokud už lze vysledovat nějakou tendenci, spíše směřovala k nižšímu počtu požadovaných jmen. Do roku 1619, kdy byl úřad královských rychtářů na rok zrušen, se na tomto způsobu nic nezměnilo. Znovu se začal důsledně užívat zhruba od 30. let 17. století (do zrušení úřadu za Josefa II.). Pakliže kandidáta na uprázdněné místo navrhoval dle příkazu komory někdo jiný, k čemuž velmi výjimečně docházelo, oznamoval rovněž vhodné kandidáty v udaném počtu. Nejčastěji bývali navrhovateli odstupující královští rychtáři, kteří na vlastní žádost pro vysoké stáří odcházeli z funkce. Takových případů ovšem nebylo mnoho a ve věnných městech východních Čech se nevyskytly.

Příznačná je v této souvislosti jedna zdánlivá maličkost. Věnná a ani královská města si ve sledovaných případech nikdy nedovolila obejít zavedený postup. Zároveň se zprávou o smrti královského rychtáře či o jeho odchodu z úřadu pro sešlost věkem neposílala rovnou návrhy na jeho nástupce. I když mezi jednotlivými jmenováními byl malý časový odstup, který prakticky vylučoval změnu mechanismu, považovaly obě strany nejspíš takové jednání za projev neúcty a za cosi nepatřičného. Naznačený způsob výběru a navrhování kandidátů městy hovořil v zásadě proti zájmům panovníka a komory. Naopak konvenoval z pochopitelných důvodů druhé straně, a tak asi nelze očekávat, že by na nevýhodnost pro komoru zbytečně poukazovala. Přesto k tomu došlo v roce 1580 v Kadani, odkud poslali jména kandidátů na rychtářství, „*ačkoli jse nám poněkud zdálo býti nenáležitě, sebe sami k takovému ouřadu potahovati a hlas sobě dávati, však tak činíme a dvě osoby, Filipa Šenhefera z Lichtenfeldu a Lorence Wolffle z prostředku svého, a dvě osoby, Jiříka Rychtera a Hanuše Šeneka, z prostředku starších přísežných a obecních tuto jmenujeme.*“⁵¹⁴

---

poručení Jich Milosti tímto kundšofiem zatím až do dalšího té věci uvážení se vypravuje. Actum v kanceláři komory České 28. Juni Anno 1604.“

⁵¹³ NA v Praze, SM, inv. č. 1667, č. k. 1195, sign. K 88/24 a K 88/31; SM, inv. č. 2426, č. k. 1533, sign. N 17/32.

⁵¹⁴ NA v Praze, SM, inv. č. 1596, č. k. 1116, sign. K 17/52.

Po posouzení navrhovaných jmen a získaných informací o kandidátech byl vybrán nejvhodnější či komoře nejvíce vyhovující kandidát. Výsledek pak nebyl sdělen přímo novému rychtáři, nýbrž opět městu, jehož povinností bylo uvést mu ho ve známost. Vedle toho rovněž komora vyzývala radu k uctivosti vůči rychtářově osobě a k všestranné pomoci při plnění povinností. Ačkoliv se tento postup může jevit jako složitý a poněkud obcházející samotného kandidáta, nepostrádal určitou vnitřní logiku. Rychtář dohlížel na dění ve městě, mimo jiné rovněž na samotnou radu, a dbal na respektování dalších bodů své instrukce. Zvolený mechanismus vylučoval, že by město nebylo o nové osobě včas a řádně informováno. Občasné formulace o oznámení výsledku napovídají, že zeměpánův zástupce býval představován obcí.⁵¹⁵ Konšelé a obecní starší znali královského rychtáře osobně, jelikož s nimi po dlouhá léta působil ve správě města. Šlo tedy o symbolické vyjádření toho, že se kandidát nyní nachází v odlišné úřední pozici faktického dohlázele nad konáním obyvatel. Z věnných měst, snad s výjimkou Hradce Králové a Chrudimi (lidnatější lokality), nelze příliš uvažovat o neznalosti osoby královského rychtáře mezi obyvatelstvem. Na to byla příliš malá.

Formálním uvedením do úřadu ve městě se však někdejší radní nebo obecní starší nestával panovníkovým zástupcem z hlediska komory. Bylo nutno vydat mu „*povinnost*“ či „*závazek*“, jinými slovy musel složit přísahu. Při jmenování rychtářů komorními komisaři nebo podkomořími tuto povinnost plnili novopečení zástupci krále přímo v radním místě. Postupem času došlo ke změně a museli zajet do Prahy. Stejně jako samotný výsledek výběru také nutnost odjezdu k vykonání přísahy oznamovala městské reprezentace. Domnívám se, že oddělení přísahy od dalších částí formální „*intronizace*“ mělo svůj účel. Především se na komoře s novým rychtářem seznámili, snad setkání poskytla příležitost k neformálnímu jednání, přísaha byla skládána v centru panovnické moci v Čechách. Zamezovalo to zdání, že česká komora je v celé věci pouze jakýmsi tichým účastníkem schvalujícím rozhodnutí rady, čemuž by přísaha ve městě nasvědčovala. Z hlediska komorních radů šlo o vyvrcholení procesu, slavnostní záležitost, sice ne neobvyklou, ale také ne úplně rutinní. Uvážíme-li počet královských měst v Čechách (s výjimkou Plzně, Ústí nad Labem, Českých Budějovic a dále třeba Trutnova či Nového Bydžova), přísahal panovníkovi věrnost některý z nových rychtářů asi jednou za několik měsíců.

Samozřejmě se ve vykonávání přísah vyskytly určité výjimky ze zavedeného řádu, případně epizody svědčící o nepříliš uctivém jednání měst vůči komoře, což je poněkud

---

⁵¹⁵ K tomu NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/46; SM, inv. č. 1262, č. k. 895, sign. H 60/29; SM, inv. č. 1548, č. k. 1046, sign. J 25/23; inv. č. 1606, č. k. 1140, sign. K 27/40; SM, inv. č. 2672, č. k. 1706, sign. P 99/28 ad.

v rozporu s obecným názorem o striktním dohledu nad městy. Jeden pochází z Domažlic, kde v roce 1575 nově ustanovený královský rychtář Tomáš Světecký tak dlouho otálel s odjezdem do Prahy ke složení přísahy s odkazem na své chatrné zdraví, až ho komora z povinnosti propustila a novým rychtářem ustanovila Václava Truhličku.⁵¹⁶ Zde nesložení přísahy zapříčinilo odvolání z úřadu, což jen dokazuje význam přisuzovaný aktu komorou. O pět let později se stal v Chrudimi královským rychtářem mecenáš Václav Lípa. V úřadu nepobyl dlouho, avšak jeho nástup byl o to pozoruhodnější. Jedná se totiž o jediný doložitelný případ ve věnných městech východních Čech, kdy si rychtář „odbyl“ veškeré náležitosti související s uvedením funkce „doma“. I tady se však na mimořádnost zvoleného postupu přímo upozorňuje s tím, že „*se pak rychtářům Jeho M[ilosti] Cí[sařské] povinnost k jich ouřadu obyčejně v komoře české vydává (...)*“. V Lípově případě však hofrychtář věnných měst Jan Kutovec z Ourazu obnovoval počátkem září úřadu, a tak obdržel příkaz, jenž je zároveň zmocněním, „*aby dotčené[mu] Lípovi tak daleko se sem jeti a utráceti potřebi nebylo, na místě Jeho [Milos]ti Cí[sařské] vá[m] poroučíme, abyšte mu takovou povinnosti podle příležitostiho připsu vydali (...)*“.⁵¹⁷ Tím bude Lípa uveden do funkce. Podkomoří měl zároveň předat rychtářskou instrukci, vyzvednutou předtím od vdovy po předešlém rychtáři. Zdůraznění mimořádnosti celého postupu potvrzuje předchozí úvahu, že přísahu běžně vykonávali rychtáři Jeho Milosti v Praze. Konečně poslední příklad změny zavedených postupů pochází z roku 1590 z Hradce Králové. Není ani tak mimořádný, jako spíše úsměvný a dokazující, že si s příkazy komory občas ve městech hlavu nelámali a záležitosti obecní i soukromé bývaly z jistých důvodů důležitější. Svého úřadu se složením přísahy měl ujmout někdejší dlouholetý konšel a primas Jan Roubal Žatecký. K cestě do Prahy se nemohl vypravit ihned, a tak ho u komory omluvili purkmistr a rada, jinými slovy ti, nad nimiž měl dohled. Během nejbližších dvou týdnů nemůže Roubal přijet, „*poněvadž pak těchto dní Pán Buoh manželce jeho pomocníkem při porodu býti ráčil a ona v svém pokoji zůstává a u nás dnův těchto nastávajících jarmark držán bude (...)*“.⁵¹⁸ Za dva týdny se pak Roubal konečně dostavil a setrval pak ve svém úřadu dvacet sedm let.

Byla-li přísaha vykonána před komorními úředníky přímo na Hradě, odeslali o tom pak společně s nově jmenovaným královským rychtářem do příslušného města zprávu. Občas formální potvrzení vykonané přísahy a oficiální uvedení do úřadu doprovázelo poručení, aby

---

⁵¹⁶ NA v Praze, SM, inv. č. 2426, č. k. 1533, sign. N 17/32.

⁵¹⁶ NA v Praze, SM, inv. č. 3722, č. k. 2407, sign. T 48/23.

⁵¹⁷ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 278, sign. C 26/46.

⁵¹⁸ NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1140, sign. K 27/40.

mu byla předána instrukce po předchůdci.⁵¹⁹ Nový rychtář Jeho Milosti Císařské jakožto krále českého se tím ujal svých povinností a nastaly mu znovu všední starosti, občas umocňované nepříjemnostmi pramenícími ze zastupování zájmů české komory.

4.2 Výběr kandidátů

Již několikrát bylo naznačeno, že výběr kandidátů na úřad královského rychtáře mohl být ovlivněn určitými zásahy přímo z města nebo zvenčí kupříkladu od úředníků či podkomořího. To představuje komplexní problém, o němž bude vhodné pojednat v širších souvislostech, komparovat jednotlivé situace, postavit je do kontrastu a nastínit kritéria, která byla na adepty královského rychtářství kladena. První královští rychtáři byli ve věnných městech jmenováni z řad někdejších konšelů a v případě ostatních královských měst tomu nebylo jinak. Ferdinand I., radové české komory, jimi dosazení komisaři a ostatní královští úředníci tedy zdánlivě nebrali v potaz, že jde o členy těch samých městských rad, které se královské moci postavily v roce 1546. Na zajímavou situaci upozornil Josef Janáček s tím, že se přechod radních osob do pozic prvních královských rychtářů odehrál i v pražských městech a jeho zjištění poté doplnil Jaroslav Douša názorem o královském rychtářství jakožto vrcholu působení v samosprávě.⁵²⁰ Janáček naznačil, že primární roli zde hrály zájmy fiskální, nikoliv mocenské. Domnívám se však, že důvody k volbě osob spojených s nepokojnými radami z dob odboje lze spatřovat i jinde. Především bez ohledu na konkrétní město bylo nezbytně nutné, aby se nový královský rychtář orientoval v jeho správě, která mohla vykazovat určitá specifika, v nichž se osoba zvenčí vyzнала jen obtížně. Pokud již měl daný jedinec hrát roli dohlázeatele na dění ve městě, bylo jistě také záhodno, aby měl mezi měšťany autoritu, což do značné míry znamenalo ukotvení v interpersonálních vazbách uvnitř městských hradeb a znalost poměrů (příbuzenských, majetkových a mocenských) mezi obyvateli. Tím se okruh možných adeptů na rychtářský post zužoval a tyto požadavky kromě konšelů či obecních starších nikdo jiný nesplňoval. V menších městech (příkladem může být Polička) pro nutnost sáhnout po někdejším konšelu či obecním starším hovořil samotný fakt, že nikdo jiný v daném okamžiku k dispozici jednoduše ani byl. Další požadavky či proměnu těch

---

⁵¹⁹ Tak NA v Praze, SM, inv. č. 1586, č. k. 1087, sign. K 7/29; SM, inv. č. 1667, č. k. 1194, sign. K 88/24.

⁵²⁰ J. DOUŠA, *Staroměstští*, s. 43-74; J. JANÁČEK, *K účasti*, s. 21-30. Podle J. Doušy přešlo 25 z nižších správních úředníků do rady, někteří z nich se stali primátory a královskými rychtáři. Souběh funkce rychtáře a konšela nicméně nebyl obvyklý, pouze v letech 1628-1631 byl staroměstským primátorem Kašpar Lohelius, což souvisí se situací v zemi; dále NA v Praze, SM, inv. č. 1624, č. k. 1154, sign. K 44/26 (Kolín). V Kolíně administroval primátor Jeremiáš Spira rychtářský úřad, protože zeměpánův zástupce Jakub Jaklín utekl 3. června 1639 před Švédy do Německého Brodu, kde jej nakonec 12. listopadu stejně zajali. Vrátil se až 9. července 1641.

stávajících (jedno nevylučovalo druhé) pak přinášely změny ve způsobech jmenování královských rychtářů.

Ve starších obdobích nelze doložit, že by se městských rad na jména možných kandidátů někdo ptal, a tak musel s nominací konkrétní osoby někdo přijít. Prameny přímo neříkají, kdo tímto návrhovatelem byl. Způsob dosazování královských rychtářů však dovoluje vyslovit myšlenku, že jím byl buď komorní komisař, jenž se do města rozjel a zde vhodného adepta „vytipoval“, případně podkomoří královských a podkomoří věnných měst. Jedna možnost nevyklučuje druhou, neboť například Oldřich Dubanský z Duban v určitých kauzách vystupoval jako komisař a později se stal podkomořím věnných měst. Komisaři se v řadě případů se zástupci měst setkávali a nešlo přitom o formality. Zmínit můžeme navrácení statků Královéhradeckým, Chrudimským, Poličským a Čáslavským, výběr posudného v Kouřimi a dalších městech, prošetřování sporů mezi Hradcem Králové, Pernštejnou a Alešem Rodovským z Hustířan, mezi Chrudimí a Heřmanem Lhotským ze Zásmuk, mezi Václavem Žehušickým z Nestajova a Čáslaví a podobně.⁵²¹ Vybírali přitom jenom z radních osob, protože nikdo schopnější k dispozici nebyl. Dosadit osobu zvenčí, která by byla obeznámena s úskalími mocenských poměrů ve městě, s fungováním správy a soudnictví, nešlo. Kandidát byl vybrán buď předem, nebo průběhem času, následně jmenován. Komisaři či podkomoří v případě výběru královských rychtářů respektovali lokální rozložení sil a stejně jako v pražských městech příliš nedbali na „provinění“ během odboje proti králi. Zdá se, že tím v podstatě respektovali mínění měšťanů a radních, byť „pouze“ z nutnosti.

Změnám nastaly na přelomu 60. a 70. let 16. století (viz výše). Pak se na věci v zásadě nic nezměnilo až do roku 1619, kdy byl úřad královských rychtářů usnesením sněmu na krátkou dobu zrušen, na tyto způsoby brzy navázalo pobělohorské období a přežily první vlnu reformních snah z dob vlády Leopolda I. a Josefa I. Oproti počátkům úřadu tím došlo pouze k určitému časovému posunu v rámci mechanismu výběru a jmenování, do nějž podkomoří zasahoval o něco později a poněkud odlišným způsobem. Nikdy neurčíme, co se dělo ve městech v okamžiku doručení výzvy české komory k oznámení jmen kandidátů na uvolněný post. Určitá míra aktivizace přátelských a příbuzenských vazeb nastávala už o něco dříve, bylo-li jasné, že královský rychtář už nebude nebo nechce vykonávat funkci. Na scénu tím vstupovala „předrychtářská“ minulost kandidáta. S vědomím určitých lokálních výjimek se

---

⁵²¹ NA v Praze, SM, inv. č. 477, č. k. 239, sign. C 1/11; SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/39; ANM, Sb, F, inv. č. 89, č. k. 73; SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 307, č. kn. 18, fol. 94v-95v; 128r-130r; SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, AM Polička II, inv. č. 66, č. k. 3.

ale v rozporu s názorem Františka Roubíka zdá, že případů odmítnutí kandidatury či jejího vynuceného přijetí zase tolik nebylo.⁵²² Na zasedání rady po doručení příkazu z komory přikročili k volbě kandidátů. Do jaké míry šlo o formalitu, případně se naopak některý z konšelů či obecních starších úporně snažil dosáhnout prosazení sebe sama, nedovedu říci. Dokladů o průběhu a způsobech volby je velmi málo, díky Jaroměřským se však o rekonstrukci můžeme přinejmenším pokusit. Po smrti královského rychtáře Jiříka Hubky roku 1583 nařídila komora, aby Jaroměřští jmenovali z konšelů a z obecních starších dva „*muže Buoha bojící, spravedlnost milující, na poctivosti dobře zachovalé, kteréž by se k tomu ouřadu dobře hoditi mohli*“. Podle toho se zachovali a „*dvě osoby z obce, kteří by k takovému ouřadu hoditi se mohli, písaři našemu k poznamenání v tejnosti jsme jmenovali, nicméně starší obecní i na místě vsí obce dvě osoby z prostředku našeho tolikéž v tejnosti písaři našemu poznamenané dali, kteréžto tak volené čtyři osoby Va[ším] Mi[los]tem na rejstříku při tomto psaní poznamenané se odsílají, z nichžto kterou koli k takovému ouřadu povolati ráčíte, chc[e]me a připovídáme se ní podle nejvyšší naší možnosti řídití a spravovati a ji v náležitosti poslušni býti*“.⁵²³ Z konšelů byli vybráni primas Mikuláš Chudek a Václav Bystřický (u něho ruka komorního písaře učinila křížek, během tří týdnů od smrti Jiříka Hubky se stal rychtářem), z obecních starších Jiřík Slepíčka a Jan Konvář.⁵²⁴ Shrneme-li v krátkosti postup Jaroměřských, obecní starší vybírali z konšelů, konšelé z obecních starších. Poslední věta o poslušnosti by neměla zapadnout, jelikož kandidáty z vlastních řad a dlouholeté kolegy bylo možno snáze respektovat než osoby zvenčí. Česká komora tolerováním tohoto způsobu výběru předcházela do určité míry možnosti konfliktů mezi rychtářem a městskou reprezentací tím, že ponechávala výběr na ní. Když už ke sporu došlo, těžko to kdo mohl vyčítat nevhodnému výběru v Praze. A momentální situaci ve městě komorní radové a sekretáři stejně neznali. Jaroměřští hovoří o rejstříku přiloženém k psaní. Těchto zvláštních „rejstříků“ nebo „cedulek“ se jmény adeptů na rychtářský post se dochovalo více. Byť jde o prameny sporné, nastíněný výběr se dle jejich existence uplatňoval ve více městech, doložit ho lze kupříkladu v Kouřimi, Poličce, Kutné Hoře a ve Slaném.⁵²⁵

Ke změnám ve způsobech výběru nedocházelo ani v 17. věku a počátkem 18. století, a tak lze využít i záznamů mladších. Jeden pochází z Chrudimi z roku 1719. Listem poselacím byli Chrudimští vyzváni ke jmenování tří vhodných kandidátů. Radní během svého sezení 28.

---

⁵²² F. ROUBÍK, *Královští rychtáři*, s. 289.

⁵²³ NA v Praze, SM, inv. č. 1548, č. k. 1046, sign. J 25/23.

⁵²⁴ NA v Praze, SM, inv. č. 1548, č. k. 1046, sign. J 25/23.

⁵²⁵ NA v Praze, SM, inv. č. 1586, č. k. 1087, sign. K 7/29; SM, inv. č. 1667, č. k. 1194, sign. K 88/24; SM, inv. č. 2672, č. k. 1706, sign. P 99/28.

listopadu 1719 celou záležitost projednali tím způsobem, že každý z nich dával votum na tři kandidáty ze svých řad. Předběžným výběrem se shodli na purkmistrovi Františku Vodičkovi, Antonínu Ceregettim a Václavu Petržílkovi. Pro úplnost dodejme, že kandidáti nedávali ve veřejné volbě hlas sobě, nýbrž svým „sokům“. Poté tři adeпти vystoupili a „*uniformiter et positive*“ doporučili ze svých řad Ceregettiho.⁵²⁶ Radní vybírali sami sebe. Jak rozhodovali obecní starší, už bohužel zjistit nejde. Ačkoliv jde o příklad pozdní, domnívám se, že se podobným způsobem rozhodovalo v některých městech už v 16. a 17. století, jelikož tomu mnohé nasvědčuje. Doložit tedy lze dvě poněkud odlišné varianty výběru. Existovaly-li různé lokální odlišnosti, nedomnívám se, že by se výrazněji lišily. Pokud totiž město chtělo alespoň předstírat korporativnost volby a nevyvolat uvnitř hradeb nevraživost, mnoho jiných možností nemělo.

Po volbě kandidáta se na scénu vrací lidé obeznámení se situací ve městě, na něž se obrátila komora se žádostí o dobrozdání o kandidátovi. Podkomoří v roli základního zdroje informací představoval nejjednodušší způsob, jak se k podrobnostem o daných osobách dostat. Navíc zasedal na komoře jako jeden z radů (Oldřich Dubanský z Duban, Hertvík Zejdlic ze Šenfeldu na Chocni a Polné). Věděl o komoře jinak neznámých podrobnostech, zejména pokud držel nedaleko určitého královského či věnného města sám nějaký statek. Jeho informovanost byla někdy skutečně pozoruhodná, jak dokazuje případ z Kouřimi z roku 1590. Burian Trčka z Lípy a na Lipnici si tehdy v předvečer obnovení rady poslal po svých pacholcích sladké pití a rakovnické pivo s příkazem, „*aby to složiti dali do lochu v domě, jenž slove Pechovský, a ať to dobře vopatrují a dohlídají, aby na tom škoda nenastala, za což sem je sám žádal a že jim za práci rád učiním*“. Zároveň si do Kouřimi nechal doručit další proviant a požádal purkmistra a konšely o sdělení, „*juzli (!) síně na rathauze vašem prkny položena a sfalcována, dostalo-li jest se prken a bude-li jich více potřeba, aby za času rozkázal koupiti a žádejte vode mne pana rychtáře Jeho [Milos]ti Císařský, jakž toho správu (!) mám, že má kuchyni sroubenou, aby ji propůjčil, že mu se toho přátelsky bohdá odvděčím*.“⁵²⁷ Dokázal-li si podkomoří zjistit takovou maličkost, jakou je podoba kuchyně, nepochybně disponoval i údaji o konšelech a dalších vlivných osobách ve městě.

Žádosti adresované podkomořimu komorou bez odezvy nezůstávaly. Komorní radové ve snaze získat podrobnější údaje o kandidátech rychtářství dokázali jednat rychle. Když v roce 1589 zemřel v Berouně královský rychtář Jan Štemberk, zaslali na poručení komory jména čtyř kandidátů (Martina Švamberka, Václava Vostrovského, Jana Každějcha, Jana

⁵²⁶ SOkA Chrudim, AM CR, inv. č. 343, č. kn. 135, fol. 334r-v.

⁵²⁷ ANM, Sb F, inv. č. 89, č. k. 73.

Mostníka). K adrese učinil komorní písař výmluvnou poznámku: „*Panu podkomořímu království Českého tohoto psaní podati o správu (!), kdo by se z těch 4 osob k to[mu] úřadu nejlépe hodil.*“⁵²⁸ Podkomoří byl do výběru kandidátů zapojen alespoň v rovině jakéhosi konzultanta obeznámeného se situací ve městě. Novým rychtářem v Berouně se pak stal Václav Vostrovský, jehož jméno je na seznamu podtrženo. O doporučení konkrétního kandidáta nicméně nemuseli žádat pouze podkomořího, ale též podřízené na komorních panstvích, zejména pokud tato ležela geograficky blízko danému městu. Ve věnných městech se tato možnost zdá být pravděpodobná s ohledem na blízkost Pardubic (po 1560) či Chlumce nad Cidlinou, v Kolíně, Kouřimi a Českém Brodě pak jako informátoři mohli pomoci hejtmani z Přerova nad Labem, Kolína (zámku a panství patřících císaři), Poděbrad a Lysé nad Labem. Překvapivě to však (prozatím) není možné doložit. Bezpečně ale lze na druhou stranu dokázat, že hejtmani s královskými rychtáři spolupracovali v řadě jiných záležitostí. Především se jednalo o pozůstalosti, inventování statků a řešení různých rozepří.⁵²⁹ Valentin Březovský, královský rychtář v Chrudimi, se při prošetřování obvinění z falšování plnomocenství pod pečeti města Štiavnice v případě Doroty Svítkové ze Škudel, provdané Zálabské, a Jana Zálabského dokonce musel dostavit před právo města Pardubic a v jiném případě si s hejtmanem vyměnili listy ve věci spravedlnosti po zesnulé podruhyňi původem ze vsi Břehy u Přelouče. O pět let později už jeho nástupce Samuel Franc řešil spor o kšaft po Anně Netorinové, která odkázala svůj majetek rodině důchodního písaře na Pardubicích Jana Pikarta ze Zeleného Oudolu.⁵³⁰ O tom, že by hejtmani a jejich úředníci na komorních panstvích nebyli zpravení o poměrech v nejbližších královských městech tedy příliš uvažovat nelze. Nicméně jediný přímý důkaz o vyjádření některého z nich o kandidátu na úřad královského rychtáře prozatím pochází opět z Berouna. V roce 1586 obdržel hejtman na Dobříši poručení, aby se vyjádřil ke jménům navrženým městem. Z komory mu otevřeně napsali, že je neznají a nevědí, který z nich by se k práci nejlépe hodil.⁵³¹ Nicméně též samotná komora někdy disponovala přesnými informacemi, například kdo pojedje v nejbližší době do Prahy.⁵³²

Možností se samozřejmě nabízelo více. Zejména ve větším ze dvou tehdejších východočeských krajů sporadicky mluvil do výběru úřad purkrabství hradeckého

⁵²⁸ NA v Praze, SM, inv. č. 239, č. k. 168, sign. B 57/23. Vybrán byl Vostrovský, jehož jméno je podtrženo.

⁵²⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 278, sign. C 26/21.

⁵³⁰ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 278, sign. C 26/21; též SM, inv. č. 1002, č. k. 763, sign. F 86/1.

⁵³¹ NA v Praze, SM, inv. č. 239, č. k. 168, sign. B 57/23.

⁵³² NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 278, sign. C 26/21. Počátkem září 1594 se Valentin Březovský obával cestovat s hotovostí z odumrtí z Chrudimi do Prahy k rentmistrovskému úřadu, avšak na komoře věděli, že sekretář apelací Eustach Landek do hlavního města pojedje. Měl to poslat po něm.

kraje. Roku 1573 tak dosazení Simeona Litického na post královéhradeckého královského rychtáře asi ovlivnil purkrabský písař Jan Kotoul, jemuž z komory v únoru 1573 přikazovali, aby vycházel královskému rychtáři vstříc a podporoval ho. Na základě toho se lze ptát, zda se Kotoula česká komora nedotazovala na jeho názor už během výběru. Kotoul mohl zasahovat i do jmenování královských rychtářů ve Dvoře Králové nad Labem a v Jaroměři, neboť zde měl příbuzné náležející mezi ty vlivnější měšťany.⁵³³ Bizarní a ojedinělý příklad doporučení kandidáta na královského rychtáře nabízí chodská metropole. V Domažlicích roku 1598 požádal o odvolání z úřadu Kašpar Laczinger pro své značné stáří, byl tedy vyzván k oznámení jmen svých nástupců. O názor na kandidáty požádala česká komora purkmistra a radu města, kteří si vybrali Jana Bělohradského. Svou roli sehrála nepochybně snaha město raději nevynechávat, aby pak novopečený panovníkův zástupce neměl zbytečné problémy. Postoj komory během výběru kandidátů mohla ovlivnit i osoba adepta samotného, zejména pokud byl již na komoře znám v roli výběrčího posudného, ungelů nebo dokonce krajského berníka. V Táboře tato kvalifikace dokonce vedla k přehlédnutí navrhovaných kandidátů a přímému jmenování osoby královského rychtáře v případě Václava Protivínského. Z komory v červnu 1603 otevřeně napsali, že o něm mají dobré reference.⁵³⁴ Výběrčími posudného byli také královští rychtáři v Nymburce, Slaném, Jaroměři, Dvoře Králové nad Labem, a Čáslavi.

Jak dlouho zjišťování podrobností o kandidátech trvalo, přesně neurčíme. Lišilo se v závislosti na tom, kolik stran do něho bylo zapojeno. Podkomoří nejspíš odpověděl dříve než dobříšský hejtman, pokud byl kandidát osobně znám (například díky působení v úřadě výběrčího), odpadlo shromažďování různých údajů vůbec. Určité vodítko snad mohou poskytnout případy, kdy byl některý z kandidátů akceptován, případně naopak navrzení nevyhovovali. Pokud české komoře některé ze jmen konvenovalo, neuplynul mezi jeho oznámením a přísahou v Praze ani měsíc.⁵³⁵ Naopak v Nymburce roku 1576 doba mezi výzvou k oznámení první série jmen a výzvou k oznámení dalších osob zabrala necelého půl roku.⁵³⁶ Svého druhu problém představuje posouzení případů, kdy sice padla jména, ale zásahem podkomořího, hofrychtěře či některého z konšelů došlo k ovlivnění nebo k pokusu o ovlivnění procesu výběru. O pozadí toho kterého zásahu se můžeme dohadovat, přesto je vhodné jim věnovat náležitou pozornost, neboť umožňují nahlédnout „pod pokličku“ rozhodovacího procesu a zároveň podkrýt nároky na královského rychtáře kladené, a to nad

---

⁵³³ NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1140, sign. K 27/40.

⁵³⁴ NA v Praze, SM, inv. č. 3676, č. k. 2358, sign. T 2/31.

⁵³⁵ Srov. údaje NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 278, sign. C 26/21; SM, inv. č. 1606, č. k. 1140, sign. K 27/40; SM, inv. č. 1986, č. k. 1291, sign. L 32/57; SM, inv. č. 3722, č. k. 2407, sign. T 48/23 a další.

⁵³⁶ NA v Praze, SM, inv. č. 2426, č. k. 1533, sign. N 17/32.

rámec obecné formulace o mužích poctivých, usedlých, Boha se bojících a spravedlnost milujících. Těžko si ostatně představit nepoctivého muže, pochybného původu a pověsti mezi konšely a staršími. Pokud by mezi nimi zasedal, nebyl by nominován. Výběrem ve městě docházelo k eliminaci osob zasedajících sice v radě, nicméně majících konflikty se spoluradními. Takový jedinec by se nemohl spoléhat na město a v krajních případech by zůstával izolován. Právě jakási neúcta a z ní pramenící izolace, ať už reálná, popřípadě smyšlená, hrozila prakticky všem adeptům úřadu královského rychtáře v Čáslavi roku 1593. Alespoň to tvrdil zdánlivě nestranný posuzovatel Jiřík Přibyslavský, primas města.

V říjnu 1593 zaslal české komoře dopis, v němž obšírně informoval o kandidátech a přišel s tvrzeními, která předchozím úvahám o volbách zachovalých, čestných a usedlých mužů jdoucích obci příkladem odporuje. Přibyslavský naznačil, že své poznatky nemohl plně projevit během volby samotné. Navržený Silvestr Postřihač je dle něho osobou natolik zadluženou, že snad ani není schopen svým závazkům dostát. Pisatel si klade řečnickou otázku, jak by pak v takové situaci přicházeli lidé ke svým spravedlnostem a jak by právě on mohl držet ruku nad řádem ve městě. Blažej Soběslavský stojí v těžkém nářku a dokonce došlo na jeho vyvržení z prostředku rady. Chtěl začít novou várku, čímž vnášel neklid do obce. Jan Jaroměřský si za svou „vysokomyslnost“ vysloužil přezdívku „Sedmý mudřec“ a neskýtá záruku, že bude dostatečně chránit zájmy chudiny. Konečně je zde poslední kandidát, jenž z posuzování Jiříka Přibyslavského vychází nejlíp. Je jím on sám. Skromně prohlašuje, že o úřad příliš nestojí, jelikož má mnoho povinností, neboť se stal výběřčím ungeltu a posudného. Místo uvedených mužů tudíž navrhuje jiné. Především Šimona Chalupu, někdejšího městského rychtáře, obecního staršího, u nějž často bývají noclehem vyslaní Jeho Milosti Císařské, zároveň pomáhá při nákupu koní pro potřeby císaře. Jan Matoušků působí po mnoho let v radě, předtím zastával úřad obecního staršího a je to muž bohobojný a poctivý. Přibyslavský si stěžuje, že na jeho názor konšelé málo dají. Pro strach z odplaty Boží a pro dobro císaře však nemohl uvedené údaje komoře zamlčet.⁵³⁷

Po vylíčení stinných stránek kandidátů na úřad královského rychtáře v Čáslavi Jiříkem Přibyslavským nezbyvá, než se ptát, z jakého důvodu vůbec městská rada navzdory primasovi vybrala ony tři nevhodné kandidáty. V Čáslavi podobně jako v ostatních královských a věnných městech, kde královští rychtáři fungovali, probíhala volba kandidátů. Nemohl-li Přibyslavský vyjádřit svůj názor, respektive se jej obával vyjádřit, důvod je podle mého soudu zřejmý. Byl diametrálně odlišný od zbytku rady a Přibyslavský, sám kandidát, nejspíše sledoval vlastní zájmy. Očernění soka prostřednictvím denunce s patřičnou mírou zveličení

⁵³⁷ NA v Praze, SM, inv. č. 477, č. k. 242, sign. C 1/39.

u nadřízených orgánů by koneckonců nebylo v prostředí českých měst raného novověku ničím neobvyklým.⁵³⁸ Jiřík Přibyslavský ale dosáhl svého. V listopadu 1594 již v roli královského rychtáře žádal komoru, aby mu byl jako řečník (právní přítel, prokurátor) přidělen k obhajování zájmů císaře na městském právu Jan Jaroměřský. „Vysokomyslný Sedmý mudřec“ nabízenou příležitost využil a složil příslušnou přísahu před městskou radou. O více než rok později se tedy už o zájmy chudiny u čáslavského práva Přibyslavský neobával. I ono obvinění z porušování pořadí várek se jeví v poněkud jiném světle podle zpráv o prodeji pálenky a piva z let 1593-1595. V Čáslavi se zpravidla dohodli mezi sebou sousedé na pořadí várek a o nějakém větším sporu nejsou zprávy. Přibyslavský zdůraznil ve svých zprávách z výše uvedených let, že pořadí a velikost várek změnili konšelé ne pro dobro chudiny, ale naopak své vlastní. Možná, že právovárečným měšťanům ani nezbývalo nic jiného. V době válek s Turky totiž kolem Čáslavi tábořili vojáci (prý v počtu 3000 mužů), které bylo nutno napojit, samozřejmým se jeví též prudký pokles spotřeby po jejich odchodu.⁵³⁹ Přibyslavský zřejmě možnost vařit neměl nebo byla z jeho hlediska nedostatečná, a tak si poradil jinak. Navíc jaksi pozapomněl, že velká spotřeba automaticky neznamená velký profit. Zaplacení pohledávek jednotlivých měšťanů i města jako celku totiž byla věc velmi nejistá, jak dokazují urgencye z Vysokého Mýta, Poličky a Litomyšle z roku 1600.⁵⁴⁰ Přibyslavského denunciaci o várkách se zdá být bezpředmětná, avšak pochopitelná a v konečném důsledku úspěšná. Shrňme tudíž, že během výběru kandidátů nevystoupil v radě, neboť byl ve svém náhledu osamocen a přišel by o nominaci. Intriky proti radě jej pak nejspíše stály úřad. Prozatím nelze říci k této věci bohužel více podrobností, ale když roku 1610 sepisoval závěť, královským rychtářem už dávno nebyl. Vystřídal ho údajně sváry vyvolávající Blažej Soběslavský, patrně největší konkurent v době volby roku 1593.

---

⁵³⁸ Výmluvný příklad nabízí nedaleký Německý Brod, k němuž David NOVOTNÝ, „*Dřív v Brodě lépe býtí nemá a nebude, až některýmu radnímu hlava schozena bude*“. Spory mezi sladovníky a městskou obcí Německého Brodu v letech 1672 až 1725, Havlíčkovobrodsko 23, 2009, s. 57-119. Prozatím nebyla v českých zemích věnována suplikám pozornost, kterou by si zasluhovaly. Není ani příliš jasné, jak s tímto povýtce subjektivním pramenem zacházet. Ze zahraničních prací k tomuto problému srov. Carl A. HOFFMANN, *Die gesellschaftliche und rechtliche Bedeutung von Suppliken im städtischen Strafverfahren des 16. Jahrhunderts. Das Beispiel Augsburg*, in: *Forme della comunicazione politica in Europa nei secoli XV-XVIII. Suppliche, gravamina, lettere/Formen der politischen Kommunikation in Europa vom 15. bis 18. Jahrhundert. Bitten, Beschwerden, Briefe*, Hgg. Cecilia Nubola – Andreas Würigler, Bologna – Berlin 2004, s. 73-93; Urs HAFNER, *Gravamina in Rathaus*. Zum sozialen Sinn der Übergabe kolektiver Beschwerden in Süddeutschen Reichstädten des 17. und 18. Jahrhunderts, in: *Forme della comunicazione*, s. 289-309; pro komunikaci obtíženou válečnými zážitky John THEIBAU, *Landfrauen, Soldaten und Vergewaltigungen während des Dreißigjährigen Krieges*, Werkstatt Geschichte 19, 1998, s. 25-39.

⁵³⁹ Tento pokles řešili běžným způsobem, tj. odkladem várek, srov. NA v Praze, SM, inv. č. 477, č. k. 242, sign. C 1/47.

⁵⁴⁰ ANM, Sb. F, inv. č. 166a, č. k. 129.

Další pokus o ovlivnění vidím ve volbě kandidátů na královského rychtáře v Litoměřicích roku 1596. Zde působil od 80. let 16. století v úřadu Jan Balbín, který však roku 1596 ležel vážně nemocen. To oznámil osobně v kanceláři české komory primas Adam Mráz z Milešovky. Nařídili mu tehdy, aby v případě Balbínova úmrtí Litoměřičtí obratem oznámili společně s touto smutnou zprávou také jména kandidátů na jeho místo. Podle toho se město zachovalo a doporučuje k užšímu výběru Adama Mráze z Milešovky, Jana staršího Kandorského z Kandorské hory a Václava Michalovského.⁵⁴¹ Volba nakonec padla skutečně na primátora Mráze, k čemuž asi sám přispěl agilností, s níž informoval o Balbínově chorobě. Cesty do pražských měst za různými účely nebyly ničím neobvyklým též ze vzdálenějších měst, zatím však není možné doložit, že někdo z měšťanů jednal v podobné záležitosti takto iniciativně. Královští rychtáři a členové rad se do Prahy dostavovali v úředních záležitostech sporadicky, většinou na předvolání, a v případě soukromé cesty je v zásadě nic nenutilo zajít na Hrad a vyřizovat tam agendu města. Ať už Mráze do komory přivedla úřední povinnost v jiné záležitosti, služební horlivost nebo jenom využil své přítomnosti v hlavním městě, pravděpodobně to částečně přispělo k jeho ustanovení. V případě Mrázů z Milešovky se nejednalo o jediný případ. Rodina byla natolik svázána s působením v litoměřické městské správě, že dosažení jejího pomyslného vrcholu – královského rychtářství – dost možná bylo otázkou jakési prestiže a rodinné tradice.⁵⁴²

Podobně zajímavý a nejednoznačný případ se zásahem do nominačního mechanismu se udál v Kouřimi v lednu 1617 po smrti Šebestiána Rožmitálského. Obvyklým postupem bylo město vyzváno k sdělení jmen tří kandidátů. Nominaci získali Mikuláš Vodička, Matouš Čáslavský z konšelů a Mikuláš Tuchlovský s Václavem Bukačem z rady.⁵⁴³ Na žádost komory se ke jménům kandidátů vyjádřili jejich „kolegové“ z rady Florián Lounský a Václav Pečka. Jde mimochodem prozatím o jediný doložitelný doklad posuzování adeptů na rychtářský úřad přímo z řad měšťanů sledovaných lokalit (domažlický byl v lecčem odlišný). Hodnocení nevyznělo pro navržené nejlépe. Konšel Mikuláš Vodička „*jest vždycny nemocny*“, Matouš Čáslavský „*jest nevyčtený berník, zůstává mnoho reštů*“. Nepořádně spravovaný úřad berníka kouřimského kraje za městský stav utlumil naděje na vzestup hned v zárodku. Zdaleka nejdůležitější poznámku z hlediska výběru kandidátů obecně však dvojice uvedla u Mikuláše Tuchlovského (Tachařský či Zachařský v jiné verzi), který „*řemesla pekařského sprostný člověk, právům nic nerozumí*“.⁵⁴⁴ Poctivé pekařské řemeslo by asi

⁵⁴¹ NA v Praze, SM, inv. č. 1986, č. k. 1291, sign. L 32/57.

⁵⁴² Srov. M. HRUBÁ, *Erbovní měšťané*, s. 245-257; B. ROEDL, *Žatecká rodina*, passim.

⁵⁴³ NA v Praze, SM, inv. č. 1586, č. k. 1087, sign. K 7/29.

⁵⁴⁴ NA v Praze, SM, inv. č. 1586, č. k. 1087, sign. K 7/29.

nevadilo, problémem byla jeho chabá znalost práva. Už od 80. let 16. století představovaly největší starost královských rychtářů pře o odúmrti a pokuty ve prospěch císařské pokladny. Vypomáhali jim prokurátoři, poněvadž jinak by agendu těžko zvládali. Kouřim sice nebyla úplně výjimkou, ale o prokurátory žádali její rychtáři jiná města. Situaci, kdy královský rychtář není schopen během pří dostatečně hájit zájmy panovníka a české komory, jinými slovy plnit svou základní povinnost, si v Praze snad ani nedokázali představit, takže pan Mikuláš byl vyřazen z nominace. Koneckonců zatímco nevyčtené resty lze zaplatit, právo se během několika dnů Tuchlovský naučit nemohl. Domnívám se, že před námi vyvstává jeden z hlavních požadavků kladených na budoucí zeměpanské zástupce v královských, věnných a horních městech. Do značné míry se tím znovu objevuje i další důvod pro nutnost vybírat rychtáře z řad bývalých konšelů a obecních starších. Kromě práva totiž dotyčný musel rozumět také správě města; obojí namnoze splývalo. Obeznamenost s právem byla nutná pro poměrně častý kontakt s apelačním soudem. Rychtáři Jeho Milosti Císařské jakožto českého krále tvořili pomyslná a nenápadná kolečka v soukolí recepce římského práva v Čechách raného novověku, spojená se silícími fiskálními potřebami dvora. Symptomaticky dopadla také celá záležitost s výběrem nástupce zesnulého Šebestiána Rožmitálského. Už v únoru téhož roku oznamovali z komory Kouřimským, že v kanceláři složil přísahu nový královský rychtář Václav Pečka.⁵⁴⁵ Snad se i on pokoušel zvrátit nominaci města ve svůj prospěch, možná nikdo jiný obeznamený s právy a bez dluhů vůči císaři v Kouřimi nebyl. Zcela jistě však věděl, co se od nového strážce zeměpánových zájmů očekává a v prostředí českých měst podle mého názoru nebyl sám. Vedle snahy ovlivnit výběr královského rychtáře komorou přímo z dotčených měst se setkáváme s případy, kdy se o to snaží osoby stojící mimo rámec společenství a dohlížející na jeho počínání. Zatímco se můžeme jenom domýšlet, co o Berounských napsal komoře dobříšský hejtman, v případě podkomořího Hertvíka Zejdlice ze Šenfeldu na Chocni a Polné lze způsob zásahu přímo doložit.

V srpnu 1598 po 46 letech v úřadu zemřel královský rychtář v Poličce Martin Plachý, vůbec nejdéle prokazatelně sloužící královský rychtář, o němž je řeč v předloženém textu, a snad také nejdéle sloužící královský rychtář v Čechách vůbec. Byl uveden do úřadu ještě komorními komisaři a přečkal veškeré změny za dané období. Možná tato změna, jakkoliv očekávatelná pro jeho stáří a nemoc,⁵⁴⁶ město zaskočila. Česká komora se o Plachého smrti dozvěděla až díky psaní Poličských oznamujících do Prahy, že purkmistr a konšelé byli

---

⁵⁴⁵ NA v Praze, SM, inv. č. 1586, č. k. 1087, sign. K 7/29.

⁵⁴⁶ Už o dva roky dříve se Plachý pro nemoc nedostavil před radu při prodeji majetku a nechal se zastoupit, srov. SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, AM Polička II, č. kn. 238, fol. 486r; 585r.

nuceni otevřít dopis adresovaný komorou Plachému. Dle něj se měl zesnulý královský rychtář urychleně dostavit do Prahy k vyřízení určité věci. Celou záležitost lze interpretovat jako svého druhu vyčkávání – otázka je, zda bezděčné či záměrné – Poličských. Město snad po téměř pěti desítkách let působení Martina Plachého ani nevědělo, co nyní dělat. Po příkazu z komory však nakonec i Poličští oznámili jména kandidátů, a to na zvláštním lístku. Po vzoru Jaroměřských nominovali obecní starší volbou z konšelů Pavla Tobíka a Kašpara Sedláčka, konšelé z obecních starších Jana Roudnického a Jeronýma Vachače, potomka vlivného primátora z poloviny 16. století Pavla Vachače. Komora místo Plachého vyzvala k příjezdu do Prahy alespoň primátora Nikodéma Zycha. Mělo to pro něj určité následky.

Po oznámení jmen kandidátů se obvyklou cestou zjišťovaly informace o kandidátech od podkomořího věnných měst Hertvíka Zejdlice ze Šenfeldu. O poměrech v Poličce byl z dob počátků své politické kariéry velmi dobře informován, protože držel v okolí statky a snažil se je prodat městu. Poličské pak o necelých pět let později zval Hertvíkův syn a nástupce Jan Zejdlic k otcově pohřbu na Polnou.⁵⁴⁷ Pan Hertvík v srpnu 1598 poslal komoře v záležitosti nového královského rychtáře v Poličce delší list, „*aby k týmž rychtářským pracem lidí hodní a ne ti, kdeříž sobě někdy větší počet konšelův oblíbí, byli potřebováni*“.⁵⁴⁸ Pojmenoval tak slabinu celého mechanismu, která se projevila v případě Čáslavi a na níž otevřeně poukazovali Kadaňští. Navrhl komorním radům jiného kandidáta, jímž byl právě Nikodém Zych, dosavadní primas, jehož si pozvali na komoru místo Martina Plachého. Jeho výběr je přitom celkem logický. Zych měl zkušenosti z rady, byl osobou váženou, vyznal se jakožto někdejší primas ve spletnosti správy a hospodaření Poličky. Primas o své nominování podkomořím jistě stál, neboť ten by ho jinak nenavrhoval, avšak nesepsal přitom pouze formální přímluvné psaní. To poněkud relativizuje názor Františka Roubíka, charakterizujícího úřad královského rychtáře jakožto danajský dar pro vybraného měšťana, a zároveň potvrzuje úvahu o neznalosti místních poměrů komorou, přiznanou zcela otevřeně komorními rady v přípisu dobříšskému hejtmanovi ve věci výběru kandidáta na úřad královského rychtáře v Berouně. Jinými slovy si česká komora a další centrální úřady v Praze a potažmo ve Vídni velmi dobře uvědomovaly veškerá omezení plynoucí z užívaného způsobu výběru kandidátů a nutnosti připustit participaci místních elit.⁵⁴⁹ Jak blízko však měl Zejdlic k Zychovi, tedy hrála-li zde roli osobní sympatie k Sedláčkovi z dob působení

⁵⁴⁷ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, AM Polička I, inv. č. 218.

⁵⁴⁸ NA v Praze, SM, inv. č. 2672, č. k. 1706, sign. P 99/28.

⁵⁴⁹ K tomu William BEIK, *The Absolutism of Louis XIV as Social Collaboration*, Past and Present 188, 2005, s. 195-224. Osobní přítomnost panovníkova zástupce nicméně nemohla nahradit pomazanou hlavu docela, k čemuž John H. ELLIOT, *A Europe of Composite Monarchies*, Past and Present 137, 1992, s. 48-71.

budoucího podkomořího na pomezí Čech a Moravy, není zřejmé. Zych se nakonec rychtářem skutečně stal, komora uznala názor osoby obeznámené s místními poměry (Zejdlice) a též nepřímo mantinely svých schopností posoudit skutečný stav věcí. Vzhledem k silnému postavení Zejdlice v rámci komorní správy respekt k jeho názoru není překvapivý a ve východních Čechách ojedinělý. Přibližně za půl století bude ve stejné pozici jeho nástupce Jindřich Kustoš ze Zubřího a z Lipky a na Medlešicích.

Do mocenských poměrů ve městech zasahoval také hofrychtěř. Roku 1616 hofrychtěř královských věnných měst Jan Albrecht z Trnice vstoupil do nominace královského rychtáře ve Vysokém Mýtě. Jeho volba přitom padla na někdejšího učitele městské školy a pak dlouholetého radního Jeronýma Husineckého, splňujícího veškeré nároky. To přiznal také Jan Albrecht z Trnice s tím, že *„žádného jiného na ten čas k tomu ouřadu hodnějšího bejti nenacházím jako Jeronýma Husineckého, člověka starožitého a již po několik let primátora v též obci dobře zachovalého“*.⁵⁵⁰ Na rozdíl od předchozího případu z Poličky mezi kandidáty města Jeroným Husinecký figuroval. Hofrychtěř dokázal snad ještě lépe než Zejdlic posoudit, jakými vlastnostmi by měl královský rychtář disponovat, neboť královským rychtářem ve Starém Městě pražském byl on sám. Zdůraznil Husineckého dlouhodobou přítomnost v městské radě a v pozici primátora. Teze o výhodnosti jmenování bývalého konšela nebo obecního staršího do pozice královského rychtáře pro jejich obeznámenost s místní situací a chodem správního aparátu se tím zdá být zase potvrzena.

Věnujeme-li pozornost způsobům jmenování a výběru kandidáta, zabýváme se pouze pomyslnou jednou stranou mince. Tou druhou je jeho odchod z úřadu, který byl možný v podstatě pouze dvěma způsoby, a to odvoláním a smrtí rychtáře. Rezignace jako taková přípustná nebyla, respektive bylo nutné vyčkat na odvolání komorou na vlastní žádost. Prosby o zproštění z funkce přináší zajímavé údaje o poměrech ve městech v raném novověku. Konečně ani okolnosti úmrtí královských rychtářů nejsou nezajímavé. Počátky úřadu královského rychtářství byly nejen poznamenány kompetenčními nejasnostmi, nýbrž též konflikty s městskými radami. V tomto případě však především záleželo na osobnosti toho kterého královského rychtáře, jak se s danou situací vypořádá. Spor neznamenal, že by zástupce panovníka ve městech byl svorně nenáviděn celou komunitou. Krátce po potlačení odboje proti králi by případný odpor proti jeho zástupci dopadl pro město katastrofálně. Snad první královští rychtáři čekali od svého úřadu zprvu něco jiného a možná pochybovali o jeho trvalosti. Ostatně statky královským a věnnými měšťům Ferdinand I. částečně navrátil ještě v roce 1547 a zbytek (pokud nebyl prodán) během dalších deseti let, potvrdil i městská

---

⁵⁵⁰ NA v Praze, SM, inv. č. 1262, č. k. 895, sign. H 60/29.

privilegia. Nebylo jisté, jestli nakonec neupustí rovněž od rychtářů. Důvod pro nesvár by však mohl spočívat v něčem poněkud jiném. První generace královských rychtářů (Jakub Kadrman v Hradci Králové, Jan a Václav Francové z Liblic v Chrudimi, Jan Kostelník ve Vysokém Mýtě, Ondřej Nykl v Kouřimi, Matouš Bakalář v Kolíně) působila ve svých úřadech relativně krátce a její představitelé záhy zemřeli. Soudě dle mechanismů výběru šlo o někdejší konšely, kteří byli poměrně staří a snad se snažili o rychlé zproštění úřadu, jež panovník nemínil zrušit a který přinášel časové zaneprázdnění. A pak je zde ještě jeden důvod, na nějž upozornil právě Matouš Bakalář. Velmi rychle se ukázalo, že za službu panovníkovi nic nedostanou a nikdo jim neřekl, jak dlouho ve svém úřadě budou muset zůstat.

Nelze se tedy divit, když první královský rychtář v Táboře Martin Postřihač ještě v roce 1548 požádal Jana Popela z Lobkovic (psaní bylo přeposláno podkomořímu) o uvolnění z úřadu s tím, že je už starý, na práci nestačí a jeho statek hyne. Byl přesvědčen, že během pravidelného obnovování rady bude zproštěn rychtářského úřadu právě díky Lobkovicově přimluvě.⁵⁵¹ Patrně vycházel z přesvědčení o podobnosti konšelského a rychtářského úřadu a očekával cyklické obměňování osob v něm působících. Úřad královského rychtáře sice pravidelně obnovován nebyl, ale Martina Postřihače úřadu nakonec zprostili. O něco později v nedatované suplice, rámcově zařaditelné do období kolem roku 1550, jeho zástupce Václav Prachatický žádal o odchod rovněž. Uváděl odlišné důvody, které naopak potvrzují názory Františka Roubíka o nevítaném vetřelci do municipální správy, s nímž je nutno se dělit o moc. Šlo v zásadě o neshody s konšelským sborem a osobní spor s jedním z radních.⁵⁵² Podobné střety mezi radou a královským rychtářem se nicméně ve většině královských měst neudály a nestaly se ve východočeských věnných městech. Případný spor měl odlišný charakter a rychtář nalézal v radě podporu, jak ještě uvidíme.

Daleko častějším podnětem k odvolání byla sešlost věkem a neschopnost nadále zastávat úřad. Nikoliv náhodou se tyto případy množí v době, kdy královský rychtář dle své instrukce musí v intenzivnější míře hájit zájmy císařského fisku během sporů o odúmrť od 80. let 16. století. Uvážíme-li, že do úřadů nastupovali muži s mnohaletou zkušeností z rady, tedy ve zralém věku, stesky na nedostatek zdraví a zaneprázdněnost vyvolanou úřadem lze chápat. Roku 1567 tak byl pro stáří odvolán královský rychtář v Berouně, za jedenáct let později žádal v témže městě pro sešlost věkem o odvolání Jan Kavka, jehož však z komory prosili o setrvání ve funkci. O rok později už mu vyhověli. Žádost komory o setrvání v úřadu představuje zajímavou situaci. Snad nebyl lepší kandidát, snad ze strany komorních radů

---

⁵⁵¹ NA v Praze, SM, inv. č. 3676, č. k. 2358, sign. T 2/31.

⁵⁵² NA v Praze, SM, inv. č. 3676, č. k. 2358, sign. T 2/31.

existovala jakási nechuť k jeho vystřídání. Nebyl to však jediný případ a královští rychtáři i v tomto případě museli projevit dostatek vytrvalosti, aby dosáhli svého, zejména pokud místo získali proti své vůli. Berounský královský rychtář Václav Vostrovský přijal jmenování díky příslibu komory, že by „*k tomu osoba zběhlejší v případnostech lidských obrána byla, kderá by právům i jiným věcem dobře rozuměti mohla*“.⁵⁵³ Z hlediska komory však byl už jmenován a nebyl důvod ke změně. Pokud jedním z kritérií výběru byla znalost práva nebo alespoň městské správy, znělo komorním radům jeho zdůvodnění nejspíše jako výmluva. S těmi měli své zkušenosti, v některých případech se k žádostem o změnu na pozici zeměpánova zástupce překvapivě skepticky stavělo samotné město. Když o zproštění prosil domažlický Kašpar Laczinger v roce 1598, oznámili Domažličtí, že by podle jejich názoru byl schopen prospěšně sloužit dál. Ke změně nicméně přece jen došlo, a tak Kašpar Laczinger odjel do Prahy složit své účty. Z důvodu značného stáří žádali o formální odvolání též Václav Vicen z Litoměřic v roce 1573 a za devět let jeho nástupce Jindřich Mráz z Milešovky. Vicen byl komorou vyzván, aby byl svému nástupci Mrázovi aspoň nápomocen. O propuštění z úřadu pro nemoc či stáří nutně nežádali jenom samotní rychtáři. V Chrudimi oznamovali české komoře purkmistr, konšelé a obecní starší už počátkem prosince 1588 vážnou chorobu Buriana Kochánka z Kochánku, přičemž „*není naděje, že by z ní [nemocí] povstati mohl*“.⁵⁵⁴ Než byl odvolán, uplynulo několik měsíců. Kochánek sám přišel do úřadu díky rezignaci Václava Lípy na přelomu dubna a května 1583. Lípa se pokoušel podpořit své žádosti různými přímluvami, zůstaly po něm však na právu některé pře, a tak mu komora dodatečně poroučela, aby v jejich řešení byl Kochánkovi nápomocen.⁵⁵⁵ Chrudimský soukeník byl odvolán, aniž by došlo ke specifikaci důvodů jeho odchodu. Bez hlubšího zdůvodnění, dobovou mluvou „*z jistých příčin*“, žádali s úspěchem o odvolání také Bernard Polický v Čáslavi (několikrát), dosazený podkomořím v roce 1572 a nakonec propuštěný po pěti letech, Kašpar Menšík z Menštejna roku 1587 v Táboře, případně Kryštof Albrecht v Kadani roku 1594.⁵⁵⁶

Situaci, kdy by královský rychtář byl odvolán nebo donucen k podání rezignace přímo českou komorou pro porušení instrukce, kriminální delikt či z jiných interpretačně zajímavých příčin, prozatím v předbělohorských věnných městech doložit nelze a rovněž v dalších královských městech by byla překvapivá. I v diskutovaném případě Tábora kolem roku 1550 podával Prachatický rezignaci pro konflikt s částí rady, který ovšem nepramenil z porušení

---

⁵⁵³ NA v Praze, SM, inv. č. 239, č. k. 167, sign. B 57/7.

⁵⁵⁴ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/46.

⁵⁵⁵ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/46.

⁵⁵⁶ NA v Praze, SM, inv. č. 477, č. k. 242, sign. C 1/39; SM, inv. č. 3676, č. k. 2358, sign. T 2/39; SM, inv. č. 1596, č. k. 1116, sign. K 17/52.

instrukce nebo spáchaného deliktu, sám a bez zjevného tlaku nadřízených. O konfliktní situace sice nebyla nouze (jak ještě uvidíme), z nich pramenící znechucení a odchody z úřadu se možná v některých případech skrývají pod „jistými příčinami“, ale přecenit to nelze.

Dvůr Králové nad Labem nabízí díky bohatě dochovanému aktovému materiálu ojedinělý mezní případ, kdy rychtář neodcházel z funkce v důsledku znechucení ze sporů s městem, ale protože se jeho postavení jevílo neudržitelným pro spáchání závažného deliktu. Komora jej odvolala na vlastní žádost. V zapeklité situaci, do níž ho „dostal“ jeho syn, mu ovšem nic jiného než prosit o odvolání nezbývalo. Zařazení této kauzy do rámce předbělohorských královských věnných měst poněkud znesnadnilo špatné datování dokumentu, kterého se na přelomu 19. a 20. století dopustil královédvorský archivář Antonín Schulz. V roce 1593 (jak má být správně) se služebná Lidmila, dcera Jana Kopáče, „*v radě přiznala, že by od téhož Jana Čížka, vlastního syna Matěje Čížka, Jeho Milosti Císařské rychtáře, obtěžkána býti měla*“.⁵⁵⁷ V nastalém soudním sporu se Matěji Čížkovi „*dobře trefiti nemůže, aby mu se v té příčině za původu postaviti měl*“. Nezbylo mu, než se svého úřadu vzdát. Jakožto panovníkův zástupce na soudě nemohl žalovat vlastního syna, bylo to z čistě osobního i společenského hlediska neúnosné. Na druhou stranu měl dle instrukce dbát na pokuty ve prospěch císaře; v případě odmítnutí by instrukci zásadním způsobem porušil. Při na královédvorském právu převzal jeho nástupce Václav Ješek. V tomto případě tedy Čížek jednal velmi zodpovědně, porušení instrukce se nedopustil a raději odešel. Svědky soustavného a naprosto bezohledného porušování rychtářské instrukce se tak stala východočeská věnná města až v polovině 17. století, kdy královéhradecký královský rychtář Jan Dyringer soustavně ponižoval spoluměšťany, vynucoval si koupě a směny pozemků, postupování majetku ve městě a v okolí za vydatné pomoci své manželky. Vládl opravdu tvrdou rukou a strach z něj měla samotná rada. Komoře nezbylo než ho odvolat a předat spravedlnosti. Hned z několika zločinů se pak zodpovídal na neutrální půdě práva druhého největšího východočeského věnného města Chrudimi. Do úplného zapomnění v Hradci Králové neupadl, ovšem v záporném smyslu slova. Před vynesení ortelu zemřel.⁵⁵⁸

Žádosti o propuštění (zproštění, odvolání) posuzovala komora podobně jako nominace nových královských rychtářů. Mohlo se tudíž stát, že to vysloveně odmítla. Výše zmíněným panovníkovým zástupcům se to někdy stalo také, avšak vhodný příklad poskytuje největší

⁵⁵⁷ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 7, č. k. 29.

⁵⁵⁸ Dyringerovy praktiky a postupy byly promyšlené a velmi zákeřné, jeho osoba by si zasloužila samostatnou studii, srov. SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 418, č. kn. 129, fol. E 19r; AM Hradec Králové, inv. č. 430, č. kn. 141, fol. N 2r; M 6r-v; AM Hradec Králové, inv. č. 514, č. kn. 225, fol. 20v-23r; AM Hradec Králové, inv. č. 5167, č. kn. 3801, passim.

město bechyňského kraje. Tábořský Jan Přehořovský z Kvasejovic v roce 1582 zažádal o uvolnění s odůvodněním, že je osobou rytířského původu, činnost vykonával ke škodě svého statku, hodlal do budoucna ve městě jenom vařit pivo a odstěhovat se na svůj venkovský dvůr. Zdůvodnění to bylo poněkud nedostatečné, zvláště uvážíme-li, že by se pobytem na venkově a vařením piva ve městě dostal do mezní situace, která by skončila sporem o výklad Svatováclavské smlouvy. U české komory se svou žádostí o uvolnění narazil, i když oficiálně jeho žádost byla uznána za „slušnou“, „*však jmajíce jistú správu, jak platně v tom ouřadu Je[ho] [Milos]ti Cí[sarš]ké sloužíte a tu obec v dobrém řádu, svarnosti a spůsobu zdržujete a řídíte a ještě tak sešlého věku nejste, abyšte se Je[ho] [Milos]ti i té obci k dobrému k té práci za některé léto propůjčiti neměli, obzvláště pak poněvadž ouřad i obec tábořská toho žádostiví jsou.*“⁵⁵⁹ V Táboře došlo k paradoxní situaci, kdy ti, jímž měl svým dohledem znepříjemňovat život, požadují jeho setrvání, i když jde o osobu stavu rytířského. Královským rychtářem zůstal další tři roky, až v roce 1585 prosby o odvolání komora vyslyšela. Srovnáme-li kauzy Přehořovského předchůdců z let 1548-1550 s jeho případem, došlo ke značnému posunu. Rychtář vycházel během minimálně dvanácti let v úřadě s radou natolik dobře, že mu bránila v odchodu. Přitom už musel ve zvýšené míře dohlížet na odúmrti ve prospěch panovníka. Tato povinnost generovala spory. První doložená žádost Přehořovského skutečně spadá do doby, kdy začaly být případy odúmrtí jakožto zdroje příjmů věčně prázdné pokladny Rudolfa II. vážněji sledovány komorou. Ke konfliktu to v Táboře nevedlo, právě naopak. Spíše než na úřadu královského rychtáře záleželo na osobách, jež ho zastávaly. Ponecháme-li stranou případ těžce nemocného Kochánka v Chrudimi, odchod jednoho a nástup dalšího královského rychtáře prostřednictvím rezignace nezavdával příčinu k jakémusi mocenskému vakuu, naopak docházelo k plynulému předávání „moci“. Jinak to vypadalo v situaci, kdy působení v úřadu ukončila smrt. Sice lze na příkladech z Chrudimi (odvolání Kochánka) a Litoměřic (informace o smrti Balbína sdělené primátorem) dokázat, že se snažily obě strany předejít zmatkům včasným zákrokem, ale nebylo to pravidlem. Například v Poličce bylo zřejmé několik týdnů, že Martin Plachý umírá, do Prahy to však nikdo předběžně nehlásil.

Komora měla být informována o smrti královského rychtáře co nejdříve, ne vždy k tomu ovšem došlo. Případ z Kouřimi po úmrtí Václava ze Zlonic, během nějž město omlouvalo svou liknavost komoře přesvědčením, že se o tom má informovat podkomořího, jenž nebyl v Praze, byl už zmíněn. Oficiálně šlo o dosazení nového rychtáře co nejdříve a občas bez ohledu na to, zda k tomu má dotýčný předpoklady (viz případ berounský a žádost

⁵⁵⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 3676, č. k. 2358, sign. T 2/39.

Václava Vostrého). V jiných případech samotná komora příliš nespěchala, což zase dokládá situace s půl roku neobsazeným postem v Nymburce. Oznámení o úmrtí královského rychtáře poslaná z města byla poměrně stereotypní a velmi strohá. Zajímavé je snad pouze to, které poslali Domažličtí o smrti Laczingerova nástupce Jana Bělohradského, který jel roku 1606 vyřizovat zřejmě své obchodní záležitosti do Řezna, tam nešťastně zemřel a byl pochován.⁵⁶⁰ Smrt vyvolala řadu problémů. Rychtáři vedli registra odúmrtí případných na Jeho Milost Císařskou, často byli také výběřčími. Z města se ptávali, jak mají postupovat. Většinou museli statek zinventovat, zapečetit a odeslat inventář na komoru. Díky tomu lze třeba zjistit, že úřední agendu Jana Štemberka v Berouně představovala v roce 1589 rychtářská instrukce, list komory týkající se jedné kauzy, registra příjmů a vydání k ruce Jeho Milosti Císařské přijatých, kvitance na odvedené peníze. Registra rychtářského úřadu byla důležitá, neboť komora mohla požadovat uhrazení berních restů a nedoplatků z odúmrtí po pozůstalých.

Jestliže probíhala na právě pře dotýkající se finančních zájmů císaře, bylo nutno učinit vše k tomu, aby zde nedošlo k poškození zájmů panovníkovy pokladny. V roce 1590 po smrti Jana Alba Klatovského v Hradci Králové prosil českou komoru Izaiáš Kotečnick, prokurátor, jenž Klatovskému pomáhal hájit na soudu zájmy panovníka při sporech o pokuty a odúmrti, aby obratem jmenovala nového rychtáře nebo alespoň určila někoho z rady hájením zájmů císaře u hradeckého práva. Z Prahy rychle psali Kotečnickovi, „*abyště za tím, až jiný rychtář od Je/ho [Milos]ti Cí[sařs]ké nařízen bude, tak opatřili a v nich procedovali, aby na ublížení a škodu Je[ho] [Milos]ti nic obmeškáno a přehlédnuto nebylo, jak pak o vás, že v tom pilnosti vaší nic sjíti nedáte, pochybností není*“.⁵⁶¹ Stejně tak v Táboře po smrti Jiříka Šrámka v roce 1603 zastupoval na soudu dosud nejmenovaného rychtáře prokurátor Jan Cikán Brněnský.⁵⁶² Vůbec nejdále zašli komorní radové v případě Slaného, kde roku 1591 svěřili administrování úřadu purkmistru a radě města.⁵⁶³

Tyto případy nejsou zajímavé pouze tím, že pomyslné vakuum vyplnili buď měšťané nebo daleko častěji (nikoliv pouze v uvedených případech Slaného, Tábora a Hradce Králové) prokurátorové, nýbrž absencí tzv. adjunktů, kteří by jinak veškeré povinnosti přebírali. Ti dle instrukcí mohli být jmenováni k ulehčení rychtáři, ovšem komora to striktně nevyžadovala. Agendy koneckonců ve většině měst nebylo asi zase tak mnoho. Litera normy se jednoduše přizpůsobovala momentální potřebě. Po rychtáři sice neměl kdo převzít jeho povinnosti, na

---

⁵⁶⁰ NA v Praze, SM, inv. č. 3722, č. k. 2407, sign. T 48/23.

⁵⁶¹ NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1140, sign. K 27/40.

⁵⁶² NA v Praze, SM, inv. č. 3676, č. k. 2358, sign. T 2/39.

⁵⁶³ NA v Praze, SM, inv. č. 3232, č. k. 2226, sign. S 114/20.

druhou stranu ovšem na to málo, co z komory občas rychtáři ponechali z odúmrtí, zůstal toliko jediný uchazeč, případně dva i s prokurátorem.

Shrneme-li způsoby jmenování královských rychtářů a výběru kandidátů, dojdeme k poněkud překvapivým závěrům. Od roku 1547, respektive 1548, se změnil způsob jejich jmenování, ale mechanismus výběru kandidáta těmto proměnám zcela neodpovídal. Od přelomu 60. a 70. let 16. století sice vybíraly kandidáty městské rady díky určitému vnitropolitickému uklidnění v zemi, nedomnívám se však, že by jejich názor byl zcela oslyšen už v dobách dosazování rychtářů komorními komisaři. Ať šlo o Kryštofa Skuhrovského ze Skuhrova nebo Oldřicha Dubanského z Duban, znali situaci v lokalitách díky svému úřednímu působení a z něho vyplývající spolupráce s městskou reprezentací, při výběru královských rychtářů vycházeli v zásadě ze stejného okruhu kandidátů jako posléze města, tedy z řad konšelů a obecních starších. Lze spekulovat o tom, že si díky prošetřování kauz učinili obrázek o situaci ve městě a o jeho představitelích, což nezůstávalo bez vlivu na jejich počínání. Z četných kauz, v nichž se setkávali s měšťany, zmiňme navrácení majetku, vyšetřování stížností. Je zřejmé, že příležitostí k setkávání a poznávání bylo dost. Dubanského pozdější angažmá v úřadu podkomořího věnných měst bylo spojeno s pozicí komorního rady, stejná situace nastala v případě Hertvíka Zejdlice ze Šenfeldu. Do mechanismu výběru královských rychtářů (nejen) ve věnných městech zasahovali dále prostřednictvím svých dobrých zdání a přímluv. Nedošlo tím k posunu od kandidáta nezávislého na městské radě ke kandidátu jejím prostřednictvím vybranému.

Uvolnění úřadu královského rychtáře bylo možné v zásadě jen dvojím způsobem. Buď jeho držitel zemřel, případně byl odvolán, většinou pro přestárlost a nezájem úřad dále vykonávat. Dosáhnout odvolání však nebylo v některých případech jednoduché, protože se mu komora bránila. V zásadě to znamenalo zaneprázdnění komorních radů záležitostmi z jejich hlediska zbytečnou, jelikož královský rychtář v úřadu působil a nebyl důvod na věci něco měnit. Sliby dané při jeho nástupu braly rychle za své. Nehledě k tomu, že česká komora v takovém případě o rychtáři a důvodech jeho žádosti sháněla informace (například u táborských měšťanů si ověřila jejich spokojenost s rychtářem a schopnost nadále zastávat úřad) a pokud nebyl důvod seznán jako opodstatněný, k změně nedošlo. Úmrtím nebo přijetím rezignace se pomyslný kruh uzavíral a znovu se roztočila spirála písemných oznámení komoře, jejich odpovědí, shánění dobrozdání na kandidáty, přísah, suplik a replik. Nový královský rychtář se ujímal úřadu. Tento cyklus ukončil až rázným zásahem v 1. polovině posledního dvacetiletí 18. století Josef II.

5. Královští rychtáři v konfliktech a sporech

Konflikty mezi vykonavateli, respektive držiteli moci ve městech a obcích nebyly v evropských a českých dějinách ničím výjimečným a neunikly pozornosti badatelů.⁵⁶⁴ V řadě případů představovaly katalyzátor sociálního napětí mezi jednotlivými vrstvami obyvatelstva, v 15. století v českých zemích a od 16. věku v převážné části Evropy začal být přítomný náboženský motiv, objevovaly se i snahy o „prosté“ získání převahy jedné mocenské skupiny na úkor druhé.⁵⁶⁵ V Čechách přináší zajímavý příklad sporu uvnitř městských zdí rok 1483 a poněkud neslavný konec jagellonského pokusu o posílení královské moci v Čechách. Ačkoliv v 16. století dochází k určitému uklidnění situace, excesy typu diktatury Paška z Vratu v době spojení pražských měst dokazují existenci latentního napětí nadále.⁵⁶⁶ Nezdařený odboj proti Ferdinandu I. a potrestání jeho účastníků především z řad městských obcí dokazují, že si potenciálních ohnisek vzpoury byl vědom král sám. Vždyť vzpoura proti městské radě se snadno mohla zvrhnout v další kolo sporů mezi ním a stavy. Dostáváme se k rychtářské instrukci jakožto instrumentu, jenž měl zajistit klid, a zároveň ke konfliktům samotným, které paradoxně vyvolával nebo jich byl účasten královský rychtář, popřípadě se jim naopak z úřední povinnosti snažil bránit.

Okamžikem dosazení zástupce panovníka do konkrétního sídla se mezi měšťany objevila osoba formálně odpovědná králi a na jeho místě české komoře, která měla dbát vydané instrukce a vykonávat svou činnost v souladu s její literou. Znění instrukce nicméně do značné míře alespoň v teoretické rovině odporovalo běžným zvyklostem panujícím v tom kterém městě. Sdružování měšťanů mělo silnou tradici a v podstatě bylo také nutné, nyní na ně dohlížel rychtář. Zájmy komory ve fiskální a správní rovině se střetávaly se zájmy a

---

⁵⁶⁴ W. EHBRECHT, *Form*, s. 115-152; TÝŽ, *Konsens und Konflikt*, passim; D. GERHARD, *Amtsträger*, s. 230-247; R. HILDEBRANDT, *Rat*, s. 221-241; Eberhard ISENMANN, *Die deutsche Stadt im Spätmittelalter 1250-1500*. Stadtgestalt, Recht, Stadtreiment, Kirche, Gesellschaft, Wirtschaft, Stuttgart 1988, s. 190-198; C. von LOOZ-CORSWAREM, *Unruhen*, s. 53-97; J. von KLAVEREN, *Die historische*, s. 289-324. J. SCHLUMBOHM, *Gesetze*, s. 647-663 a řada dalších.

⁵⁶⁵ Josef JANÁČEK, *K problému sociálních zápasů ve městech v první polovině 16. století*, ČsČH 4, 1960, s. 516-519; Kristina KAISEROVÁ, *Sociální konflikty v českých a moravských královských městech v první třetině 16. století*, Ústecký sborník historický 1985, s. 119-141; Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích III*. Města, Praha 1998, passim; Jaroslav MEZNÍK, *Převrat ve Starém Městě pražském roku 1350*, PSH 1, 1964, s. 7-20; TÝŽ, *Pozdvížení v Jihlavě roku 1391*, ČMM 89, 1970, s. 189-200; J. MILLER, *Uzavřená*, s. 168-213; David NOVOTNÝ, *Nástin vztahů mezi panovníkem a věnnými městy mezi lety 1526-1546 v rovině politické, ekonomické a správní na příkladu Chrudimí, Vysokého Mýta a Poličky*, Historica Olomucensia 36, 2009, s. 25-41; A. ROUBIC, *K právnímu*, s. 14-20; František ŠMAHEL, *Pražská města mezi dvěma převraty*, DocP 4, 1984, s. 152-168 a další.

⁵⁶⁶ Bohdan ZILYNSKYJ (ed.), *Novoměstské letopisné záznamy z počátku vlády Ferdinanda I.*, FHB 5, 1983, s. 151-171; dále též Jiří PEŠEK – Bohdan ZILYNSKIJ, *Městský stav v boji se šlechtou na počátku 16. století*, FHB 6, 1984, s. 137-161.

představami radních a měšťanů. Snaha zavádět novoty ovlivněné římským právem do staletými tradicemi posvěceného systému městského soudnictví byla nevídaná. Obecné opovržení královským rychtářem jakožto královým (císařovým) dohlížitelem se šířilo téměř jako morová rána. Královský rychtář měl být odměňován pouze městem, které ho tím sice mohlo ovlivňovat, avšak zároveň jej vnímalo jako parazita. Z těchto důvodů tedy na sebe konflikty mezi královskými rychtáři, radami a jednotlivými měšťany nenechaly dlouho čekat. Úřad mohl existovat a fungovat jenom tak dlouho, dokud ho byla silná královská moc schopná udržet, což se jasně projevilo v roce 1619 s jeho zrušením. Přibližně tímto způsobem by šlo popsat názor Františka Roubíka na zeměpanské zástupce a jejich působení v doposud nepřekonané pramenné studii z počátku 30. let 20. století.⁵⁶⁷ Jakkoliv záměrně vyostřená a hyperbolická tato zkratkovitá charakteristika je, v zásadě po mém soudu odpovídá Roubíkovým závěrům, přestože se je v některých aspektech pokouší relativizovat. Na osudech Jana Telítka, královského rychtáře ve Stříbře, však Vladimír Bystrický ukázal o čtyři desítky let později, že skutečnost vypadala jinak.⁵⁶⁸ Teze o v zásadě pouze konfliktním soužití mezi rychtáři a městem by bylo možno za určitých okolností přijmout. Rychtářem by ale nesměl být místní měšťan, nýbrž pouze osoba dosazená zvenčí, bez jakýchkoliv vazeb, finančně nezávislá nebo dobře placená českou komorou. Již víme, taková situace nenastala. Oprávněně si lze klást otázku, jak to tedy s poměrem královského rychtáře a města v konfliktních situacích bylo. Otevřeně přiznejme, že jistý konfliktní potenciál rychtářství skutečně mělo. Záleželo však především na tom, kdo ho držel. Jinými slovy osoba funkci zastávající byla občas důležitější než úřad sám. Z Prahy či Vídně s tím mnoho nesvedli a snad ani nechtěli, což se pokusím opět doložit v následujících odstavcích. Česká komora byla daleko, podkomoří a hofrychtěři do města dorazili jednou ročně, zúčastnili se slavností na počest jmenování nové rady, vybrali deputáty a platy náležející králi či královně a odjeli pryč. V Kutné Hoře, ačkoliv měla v zemi mimořádné postavení, věc ještě komplikovalo obnovování rad nejvyšším mincmistrem. Ten nebýval vůbec jmenován, neměl svého oficiálního zástupce (hofrychtěře) a město se muselo doprošovat, aby panovník někoho pověřil provedením obnovy úřadu, protože už téměř nebyl usnášeníschopný.⁵⁶⁹

Konflikty mezi královskými rychtáři, radou a jednotlivými měšťany můžeme rozdělit do několika okruhů. Především běží o spory, v nichž je královský rychtář přímo jednou ze stran. Vyvolala je buď snaha o dodržení instrukce (tedy pomyslné spory úřední), případně

---

⁵⁶⁷ F. ROUBÍK, *Královští rychtáři*, passim.

⁵⁶⁸ V. BYSTRICKÝ, *Osoba*, s. 125-134; TÝŽ, *Jan Telítka*, s. 15-33.

⁵⁶⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 1667, č. k. 1195, sign. K 88/31.

osobní nevraživost vůči osobě rychtáře. Konečně nejzajímavějšími se jeví být konflikty, do nichž je královský rychtář pouze zapleten, není původem ani žalovaným či osočovaným. Samozřejmě v mnoha případech se lze zamýšlet, zda za konkrétním sporem vedeným rychtářem dle instrukce nejsou osobní ambice, prospěch nebo nevraživost. Občas to díky jiným pramenům určit lze, ve většině kauz bohužel ne. A pak je zde obecnější otázka věrohodnosti suplik a replik, která se netýká jenom královských rychtářů a k níž je možno přistupovat různými způsoby.⁵⁷⁰

5.1 Prosazování respektu k instrukcím

Již v roce 1550 oznámil královský rychtář v Táboře Václav Prachatický na komoru, že je tupen městskou radou. Už prý ani nevěděl, jak úřad spravovat, „*jsouc na hlavu konšeluom tím úřadem zoškliven, neb hned tomu chtějí, milostiví páni, abych jim v nic nevkračoval (...), bych pak viděl i slyšel, an se mimo řád, právo a spravedlnost děje, mluví, by i proti jistým rozkazům J[eho] M[ilosti] K[rálovské] přimlouvá a přestupuje, pro což sem já povinnost svou čině, od nich již dvakrát slovy těžkými trestán a v nenávist vzat, tak že to skutečně sem poznal, by proti mně, nerci-li člověk, ale nějaké hovado se postavilo, nižádného opatření od nich sem neměl*“.⁵⁷¹ V Táboře tedy došlo ke konfliktu o kompetence, přičemž konšelé velmi nelibě nesli zásahy královského rychtáře do svého rozhodování, respektive jeho dohled. Nevítaný vetřelec se vměšoval do rozhodovacích procesů. Řečeno s nadsázkou a ve zkratce, městská rada si nemohla dělat, co chce. Svým spisem ho tupil konšel Jan Bušil, aniž by se jej kdokoliv zastal. To je však klíčová informace. Pakliže Bušil podával nějaký spis, spor se točil kolem otázky související s problémem, do něhož byli zapleteni oba dva a jenž se dotýkal nějakým způsobem porušení rychtářské instrukce. Otázkou zůstává, jestli by se proti rychtáři rada postavila v okamžiku, kdy by jednou ze stran nebyl konšel. Konflikt s Bušilem za určitých okolností mohl pramenit z osobní antipatie, což by také nebylo nijak výjimečné. Spor se nemusel týkat ani tak královského rychtáře, nýbrž Prachatického jakožto soukromé osoby. V jiných případech totiž v Táboře vycházeli se svými rychtáři docela dobře. Od dosazení zeměpánových nástupců do řady českých královských měst navíc uplynuly sotva dva roky, a instituce tudíž byla stále vnímána jako trest za účast v odboji. Postupem času se stala součástí správní „každodennosti“ a hrany se začaly poněkud otupovat. Ostré střety mezi královským

⁵⁷⁰ Srov. C. A. HOFFMANN, *Die gesellschaftliche*, s. 73-93; U. HAFNER, *Gravamina*, s. 289-309; pro komunikaci obtíženou válečnými zážitky John THEIBAULT, *Landfrauen*, s. 25-39; D. NOVOTNÝ, „*Dřív v Brodě*“, s. 57-119.

⁵⁷¹ NA v Praze, SM, inv. č. 3676, č. k. 2358, sign. T 2/31.

rychtářem a radou se ve většině měst neudály. O tom, že by nezanechaly nějaký otisk v pramenech, také můžeme pochybovat. V polovině století ještě lokality z nejrůznějších příčin objížděli komisaři, pokud by Prachatický nepohnal za nějaký delikt Bušila před právo, reálně hrozilo, že by měl problémy sám. Musel se tedy rozhodnout, zda dát přednost úřední povinnosti, nebo klidu v obci a nechat celou kauzu vyznít do ztracena s vědomím konfliktu s komorou. Psal se stále ještě rok 1550, na trůně pevně seděl Ferdinand I. a z hlediska Prachatického měl tento rébus jedno řešení. Ostatně ve sporu s obcí ho mohla česká komora více než účinně podpořit. Proti komoře však podpora obce zase tolik nezmohla.

Příklad toho, co Bušila natolik rozčílilo a tábořskou radu popudilo do té míry, že Prachatického nepodpořila, nabízí středočeská Čáslav o pár let později. Za Řehořem Borovským z Borové, čáslavským královským rychtářem, přišla Eva, dcera Václava Sedláčka, s oznámením o svém těhotenství. Sám o sobě to byl dosti závažný přečin, nicméně se věc stala během její služby u primátora Jana Ledczara ze Syonu. Kauzou se začalo formálně zabývat čáslavské právo a královský rychtář. Ten během jednání rady promluvil k *„panu purgmistru a k konšeluom, aby p[r]o tu jistou osobu, poněvadž vězení sedí, poslali, a do rady pustíc, na koho praviti bude, k ní aby promluvili. I neposlavše p[r]o ní, nechali tak, pověděl sem, aby primas z rady vystoupil, pověděl, proč bych vystupoval, ana mi toho žádná potřeba není. I jest ta potřeba, neb se tebe dotýče a u tebe se to stalo, abychme ten neřád vyhledali, dali odpověď, do outerka aby seděla, že v tom času psaní nám učiněno bude, čím i ty se budeš spraviti, i poněvadž sou mně v tom poslechnouti nechtěli, nevím, co se tu dále děje, Vašich [Milos]tí prosím, jak bych se v tom dále zachovati měl, že mi naučení dáti ráčíte.“* Rozsáhlý citát dokazuje, že purkmistr a konšelé neměli zájem celou věc řešit a královského rychtáře jednajícího v souladu s právem jednoduše ignorovali. Je to pochopitelné, protože nastupoval na osobu vlivnou, působící v radě a spojenou s konšelským sborem sítí formálních a neformálních vazeb. Rychtář na druhou stranu neměl mnoho možností, jak radní donutit k činnosti a nezbylo mu nic jiného, než věc vznést na komoru a jejím prostřednictvím na apelační soud. Nezáměr řešit právní rozepří spojenou s jedním z konšelů se projevil asi i v Táboře a skončil stejně. Ani Prachatický neměl jinou možnost.

Samozřejmě lze hledat i další důvody, proč samosprávy ignorovaly královského rychtáře, proč odmítaly řešit jeho podněty. Někdy jej měšťané vnímali rovněž jako člověka, který nemá vůbec právo do kauz vstupovat jakožto formální žalobce. Výmluvný případ pochází z Hradce Králové. Jindřich Nejedlý z Vysoké si stěžoval na postoj některých sousedů požadujících, aby před královéhradeckým právem prokázal své zmocnění na vymáhání pokut, nápadů a rug náležejících králi. Jménem arciknížete Ferdinanda, místodržícího v Království

českém, skutečně z komory takové potvrzení poslali. Stylizováno bylo jako odpověď na vznesený dotaz s výslovným podotknutím, že „*jsme se toho nenadáli, aby kdo tak všetečně ouřad Jeho [Milos]ti Králo[vské] na tebe pořádně a z jistého poručení našeho vložený jměl jinak vykládati (...)*“.⁵⁷² Zároveň poroučeli z Prahy královehradeckým konšelům být mu nápomocni, aby nedošlo k poškození práv panovníka. Ti uposlechli a list si opsali do městské knihy. V následujících letech už nikdo právo královského rychtáře na hájení nároků krále (a tím nepřímo i jeho instrukci) nezpochybňoval. Královehradecká kauza není jediná. Václav ze Zlonic, kouřimský královský rychtář, v roce 1566 obvinil Jiřika Lazebníka z obtěžkání Doroty, manželky Vavřince Pekaře. Z hlediska celkového složení kauz královských rychtářů to nebylo nic neobvyklého, ale v tomto případě Lazebník na právu napadl Zlonického s tím, že nemá právo se na jeho věc „nutkat“. Městské právo v tomto případě uznalo instrukci za relevantní instrument.⁵⁷³

Určitou konkretizaci spíše obecnějších případů z Hradce a Kouřimi nabízí stříbrná pokladnice království. Kutná Hora se v roce 1567 stala svědkem vleklé pře o kšaft Jana Toboláře, který byl nejdříve řádně stvrzen právem po uplynutí všech lhůt. Pak však na něj začal nastupovat královský rychtář. Nápadníci obvinili Samuela Vodolínského z Vodolína, že na pozůstalý statek vůbec nemá právo, neboť byl předmětný kšaft řádně stvrzen a zapsán do knih, nadto smí královský rychtář nastupovat jenom na statky, u nichž není dědic z řad krevních přátel. „*Zase od pana rychtáře mluveno, že j[es]t jemu také s podivením, že oni je[ho] dotejkajíc a v povinnost je[mu] sahají, načež časem jiným budou míti odpověď než nyní, že k to[mu] říkati nechce.*“⁵⁷⁴ Nápadníci požádali radní, aby se u Vodolínského přimluvili za upuštění od celé pře. V celé spleťtité záležitosti vystupovalo hned několik stran, vedeny byly postranní pře, došlo k osobním útokům. V zásadě se však všichni odvolávali na rychtářskou instrukci a na to, co v ní údajně je a není. Ačkoliv se to zpočátku nezdálo, vše opět uvázlo na tom, jak instrukci vykládat. Spor poté skončil dohodou zúčastněných stran. V Kutné Hoře se situace s různými výklady rychtářské instrukce opakovala v 90. letech 16. století, ačkoliv už měla poněkud odlišný charakter. Zemřel kutnohorský sused Ondřej Svícen, jenž odkázal svůj majetek manželce Salomeně, pokud by ta zemřela také, dědicem se stával Zikmund Brodský. Salomena zemřela a o kšaftu mělo rozhodnout právo, neboť byly podány odpory. Rychtář Mikuláš Vodňanský odjel vyřizovat nějaké záležitosti do Prahy a doposud znesvářené strany se mezi sebou díky prostředkování konšelů dohodly. Vodňanský po

⁵⁷² NA v Praze, SM, inv. č. 477, č. k. 240, sign. C 1/16.

⁵⁷³ SOkA Kolín, AM Kouřim, inv. č. 250, č. kn. 245, fol. 125r.

⁵⁷⁴ NA v Praze, SM, inv. č. 1667, č. k. 1192, sign. K 88/12.

návratu oznámil, že nemůže uzavřenou smlouvu povolit, protože se stala proti jeho instrukci a „*kdybych tomu povolit měl, že by se tu na mou osobu nemalá těžkost i posměch svaliti musil*“. Dal dokonce přečíst příslušnou pasáž instrukce, ale mnoho to nepomohlo. „*Ačkoliv strany mnoho proti tomu mluvily, že toho nikdá slejcháno není, aby dobrovolným smlouvám kdo překážku činiti měl. Ale nicméně sme hned o ten odpor vejповědí šefmistruov (!) a konšeluov rozeznáni.*“⁵⁷⁵ Královský rychtář upozornil komoru, že v tomto případě nic nezameškal. Obával se budoucích nepříjemností a denunciací za zanedbání své povinnosti. Z výše uvedených kauz vyplývá několik důležitých poznatků. Předně instrukce byla v některých aspektech doplňována postupně a vysvětlována na základě precedentních pří, ale prosazoval se zvolna respekt vůči ní. Rychtářská instrukce (v polovině 16. století a krátce poté) a samotný úřad doposud v městském prostředí zůstávaly „nezažity“, fungovaly příliš krátce na získání všeobecného respektu. Ve starším kutnohorském případě a v Kouřimi mohlo též jít o snahu získat čas pro přípravu dalšího postupu, neboť se královský rychtář obracel na komoru a právo vydalo povolení k odkladu. To odpovídá celkovému vývoji, jelikož se problém posouval od obecného zpochybňování ustanovení instrukce k otázkám interpretace. Zároveň se potvrzuje názor prezentovaný výše, že přes všechny nejasnosti z dnešního hlediska nezbyvá než rychtářskou instrukci považovat za jeden z důležitých pramenů práva. S otázkami interpretace instrukce souvisejí zásahy do dění ve městě, k nimž docházelo v souladu a s vědomím rady, a dále nedorozumění vyvolaná už přímo výkonem rychtářových povinností. Tato nedorozumění nevyvolávala další konflikty a bývala většinou řešena smírně na místě. Královský rychtář je mnohdy ani neoznamoval nadřízeným, neboť to nebylo nutné. V těchto případech si vyložil instrukci po svém a zbytečně nečeřil hladinu veřejného mínění.

Šlo o situace nikoliv nepodobné kauze řešené kolínským královským rychtářem Janem Pacheem, jenž v roce 1590 obeslal Kryštofa Šenkýře před právo s tím, že odmítal do své hospody pustit osoby hledající podezřelého zloděje, čímž porušil sousedskou povinnost. Šenkýř to připustil a omluvil se. Pokud se však bude vstupu domáhat rychtářova čeládka i v budoucnu, má se raději ohlásit a bude okamžitě vpuštěna. Rychtář mu vysvětlil, že na zloděje se musí chytře a opatrně, aby neutekli. Záležitost skončila na přímluvu rady pouhým napomenutím.⁵⁷⁶ A stejně to dopadlo se svoláváním údajně nepovolených shromáždění cechovních představitelů a sousedů. V roce 1585 se sešli v Kouřimi na poručení radních sousedé z jednotlivých čtvrtí společně se svými podruhy, kteří měli prokázat, jsou-li svobodní a řádně propuštění svými pány. Bohužel nikoho nenapadlo zeptat se na názor rychtáře

⁵⁷⁵ NA v Praze, SM, inv. č. 1667, č. k. 1192, sign. K 88/12.

⁵⁷⁶ SOkA Kolín, AM Kolín, sign. E 6 (nezpracováno), fol. 98v.

Bílovskeho, jenž všechny vykázal z radnice, neboť „*sou se toho u něho nedožádali*“.⁵⁷⁷ Ani v tomto případě kauza kromě rozčilení královského rychtáře nic nezpůsobila. O pár let dříve řešil jeho kolega Václav ze Zlonic podobnou kauzu, do značné míry vyvolanou úřední horlivostí jeho samého. Bez jeho souhlasu se prý sešli krejčovští mistři. Ti mu vysvětlili, že se před masnými krámy setkali, jelikož potřebovali rozhodnout o potrestání Jana Konopase, který porušil cechovní statuta. Purkmistr a rada spor urovnali a požádali mistry, aby se scházeli pouze s vědomím královského rychtáře, a předešli tak zbytečným sporům.⁵⁷⁸ Necelý měsíc před vypuknutím stavovského povstání proti Ferdinandu II. společně řešili královský rychtář Jan Pacheus a kolínský primas poněkud úsměvnou kauzu s chováním pánů konšelů během obnovování rady. Při příjezdu podkomořího nebo hofrychtáře k obnovení rady, „*že majíce při příjezdu, když p[an] rychtář J[eho] M[ilosti] C[ísařské] jej podle starobylého obyčeje vítá, do domu radního se sjíti, se nescházejí, a se jdou-li se kteří, tedy hned z domu radního, běží a žádný se při večeri nepostaví, potom také po obnovení se rozejdou a k stolu žádný, leč se pro něj pošle, se nenachází, což všechno s velikými posměchem a hanbou pánův všech bývá*“.⁵⁷⁹ Citovaná pasáž přináší více informací, než se na první pohled zdá. Předně potvrzuje, že i v čistě symbolické (ale o to důležitější) rovině už respektovalo město postavení královského rychtáře jako formální hlavy městské správy, které náleží prestižní úkol vítat vzácného hosta. Dále je celkem zřejmé, že rituál obnovení rady ve věnných i královských městech nemusel být nutně dodržován, ačkoliv k podobnému náhledu dochované popisy jeho (ideálního) průběhu mohou svádět.⁵⁸⁰ Z našeho hlediska je nejdůležitější, že v zájmu zachování prestiže Kolínských se společnými silami rychtář s primasem snaží působit na sousedy ve snaze předejít trapným chvilčkám.

Zdánlivě nesourodé příklady z Kolína a Kouřimi, o nichž na rozdíl od věnných měst víme jenom díky náhodnému dochování několika radních manuálů, dokumentují události představující sice formální porušení rychtářské instrukce, jež však ani jedna ze stran neměla tendenci přeceňovat. Královští rychtáři vědomě po uklidnění situace považovali věc za vyřízenou. Bohužel se asi již nedozvíme, zda se tyto momenty dařilo podobně rychlým způsobem likvidovat také ve věnných městech. Mohu-li si však dovolit spekulaci, domnívám se, že tomu tak bylo a podobných nevýznamných nedorozumění bez jakýchkoliv následků

⁵⁷⁷ SOkA Kolín, AM Kouřim, inv. č. 257, č. kn. 252, p. 38.

⁵⁷⁸ SOkA Kolín, AM Kouřim, inv. č. 250, č. kn. 245, fol. 10r.

⁵⁷⁹ SOkA Kolín, AM Kolín, sign. E 24 (nezpracováno), fol. 53r.

⁵⁸⁰ NA v Praze, PKÚ, inv. č. 37, RKP A 173, fol. 7v-18v; Josef HRDLIČKA, *Otázky bez odpovědi aneb konsensuální ticho při obnovách městských rad v raně novověkých Čechách*, Opera historica 12, 2007, s. 187-220; Dietrich W. POECK, *Rituale der Ratswahl*, passim.

byla dokonce většina. Ostatně pro obě strany bylo nevýhodné poutat na město zbytečnou pozornost zvenčí kvůli drobnostem.

5.2 Královští rychtáři ve „službách“ města

V daleko větší míře, než se na první pohled snad může zdát, se královští rychtáři angažovali v různých záležitostech ve prospěch a na straně města. Koneckonců i po svém nástupu do úřadu stále zůstávali především jeho obyvateli, byli pevně usazeni v pavučině místních vztahů a vazeb, měli zkušenosti s problémy městské správy a obecních financí z dob působení v radách. Není tedy divu, že jejich přímluvy bývaly časté, a to dokonce v dobách bezprostředně po potlačení odboje proti Ferdinandu I. V případě věnných měst šlo plošně o záležitosti spojené se zabavováním městských gruntů a jejich postupným navracováním.⁵⁸¹ Ty nebyly vráceny všechny, neboť část z nich získali členové rodu pánů z Pernštejna a obratem je prodali dalším zájemcům, což se dotklo zejména Chrudimských.⁵⁸² Do budoucna to generovalo řadu sporů, zejména hraničních. Už v roce 1548 nejasnosti s mlýny na předměstích Hradce Králové řešili společně primas Jan Straka, konšelé, obecní starší a královský rychtář Jakub Kadrman.⁵⁸³ Během prodeje vsí Březhrad, Plačice, Vlčkovice, Praskačka, Hříbsko, Roudnička s veškerým příslušenstvím Jaroslavem z Pernštejna, respektive na jeho místě Hynkem Kostelákem z Kostelce a Burianem Svítkovským ze Škudel, společně s vybranými konšely a obecními staršími vystupoval taktéž královský rychtář a Kadrmanův nástupce Jindřich Nejedlý z Vysoké. Tyto vesnice spravovali Pernštejnové tzv. starou správou, tedy stejně jako kdysi město, avšak do jejich předání musel pan Jaroslav odstranit veškeré závady váznoucí na majetcích.⁵⁸⁴ Ve spolupráci Kadrmana a Nejedlého s městem nalezneme i zajímavější momenty. Ještě roku 1549 půjčili Královéhradečtí Jakubu Kadrmanovi z městské kasy na koupi louky 250 kop míšeňských grošů. V roce 1561 pak jménem purkmistra a rady města Jindřich Nejedlý z Vysoké, rychtář Jeho Milosti, vrátil podkomořímu královských věnných měst a komornímu radovi Oldřichu Dubanskému z Duban 1000 kop grošů českých, které pan podkomoří Hradeckým půjčil.⁵⁸⁵ Zajímavé na

---

⁵⁸¹ K této otázce srov. NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/39; SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 292, č. kn. 3, sf. (č. 19-22); AM Hradec Králové, inv. č. 307, č. kn. 18, fol. 107r-116r (i se vztahem k dalším městům); SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, AM Polička II, inv. č. 66, č. k. 3.

⁵⁸² NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/39; dále SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 307, č. kn. 18, fol. 128r-130r; 135r-137v; dále též D. NOVOTNÝ, *Chlumecká*, s. 309-342.

⁵⁸³ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 307, č. kn. 18, fol. 131-133r.

⁵⁸⁴ SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 307, č. kn. 18; 135r-137v.

⁵⁸⁵ NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1140, sign. K 27/51; SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 307, č. kn. 18; fol. 140r-v.

tom je i to, že Kadrman i Nejedlý získali některé kdysi hradecké statky. Z hlediska města to negativně vnímáno nebylo. Královédvorské potkaly spory o hranice navrácených statků, jelikož je Jan starší Rodovský z Hustiřan vinil, „že by na onen čas, když jsou Dvorští Je[ho] Mi[los]ti Královské gruntů a statků postupovali, že by nějakého kusu lesu sobě zanechali a Je[ho] Královské Mi[los]ti, že jsou je[ho] s tím rybníkem nespoustoupili“.⁵⁸⁶ Královský rychtář Viktorín Soukeník se v roce 1553 zaručil za město komoře, že Dvorští odevzdali všechny statky a zároveň požádal, aby byli zůstaveni při svém navráceném majetku a na Rodovského nikdo nebral zřetel. Zdůraznil, že se držitelé někdejších královédvorských statků (páni z Pernštejna, Rychnovští z Rychnova a původně i Rodovský) na lesy nikdy nepotahovali. Královští rychtáři po navrácení zabaveného majetku na hospodaření dohlíželi a kupříkladu v Kouřimi rychtář Ondřej Nykl žádal, aby z komory opatřili nějakou částku na pořízení nových koní, vozu a odměny čeládce. Jinak obecní dvůr znamenitě utrpí.⁵⁸⁷ Tytéž starosti měli královští rychtáři v Poličce, zřejmě v Chrudimi a dalších městech.⁵⁸⁸ Proto tolik nepřekvapují ani jejich žádosti o darování odúmrtí podávané ve prospěch města. V roce 1585 komora povolila Burianovi Kochánkovi z Kochánku předat z peněz získaných na odúmrtích pět a půl kopy grošů českých ve prospěch chrudimských špitálů.⁵⁸⁹ Chrudimským nadto plynulo z komorního panství Chlumeck nad Cidlinou až do roku 1611 ročně na 50 kop grošů českých na opravu hradeb, špitály, záduší a školu.⁵⁹⁰ Taktéž královský rychtář v Českém Brodě Petr Sladovník roku 1597 doporučoval pustit díl odúmrtí případlý na panovníka po Anně Drahlovské městu „na opravu zdí a bašt okolo města Brodu Českého, zámku J[eho] M[ilosti] C[ísařské], kteréž na pádu téměř zůstávají a v některých místech i povalené jsou (...)“.⁵⁹¹ Nebylo to přitom jediná přímluva učiněná ve prospěch města, jak sám píše.⁵⁹¹ Jan Pacheus v Kolíně řešil v této době podobnou záležitost, ale komora odmítla městu propustit domek po Martinu Lichotovi, jenž měl být adaptován na školu. Na druhou stranu jim mohl při prodeji domku slevit až 10 kop. Zajímavé je, že se celá kauza vlekla téměř deset let.⁵⁹²

Předchozí odstavce vzbuzují dojem, že v nich jsou opakovány případy a náhledy prezentované výše v kapitolách o apelačním soudu a rychtářských instrukcích. Do značné míry tomu tak skutečně je, nicméně situace měly vícero vzájemně se prolínajících rovin, které

⁵⁸⁶ NA v Praze, SM, inv. č. 1673, č. k. 1207, sign. K 94/17.

⁵⁸⁷ NA v Praze, SM, inv. č. 1586, č. k. 1085, sign. K 7/7.

⁵⁸⁸ NA v Praze, SM, inv. č. 1262, č. 894, sign. H 60/20; SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 370, č. kn. 162, sign. B 20; SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, AM Polička II, č. kn. 66, č. k. 3; též H. JIREČEK, *Královské*, s. 49-55.

⁵⁸⁹ SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 438, č. k. 6.

⁵⁹⁰ K čemuž D. NOVOTNÝ, *Chlumecká*, s. 309-342.

⁵⁹¹ NA v Praze, SM, inv. č. 228, č. k. 155, sign. B 46/12, svazek II.

⁵⁹² NA v Praze, SM, inv. č. 1624, č. k. 1624, sign. K 44/17, svazek II.

nebylo lze striktně oddělit. Zde nadhozené kauzy především nasvědčují tomu, že rychtáře komora do náruče měst doslova vháněla, což platí dvojnásob pro dozvuky trestů za účast na odboji. Postih, který uplatnil Ferdinand I. na přelomu léta a podzimu 1547, do nadcházejících let a měsíců vnášel hlavně velké nejasnosti a zmatky. Těmi už se však ve Vídni a v Praze nikdo zvlášť nezabýval, a tak přidělovaly vrásky právě rychtářům. Že pro ně nebyl problém si najít na jejich řešení partnera v podobě města a nakonec se s jeho zájmy snadno identifikovat, představuje už záležitost odlišnou. V podstatě jim nic jiného nezbývalo, protože byli sami se zájmy městských rad svázáni, museli s nimi vycházet ve vlastním zájmu a z komory jim po uklidnění situace stejně větší podpora nepřicházela (maximálně vyslali komisaře, ovšem na žádost rychtáře a obce). Dovedeno do krajnosti, tíha zodpovědnosti za stav hospodářství ležela na jejich bedrech, další ztráty obecních gruntů hrozily katastrofou. Za tu neneslo před komorou vinu ani tak město, jako spíše rychtář. Viktorín Soukeník si to velmi pravděpodobně uvědomoval.

I tak ale postavení rychtářů mezi českou komorou a obcemi zůstávalo choulostivé. Komora sice jejich provázanost se zájmy města tolerovat musela, sporadicky je však dostávala do nepříjemné pozice jinak. Někdy poslali z komory jinou osobu, než kterou si vyžádal královský rychtář na pomoc při vedení rozepře, jindy nařídili svolání členů sladovnického cechu za účelem sdělení komorního poručení s významným dodatkem, aby potrestal kohokoliv, kdo by se stavěl na odpor, vyhrožovali postihem za laxnost v hájení zájmů Jeho Milosti navzdory naprosté malichernosti kauzy.⁵⁹³ Patrně nejhorší situace nastala v době, kdy habsburská monarchie válčila s Turky na přelomu 16. a 17. století. Peněz se tehdy nedostávalo, stavovské sněmy byly vůči nárokům císaře ostražitě a pomoci měla města, zejména prostřednictvím půjček či ručení. Královští rychtáři v těchto otázkách sehrávali nezáviděníhodnou úlohu, poněvadž měli získávat informace o množných věřitelích, nutit města k půjčkám a dokonce je přesvědčovat k vydání sirotčích peněz.⁵⁹⁴ Jsem přesvědčen, že odpovědi jednotlivých měst adresované roku 1595 v této věci komoře byly připravovány s vědomím a snad i radou královských rychtářů. Ti se nechovali jako její komory, nýbrž jako opatrní měšťané a členové obce. Třeba Chrudimští oznamovali, že se nedaří vinařství, řemeslům a další obtíže raději ani nezmiňují, Vysokomýtští poukazovali na těžké požáry ničící město, Jaroměřští, Královédvorští a Novobydžovští se omezili na konstatování své nevyslovitelné chudoby a úpadku řemesel, Mělničtí taktéž na problémy ve vinařství. Nejdále

---

⁵⁹³ NA v Praze, SM, inv. č. 2426, č. k. 1531, sign. N 17/13, svazek I; SM, inv. č. 2426, č. k. 1533, sign. N 17/25; SM, inv. č. 3232, č. k. 2225, sign. S 114/7 apod.

⁵⁹⁴ V. PICKOVÁ, *Nucený úvěr*, s. 969-1004; dále též D. NOVOTNÝ, *Na okraj*, s. 7-25.

zašli v Hradci Králové, neboť upozornili na nedostatečný odbyt piva díky rytířským pivovarům v okolí, jejichž dým vidí dokonce už z města, požáry a povodně. Ve vlastním zájmu nepřímo upozorňovali na Chrudimské, kteří měli šafranice, vinohrady a chmelnice.⁵⁹⁵ Iniciativa komory troskotala na odmítavém stanovisku měst a na tom, že rychtáři sice splnili požadované úkoly, nicméně se nijak zvlášť neangažovali a snad za podobné snahy dokonce mařili. Opatrnost byla na místě, jak se počátkem 17. století ukázalo při nutnosti zaplatit za císaře půjčku u bratří z Lichtenštejna. Po roce 1611, kdy se císař zavázal další půjčky a ručení už nevyžadovat, ale úplné uvolnění nenastalo. Česká komora v zájmu Matyáše II. nalézala stále další cesty, jak se k hotovosti dostat. V Nymburce měl Matyáš Hanyk z Nysdorfu na příkaz z Prahy vyzvednout 800 kop grošů míšeňských ze statku po Viktorínu Plachtovi a předat je na určené místo. Když požádal purkmistra a radu města o vyslání dvou radních do jeho domu za účelem řešení celé kauzy, kategoricky ho odmítli a údajně zlehčili úřad. Reakci Nymburských na Hanykovu výzvu se však divit nelze. Šlo totiž o peníze z pozůstalosti, o níž dosud vůbec nebylo rozhodnuto.⁵⁹⁶ Byť by šlo jen o půjčku, o jejím zaplacení se dalo pochybovat. Komora v tomto případě vlastně přikázala královskému rychtáři porušit právní zvyklosti. Ostrému nesouhlasu Nymburských vůči podobným postupům se nelze divit. Bohužel v tomto případě rozhořčení stihlo pouhého vykonavatele příkazu.

Byť roku 1595 královští rychtáři respektovali opatrná stanoviska měst a komora sama mohla plnění svého příkazu vynucovat jen omezeně, neboť zde nešlo o peníze z odúmrtí či o peníze fyzicky přijaté (a okamžitě k dispozici), nymburský konflikt naznačuje, že jindy už donucovacími prostředky disponovala. Hanyk totiž mohl být nařčen z nedostatečného hájení zájmů Jeho Milosti a částka by pak byla vymahatelná přímo na něm samém. O tom se přesvědčil v roce 1603 Ondřej Mráz ve Slaném. Ten měl provést exekuci rozsudku vrchního práva na Anně Trnkové, která odvedla z pozůstalosti po svém choti Mikuláši Kubovi na potupu komoře jenom 50 kop grošů míšeňských, a neudělal to, „*čehož až posavad od vás vykonáno není a rozuměti tomu jest, (...) že s ní v přátelství spříznění jste, folkujete, což nám do vás nemůže než s nemalým podivením i stížné býti*“.⁵⁹⁷ I když byli z Prahy někdy relativně tolerantní, liknavost Ondřeje Mráze už překročila všechny meze. Obavy z trestu za zanedbání povinností, zejména trestů peněžních, nebyly neobvyklé. Obávali se jich rychtáři také v jiných městech, kupříkladu v Chrudimi opakovaně Valentin Březovský nebo Burian Kochánek z Kochánku.⁵⁹⁸ Mrázův příliš opatrný postup na komoru možná někdo nahlásil. Zase tak

⁵⁹⁵ Tuto argumentaci věnných měst obsahuje NA v Praze, SM, inv. č. 3399, č. k. 2339, sign. S 260/12.

⁵⁹⁶ NA v Praze, SM, inv. č. 2426, č. k. 1531, sign. N 17/13, svazek I.

⁵⁹⁷ NA v Praze, SM, inv. č. 3232, č. k. 2225, sign. S 114/7.

⁵⁹⁸ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 278, sign. C 26/21.

výjimečný případ by to nebyl. Například v Čáslavi se střetli mezi sebou královský rychtář Jan Fuka a jeho prokurátor Jan Montan, zastupující císařovy zájmy v právní rozepři s jakousi Bojankou. Fuka si přivolal na pomoc nejprve Václava Bydžovského, jenž se k soudu vůbec nedostavil, takže nakonec nezbylo než povolat Montana. Díky zmatkům nakonec Bojanka soud vyhrála a hledal se viník. Podle Fuky za to mohl Montan, neboť vedl příliš mnoho při a zapomněl doma jakési poručení (snad příkaz k odložení stání). Naopak Montan obvinil Fuku, že „*seděl jako sloup*“.⁵⁹⁹ Toto vše přineslo schválení dělby odúmrťí roku 1577 a následné zpřísnění instrukce obsahující už hrozby sankcí. Rychtářům pak šlo o odúmrťí v prvé řadě a až ve spojitosti s nimi o další kauzy. Komoru zavalovaly dopisy s dotazy, které umožňují nahlédnout do agendy rychtářských úřadů (viz výše).

5.3 Královští rychtáři v konfliktech s měšťany, jejich role ve sporech o moc

Snad vůbec nejzajímavější situace přinášel život sám. Odkrývají postavení daného rychtáře v mikrosvětě zvaném město, šíří jeho kontaktů a do určité míry i povahové rysy. Vytvářet z nich obecnější závěry je těžké, přesto stojí za pozornost. Snad nejlépe dokumentují nejednoznačnost pozice panovníkova zástupce slova Valentina Březovského z Chrudimi. Ačkoliv se jedná o kauzu vyvolanou sporem o odúmrť, jejíž rozbor náleží do jiné pasáže předloženého textu, lepší charakteristiku najdeme stěží. Březovský původně slíbil podporovat zájmy jednoho nápadníka, ale vše změnil nástup do funkce: „*Praví, že mám krátkou paměť, že jsem (...) při nálezu o týž statek seděl i se přimlouval a nyní že bych proti tomu byl. Jemuž jsem na to odpověď dal, že pokudž jsem v práci konšelské byl, to jsem učiniti povinen byl. Nyní pak, maje na sobě jiné povolání vložené, podle toho také a Instrukcí mně od J[eho] M[ilosti] C[isařské] vydané chovati se musím.*“⁶⁰⁰ Z konšela se sice stala „vyšší“ úřední osoba, na předchozí vazby a kontakty zapomenout tak docela nemohl. A někdy ani nechtěl, protože se dostal do pozice umožňující mu získat převahu nad případnými rivaly či odpůrci.

Roku 1548 se vydal Augustin Krejčí, jinak Wider, královský rychtář v Litoměřicích, na žádost vladyky Zikmunda Pokrátského do Roudnice nad Labem v blíže nespecifikované záležitosti. Společně s ním jeli radní Oldřich Kautský a obecní starší Diviš Hauzka, kteří se na zpáteční cestě pohádali, Kautský tasil meč. Krejčí se pokoušel situaci uklidnit, avšak Kautský ho okřikl s tím, „*že nejsi tak dobrý ani toho hoden, aby[s] ty mě měl na závazek bráti, a tak tu j[es]t mne nanejvýše zhaněl a já se tu nic jiného neobmejšlel, než aby mezi nimi dobrý pokoj a*

⁵⁹⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 477, č. k. 240, sign. C 1/16.

⁶⁰⁰ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 278, sign. C 26/21.

dobré přátelství zachováno býti mohlo".⁶⁰¹ Podle jeho mínění se provinil spíše proti králi než proti němu samotnému. Vzhledem k tomu, že Koutský upadl v pokutu v souladu s nařízením krále, táže se komory, jak se ve věci dále zachovat. Rozhodnout, zda se v tomto případě jednalo o snahu odčinit potupu, popřípadě mu šlo o dodržení instrukce, je problematické. Asi běželo o obojí a vhodným zdůrazněním jednoho aspektu bylo možné dosáhnout osobní satisfakce. O Krejčího ambicích víme více. Proti městským privilegiím zasedal mezi kmety na soudech, čímž kumuloval funkce soudce a žalobce. Flagrantní porušování právního řádu Litoměřičtí mlčky respektovali do doby, než se situace městského stavu stabilizovala. Počátkem roku 1558 uznal neudržitelnost chování Krejčího Ferdinand I. a královského rychtáře na soudě nahradil rychtář městský. Pokračující politické uvolňování získávalo jasnější kontury.⁶⁰² Augustin Krejčí si kumulací funkcí vymohl mimořádné postavení, a tak ponížení útokem vnímal při vědomí vlastní důležitosti o to intenzivněji.

Za určitých okolností povstávaly konflikty z původně nevinně vyhlížejících událostí, k nimž došlo pod vlivem dobrého moku. Na přelomu let 1564/1565 v Táboře Mikuláš Raut obvinil královského rychtáře Jiříka Bahenského z Lukova z nekalých úmyslů během řešení pozůstalosti po měšťanu Hvězdářovi. Spor se tedy původně „točil“ kolem pozůstalosti, což by nebylo nijak neobvyklé, rychle ale přerostl do osobní roviny. Raut suplikou postoupenou k prošetření komoře nařkl Bahenského z „uplundrování a uhánění“ svého právního přítele. Mikuláš Raut a vdova Mandalena Hvězdářka ponejprv přistoupili na prostředkování konšelů a poručníků kšaftu. Zástupce Rautův přitom „*divně se vrtěl, rozličné posunky provozoval dosti směšné, až potom i takto mluvil, my prostředníci, abychom jeho měli rovnati, od nás že se jemu toho nevidí přijíti, než sami poručníci kšaftovní aby to rovnali a díly kladli a toho Mikulášovi Rautovi v spisích podali a to on v spisu maje, na to aby se radil a potom ujal, kterej díl by on koli chtěl*“.⁶⁰³ Jednání skončilo ve slepé uličce a zástupci z rady a Bahenský se obrátili na pět ubrmanů. Následovalo posezení u vína, které se po čase zvrhlo. Ačkoliv se královský rychtář pokoušel situaci uklidnit, domluvili se na něj prý Raut s Kašparem Stranovským. Bahenský klade komoře otázku, zda je přípustné, aby nesměl nikomu nic říci a v konečném důsledku se bál vůbec hájit právo v Táboře. Nepřímo, nicméně o to naléhavěji varuje komoru, že podobných notorických rebelantů je více a ti se neštítí zbytečně a nepravdivě napadal jeho a purkmistra s radou. „*Nebude-li v tom předkem všemohoucího Pána Boha, Jeho [Milos]ti Císařské, Jeho Milosti arciknížete a též Vašich Milostí pomocí ta*

⁶⁰¹ NA v Praze, SM, inv. č. 1986, č. k. 1286, sign. L 32/14, svazek II.

⁶⁰² NA v Praze, SM, inv. č. 1624, č. k. 1154, sign. K 44/31.

⁶⁰³ NA v Praze, SM, inv. č. 439, č. k. 238, sign. B 260/1.

nákvasa Žižkova z některých Táboreskejch [vymýcena], Buoh ví, kdy a jak to vykořeněno bude, neb jeden z druhého se rodí a vždy více.“⁶⁰⁴ Přímý odkaz na revoluční počátky města pod Kotnovem určitě nebyl užit náhodně. Nebylo to tak dlouho, kdy se království otráasalo neúspěšným pokusem o změnu v poměru sil mezi Ferdinandem I. a stavy, o čtrnáct desetiletí starší činy někdejšího jihočeského lapky kolovaly v pověstech a zachycovaly je populární kroniky. Na komorní rady tedy připodobnění Táboreských k jejich předkům mohlo dobře zapůsobit. Zajímavá je také stylizace královského rychtáře do pozice ručitele řádu a pokoje, tedy do pozic toho, který dalším rebelantským pokusům hodlá zabránit. Raut ve svých obviněních veřejně pokračoval. Údajně napadal purkmistra a radní, protože ho nechali uvěznit za zlehčení rychtářova domu. Pomluvami stíhal Bahenského, což se rychtář dozvěděl od souseda Petra Slováčka při hovoru na táboreském rynku. Nakonec byl Raut povolán na radnici, kde vše přiznal a byl zase uvězněn. Netrestali ho z pomstychtivosti, nýbrž za pomluvy. Bahenský navrhuje, aby mu byla ve prospěch Jeho Milosti Císařské uložena pokuta 50 kop míšeňských. Jak rychtář významně dodal, vysoudil v nedávné době 400 kop míšeňských a velmi díky tomu zbujněl.

I těchto vět lze mnohé vyčíst. Především spolu ve vlastním zájmu spolupracovali konšelé a královský rychtář, neboť je spojoval – budiž mi to tak dovoleno říci – také společný nepřítel. Raut destabilizoval situaci ve městě, což nemohla potřebovat rada a ani rychtář, navíc svým příkladem strhával k neposlušnosti ostatní. Konečně nenápadný odkaz na vysouzenou sumu a možnost získat pokutu ve prospěch císaře nemohl než vzbudit zájem. Věčně prázdná císařská pokladna by jistě věděla, jak peníze využít. Bahenský touto cestou zainteresoval komorní úředníky a vedle příležitosti k ukončení kauzy to skýtalo možnost satisfakce. Dozvědět se o sobě nepřiliš lichotivé informace od jakéhosi souseda na rynku rozhodně příjemné nebylo. Společný zájem města a rychtáře ostatně dokládá i to, že pravdivost Bahenského slov zvláštním přípisem potvrdili i samotní táboresčí konšelé.⁶⁰⁵ Pokusíme-li se jít poněkud dále, můžeme si klást otázku, do jaké míry si konšelé a královský rychtář byli svým postavením jistí. Opakuje-li se v replice Bahenského s vědomím města, že je třeba Rauta potrestat pro výstrahu ostatním, signalizuje to určitou nejednotnost obce, snad latentní mocenský spor hrozící případnou eskalací (jak se stalo o tři roky později v Chrudimi). To by pak vysvětlovalo spolupráci konšelů a královského rychtáře.

O dva roky později řešil podobná nařčení z pomstychtivosti a snahy zničit dobrou pověst královský rychtář v Mělníce Jiřík Myslík. Zde kauza nenabyla rozměrů táboreského

⁶⁰⁴ NA v Praze, inv. č. 439, č. k. 238, sign. B 260/1.

⁶⁰⁵ NA v Praze, inv. č. 439, č. k. 238, sign. B 260/1.

případu, byla nicméně choulostivější. Barbora, dcera Jeronýma Zlatohlávka, obvinila Myslíka, „že on Jiřík dal jí Barboru ženám ohledávati a jí vyhlásit, že plodu zbyla a jej z sebe vypudila a za tou příčinou kázal jí i do vězení vzíti, toho na její slehčení (!) a nepoctivost činiti nemaje“.⁶⁰⁶ V nastalé při byli vedeni svědci jenom proti Myslíkovi, nikoliv proti městské radě, která v rozepři stála po boku pana Jiříka. Ten se údajně dopustil procesního pochybení, neboť k „prozkoumání“ Barbory vyslal svou manželku. Zkoumáno bylo mateřské mléko, údajně nažloutlé, páchnoucí a dokazující těhotenství. Barbora na svou obranu uváděla, že k podobným případům došlo ve Švýcarsku a že po porodu vypadá mateřské mléko úplně jinak. Prodělala nějakou nemoc, nikdy však neporodila. To byla podstata celé pře, kterou nakonec přímo v Mělníce rozsuzoval podkomoří a společně s ním takové kapacity jako Jiří Melantrich z Aventina či Pavel Kristián z Koldína. Co tehdy pannu Barboru postihlo, ponechme stranou. Z hlediska působení královských rychtářů v českých předbělohorských městech jsou zajímavější okolnosti. Především zaráží, proč byl spor veden pouze proti Myslíkovi, nikoliv proti městu. Barbora a její otec obvinili Myslíka z pomstychtivosti, čemuž on samozřejmě odpíral. Údajně reagoval na obecné pozdvižení v Mělníce, choval se dle zřízení zemského a Božího zákona, „kdež se pokuta vyměřuje, při který by panně co se toho našlo, že měla ukamenována býti“.⁶⁰⁷ Zlatohlávkovi tvrdili, že Myslíkovým cílem je pomsta Barbořinu otci Jeronýmu, s jehož jménem se mimochodem setkáváme v úřadě královského rychtáře v Mělníce také. Manželku poslal k Barboře záměrně v době, kdy Jeroným Zlatohlávek pobýval mimo město a ještě předtím, než vše vznesl na právo. Myslík kontroval, že dělá jenom to, co Zlatohlávek činil jiným: „Zase od Jiříka mluveno, aby této pře kořen a začátek byl nějaká nenávisť, na to již jest odpověď dána, že ne z návisti (!) ale z povinnosti to se stalo, jakž i otec Barbořin byv rychtářem z povinnosti neřády přerhal, aby otec tu býti měl, kdež by se dcery jeho v takovém způsobu dotýkati chtělo, toho právy není vyměřeno.“⁶⁰⁸ Podle nálezu podkomořího Oldřicha Dubanského z Duban se nepodařilo Barboře provinění prokázat, zároveň se Jiřík Myslík zachoval v souladu se svou povinností. Tím kauza skončila.

Jak se zdá, spor se týkal Barbořina údajného provinění pouze zčásti. Podstatou byla nevraživost mezi Myslíkem a Zlatohlávkem, jakési dlouhodobější záští mezi oběma muži. Tomu nasvědčuje nejen nezvyklý postup Myslíkův, jenž posílal na prohlídku Barbory svou choť, nýbrž také žaloba protistrany vedená jen vůči němu. Respektujeme-li nález podkomořího a dalších, rychtář nepochybil, nedá se ale říci, že by jednal úplně korektně a

⁶⁰⁶ NA v Praze, PKÚ, inv. č. 37, sign. A 173, 56v-60r.

⁶⁰⁷ NA v Praze, PKÚ, inv. č. 37, sign. A 173, 56v-60r.

⁶⁰⁸ NA v Praze, PKÚ, inv. č. 37, sign. A 173, 56v-60r.

nevyužíval svého postavení. Spíše než o konflikt těch, kteří drželi moc, a těch, kteří po ní toužili, si zde vyřizovali účty dva rivalové a panna Barbora spolu s radními přihlížela. Těm ostatně podle nastíněných okolností nezbývalo, než se k žalobě připojit, více ale neučinili.

Snaha o získání mocenské převahy nad protivníky se plně projevila ve sporu mezi královským rychtářem Blažejem Soběslavským, Janem Jaroměřským a Šimonem Žďárským počátkem 17. století v Čáslavi. Blažej Soběslavský a Jan Jaroměřský vystupují jako rivalové Jiříka Přibyslavského během výběru kandidátů na úřad královského rychtáře roku 1591. Zda byl Přibyslavský v obci populární, nedovedu říci. Během dvou let po svém nástupu už lze s jistotou říci, že vztahy mezi ním a částí obce ideální nebyly. Počátkem prosince 1593 nechtěl dovolit sousedům pálicím víno a slady vykonávat živnost s poukazem na sněmovní usnesení. O dva roky později následoval konflikt s pivovarníky. Podle Přibyslavského najímali ke škodě obce své krčmy šlechticům, neměli kde prodávat pivo, a tak raději bránili větším várkám.⁶⁰⁹ Právováreční měšťané tvrdili opak a na obzoru se rýsoval konflikt. Zřejmě se mu podařilo nějak předejít, protože o něm není slyšet. Hořká pachut' však zůstala, jelikož rychtář bránil lukrativnímu obchodu. Svou zkušenost s příliš aktivním rychtářem tudíž v Čáslavi měli. Přibyslavský možná v důsledku dalších (blíže nespecifikovaných) sporů odešel z úřadu a nahradil jej právě Blažej Soběslavský. Ten se dostal spolu se „Sedmým mudrcem“ Jaroměřským, na nějž oznamoval nelichotivé informace Přibyslavský během volby roku 1591, aniž by mu v budoucnu vzájemná spolupráce vadila. Ostatně Jaroměřský o psaní z roku 1593 nevěděl, Přibyslavský dosáhl svého a k dalším svárům nebyl důvod. Kromě Jaroměřského v kauze vystupoval také Šimon Žďárský. Tito dva strhli roku 1604 podle královského rychtáře Soběslavského dalších asi šest nebo sedm konšelů na svou stranu. Zda za tím můžeme spatřovat jakési dozvuky neslavného úřadování Přibyslavského, jehož možná podporovali, říci s určitostí nejde. Proti Soběslavskému v jejich osobách stála relativně silná skupina. Naopak na straně královského rychtáře vidíme primátora Jakuba Sixta. Královský rychtář s primasem vyvolali konflikt tím, že nechali ve svém vlastním zájmu posekat olšiny na obecním pozemku sousedícím s jejich. Před devíti lety to už učinili, aniž by se proti tomu někdo stavěl. Podle Sixta a především Soběslavského běželo o záminku ke konfliktu. Ten časem nabyl takové brizance, že nemá v ostatních městech srovnání.

Primas Jakub Sixt odjel se dvěma osobami z řad konšelů do Prahy vyřizovat obecní záležitosti, čehož „spiklenci“ využili a „*bez vědomí mého proti Instructii mně od J[eho] M[ilosti] C[isařské] pana, pána nás všech nejmilostivějšího, vydané, vzavši toho času pořádnému purkmistru Šimonovi Svachovi pečeť městskou, jinýmu ji poručili a sobě*

⁶⁰⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 477, č. k. 242, sign. C 1/47.

*purgkmistra (!) nařídili, potom zavřevši se s těmi staršími z vobce pod týmž zámyslem z strany toho volší přesekání v tom neplném počtu nepovolavše zase purgkmistra ani jiných konšelův, tak sam[í] o své újmě radu mezi sebou drželi, aby vaření piva a šenkování vína k ruce obce obráceno bylo“.*⁶¹⁰ Anachronicky řečeno, došlo v Čáslavi k pokusu o převrat. Pokud totiž ve městě chyběl primas a dva konšelé, oněch šest či sedm mužů tvořilo většinu rady, o obecních starších nemluvě. Objevují se zmínky o šenku vína a piva. Stejně problémy řešil Přibyslavský, jenž doposud v Čáslavi žil. Nabízí se opatrná úvaha o jeho vlivu na celou akci, respektive o snaze dosáhnout nepřímé satisfakce. Byl-li sesazen a vystupuje-li jeho někdejší prokurátor Jaroměřský, může být tato hypotéza opodstatněná. Soběslavský obviňoval své protivníky z pokusů o „*zdvojení nějaké v lidu obecném*“, ze zlehčování osoby královského rychtáře a primase města. Autor stížnosti upozorňuje na podobnou událost v obci během úřadování královského rychtáře Jiříka Přibyslavského, již však ukončil podkomoří Humprecht Černín z Chudenic. Rebelující Čáslavští svolali skrze radního služebníka celou obec. Patrně jim šlo o získání legitimacy, tedy souhlasu měšťanů s novými poměry. To představovalo logický a žádoucí krok, na druhou stranu také velmi vážné provinění proti instrukci královského rychtáře, jehož úkolem bylo podobným excesům bránit, nedovolovat shromažďování obce. Zmínka o Jiříkovi Přibyslavském, učiněná jaksi mimochodem a bez bližší specifikace, není snadno vysvětlitelná. Na jednu stranu mohlo jít o prosté upozornění, že už někdy k něčemu podobnému došlo a že situace je vážná, na druhou stranu to však nevylučuje hypotézu o angažovanosti Přibyslavského v pozadí. Tážeme-li se po dalších příčinách sporu, svou roli zřejmě sehrávalo také stále rostoucí berní zatížení města během války s Turky, jeho pozice jakožto křižovatky obchodních a vojenských tras. Přítomnost vojska vyvolala v polovině 90. let 16. století spory mezi královským rychtářem a právovárečníky. Že radní situaci zneužívají k vlastnímu prospěchu a profítu, nebylo zcela neobvyklé obvinění a setkáváme se s ním v nejrůznějších formách také později.⁶¹¹ Soběslavského ujišťování o vyřešení sporů o vaření piv příliš nepřesvědčí. Otázky vzbuzuje doba, která uplynula od první eskalace konfliktu k oznámení zaslanému komoře. Několikatýdenní prodlevu snad vysvětluje snaha vyřešit potíže bez zásahu zvenčí. Uklidnění nenastalo, naopak se uskutečnilo asi patnáct spikleneckých schůzek, opilý Šimon Žďárský napadl čakanem primátora, urazil Soběslavského, společně s Jaroměřským a dalšími „*z rychtáře J[eho] M[ilosti] C[ísařské], jak již sobě to zobyčejeli, otroka sobě učiníc, po svý vůli kráčeli a jakž se jim dobře líbí, tak*

⁶¹⁰ NA v Praze, SM, inv. č. 477, č. k. 240, sign. C 1/16.

⁶¹¹ Jedním z příkladů je opět Německý Brod, srov. D. NOVOTNÝ, „*Dřív v Brodě*“, s. 57-119. Zde byly spory zdánlivě vyřešeny co pár let dohodou, aby pak začaly stejně nanovo.

činili“.⁶¹² Expresivní výroky napadeného ověřit z jiných zdrojů nelze, stejně tak se mi nepodařilo najít jiný doklad, jenž by nastíněnou vážnost situace v Čáslavi dokládal. Královský rychtář si nicméně nemohl dovolit obvinit část konšelů z pokusů o převrat bezdůvodně, zejména pokud by se vyšetřovalo. Městská správa navíc fungovala, jak dokládají zápisy v knihách. Šlo o spor dvou mocenských uskupení soupeřících o vliv, jedno reprezentovali Jaroměřský a Žďárský (snad Přibyslavský), druhé Soběslavský a primas. Tomu nasvědčuje snaha o získání legitimacy svoláním obce. Jedna skupina se cítila ostrčena na úkor druhé a chtěla to změnit, což se nepodařilo. Svými kořeny aféra tkvěla v minulosti, kdy Soběslavský nebyl rychtářem, Jaroměřský se jím toužil stát a Přibyslavský vlastní neschopností o post přišel.

Útoky a snaha diskreditovat druhou stranu v některých případech doprovázely i jinak zcela běžné spory o odúmrť po zesnulých měšťanech. Pak záleželo na radě a na komoře, jak podpoří královského rychtáře. Po roce 1577 byla spolupráce mezi královským rychtářem a obecními staršími ve věcech souvisejících s odúmrťí a nápady pravidlem, výjimečná nebyla ani předtím. Přibližně ve stejné době, kdy Čáslaví zmítaly hádky, pomáhali svému královskému rychtáři Královéhradečtí. Jan Roubal Žatecký se dostal do velmi obtížné situace v důsledku sporů s Annou Štěrbovou o pozůstalost po Řehákovi Remšovi. Česká komora o sporu zpočátku příliš informací neměla. V různých přípisech totiž dotyčnou pojmenovává pokaždé jinak (jednou Střelová, poté Straková). Roubal přesto velmi dobře věděl, o koho jde. Štěrbová jej obvinila z uchvácení několika set kop grošů. Hradecký královský rychtář ve své replice na její stížnost upozorňoval komoru na nepokojnost oné osoby, její neslušné chování a nespravedlivé potahování se na statek. Se svými právy se přihlásila až v okamžiku, kdy byl statek po zesnulém Remšovi přisouzen správcům obecních důchodů (obecním starším) a Janu Roubalovi Žateckému na místě a k ruce Jeho Milosti Císařské. Rychtář žádal komoru za opatření proti nepokojné měšťce. Potud šlo o jeden z vícera sporů o odúmrť, na níž vznášeli nároky krevní přátelé (příbuzní), obecní starší a královský rychtář. V Hradci Králové situaci výrazně komplikovala výše částky, o níž šlo, a zájmy samotného podkomořího Hertvíka Zejdlice ze Šenfeldu. Roubal připustil, že našel zakopané v Remšově nemovitosti peníze, dokonce šlo o velmi vysokou sumu 1617 kop grošů míšeňských, řádně je inventoval a odvedl na poručení komory 800 kop míšeňských Zejdlicovi. Stav nebyl nepodobný situaci, s níž se za pár let budou potýkat v Nymburce. Uzavřenou při otevírala další osoba, jíž však už nebylo z čeho případný podíl vyplatit. Komora by pak teoreticky mohla požadovat peníze po

---

⁶¹² NA v Praze, SM, inv. č. 477, č. k. 240, sign. C 1/16.

Roubalovi, neboť nevedl při o pozůstalost řádně.⁶¹³ I když Roubal patřil mezi nejbohatší hradecké měšťany,⁶¹⁴ sumu 800 kop grošů míšeňských, respektive její polovinu, by shledal jenom stěží. Další podíl připadal na město a také v jeho zájmu nebylo platit vysokou částku kolem 400 kop. Soud nároky Štěrbové uzнат nemohl, pokud se tvrzení královského rychtáře o uplynutí lhůt zakládalo na pravdě. Paní Anna ale nevyčkala rozhodnutí, odvolala se na apelace a radové jí přisoudili právo exekuce. Než by došlo k řádnému rozsouzení, statek by mohla skutečně zabrat a přivést Roubala s radou do nepříjemné a trapné situace. Zájem měly obě strany stejný. Jde o poněkud extrémní příklad toho, kam až některé spory zacházely a také toho, jak jednoduše šlo Radu nad apelacemi obelstít. Konkrétní dopady na postavení rychtáře a městskou radu si lze jenom domýšlet. Při chronických problémech městského hospodářství, podezřívavosti ze zneužívání úředního postavení k vlastnímu obohacení, utahujícímu se bernímu šroubu v době válek s Turky a dalším dobovým nešvarům to přinášelo nebezpečí opakování situace z Čáslavi.

Obviňování královských rychtářů z nepoctivého jednání během výkonu svěřeného úřadu, převážně v důsledku pozůstalostních sporů, které se ukazovalo během vyšetřování většinou jako liché, není ničím neobvyklým. Rozepře vyvolané obviněními z činů spáchaných ještě před nástupem do úřadu a řešené až po něm časté nebyly. Rovněž běželo o věc pro rychtáře nepříjemnou a nevítanou. Pokud za jejich bezúhonnost zodpovídalo dané město, blamovalo se tím do určité míry také. Roku 1610 pohnal ve Dvoře Králové nad Labem Václav Ješek před soud za náрек na poctivosti Jiříka Červenku. Červenka jej obvinil z neodvedení 168 liber vosku k záduší sv. Jana Křtitele ve Dvoře Králové za léta 1577-1610. Neodváděl už v době, kdy sedával v konšelském sboru a působil jako primas. Bohužel pro Ješka to byl schopen Červenka prokázat a zároveň vyplulo na povrch ignorování poručení purkmistra, rady a obecních starších z roku 1609, dle něžž byl povinen vosk odevzdat do minulých Vánoc. Pře skončila pro Ješka pohromou a trapnými okamžiky, když nejen nedosáhl požadované pokuty na Červenkovu (pře se tzv. zvedla a umrtvila), nýbrž byl právem odsouzen podle zemského zřízení (článek D 47) a městských práv (L 9) k odevzdání zadrželého vosku do dvou neděl. Konšelé ve sporu podle všeho sympatizovali s tím, na jehož straně bylo právo, tj. Červenkou. Ješkovi připomněli, že *„při řízení aneb činění počtův jakožto přední osoba vždyckny přítomen jest býval i všeho doslejchal a proč by takový vosk od něho odvedený do registr zádušních zapsán nebyl, se nikdy neohlašoval“*.⁶¹⁵ Královský

⁶¹³ NA v Praze, SM, inv. č. 1606, č. k. 1140, sign. K 27/10.

⁶¹⁴ Rozhodně tomu nasvědčuje jeho kšaft, srov. SOkA Hradec Králové, AM Hradec Králové, inv. č. 418, č. kn. 129, fol. A 21r.

⁶¹⁵ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 14, č. k. 57.

rychtář se odvolal k vrchnímu právu, přestože neměl mnoho šancí na zvrát, což věděl. Nemohl si ale dovolit ztratit tvář. Konšelé mu s patrnou dávkou škodolibosti dali najevo, že také on je měšťanem jako každý jiný a musí ctít jistá pravidla. Důvod, proč Ješek vosk neodváděl, se nedozvíme. Z nedostatku prostředků to zcela určitě nebylo. Před vymáháním jej po dlouhou dobu chránil jeho úřad; snad chápal mlčení města jako souhlas a vnímal to jako formu odměny za svou práci. Důvody ke snaze o neformální vymožení dlužného vosku prostřednictvím pomluvy, kterou lze chápat také jako svého druhu mimosoudní tlak na Ješka (ten si ostudu přivolal souzením sám), lze vidět ve stáří a špatném zdravotním stavu královského rychtáře. V tomtéž roce sepsal poslední pořízení o obrovském majetku ve Dvoře Králové nad Labem a v Hradci Králové.⁶¹⁶ Pozvolný Ješkův odchod a zhoršující se zdraví některým Dvorským neušlo a před obtížným vymáháním dluhu po dědici dali přednost jinému postupu.

Konflikty, spory a rozepře mezi královskými rychtáři a radou, popřípadě jednotlivci můžeme chápat v mnoha rovinách. Šlo jednak o pomyslné souboje o moc, definovatelnou jako určitou míru kontroly nad veřejným a soukromým životem, možnost ovlivňovat dění a disponovat zdroji,⁶¹⁷ dále též o společenskou prestiž vyplývající z mimořádného postavení. Jakékoliv ohrožení se vnímalo negativně, ať už šlo o události v Litoměřicích roku 1548, v Táboře roku 1565, na Mělníce v roce 1567, v Čáslavi v letech 1593-1595 a 1603, Hradci Králové roku 1603, ve Dvoře Králové roku 1610. Moc znamenala prestiž. Pomyslná znaménka šlo však obrátit. Setkáváme se totiž se stavem, během nějž původní spor o prestiž vysloveně vede k souboji o to, kdo má v obci navrch. Veřejná prezentace mimořádného postavení nebyla vyvolána tlakem konkurentů, ale naopak tento sama vyvolala. O malichernost jde pouze zdánlivě, neboť svářící se strany chápaly symbolicky. Prestiž znamenala moc. Spor odpovídající tomuto pohledu se odehrál v Litoměřicích.

Vše započalo žádostí královského rychtáře Matyáše Šišky z Cejnova. Ten se v červnu 1607 obrátil na Rudolfa II. s prosbou o vydání listu (privilegia) na právo být pohřben v síni chrámu Všech svatých v Litoměřicích. Již roku 1602 se na tom dohodl s děkanem Štěpánem Lovčanským, jemuž na zbožné účely odvedl 122 kop míšeňských grošů. Za služby městu by mu sice mělo podle jeho mínění dopřáno toto místo k věčnému odpočinku zadarmo, přesto záduší obdaroval. Litoměřičtí se proti této demonstraci mimořádného postavení radikálně postavili. Šiška zpochybnil žárlivě střeženou rovnost měšťanů, byť v reálu neexistující, a chtěl

---

⁶¹⁶ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 2, č. k. 32.

⁶¹⁷ Otázkam moci se v českém prostředí věnoval Zdeněk VYBÍRAL, *Stavovství a dějiny moci v českých zemích na prahu novověku*. Nové cesty ke starému tématu, ČČH 99, 2001, s. 726-751.

se lišit i po smrti. Z dikce pramenů se zdá, že v Praze byli zpočátku rozpačití. V dochovaných materiálech k činnosti královských rychtářů ve venkovských městech skutečně podobnou žádost hledáme marně. Přesto rutinně požádali Litoměřické o sdělení stanoviska. Ti v rozhořčené replice sdělují, že Šiška s nikým nic nekonzultoval, jedná o své újmě, chce pro funerální potřeby upravovat síň kostela, kudy nejčastěji přicházejí lidé na služby Boží. Vedle toho se opovážil vtrhat dlažbu, rozkopat vstupní část chrámu až ke kamenům v základech, jež nechal vytrhat a použít ke stavebním účelům a vůbec „*proti všemu dobrému spůsobu obrátiti a tu v tom místě, jakž vejš dotčeno, o své újmě panství sobě osobujíc, nepochybně na úřad V[áší] C[isařské] M[ilosti], v kterémž postaven j[es]t, spoléhajíc.*“⁶¹⁸ Nepřestavuje síň, jak uváděl ve své suplice, ale staví si v ní privátní hrobku („sklípek“) z cihel, což nemůže být tak pevné a narušuje to statiku kostela. Zásadní problém spočíval v porušení starobylých zvyklostí a řádu, jelikož se nikdo předtím podobného aktu neodvážil. Litoměřičtí požadovali všechno mu okamžitě zakázat, aby mimo jiné v síni po jeho pochování nebyl „puch“.

Rozpoutal se spor trvající několik měsíců. Podle Šišky běželo o osobní mstu primátora Soběslavce, jenž se zároveň snažil vyhnat nepohodlného děkana. Podle mínění zednických mistrů výstavba hrobky ničemu nevádí, klevety nechť komora oslyší. Toto stanovisko zopakoval znovu v lednu 1608. Po deseti měsících vyostřil argumentaci, když zopakoval, že svou stavbou nepodebral zdi a pokud se to přece jenom prokáže, okamžitě uhradí škodu. Svou supliku přes údajnou neúrodu doprovodil soudkem dobrého vína z lásky k Jejich Milostem. Protivníky označuje je za „pikarty“, jejichž snahou je očernění Šišky v očích komory a dalších úřadů. Představovalo to silné a obtížně prokazatelné obvinění, v daných poměrech asi relativně rozšířené (k podobné argumentaci sáhl také děkan Borovský v Chrudimi), přesto mimořádně urážlivé. Šiškovou snahou jakožto řádného křesťana (ke konkrétnímu vyznání se nehlásí) bylo najít řádné místo posledního odpočinku, čemuž ostatní brání. Zvolil taktiku blasfemických výroků, které v rozjitřené atmosféře nacházely sluchu (zejména po změně v zemských úřadech koncem 16. století), ačkoliv spor náboženský charakter neměl. Stejně to vnímali i císařovi úředníci. Do Litoměřic se nevydala komise složená ze zemských úředníků ke zjištění náboženského smýšlení Soběslavce, nýbrž dva mistři z pořádku zednického Starého Města pražského a dvorský maurmistr Martin Gamberni.⁶¹⁹ Spor mezi primasem a královským rychtářem se nejprve odehrával v prestižní rovině, neboť Šiška z titulu svého postavení hodlal narušit starobylé zvyklosti, postupně přerůstal v mocenský střet mezi dvěma nejdůležitějšími muži Litoměřic, až nakonec skončil v podstatě tam, kde začal – v síni chrámu

⁶¹⁸ NA v Praze, SM, inv. č. 1986, č. k. 1285, sign. L 32/5.

⁶¹⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 1986, č. k. 1285, sign. L 32/5.

Všech svatých. Šiškovým postavením to neotřásl, v úřadě působil až do sklonku předbělohorské doby, strhnout k nepředloženostem se nenechali ani konšelé. I tak litoměřický příklad dokumentuje způsoby vnímání a možnosti méně obvyklého zneužití úředního postavení královského rychtáře, jenž se chtěl pozdvihnout nad úroveň ostatních. Litoměřičtí jej naproti tomu stále vnímali jako měšťana, na čemž nic neměnila ani funkce.

Vůči konšelům a obecním starším zastával královský rychtář pozici „dohlízejícího orgánu“ a z titulu instrukce pečoval o panovníkovy zájmy ve městě. Do 80. let 16. století, kdy se hlavní náplní jeho práce oficiálně stalo hájení odúmrtí, dohlížel na jednání konšelů, shromáždění obce, městské právo a nepovolené spolčování. V Čáslavi ho roku 1603 ignorovali, podobně se zachovali už dávno předtím v Chrudimi. Město na dolním toku řeky Kamenice (dnešní Chrudimky) se v roce 1568 stalo svědkem pokusu o revoltu několika měšťanů proti radě. Na rozdíl od Čáslavi však nestál v čele královský rychtář, ale stal se pouze součástí dění. Nespokojenci jej vnímali jako jednoho z reprezentantů městské rady, zodpovědné za údajně špatné hospodaření města. Tato nuance dodává konfliktu jiný charakter, než tomu bylo v nedaleké Čáslavi. Důvodem sporu v Chrudimi byla delší nespokojenost části obce se samosprávou, roznětkou otázka hospodaření. V Chrudimi nešlo o nic nového, jelikož se v téže věci srocovala obec počátkem 16. století a následně to vedlo ke vzniku úřadu obecních starších.⁶²⁰ Ten v roce 1568 některým zástupcům obce připadal provázaný s konšelskou radou natolik, že ztrácel věrohodnost. Skutečnost se od náhledu nespokojenců opravdu příliš nelišila, protože ve funkci obecních starších začínali svou kariéru bez výjimky všichni pozdější konšelé, primátoři a královští rychtáři. Převážná část z nespokojenců mezi nimi nezasedla, zatímco primas Martin Hostovský a konšelé v úřadech působili už sedmým rokem.⁶²¹ Královský rychtář Jan Pěček mezi tuto úzkou skupinu náležel rovněž. Jeho předchůdcem v úřadě byl Tobiáš Kochánek z Kochánku, také dlouholetý konšel a primas, nejinak tomu bylo u Jana a Václava Francových z Liblic a Davida (jindy Daniela) Královédvorského.⁶²² Královští rychtáři představovali další členy nepopulární a uzavřené rady. Pěček dohlížel na hospodaření, sám na něm byl hmotně interesován. Nespokojení měšťané se pokoušeli dosáhnout změny složení rady a potrestání některých konšelů.⁶²³ Podali supliku se svými požadavky podkomořímu věnných měst Dubanskému, jenž zajel osobně do

⁶²⁰ A. ROUBIC, *Hospodářské*, passim; TÝŽ, *K právnímu*, s. 14-20.

⁶²¹ Soupis konšelů a obecních starších srov. SOkA Chrudim, Sběrka rukopisů, inv. č. 13, sign. L 14. Lze konstatovat, že údaje odpovídají.

⁶²² Královédvorský byl Antonínem Rybičkou mylně identifikován jako další člen rodu Franců z Liblic, srov. SOkA Chrudim, Sběrka rukopisů, inv. č. 13, sign. L 14. K nástupu Pěčka NA v Praze, SM, inv. č. 3399, č. k. 2338, sign. S 260/8.

⁶²³ NA v Praze, PKÚ, inv. č. 37, RKP A 173, fol. 64v-66r; též SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 365, č. kn. 157, fol. 152v- 153r.

Chrudimi a obě strany vyslechl. Po pečlivém zvážení se svými přáteli dokonce některé z artikulů petice uznal za oprávněné (není specifikováno, o které šlo). Přesto se rozhodl revoltující potrestat. Běželo především o to, že ti zcela záměrně obešli královského rychtáře, konšelský sbor, obecní starší a obrátili se přímo na něj, aniž by jim bylo ublíženo. Naopak „*pominuvše jich jakožto starších všetečně proti veliké záповědi Jeho Mi[losti] Císařské v instrukci Jeho Mi[losti] rychtáře zjevně a světle postavené, schůzky drželi, a tak v trestání Jeho Mi[losti] upadli (...)*“.⁶²⁴ Nebyli trestáni za svou nespokojenost, jejíž oprávněnost došla částečného uznání, byť s upozorněním na vhodnost řešit tyto nesrovnalosti s radními. Za hlavního strůjce označil Dubanský Ambrože Maršálka, jemuž nikdo neublížil a jako starý muž měl od všeho spíše odrazovat, vedle něj vzal v trestání Jiříka Pivničku, předka pozdějších významných představitelů městské správy v 17. a 18. století, Cypriána Černého, Jana Vondru, Jiříka Steklíka, Jiříka Koláře, Ryšavce (!) Brachačova, Matěje Mydláře, Kříže Soustružníka, Pomejku, Jakuba Poláka, Jana Krupaře (či Krupače), Jiříka Matysů, kteří drživali schůze bez vědomí královského rychtáře. Matěj Žlutický byl pokutován za svolávání sousedů na radnici bez povolení. Zmiňovaní skončili v šatlavě, odkud neměli vycházet do rozhodnutí podkomořího. Zbytku měšťanů, kteří se k suplice hlásili, Dubanský prominul. Pokud by se dopustili něčeho podobného v budoucnu, neušli by trestu. Suplikující nespokojenci dopadli relativně dobře, po několika dnech v šatlavě se dostali na svobodu. Do určité míry byli svým počínáním do budoucna poškozeni, nijak závažný problém to nicméně pro většinu z nich nebyl. Striktně vzato existovala jedna výjimka – Matěj Mydlář.

Právě jeho účast na chrudimských událostech roku 1568 vedla Antonína Rybičku, autora celé řady pojednání z dějin Chrudimi a naneštěstí také celé řady omylů, k úvaze, že za celou akci stál právě on. Zdá se to být logické. Mydlář byl velmi bohatý člověk, držel majetky v Chrudimi a Vysokém Mýtě, vyznal se v ekonomických otázkách a prý prohlédl nesrovnalosti v hospodaření radních. Ambrož Maršálek pak představoval jenom nastrčenou figuru, jejímž úkolem bylo prosazení Mydláře do postu v městské správě.⁶²⁵ Ponechme stranou, zda měl Mydlář vůbec přístup k účtům, aby odhalil nepořádky. Nespokojenci nebyli vůbec trestáni za odpor k radním, ale za nedovolené držení schůzí. Oprávněnost jejich suppliky byla částečně uznána.⁶²⁶ Měl-li Mydlář podezření, mohl vše řešit úplně jinak. Díky rozhledu a kontaktům dobře věděl, co se také může stát v okamžiku, kdy někdo povstane proti královské moci reprezentované rychtářem a radními. Momentální rozložení sil úspěchy neslibovalo,

⁶²⁴ SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 365, č. kn. 157, fol. 152v- 153r.

⁶²⁵ A. RYBIČKA, *O starožitnostech*, passim; TÝŽ, *O erbovních*, s. 53-78.

⁶²⁶ NA v Praze, PKÚ, inv. č. 37, RKP A 173, fol. 65r.

pokud by Mydlář toužil po kariéře v radě, mohl několik let počkat a nepochybně by se konšelem stal. Dokonce by snad časem dosáhl i na metu nejvyšší – královské rychtářství. Vedení nepokojů by představovalo krok kontraproduktivní a s nejistým výsledkem. Nevylučuje to nicméně Mydlářovu účast úplně. Na konspiraci se nemusel podílet, pouze ho jako váženou osobu požádali o členství v delegaci přednášející stížnost. Nepřítomnost v městské správě, interpretovaná Rybičkou jako trest za účast v nepokojích, můžeme vysvětlit poněkud prozaičtěji. Především měl dost starostí se správou svých statků, a nejevil proto o časově náročnou činnost v radě zájem. Nebyl by rozhodně jediný. Ani v nepříliš vzdálené Poličce, kde vhodných kandidátů nebylo nazbyt, členové vlivného a zámožného rodu Ploucarovských nebyli v radě a z provinčního města odešli hledat štěstí do Chrudimi. Proti Rybičkově názoru svědčí dále osoba Ambrože Maršálka. Ten u zrodu celé kauzy stál a rozhodně nebyl osobou nastrčenou, bez zkušeností, neschopnou konspirace a suplikování. Do Chrudimi se přistěhoval asi během 60. let 16. století z Jaroměře. Bezpečnou identifikaci umožňují tamější městské knihy.⁶²⁷ Jaroměřští na něj nevzpomínali v dobrém. V zásadě totéž, co v Chrudimi, činil rovněž u nich. Často se soudil, neustále byl s něčím nespokojen, někým uražen či někoho urazil. Stal se zkušeným suplikantem a být „postrkován“ či „usměřován“ konspirujícím Matějem Mydlářem nepotřeboval. V Chrudimi roku 1568 nešlo v pravém smyslu slova o nějaký mocenský konflikt, jako spíše o vyhřeznutí latentní podezřívavosti obce vůči radním. K plošným a drakonickým trestům nedošlo. Nespokojence brzy propustili. Podkomoří, rychtář, konšelé a obecní starší zjevně neměli zájem celou věc hnát do krajnosti. Vykázali některé sousedy do patřičných mezí, čímž vše skončilo. Kauza však ukazuje, jakým způsobem byl královský rychtář Jan Pěček z Radostic Chrudimskými vnímán. V zásadě se stal jakýmsi přespočetným konšelem, dokonce se za město uvázal v rukojemství za půjčku 500 kop grošů (míšeňských?) od Bernarda Geštorfa z Gerštorfu.⁶²⁸ Změny ve složení rady po roce 1568 nenastaly.

Nejde o poslední případ z Chrudimi, během nějž dal obhájce zájmů panovníka přednost svým spoluměšťanům před zeměpánem. Počátkem 17. století rozvířila relativně poklidnou atmosféru Chrudimi aféra s postřihačem Václavem Píseckým. I z hlediska celkového vývoje v království jde přitom o pozoruhodnou situaci, jíž nebyla věnována adekvátní pozornost v literatuře. Příčin Píseckého suplikování bylo víc, nakonec však nespokojený postřihač začal zdůrazňovat údajný náboženský aspekt sporu. Neváhal přitom do celé záležitosti vtáhnout podkomořího královských věnných měst Hertvíka Zejdlice ze

⁶²⁷ SOkA Náchod, AM Jaroměř, inv. č. 60, č. kn. 58, fol. 3v-4r.

⁶²⁸ SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 365, č. kn. 157, fol. 161r.

Šenfeldu. Ačkoliv nelze přesněji určit rodinné vazby, Jan Písecký v 80. letech a 90. letech zasedal v městských radách. Určité kontakty s vedením města tudíž měl. Sám dokonce v letech 1595-1596 zastával úřad obecního staršího.⁶²⁹ Naschvály radních podle Píseckého vyvolala konverze ke katolické víře. Obvinil purkmistra, konšelský sbor a obecní starší, že z jejich popudu byl kostel Nanebevzetí Panny Marie, tedy hlavní městský chrám, zbaven varhan, monstrancí, ornátů a osazen nevhodným duchovním správcem. Zároveň upozorňoval na neutěšený stav kostela sv. Kateřiny na předměstí, jenž spadal pod formální patronát císaře a především na něj panovník podle stěžovatele na základě privilegia Ferdinanda I. přispíval ročně 50 kopami grošů českých. Dalšími body supliky byly už obecnější stesky na používání nepoctivých měr a nespravedlivé rozložení berního zatížení. Za jeho stížnost a nesouhlas s chování radních mu konšelé prý uzavřeli živnost a dále mu „*pro pravdu na hrdlo stojí*“.⁶³⁰ Postřiháč žádal o zákrok proti této svévoli a nařízení znovuotevření živnosti. Suplika, zdůrazňující ve stále neklidnější době náboženské rozpory, se účinkem neminula a uvedla do chodu události, jež nemohl vyřešit královský rychtář, později ani vyšetřovací komise a nakonec ani podkomoří, jenž si z pokusů o uklidnění situace odnesl urážku a podle znění jeho rozhořčené reakce také notně pošramocené sebevědomí. Komise jmenovaná k prošetření Píseckého supliky mu měla pomoci a zároveň se informovat o náboženských zvyklostech praktikovaných v Chrudimi a zpravit českou kancelář. Nikoliv tedy komoru, ale instituci, v jejímž čele stál obávaný Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic. O ustavení komise se díky přípisu z Prahy dozvěděli také samotní Chrudimští.⁶³¹ Z činnosti komisařů Václava Plesa Heřmanského ze Sloupna, Jana nejstaršího Lukavského z Lukavice a Zdeňka Dobřenského z Dobřenic vznikla mimořádně zajímavá zpráva, která je neocenitelným pramenem pro poznání situace v Chrudimi počátkem neklidného 17. století.

Během vyšetřování došla komise k závěru, že Václav Písecký nezaplatil roku 1602 berně, a byl mu tudíž zapečetěn obchod. Pokud resty uhradí, nic nebude bránit jeho odpečetění. Na zaplacení dlužných berní nebo na získání osvobození z jejich zapravení dostal Písecký šest týdnů, přičemž mohl provozovat živnost. Konšelé mu vyšli vstříc. Asi se domníval, že mu v tomto ohledu bylo ublíženo a že je zatěžován více než ostatní. Míry a váhy v Chrudimi užívané skutečně prošly úpravou, provedenou ve snaze nepravosti odstranit,

---

⁶²⁹ SOkA Chrudim, Sběrka rukopisů, inv. č. 13, sign. L 14; též AM Chrudim, inv. č. 374, č. kn. 166, fol. 244v.

⁶³⁰ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/27.

⁶³¹ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/27 (nařízení kanceláře jménem císaře ze 7. června 1602 pro Václava Plesa Heřmanského ze Sloupna, přípis ze 7. června 1602 pro Chrudimské).

nikoliv jim napomáhat.⁶³² Snad v odporu k nově zaváděným mírám nezůstával Václav Písecký osamocen a porušení tradic se celkově neobešlo bez smíšených pocitů.

Nejzajímavější informace zprostředkované přes propast staletí zprávou vyšetřovatelů se týkají údajné „reformace“ chrámu Nanebevzetí Panny Marie, neboť v tomto bodě konstatovala komise oprávněnost Píseckého podnětů bezezbytku. Z kostela zmizela prakticky veškerá výzdoba, části svatostánku zdobily židovské litery. Ornáty, dalmatiky, komže a další liturgické oděvy či potřeby skončily naházené na hromadě kdesi u kostela jako „*splesnivělé (!) a smrduté jako nějaký k praní šaty*“. Chrudimští měšťané ujistvovali členy komise o nepotřebnosti těchto oděvů. Kněz (zřejmě jím byl Martin Černovický) na dotaz komise odpověděl, že se drží zvyklostí panujících ve městě. Jakým způsobem například Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic reagoval na jeho neznalost pojmu celibát, se lze jenom dohadovat. Po vysvětlení tento prohlásil, „*že se s svou manželkou poctivě chová a císař takových ze země nehoní*“ a že papeženci jsou „*lidé bludní*“. Úplně stejně dopadla inspekce taktéž v kostele sv. Kateřiny na předměstí a ve škole, která byla v dezolátním stavu.⁶³³

Z hlediska činnosti královského rychtáře bylo jistě na pováženou, když neoznámil tyto v zásadě nevratné změny, přítomnost nevhodného kněze a faktické zneužívání peněz plynoucích do města z titulu tzv. chlumecké nadace. Na řádné vykonávání služeb Božích přitom dohlížel. Ze slov kněze je zřejmé, že se přidržel názorů měšťanů, tedy i Samuela France, který v celé záležitosti neviděl nic mimořádného. Že na věc mohou mít v Praze jiný názor, snad tušil, závěry z toho ale nevyvozoval. Komisi zajímal osud chrámového pokladu. Nakonec byl nalezen na radnici bez stříbrné monstrance. Po dlouhou dobu nikdo nechtěl o jejích osudech hovořit, „*až naposledy na tuhou a přístnou (!) na povinnost a svědomí rychtáře Vaší Císařské Milosti téhož města Samuele Vlčňůvka, člověka nejstaršího jakž v úřadě, tak v obci, sedmdesátiletého, kam by se poděla, tu jest nám oznámil, že jsou jí do Hory Kutný poslali a zmincovati dali a ty peníze na obecní potřeby obrátili*“.⁶³⁴ Samuel Franc z Liblic o událostech ohledně hlavního chrudimského kostela věděl. Komisi tato očividná provázanost místních politických elit a společný postup očividně nepřekvapoval. Bylo to koneckonců jasné i podkomořímu Hertvíku Zejdlicovi, jak dokazuje jeho zásah do jmenování

⁶³² NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/27 (komise zaznamenala stanovisko města v tom smyslu, že naopak před zavedením nových měř a vah panoval nepořádek, a tudíž byly staré míry zakázány).

⁶³³ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/27. Dosud nejdříve se dějinami chrámu zabýval Vincenc Florián, který pouze uvádí, že Rudolf II. vytýkal Chrudimským jakési židovské zvyky, jichž se v otázce náboženství přidrží, srov. SOkA Chrudim, Pozůstalost Vincence Floriána, inv. č. 43, rkp. č. 1. Florián uvádí, že konzistoř vytýkala Chrudimským, že monstranci odnesli na radnici již roku 1564.

⁶³⁴ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/27 (poklad se skládal z 18 stříbrných kalichů, 15 paten, 3 schránek na hostie, lžičky, nádobky na křížmo).

královského rychtáře v Poličce o pár let dříve, a také komoře a snad kanceláři. Rychtářovo počínání nezbývalo než tolerovat také tentokrát, jelikož jiná možnost na hájení císařových fiskálních zájmů, o něž šlo především, nebyla. V tomto případě pan Samuel zašel sice relativně daleko, potrestán ovšem nijak nebyl.⁶³⁵

Proměny politického a náboženského klimatu v zemi si uvědomoval i Písecký a hleděl jich využít, ačkoliv šlo spíše o jeho soukromý spor, za nějž pykala celá obec. Zdůrazňování konfesijních rozdílů mezi ním a Chrudimskými vyvolalo v Praze žádoucí pozornost. Nedosáhl nicméně svého. Dle závěrů komise se město závažného provinění vůči Píseckému nedopustilo. Je ale zajímavé (a dodejme, že nikoliv náhodně), jakým způsobem je zpráva komise formulována. Samozřejmě dodržuje dobové konvence, avšak obsah působí dojmem střízlivého konstatování faktů, o kterých členové komise netušili. Nevědomost o dění v Chrudimi ale spíše předstírali. Jistě neznali detaily, ovšem o událostech v chrámu něco tušit museli. Václav Ples Heřmanský ze Sloupna držel nedaleký statek Stolany, s Chrudimí ho pojily četné kontakty a o pár let později se jeho synovec oženil opakovaně s měšťankami královského krajského a věnného města, mimo jiné i vdovou po Matěji Mydláři, čímž se sešvagřil i s královským rychtářem. Plesové měli k Chrudimským přes svůj rytířský původ více než blízko a drželi ve městě nemovitosti.⁶³⁶ Jan nejstarší Lukavský z Lukavice měl určité majetkové zájmy v Chrudimi a v okolí a dále ve Vysokém Mýtě.⁶³⁷ Zdeněk Dobřenský z Dobřenic a na Vodraném Veselí udržoval s Chrudimskými kontakty z titulu svého poručnictví nad sirotky po Janu Bošinském z Božejova a na Mezilesicích (dnes Medlešice) a především s nimi čile obchodoval, ačkoliv se to neobešlo bez komplikací. Shodou okolností k vyšetřování jeho sporu s Václavem Hromádkou o nezaplacené slady byla jmenována komise, v níž působili Jan Lukavský z Lukavice (patrně týž, který vyšetřoval Píseckého stížnost), Jan Bedzružický z Kolovrat a zástupce města Chrudimi. Spory o pohledávku za slady se vlekly a zabraly čtyři roky (1600-1604). Z hlediska postříhačovy kauzy je zajímavé především to, že za Chrudimi v komisi působil Samuel Franc z Liblic, tedy královský rychtář.⁶³⁸ Dobřenský se s ním tudíž znal osobně.

---

⁶³⁵ J. SCHLUMBOHM, *Gesetze*, s. 647-663.

⁶³⁶ SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 373, č. kn. 165, fol. 294r; 301r; 309v.

⁶³⁷ SOkA Chrudim, inv. č. 55 a 57, č. k. 3; též SOkA Chrudim, Sběrka rukopisů, inv. č. 4, sign. 1 L 5; dále H. JIREČEK, *Královské*, s. 52-54 a 68.

⁶³⁸ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 278, sign. C 26/21.

V samostatné replice na stížnosti Píseckého reagovalo také město s tím, „že jest se s pravdou nepotkal“ a nešlo mu o nic jiného, než aby zastřel neplacení berní.⁶³⁹ Náboženské novoty v Chrudimi nikdy nezaváděli a přidržovali se nařízení Maxmiliána II. a konzistoře. Písecký docházel do kostela jako všichni ostatní a na nic si nestěžoval. Zmincování monstrance město přiznávalo, jedním dechem ovšem dodávalo, že byla už sešlá. Na potřeby související s výkonem správy města a údržbou všech relevantních staveb a institucí nemají Chrudimští peníze, protože v roce 1547 přišli o městské statky (nyní prý mají jenom 46 poddaných). Purkmistr a rada se chovali podle svého mínění v souladu s nařízeními císaře. Ve věci měř a vah nakonec odkázali Václava Píseckého na obnovování rady, kde může svou stížnost vznést. Postřihač to udělal a asi nezůstalo pouze u toho. Překvapený podkomoří Hertvík Zejdlic ze Šenfeldu si v říjnu 1602 vyslechl stesky na počínání konšelů a především primátora Jana Bydžovského. Podle Píseckého názoru v případě setrvání primase v úřadě „nás třetí díl v Chrudimi nezůstane“. Atmosféra musela být velmi napjatá, neboť Zejdlic raději vykázal Píseckého z radnice. Obec prý byla s Bydžovským spokojena, Písecký si stěžoval na skutečnosti z doby, kdy Bydžovský v Chrudimi ještě ani nežil. Podkomoří charakterizoval postřihače jako nevážné a různic žádostivé individuum odmítající platit berně. Doporučil přikázat Píseckého uvěznění, poněvadž „v těch devíti letech, jakž já podkomořím J[ejí] M[ilosti] Císařový, paní my milostivý, sem, nikdá se od žádného taková všetečnost a nevážnost neukázala“. Během obnovování rady měl měšťan právo upozornit na nepravosti ve městě, ale Písecký tak učinil naprosto neslýchaným způsobem. Česká komora Zejdlicovo upozornění vyslyšela, Samuel Franc měl Píseckému nařídit, aby se dostavil na Pražský hrad.⁶⁴⁰ O necelý rok později si nepokojný soused znovu stěžoval, protože prý proti císařovu rozkazu Chrudimští spor s ním nechtěli ukončit. Rudolf II. opakovaně za tuto liknavost magistrát káral, až v prosinci 1604 příslušné spisy převzal hofrychtěř věnných měst Jan Bunson z Bunsonu a s podkomořím Adamem z Valdštejna dosáhli uzavření vícestranné dohody mezi novým královským rychtářem Šebestiánem Kryštofem z Častolovic, konšelským sborem a Píseckým. Tu podle Bunsonovy zprávy Písecký porušil a zbytečně všechny zaneprazdňuje. Nezbylo než uzavřít novou smlouvu, tentokrát už s klauzulí o pokutě 25 kop grošů míšeňských za porušení. Poslední zprávy o věčném suplikantu pocházejí

---

⁶³⁹ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/27 (odpověď města na supliku Píseckého z 16. června 1602 v otázce náboženství výslovně uvádí, že nic nového nezaráželi, schůze nedrželi a Písecký s ženou chodil mezi ně do kostela a nic nevytýkal, u kostela svatě Kateřiny farář není, protože na to nejsou peníze).

⁶⁴⁰ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/27 (přípis královskému rychtáři Samuelu Francovi z 12. října 1602).

z března 1607, kdy zatoužil po penězích složených u rychtáře a prosil o přijetí do dvorské služby.⁶⁴¹

Rozsáhlá pozornost věnovaná Píseckého suplikám dokládá několik zajímavých skutečností. Obsah odpovídá vzrůstajícímu konfesijnímu napětí, nicméně náboženský konflikt nebyl podstatou, i když Písecký konvertoval ke katolictví. Impulsem byly dlouhodobé rozdíly s vedením města a neplacení berní. Náboženství snad vše vyhrotilo, nikoliv však přímo vyvolalo. Tomu odpovídají další body suplik. Stejně jako v případě Ambrože Maršálka nezbývá než konstatovat, že to byl svárlivý člověk. Byť poskytl vhodnou příležitost k zásahu proti fakticky nečinnému královskému rychtáři Francovi, nic se nestalo. Písecký jednak věhnal do nežádoucího extrému, jednak identifikace rychtáře s postojí města vyšetřující komisi a podkomořího nepřekvapila a nebyla vnímána jako nežádoucí. V Chrudimi jinak panoval klid, s primasem Bydžovským i stárnoucím královským rychtářem byli spokojeni. Hlavní povinnost, totiž kontrolu odúmrtí, Franc plnil. Nebyl důvod k nějakým změnám v jednom z krajských měst, což by ostatně mohlo vyvolat nežádoucí plošný zájem. Stabilitu a pořádek narušoval toliko Písecký.

S kauzou týkající se náboženských poměrů ve městě a tzv. chlumecké nadace se setkáváme v Chrudimi znovu o několik let později. Nadace byla zřízena privilegiem Ferdinanda I. roku 1562 v reakci na zabavení části statků Chrudimi za účast na odboji v roce 1547 a jejich následným převodem na Pernštejnny. Chrudimští nějakým způsobem dosáhli (podle své interpretace) kompenzace za ztracené příjmy ke špitálům, záduším a škole ve výši 50 kop grošů českých ročně vyplácených hejtmanem z komorního panství Chlumec nad Cidlinou. Peníze městu plynuly až do prodeje Chlumce Vchynským. Na její faktické zneužívání upozorňoval ve svých suplikách i Písecký a komisaři v zásadě potvrdili správnost jeho tvrzení přes snahu města vše vysvětlit a zároveň relativizovat. Roku 1610 se k celé záležitosti vrátil kněz Blažej Borovský, jenž do Chrudimi přišel z Kolína po svém expozi v tamějším chrámu sv. Bartoloměje, kde na adresu některých sousedů použil nelichotivé příměry ze zvířecí říše, ačkoliv původně měl působit v Dašicích na pardubickém komorním panství. Defensoři ho právě roku 1610 vyloučili z kněžské služby jako buřiče. Převážná část radních v Chrudimi se za něho nepostavila, naopak rozhodnutí konzistoře respektovali. Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a další zemské úředníky Borovský prosil o přímluvu za ustanovení duchovním správcem u sv. Kateřiny na předměstí, čímž by zároveň nastoupil do pozice faráře v kostele v Kočí a u sv. Jana Křtitele v Chrudimi. Ve všech těchto chrámech

---

⁶⁴¹ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/27.

jsou lidé jeho kázání žádostiví, „*kromě čtyř osob radních*“.⁶⁴² Počátkem října 1610 Borovský dodal ve své žádosti české komoře, že „*již toho dobře rozumím, co jest na mysli Caluinum chrudimským, že by mě raději sto mil zdáli od Chrudimě viděli, nežli by mě v kapli J[eho] M[ilosti] C[ísařské] kázati Boží slovo slyšeli*“.⁶⁴³ Dle dalších suplik o jeho vyhnání usiloval hlavně purkmistr Samuel Klatovský. Mnoho možností k zásahu proti městské radě a tím i královskému rychtáři Borovský neměl, zvláště když se lidé báli dosazení kněze katolického. Ve svých suplikách později už nic jiného než chlumeckou nadaci (její zneužívání a zpochybňování) ani neřešil. Chrudimští jej naproti tomu obviňovali z nepřipustného zasahování do městské správy.⁶⁴⁴ Na celé kauze je z hlediska předložené práce zajímavé, že se v ní královský rychtář Šebestián Kryštof z Častolovic neobjevuje. Není žádán o zprávu, nic neprošetřuje, k ničemu se nevyjadřuje. Bylo by to v souladu s instrukcí, neboť nikdo jiný se k věci v zásadě vyjádřit nemohl a nikdo jiný s přímými kontakty na komoru (potažmo na zemské úřady) a zároveň vázaný přísahou věrnosti panovníkovi v Chrudimi nebyl. Od vleklého případu s Píseckým bylo podkomořímu a české komoře jasné, že s královským rychtářem mnoho nepořídí, přestože došlo na tomto postu ke změně a za zesnulého Samuela France z Liblic nastoupil Šebestián Kryštof z Častolovic. Nadto po aféře z roku 1602 v Praze o situaci s využíváním 50 kop grošů českých (100 kop míšeňských) dávno věděli.

Zdánlivě nesourodé kauzy, pokrývající území od Slaného a Litoměřic přes Kutnou Horu, Čáslav až po Hradec Králové a Chrudim, představují spíše soubor několika zajímavých konfliktů z českých měst. Ačkoliv došlo k určitému pokusu o jejich rozdělení, jsou si docela podobné. Přesto postavení královských rychtářů v předbělohorské společnosti českých měst vhodně ilustrují. Nejdůležitější informaci nicméně přímo neposkytují. Povšimněme si především toho, jak málo těchto sporů je a jak jsou časově rozprostřeny. Především by bylo lze očekávat kumulaci sporů do doby těsně po roce 1548. Ačkoliv došlo k několika výměnám na postech královských rychtářů, zapříčiněných částečně rezignacemi, nedošlo tehdy k výraznějším konfliktům. Jistě to bylo ovlivněno i příliš živými vzpomínkami na potlačení odboje v roce 1547, přesto by se eskalace napětí pravděpodobně odrazila v stížnostech rychtářů adresovaných komoře. Svou roli zde sehrával fakt, že rychtáři byli vybráni z řad zasloužilých a v obci vážených konšelů. Rozmíšky jsou rozprostřeny relativně rovnoměrně s tím, že ty nejvážnější (Čáslav 1593-1595 a 1603, Chrudim 1602 a 1610) spadají do doby patnáctileté války s Turky na přelomu 16. a 17. století a následného období, v němž sice

⁶⁴² NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 279, sign. C 26/34.

⁶⁴³ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 277, sign. C 26/9.

⁶⁴⁴ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 277, sign. C 26/9.

⁶⁴⁴ NA v Praze, SM, inv. č. 502, č. k. 277, sign. C 26/9.

panovník přislíbil nevyžadovat další ručení po městech (1611), na druhou stranu komoře stále chyběly peníze, tentokrát na splácení dluhů.⁶⁴⁵ Závazek nevyžadovat ručení byl sám o sobě vítaný, valný význam však neměl. Města byla už dávno zatížena, zejména díky půjčce poskytnuté císaři bratry z Lichtenštejna a v případě některých věnných měst ještě Plesy Heřmanskými ze Sloupna. Konflikty pak lze charakterizovat zčásti jako mocenské (Tábor a Mělník v 60. letech, společně s ekonomickými důvody asi i Chrudim 1568). V případě, že kauzu vyvolaly požadavky na odvedení odúmrti, sehrávaly v činnosti zeměpánových zástupců od 80. let 16. století svou roli obavy z povinnosti nahradit komoře škody vzniklé ze zanedbávání povinností. Do konfliktních situací, jindy do náruče města, hnala královského rychtáře česká komora, respektive úřední povinnosti, a bylo pak už jenom na něm, jakým způsobem dokáže lavírovat mezi Skyllou odpovědnosti vyplývající z jeho přísahy panovníkovi a Charybdou v podobě příslušnosti k městské obci a identifikace s ní. Všeobecné a jaksi instinktivní opovržení nevídaným „vetřelcem“ do městské správy podle mého názoru na společenské postavení královského rychtáře velký vliv nemělo, zejména pokud se opakovaně za město přimlouval či v jeho prospěch jednal. Ostrých rozmíšek se odehrálo během více než sedmdesáti let (1548-1619) předbělohorské existence úřadu relativně málo. Počet měst je přitom relativně reprezentativní, zvláště uvážíme-li, že se tyto spory vždy promítly v písemnostech uložených dnes v centrálních archivech. Daleko častěji docházelo k běžným „sousedským“ hádkám, jež se řešily smírně a nevyhřezly v akty otevřeného vzdoru. Materiálů dokládajících zdrženlivost a snahu o smír obou stran však není mnoho, neboť purkmistrovských či radních manuálů se pro předbělohorské období dochovalo příliš málo. Otázkou zůstává také pomyslný prestižní charakter konfliktů. Vědomí vlastní výlučnosti královského rychtáře, snaha ji udržet a pokusy o zachování rovnosti mezi měšťany bez ohledu na jejich úřední a fakticky též společenské postavení ovšem generovaly také velice málo konfliktních situací. Zdá se nicméně, že v případě pokusu o narušení zdání rovnosti (Litoměřice) dokázalo vedení města reagovat ostře a zdánlivě neadekvátně. Symbolickou rovinu takové rozepře dnes už pochopíme stěží. V každém případě ale zůstával královský rychtář vždy a za všech okolností především měšťanem. Bylo na něm, zda se v souladu s tím bude chovat.

---

⁶⁴⁵ T. STERNECK, *Město*, passim.

6. Závěr

S vypuknutím českého stavovského povstání 23. května 1618 nepočala pouze dlouhá a unavující válka, případně podle jiné interpretace série několika vzájemně navazujících konfliktů, nedošlo jenom k závažné změně politického klimatu v Království českém a s tím i k proměnám v administraci země, nýbrž (alespoň zpočátku) nastalo jakési správní vakuum. Po čase sice došlo ke kontinuálnímu navázání na „předdefenestrační“ poměry a za královská a věnná města zodpovídali znovu podkomoří a hofrychtěři, dokonce fungovala i česká komora, ale vazba mezi ní a doposud nikým nezrušenými královskými rychtáři ochabla. Ve zmatcích kolem „těžkých psaní“, během snah o uklidnění rozhořivajícího se konfliktu, hledání zahraničních spojenců a horečného vyjednávání či hledání nového krále na ně jednoduše nezbyval čas a nikoho nezajímalo, zda jsou odpovědni té či oné instituci a zda dělají to, co jim instrukce vydaná formálně jménem císaře Matyáše nařizovala. Jednotlivá města o nich ale samozřejmě věděla velmi dobře. A aniž bychom znali podrobnosti o zákulisním jednání, dosáhla jejich zrušení. Nešlo o bouřlivou likvidaci horlivých kontrolorů dění ve městě pracujících pro Habsburky, radostné „odčinění Mühlbergu a hradčanských poprav“, ale o tichý odchod ze scény. Zlikvidován byl zástupný symbol nepopulárního dohledu, nikoliv jeho konkrétní vykonavatel. Jak suše a bez emocí poznamenal chrudimský písař Melichar Bohdanecký k 23. prosinci 1619: „*A to jest první obnovení za Frydrycha krále. Z rychtářův královských již sešlo. Vide sněm v létu 1619 od stavův držaný na hradě Pražském.*“⁶⁴⁶ Bez emocí, poněkud suše a zdá se, že spíše s úmyslem vysvětlit absenci do té doby v rámci obnovování rad uváděného královského rychtáře, učinil tuto poznámku. Královský rychtář Šebestián Kryštof z Častolovic mezitím zemřel, jeho nástupce jmenován nebyl. Stejný osud potkal také Jana Cikána v Jaroměři. V Kolíně jejich dlouholetý kolega Jan Pacheus přešel z postu královského rychtáře do křesla primátora, aby se pak počátkem roku 1621 na svou někdejší pozici zase vrátil. Plynulý přechod královského rychtáře do čela konšelského sboru nastal v Hradci Králové (Jan Hubecius), Dvoře Králové nad Labem (Martin Cikán), po Bílé hoře se z rady do svého někdejšího úřadu vrátili vysokomýtský Jeroným Zima Husinecký a poličský Kašpar Sedláček. Podkomoří Jindřich Ota z Losu, který na rozdíl od rychtářů nenavázal na svou někdejší činnost, nýbrž vystoupal na popravčí lešení, dopadl podstatně hůře. Kontinuita v obsazování úřadů svědčí o tom, že se většina rychtářů proti Ferdinandu II. příliš neprovinila, případně nebylo kde vzít jinou vhodnou osobu pro obnovenou funkci.

⁶⁴⁶ SOkA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 375, č. kn. 167, fol. 305r.

Pakliže někdejší královští rychtáři přecházeli do rady v době, kdy byla města centrální mocí svazována poněkud méně, nesvědčí to o tom, že by šlo o nenáviděné osoby. Postižen byl symbol, nikoliv jeho lokální reprezentant. Ze strany vyšších stavů šlo o poměrně „laciné gesto“, neboť samotný akt zrušení v podstatě nic nestál a šlo o projev dobré vůle. Kompetence rychtáře na sebe vzala městská rada. Pokud už byl úřad královského rychtáře zrušen, lze se tázat i na to, co městům tak vadilo. Skutečně šlo o pouhý symbol? Předcházející stránky dokazují, že ke konfliktům docházelo. Avšak spory a rozdíly s částí měšťanů či radních zřejmě ani tak nesouvisely s výkonem rychtářských pravomocí, ale osobními ambicemi nebo touhou po zisku. V této situaci byla osoba důležitější než úřad. Opačný případ, jenž už měl konfliktní potenciál podstatně větší, nastával v okamžiku hájení odúmrťí a pokut. V symbolické i čistě praktické rovině a rovněž ve snadnosti dosažení shody na zrušení spatřuji důvody vedoucí k dočasnému zmizení královských rychtářů z českých měst. Za přibližně osmnáct měsíců se vrátili.

V úvodu bylo naznačeno několik otázek, na něž se předložená práce snažila šíře odpovědět. Ve stručnosti tedy zjištěné informace shrňme ve stejném pořadí:

1. Zkušenost z Pyrenejského poloostrova či z Nizozemí neměla na rozhodování Ferdinanda I. ve věci dosazování královských rychtářů větší vliv. Dohlížitel na panovníkovy zájmy pod různými názvy a s různě rozsáhlými kompetencemi působil na území prakticky celého kontinentu. Cílem habsburských panovníků nutně nebylo dosazovat podobné úředníky, ale zajistit si větší kontrolu nad městy, zejména v rovině fiskální, k čemuž mohlo být využito jiných prostředků a starších zvyklostí. Franz Baltzarek se o vídeňském městském zřízení vydaném roku 1526 vyjádřil dosti jasně v tom smyslu, že o větší omezení nešlo a také Anwalt (jakožto instituce původem středověká) nepředstavoval žádnou novinku. Jasněji byly specifikovány jenom jeho povinnosti. Obsah došel drobnějších změn, forma zůstala. Stejně tak v Čechách byli dosazeni královští rychtáři, jejichž pojmenování svědčí o snaze navázat na domácí tradice. Skutečně se zdá, že šlo o jakýsi návrat ke kořenům, v dané době ještě nepříliš vzdáleným, kdy rychtář působil jako obhájce zájmů zeměpána ve městě. Starý úřad dostal nový smysl.
2. Instrukce vydané pražským královským rychtářům na podzim 1547, ostatním pak v lednu 1548, představovaly základní příkaz, jímž se měli zeměpánovi zástupci řídit. Byly postupně doplňovány o další předpisy, do určité míry bylo tolerováno jejich

nedodržování, nepsaná pravidla do nich po čase vstupovala. Nešlo o nedokonalost záměrnou, jak se domníval František Roubík (v takovém případě by je nikdo nedoplňoval), ale o evoluční proces, v němž norma reaguje na požadavek s odstupem, protože nemůže předjímat budoucí vývoj. Důsledné dodržování bylo zpočátku nevyhnutelné a ani pozdější ustanovení a hrozby trestu nebyly aplikovány; šlo jen o „strašáka“. Ostatně přílišná vzdálenost konkrétního města od centrálních úřadů detailní konzultace s komorou o každé nuanci konkrétní kauzy ani neumožňovala. Stačilo pouhé oznámení a pak sdělení výsledku. I to však už představovalo pro obě strany velkou administrativní zátěž. Instrukce vedle správní praxe reagovaly na celkový vývoj v zemi a na momentální pozici měst vůči králi.

3. Od počátku se předpokládalo, že královští rychtáři budou spolupracovat s apelačním soudem na prosazení autority této instituce ve městech. Nakonec se to skutečně podařilo a vrchní právo fungovalo i během vlády Fridricha Falckého, tlaky na jeho zrušení se ve vážnější míře neobjevily. Také jeho zavedení mělo širší souvislosti, nikoliv však ve vzdálené Kastilii, ale v sousední Svaté říši, kde docházelo k podobným pokusům delší dobu. Například Sasko odvolací instancí disponovalo už od 2. poloviny 15. století. Nutná a od počátku předpokládaná byla spolupráce rychtářů s městy. Postupem času se z ní začal vytrácet nepříjemný pel a od roku 1577 obě strany ve vlastním zájmu dohlížely na řádnou evidenci a řešení odúmrť. V řadě případů se královský rychtář stal dokonce mluvčím obce, hájil její zájmy u české komory. V počátečních letech měl primárně dohlížet na klid v lokalitě, aby se neopakovala situace z let 1546-1547. Konfrontační ráz se ze vztahů mezi panovníkem a městy vytrácel, neboť je zeměpán potřeboval jako ručitele a zdroj prostředků. Společně s prosazení autority apelací to způsobilo, že rychtářský úřad ztrácel své opodstatnění, a tak se od morové epidemie v 80. letech 16. století prosazovala jeho role strážce odúmrť a pokut. Dohlížení nahradilo vybírání peněz. V řadě případů mimo rámec instrukcí působili královští rychtáři jako pomyslní agenti komory, na něž se strážci habsburské pokladny často obraceli jako na jedinou kompetentní a důvěryhodnou osobu ve městě.
4. Královští rychtáři za sebou před nástupem do úřadu měli kariéru radních, primátorů, písařů či školních mistrů. U řady z nich lze doložit určitou úroveň vzdělání, která byla zároveň předpokladem, že se alespoň elementárně vyznají v právech (byť úroveň výuky tohoto oboru na pražském vysokém učení byla nevalná). Četné příbuzenské kontakty je spojovaly s úřadujícími radními, vlivnými osobami z okolních měst. To

představovalo aspekty zvyšující vážnost dané osoby a podmiňující její výběr pro rychtářský úřad. Společensky ostrakizovaný rychtář, jehož ignorovali svorně měšťané i radní, nebyl české komoře mnoho platný. Zpočátku byli dosazováni komorními komisaři a byla jim přitom vydávána instrukce. Na základě zmocnění je mohl dosadit také podkomoří či hofrychtěř. Postupem času začala jména kandidátů navrhopvat města, česká komora si o nich zjišťovala podrobnosti a poté vybraného adepta ustanovila. Příklad však (s výjimkou Václava Lípy v Chrudimi roku 1583) vykonávali v Praze.

5. Rychtáři Jeho Milosti Císařské jakožto českého krále nezůstávali stranou dění a setkáváme se s nimi v konfliktech mezi měšťany. Ne vždy museli být přímými účastníky a občas rozmíšku vyvolala jejich úřední povinnost a dohled nad fiskálními zájmy panovníka. Pakliže se objevují v konfliktech jiného rázu, šlo o věci povahy spíše osobní, vyplývající z jejich „předrychtářské“ minulosti a kontaktů s radními. Konečně například v Chrudimi roku 1602 stárnoucí královský rychtář Samuel Franc ponechal změnám souvisejícím se situací ve městě prakticky volný průběh. Horlivými „agenty protireformace“ se královští rychtáři v letech 1547/1548-1619 ve sledovaných lokalitách nestali. Účast v těchto konfliktech prozrazuje především to, že královský rychtář byl před a po nástupu do úřadu především měšťanem, součástí komunity, nikoliv nad stranami stojícím a podřízené radní, obecní starší a měšťany i obyvatele města ignorujícím elementem. S jeho provázaností s mikrosvětlem zvaným město byla komora srozuměna. Nic jiného jí ostatně ani nezbývalo.

Když v roce 1548 obdrželi první pastýři své pomyslné hole v podobě instrukcí, čekala je relativně dlouhá cesta od zjitřené atmosféry po poraženém odboji proti králi k relativnímu klidu a stabilitě v následujících desetiletích a tiché spoluúčasti na dění v předvečer vypuknutí stavovského povstání v roce 1618. Svě ovice před radikálními vlky hlídali natolik svědomitě, že v řadě případů raději hůl úplně odkládali a dávali přednost stádu před povinnostmi. I tak se však úřad v zásadě osvědčil, především co se týče fiskální stránky věci. Není tedy divu, že o jeho nahrazení novým se po roce 1620 neuvažovalo a Lichtenštejn zřejmě počátkem roku 1621 uvedl rychtáře na scénu. Jejich úkolem bylo opět zajistit stabilitu, klid a pořádek, hájit fiskální zájmy prostřednictvím kontroly emigrantského majetku, dohlížet na hospodaření na sekvestrovaných městských statcích a prosazovat sjednocení měšťanů ve víře s Ferdinandem II. Přibližně o sedm let později získala města své statky nazpět a vše se zvolna vracelo do

zažitých kolejí předbělohorské doby, pouze válka představovala dosti podstatnou komplikaci. I tak se však z královských rychtářů nakonec stali přespočetní členové městské rady, s jejich funkcí se dokonce kupčilo, až nakonec došel Josef II. k závěru, že bude lépe zrušit úřad docela. V roce 1783 byl prostřednictvím patentu akt uskutečněn a královští rychtáři byli, soudě alespoň dle královédvorského případu,⁶⁴⁷ dosazení nazpět mezi radní. Paradoxně se tak znovu opakovala už známá situace z roku 1619.

---

⁶⁴⁷ SOkA Trutnov, AM Dvůr Králové nad Labem, inv. č. 33, č. k. 29a.

7. Prameny a literatura

7.1 Prameny archivní

Národní archiv v Praze

Česká dvorská kancelář

Potvrzování cechovních privilegií sign. IV D 7, č. k. 640 a 651.
Záležitosti věnných měst sign. I B 1, č. k. 16-17.

Nová manipulace

(řazeno dle signatur)

Záležitosti města Chrudim sign. C 12.
Záležitosti města Vysoké Mýto sign. H 11.
Záležitosti města Jaroměř sign. J 8.
Záležitosti města Dvůr Králové sign. K 33.
Záležitosti města Hradec Králové sign. K 37.
Záležitosti města Nový Bydžov sign. N 6.
Záležitosti města Polička sign. P 27.
Záležitosti města Trutnov sign. T 17.

Podkomořský úřad

Protokoly obnovování městských rad 1540-1556 (královská města) inv. č. 1, RKP 2822a.
Protokoly obnovování městských rad 1603-1614 (královská města) inv. č. 2, RKP 3487.
Protokoly obnovování městských rad 1522-1569 (věnná města) inv. č. 37, RKP A 173.

Stará manipulace

(řazeno dle signatur)

Záležitosti města Nový Bydžov inv. č. 202, č. k. 113-115, sign. B 20.

Záležitosti města Český Brod	inv. č. 228, č. k. 155-157, sign. B 46.
Záležitosti města Beroun	inv. č. 239, č. k. 167-168, sign. B 57.
Spor Jiřího Bahenského s Mikulášem Rautem v Táboře	inv. č. 439, č. k. 238, sign. B 260/1.
Záležitosti města Čáslav	inv. č. 477, č. k. 239-242, sign. C 1.
Záležitosti města Chrudim	inv. č. 502, č. k. 276-279, sign. C 26.
Záležitosti města a panství Chlumeck nad Cidlinou	inv. č. 513, č. k. 283-286, sign. C 37
Záležitosti rodu Dubanských	inv. č. 779, č. k. 653, sign. D 69.
Spor Samuela France z Liblic s Janem Pikhardem ze Zel. Údolí o Netorinský statek v Chrudimi	inv. č. 1002, č. k. 763, sign. F 86.
Záležitosti města Vysoké Mýto	inv. č. 1262, č. k. 893-895, sign. H 60.
Rychtářské instrukce	inv. č. 1519, č. k. 957-960, sign. J 18.
Záležitosti města Jaroměř	inv. č. 1548, č. k. 1044-1046, sign. J 25.
Záležitosti města Kouřim	inv. č. 1586, č. k. 1085-1087, sign. K 7.
Záležitosti města Kadaň	inv. č. 1596, č. k. 1111-1116, sign. K 17.
Záležitosti města Hradec Králové	inv. č. 1606, č. k. 1136-1141, sign. K 27.
Záležitosti rodu Kustošů	inv. č. 1609, č. k. 1145-1146, sign. K 30.
Záležitosti města Kolín	inv. č. 1624, č. k. 1152-1157, sign. K 44.
Záležitosti města Kutná Hora	inv. č. 1667, č. k. 1191-1198, sign. K 88.
Záležitosti města Dvora Králové	inv. č. 1673, č. k. 1205-1207, sign. K 94.
Záležitosti města Litoměřice	inv. č. 1986, č. k. 1284-1292, sign. L 32.
Záležitosti města Nymburk	inv. č. 2426, č. k. 1530-1533, sign. N 17.
Záležitosti města Polička	inv. č. 2672, č. k. 1705-1706, sign. P 99.
Záležitosti města Prahy (rychtáři)	inv. č. 2721, č. k. 1843-1844, sign. P 123.
Záležitosti města a panství Rychnov nad Kněžnou	inv. č. 2906, č. k. 1920-1922, sign. R 6.
Záležitosti výběru berní	inv. č. 3133, č. k. 2054-2059, sign. S 15.
Záležitosti města Žatec	inv. č. 3227, č. k. 2219-2222, sign. S 109.
Záležitosti města Slaný	inv. č. 3232, č. k. 2224-2226, sign. S 114.
Záležitosti rodu Skuhrovských	inv. č. 3318, č. k. 2272, sign. S 201.
Záležitosti věnných měst	inv. č. 3399, č. k. 2336-2339, sign. S 260.
Záležitosti města Tábor	inv. č. 3676, č. k. 2355-2358, sign. T 2.

Záležitosti města Trutnov	inv. č. 3683, č. k. 2369-2376, sign. T 9.
Záležitosti města Domažlic	inv. č. 3722, č. k. 2404-2407, sign. T 48.
Podkomoňský úřad	inv. č. 3832, č. k. 2443-2444, sign. U 2.

Archiv Národního muzea

Sbírka F (topografická)

(řazeno dle inventárních čísel)

Záležitosti města Beroun	inv. č. 5, č. k. 7.
Záležitosti města Český Brod	inv. č. 17a, č. k. 15.
Záležitosti města Nový Bydžov	inv. č. 23, č. k. 23.
Záležitosti města Čáslav	inv. č. 24, č. k. 24.
Záležitosti města Domažlice	inv. č. 29, č. k. 29.
Záležitosti města Hradec Králové	inv. č. 56-57, č. k. 48-49.
Záležitosti města Chrudim	inv. č. 63, č. k. 54.
Záležitosti města Jaroměř	inv. č. 73, č. k. 60.
Záležitosti města Kolín	inv. č. 82, č. k. 69.
Záležitosti města Kouřim	inv. č. 88-93, č. k. 73-78.
Záležitosti města Vysoké Mýto	inv. č. 135, č. k. 106.
Záležitosti města Polička	inv. č. 166a, č. k. 129.
Záležitosti města Trutnov	inv. č. 259, č. k. 193-195.

Státní okresní archiv Hradec Králové

Archiv města Hradec Králové

Navrácení privilegií městu	inv. č. 22, č. k. 21.
Ferdinand I. odpouští městu provinění	inv. č. 23, č. k. 22.
Ferdinand I. vrací platy a statky k záduší	inv. č. 24, č. k. 24.
Ferdinand I. vrací statky a vrchní panství	inv. č. 25, č. k. 25.
Kupní smlouva mezi Ferdinandem I. a Janem z Pernštejna na statky někdy patřící Hradci Králové, Chrudimi, Jaroměři,	

Dvoru Králové a Tábora	inv. č. 63, č. k. 35.
Výměna statků za Chlumeck nad Cidlinou a Bydžov, zástava na Hradištku	inv. č. 64, č. k. 35.
Výpis vkladu výměny do zemských desk	inv. č. 65, č. k. 35.
Kšaft Jindřicha Nejedlého z Vysoké	inv. č. 68, č. k. 35.
Kupní smlouva na statky Skalička, Rusek a Piletice	inv. č. 70, č. k. 35.
Kniha pamětní	inv. č. 307, č. kn. 18.
Kniha svatebních smluv	inv. č. 330, č. kn. 41.
Trhová kniha	inv. č. 333, č. kn. 44.
Trhová kniha	inv. č. 334, č. kn. 45.
Trhová kniha	inv. č. 335, č. kn. 46.
Trhová kniha	inv. č. 336, č. kn. 47.
Trhová kniha	inv. č. 337, č. kn. 48.
Kniha závětí	inv. č. 418, č. kn. 129.
Kniha smluv	inv. č. 430, č. kn. 141.
Kniha smluv na masné krámy	inv. č. 454, č. kn. 165.
Kniha počtů	inv. č. 5155, č. kn. 3789.
Registra vydání z obecního důchodu	inv. č. 5156, č. kn. 3790.
Trhová kniha	inv. č. 5167, č. kn. 3801.

Archiv města Nový Bydžov

Kniha pamětní	č. kn. 17.
Kniha pamětní II.	č. kn. 18.
Kniha trhová	č. kn. 30.

Státní okresní archiv Chrudim

Archiv města Chrudim

Kniha smluv	inv. č. 365, č. kn. 157.
Kniha svatebních smluv I	inv. č. 366, č. kn. 158.
Kniha kšaftů	inv. č. 367, č. kn. 159.

Kniha sirotčí I	inv. č. 368, č. kn. 160.
Kniha sirotčí II	inv. č. 369, č. kn. 161.
Kniha prodejmů špitálních gruntů	inv. č. 370, č. kn. 162.
Knihy viniční	inv. č. 371, č. kn. 163.
Kniha trhová	inv. č. 372, č. kn. 164.
Kniha pamětní	inv. č. 373, č. kn. 165.
Kniha trhová	inv. č. 374, č. kn. 166.
Kniha svatebních smluv II	inv. č. 379, č. kn. 171.
Záležitosti odúmrtí	inv. č. 438, č. k. 6.
Výpisy ze zemských desk	inv. č. 442, č. k. 8.
Kniha nálezů	inv. č. 7040, č. kn. 4980.

Pozůstalost Vincence Floriána

Dějiny kostela Nanebevzetí Panny Marie   inv. č. 43, rkp. č. 1.

Sbírka rukopisů

Materiály k dějinám města (shromážděné
Rybičkou a Benedettim)   inv. č. 4 a 13, sign. 1 L 5 a L 14.

Státní okresní archiv Kolín

Archiv města Český Brod

Nejstarší městská kniha	sign. III. 1.
Kniha kšaftovní	sign. III. 2.
Kniha kšaftů a trhová	sign. III. 3.
Kniha zákupů	sign. III. 5.
Kniha zákupů domovních	sign. III. 6.
Kniha počtů a smluv	sign. III. 8.
Kniha zákupů rolních	sign. III. 58.
Kniha smluv svatebních	neinventarizováno.

Kopíř města a pamětní kniha   neinventarizováno.

Archiv města Kolín

(respektována současná podoba soupisu, fond nezpracován)

Navrácení privilegií města roku 1547	sign. I. 25.
Navrácení statků k záduším 1547	sign. IV. 29.
Spor Jana Pachea s Ludmilou Hnátkou	sign. II. 202.
Kšaft Mikuláše Aletýna	sign. XVII. 33.
Inventář statku Mikuláše Aletýna	sign. XIX. 11.
Knihy smluv	sign. A 4–A 8.
Knihy kšaftů	sign. B 1–B 2.
Knihy závazků	sign. C 1–C 2.
Knihy radních protokolů, manuály	sign. E 6; E 14–16; E 24.
Purkmistrovské knihy	sign. F 1–F 3.

Archiv města Kouřim

Knih pamětní	inv. č. 6, č. kn. 1.
Manuál radního písaře	inv. č. 80, č. kn. 75.
Manuál radní	inv. č. 81, č. kn. 76.
Kopíř listů radou odeslaných	inv. č. 170, č. kn. 165.
Zápis o obnovování rychtářů, konšelů a jiných úředníků ve vsi Ždánicích	inv. č. 179, č. kn. 174.
Knih testamentů	inv. č. 180, č. kn. 175.
Knih kvitancí	inv. č. 181, č. kn. 176.
Knih kvitancí	inv. č. 182, č. kn. 177.
Knih smluv	inv. č. 183, č. kn. 178.
Knih smluv	inv. č. 184, č. kn. 179.
Knih pří (zlomek)	inv. č. 250, č. kn. 245.
Knih pří (zlomek)	inv. č. 251, č. kn. 246.
Knih pří (zlomek)	inv. č. 252, č. kn. 247.
Knih pří (zlomek)	inv. č. 253, č. kn. 248.

Státní okresní archiv Kutná Hora

Archiv města Čáslav

Kniha privilegií	č. kn. 1.
Kniha právních rozepří	č. kn. 83.
Kniha smíšená majetkových smluv, dluhů, svatebních smluv a narovnání	č. kn. 90.
Kniha smíšená majetkových smluv, dluhů, svatebních smluv a narovnání	č. kn. 91.
Kniha smíšená svatebních smluv, majetkových smluv a narovnání	č. kn. 92.
Kniha trhová	č. kn. 94.
Kniha trhová	č. kn. 95.
Kniha trhová	č. kn. 96.
Kniha trhová	č. kn. 97.
Kniha testamentů	č. kn. 150.
Kniha testamentů	č. kn. 151.

Státní okresní archiv Náchod

Archiv města Jaroměř

Kniha pamětní a smluv	inv. č. 3, č. kn. 1.
Kniha pamětní zápisů a poznamenání	inv. č. 4, č. kn. 2.
Kniha soudních nálezů městských a královského apelačního soudu	inv. č. 13, č. kn. 11.
Kniha zápisů červená	inv. č. 14, č. kn. 12.
Kniha odevzdání	inv. č. 15, č. kn. 13.
Kniha smluv žlutá	inv. č. 16, č. kn. 14.
Kniha nová velká bílá purkrechtní	inv. č. 17, č. kn. 15.
Kniha odevzdání zelená	inv. č. 18, č. kn. 16.
Kniha purkrechtní	inv. č. 19, č. kn. 17.
Městská kniha kaucí a závad	inv. č. 20, č. kn. 18.

Kniha nová zelená odevzdání	inv. č. 21, č. kn. 19.
Kniha zadání statků manželských a smluv manželských	inv. č. 56, č. kn. 54.
Kniha kšaftů a pozůstalostních inventářů	inv. č. 57, č. kn. 55.

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli

Archiv města Polička I (spisy)

Daniel Vesica Polický, radní písař v Chrudimi, zve Poličské na svou svatbu	inv. č. 190.
Jan Zejdlic zve Poličské na pohřeb svého otce Hertvíka na Polnou	inv. č. 218.
Daniel Vesica Polický oznamuje Poličky, jak si Chrudimští počínají ve věci dluhů císaře u bratrů z Lichtenštejna	inv. č. 300.

Archiv města Polička II (knihy)

Registra urbární	č. kn. 66.
Pamětní kniha	č. kn. 234b.
Kniha trhových smluv	č. kn. 238.
Kniha svatebních smluv	č. kn. 243.

Státní okresní archiv Trutnov

Archiv města Dvůr Králové nad Labem

(spisy manipulovány dle schématu Antonína Schulze do tematických kartonů, dodrženo původní vnitřní členění a číslování)

Pamětní kniha	inv. č. 11, č. kn. 1.
Pamětní kniha	inv. č. 12, č. kn. 2.
Pamětní kniha	inv. č. 13, č. kn. 3.

Registra obecního shromáždění, odkladů a obnovování městské rady a cechmistrů	inv. č. 15, č. kn. 5.
Kniha trhová	inv. č. 23, č. kn. 13.
Kniha trhová	inv. č. 24, č. kn. 14.
Kniha trhových a jiných smluv	inv. č. 25, č. kn. 15.
Kniha trhových a jiných smluv	inv. č. 26, č. kn. 16.
Kniha trhových a jiných smluv	inv. č. 27, č. kn. 17.
Stará gruntovní šosovní kniha pro Verdek, Lipnici, Nové Lesy, Filířovice, Záboří, Podstráň	inv. č. 57, č. kn. 47.
Kniha smluv a přátelských porovnání	inv. č. 68, č. kn. 58.
Knihy kšaftovní	inv. č. 70, č. kn. 60.
Listiny do roku 1600. Patenty císařské Komora na hradě Pražském	č. k. 1. č. k. 2.
Rychtář královský, městští radní, městský rychtář	č. k. 29.
Kšafty	č. k. 32.
Záležitosti kšaftovní	č. k. 33.
Inventáře pozůstalostní	č. k. 34.
Trhové smlouvy	č. k. 49.
Ubrmanské smlouvy. Trestní vinění	č. k. 51.
Dopisy k Dvorským	č. k. 96.

Sbírka dokumentace (soudobá dokumentace)

Jan KUBĚNKA, *Pergamenová kniha Dvora*

Králové od roku 1417 (1417-1699) I-III

ukl. č. 107/17-18, sign. D 3.

Archiv města Trutnov

Kniha privilegií	inv. č. 4, č. kn. 1.
Kniha městská památná	inv. č. 11, č. kn. 8.
Rejstřík darů pro vyhořelé město Trutnov I	inv. č. 82, č. kn. 76.
Rejstřík darů pro vyhořelé město Trutnov II	inv. č. 83, č. kn. 77.

Opisy, císařské patenty a cirkuláře	inv. č. 192, č. k. 3.
Koupě trutnovského zámku s příslušenstvím	inv. č. 201, č. k. 3.
Přípisy od Vladislava Rychnovského	inv. č. 264, č. k. 5.
Přípis podkomorského úřadu ohledně přísahy královského rychtáře	inv. č. 275, č. k. 5.

7.2 Prameny vydané

František BENEŠ (ed.), *Privilegia města Hradce Králové*, Acta Musei Reginaehradecensis. Scientiae sociales 2/II, 1960, s. 3-71.

Erik BOUZA – Miroslava ŠTĚPÁNOVÁ (ed.), *Jaroměřská privilegia*, in: *Minulosti Jaroměře. Sborník k dějinám města II, Jaroměř 1971*, s. 33-47.

Marek BYDŽOVSKÝ Z FLORENTINA, *Svět za tři králů*. Výbor z kronikářských zápisů o letech 1526-1596, ed. Jaroslav Kolár, Praha 1987.

Josef CEREGETTI, *Historia chrudimská, v níž se vypisuje počátek města Chrudimě, jakož také zkáza a poznovu vystavení a všelikých věcí v něm sběhlých*, eds. Tilman Berger – Tomáš Malý, Chrudim 2005.

Jiří DVORSKÝ (ed.), *Pražské paměti Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575-1605*, *Pražský sborník historický* 7, 1972, s. 161-172.

Gustav FRIEDRICH (ed.), *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské XXXI* (= První kniha svolací Desk dvorských Království českého z let 1380–1394), Praha 1921.

Gustav FRIEDRICH (ed.), *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské XXXV* (= Druhá kniha svolací Desk dvorských království Českého z let 1395-1410), Praha 1935.

Gustav FRIEDRICH (ed.), *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské XXXVI* (= Třetí kniha svolací Desk dvorských království Českého z let 1411-1448), Praha 1941.

Gustav FRIEDRICH (ed.), *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské XXXVII/1-3* (= Čtvrtá kniha provolací Desk dvorských království Českého z let 1453-1480), Praha 1941-1944.

Julius GLÜCKLICH (ed.), *Nová redakce zemského zřízení Království českého z posledních let před českým povstáním*, Brno 1936.

Hermenegild JIREČEK (ed.), *Listář královského věnného města Vysokého Mýta*, Vysoké Mýto 1900.

Hermenegild JIREČEK – Josef JIREČEK (eds.), *Zřízení zemská Království českého 16. věku*, Praha 1882.

Josef JIREČEK (ed.), *Práva městská Království českého a Markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*, Praha 1876⁵.

Jan KAPRAS (ed.), *Knihy svědomí města Nového Bydžova z l. 1311-1470 s výsadami a akty o výkupu svobody*, Nový Bydžov 1907.

Josef KOLLMANN (ed.), *Berní rejstříky a berně roku 1567*, Sborník archivních prací 13, 1963, s. 169-246.

Karel LÁBLER (ed.), *Listář královského věnného města Chrudimi. Privilegia městská a listy králů českých*, Chrudim 1900.

Sixt z OTTERSODORFU, *O pokoření stavu městského léta 1547*, ed. Josef Janáček, Praha 1950.

František PALACKÝ (ed.), *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské IV*, Praha 1846.

TÝŽ (ed.), *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské VI*, Praha 1872.

Václav PEŠÁK (ed.), *Berní rejstříky z roku 1544 a 1620*, Praha 1953.

Renáta RŮŽIČKOVÁ (ed.), *Tzv. Liber Sententiarum ab anno 1555*, Chrudim 1996.

August SEDLÁČEK (ed.), *Rozvržení sbírek a berní roku 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné*, Praha 1869.

Ludwig SCHLESSINGER (ed.), *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau (1484-1601)*, Prag 1881.

Antonín SCHULZ (ed.), *Jich Milostí královen českých urození páni podkomoří a hofrychtěři*, Dvůr Králové nad Labem 1910.

TÝŽ (ed.), *Archivní paměti ku poznání života i strážně na širém Královédvorskú od smrti Husovy až do doby Koniášovy*, Dvůr Králové nad Labem 1913.

Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu II/Die Böhmischen Landtagsverhandlungen und Landtagsbeschlüsse vom Jahre 1526 bis auf die Neuzeit II, Praha 1880.

Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu V/Die Böhmischen Landtagsverhandlungen und Landtagsbeschlüsse vom Jahre 1526 bis auf die Neuzeit V (1577-1580), Praha 1887.

Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu VI/Die Böhmischen Landtagsverhandlungen und Landtagsbeschlüsse vom Jahre 1526 bis auf die Neuzeit VI, Praha 1890.

Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu VIII/Die Böhmischen Landtagsverhandlungen und Landtagsbeschlüsse vom Jahre 1526 bis auf die Neuzeit VIII, Praha 1895.

Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu IX/Die Böhmischen Landtagsverhandlungen und Landtagsbeschlüsse vom Jahre 1526 bis auf die Neuzeit IX, Praha 1897.

Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu X/Die Böhmischen Landtagsverhandlungen und Landtagsbeschlüsse vom Jahre 1526 bis auf die Neuzeit X, Praha 1900.

Jaroslav ŠŮLA (ed.), *Kronikářské záznamy v jaroměřském kopiáři ze XVI. století*, in: *Minulostí Jaroměře. Sborník k dějinám města I, Jaroměř 1968*, s. 54-63.

Josef TEIGE (ed.), *Sixta z Ottersdorfu knihy památné o nepokojných letech 1546 a 1547 I-II*, Praha 1920.

Věra VAŇKOVÁ (ed.), *Smolná kniha města Dvora Králové nad Labem*, Krkonoše-Podkrkonoší 6, 1972, s. 138-149.

Anna VAVROUŠKOVÁ (ed.), *Desky zemské Království českého. Kvatern trhový běžný černý od léta 1541-1542*, Praha 1941.

TÁŽ (ed.), *Desky zemské Království českého. Kvatern trhový běžný červený od léta 1542-1543*, Praha 1935.

Petr VOREL (ed.), *Pernštejnská diplomacie v době stavovského povstání roku 1547*. Edice listů Jaroslava z Pernštejna z února až června 1547, Východočeský sborník historický 3, 1993, s. 231-272.

TÝŽ (ed.), „*Přátelské snešení stavův českých*“ z března 1547 a jeho signatáři, in: *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*, Praha – Pardubice 1999, s. 81-124.

TÝŽ, *Urbář města a panství Heřmanův Městec z roku 1572*, Východočeský sborník historický 2, 1992, s. 239-274.

Petr M. WESELSKÝ (ed.), *Instrukcí rychtáře kr. priv. města Hory Kutné*, Časopis Českého museum, 1847, č. 2, s. 101-106.

Kateřina WIMMROVÁ (ed.), *Korespondence věnného města Hradce Králové se šlechtou v roce 1590 ve světle městských register*, Královéhradecko 5-6, 2009, s. 11-105.

Bohdan ZILYNSKYJ (ed.), *Novoměstské letopisné záznamy z počátku vlády Ferdinanda I.*, Folia historica Bohemica 5, 1983, s. 151-171.

7.3 Archivní pomůcky

(Poznámka: Uváděny ty archivní pomůcky, které ve svém úvodu přinášejí relevantní údaje k tématu práce.)

Karel BERÁNEK – Věra BERÁNKOVÁ, *Stará manipulace I-V. 14. století – 1805*, Praha 1973.

Karel BERÁNEK – Věra BERÁNKOVÁ, *Zemský podkomořský úřad v Praze. 1540 – 1849*, Praha 1977.

Bohumila GEBERLOVÁ – Václav MIŠKOVSKÝ, *Archiv města Český Brod. 1421 – 1948 (prozatímní inventární seznam)*, Kolín 1983.

Lada KOUPILOVÁ – Hana MATOUŠKOVÁ – Marie MATYSOVÁ, *Městský úřad Chrudim. 1372 – 1787*, Chrudim 1963.

Zuzana MIŠKOVSKÁ, *Archiv města Kouřim. 1405 – 1945*, Kolín 2000.

Jiří PAVLÍK, *Archiv města Hradec Králové. 1518 – 1945*, Hradec Králové 2002.

Oldřich PŘIBYL, *Archiv města Jaroměř I. 1504 – 1949*, Jaroměř 1968.

Jindřich RŮŽIČKA a kol., *Archiv města Polička I. Listiny, listy a předmagistrátní akty. 1493 – 1840*, Litomyšl 1967.

TÝŽ a kol., *Archiv města Polička II. Knihy do roku 1850 a písemnosti regulovaného magistrátu. 1402 – 1850*, Litomyšl 1965.

Renáta RŮŽIČKOVÁ, *Archiv města Chrudim. 1348 – 1945 (1969)*, Chrudim 2004.

Antonín SCHULZ – Lenka ŠORMOVÁ – Eva TOMKOVÁ, *Archiv města Dvůr Králové nad Labem I. 1417 – 1850 (1892)*, Trutnov 2002.

Eva TOMKOVÁ, *Archiv města Trutnov I. 1479 – 1850 (1923)*, Trutnov 2005.

František TUMLÍŘ, *Registerium Archivi Senatus Regiae Civitatis Novae Colloniae ad Albium*, Colloniae 1776.

Vojtěch VANĚK, *Archiv města Čáslav. 1341 – 1945* (1958), Kutná Hora 2002.

7.4 Staré tisky

Carl-Joseph von BIENENBERG, *Versuch einer kurzgefassten Geschichte der Stadt Königinhof*, Prag 1782.

Carl-Joseph von BIENENBERG, *Geschichte der Stadt Königgratz*, Praha 1780.

František de Paula ŠVENDA, *Druhý, železný obraz města Králové Hradce nad Labem, tj. truchlivé proměny v náboženství, kostelův a klášterův rušení, síly udatnosti mysle nepřemoženou stálostí provedené*, Hradec Králové 1800 a 1802.

7.5 Literatura

Renata AGO, *Carriere e clientele nella Roma barocca*, Roma – Bari 2000.

Heinrich ANKERT, *Die königlichen Richter der Stadt Leitmeritz*, Mitteilungen des Vereins für Geschichte Deutschen in Böhmen 44, 1906, s. 492-503.

Joachim BAHLCKE, *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit. Die Länder der Böhmisches Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526-1619)*, München 1994.

Franz BALTZAREK, *Ämtercharakteristiken in der Stadtordnung von 1526 und ihre Verwandtheit mit Amtseiden des 15. Jahrhunderts*, Wiener Geschichtsblätter 23, 1968, s. 280-283.

TÝŽ, *Die Stadtordnung Ferdinands I. und die städtische Autonomie im 16. Jahrhundert*, Wiener Geschichtsblätter 29, 1974, s. 185-197.

Ingrid BÁTORI – Erdmann WEYRAUCH, *Die bürgerliche Elite der Stadt Kitzingen*. Stuttgart 1982.

William BEIK, *The Absolutism of Louis XIV as Social Collaboration*, Past and Present 188, 2005, s. 195-224.

Pavel BĚLINA, *Ze správní a hospodářské agendy města Hradce Králové ve 14. a na počátku 15. století*, Sborník archivních prací 1973, s. 156-191.

Marie BISINGEROVÁ, *Úřad královského rychtáře v Kutné Hoře a jeho písemnosti*, Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – historie 61, 2007, č. 1-2, s. 81-86.

Karlheinz BLASCHKE, *Die Verwaltungsgeschichte als Spiegel der gesellschaftlichen Entwicklung*, in: Beiträge zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte Sachsens. Ausgewählte Aufsätze, Leipzig 2002, s. 113-126.

Lenka BOBKOVÁ, *Ústí nad Labem ve stavovském odboji 1547*, Sborník Pedagogické fakulty v Ústí nad Labem 1, 1987, s. 5-27.

Jiří BOCK, *Historický a hospodářsko-správní vývoj Trutnovska do roku 1620*, Sborník archivních prací 55, 2005, č. 2, s. 315-378.

TÝŽ, *O komorním platu Trutnova v dochovaných právních rukopisech z 15. a 16. století*. Příspěvek k dějinám věnných měst a české královské komory, Ročenka Státního okresního archivu v Trutnově 1999, s. 159-169.

Marc BOONE, *Städtische Selbstverwaltungsorgane von 14. bis 16. Jahrhundert*. Verfassungsnorm und Verwaltungswirklichkeit im spätmittelalterlichen flämischen Raum am Beispiel Gent, in: Verwaltung und Politik in Städten Mitteleuropas. Beiträge zur Verfassungsnorm und Verfassungswirklichkeit in altständischer Zeit, Hg. Wilfried Ehbrecht, Köln – Wien 1999, s. 21-46.

Yvonne BOS-ROPS, *The power of money*. Financial officials in Holland in the late 15th century and early 16th century, in: *Powerbrokers in the Late Middle Ages*, ed. Robert Stein, Turnhout 2001, s. 47-66.

Erik BOUZA – Hana HOMOLKOVÁ, *Stručné dějiny města*, in: *Jaroměř 1126-1976*, eds. Erik Bouza a kol., Jaroměř 1976, s. 9-62.

Bertold BRETHOLZ, *Neuere Geschichte Böhmens I*. Der politische und religiöse Kampf zwischen Ständen und Königtum unter Ferdinand I. (1526-1564) und Maximilian II. (1564-1576), Gotha 1920.

Otto BRUNNER, *Städtische Selbstregierung und neuzeitlicher Verwaltungsstaat in Österreich*, *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* 6, 1955, s. 221-249.

Václav BŮŽEK et al., *Společnost českých zemí v raném novověku*. Struktury, identity, konflikty, Praha 2010.

Vladimír BYSTRICKÝ, *Jan Telítka, první královský rychtář ve Stříbře po roce 1547*, *Sborník Okresního muzea v Tachově* 7, 1972, s. 15-33.

TÝŽ, *Osoba prvního královského rychtáře ve Stříbře po roce 1547*, *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*, ed. Petr Vorel, Praha – Pardubice 1999, s. 125-134.

Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Úřad podkomořský v Čechách. Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých*, Praha 1881.

Jaroslav ČECHURA, *České země v letech 1526-1583*. První Habsburkové na českém trůně I, Praha 2008.

TÝŽ, *České země v letech 1584-1620*. První Habsburkové na českém trůně II, Praha 2009.

Mario DAMEN, *Taxation for prince and officers. The Council of Holland and the aides in the Burgundian period*, in: *Powerbrokers in the Late Middle Ages*, ed. Robert Stein, Turnhout 2001, s. 26-47.

Karl E. DEMANDT, *Amt und Familie. Eine soziologisch-genealogische Studie zur hessischen Verwaltungsgeschichte des 16. Jahrhunderts*, *Hessisches Jahrbuch für Landesgeschichte* 2, 1952, s. 79-133.

Jaroslav DEMEL, *Dějiny fiskálního úřadu v zemích českých I*, Praha 1904.

Heinrich DEMELIUS, *Stadtrichter contra die von Wien. Ein Beitrag zur Wiener Gerichtsverfassung im 16. Jahrhundert*. *Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften* 90, 1953, s. 145-161.

Dějiny lidstva od pravěku k dnešku, eds. Jaroslav Bidlo – Julius Glücklich – Vladimír Helfert, Praha 1938.

Antonín DOLEŽAL, *Poddaní a vrchnost na panství královského věnného města Nového Bydžova*, Nový Bydžov 1906.

Jaroslav DOUŠA, *Seznamy staroměstských konšelů z let 1547-1650*, *Pražský sborník historický* 14, 1982, s. 65-119.

TÝŽ, *Staroměstští konšelé v jiných funkcích městské samosprávy v letech 1571-1602 a 1630-1650*, *Documenta Pragensia* 15, 1997, s. 43-74.

Jan DUMOLYN, *Staatsvorming en vorstelijke ambtenaren in het graafschap Vlaanderen (1419-1477)*, Antwerpen – Apeldoorn 2003.

Marek ĎURČANSKÝ, *Městské kanceláře ve středním Polabí za třicetileté války*, Praha 2007 (disertační práce na FF UP v Praze).

Miloš DVOŘÁK, *Městská správa v Českém Brodě a její písemnosti do roku 1623*, *Sborník archivní prací* 32, 1982, s. 170-224.

Radovan DVORÁK, *Vysoké Mýto. Průvodce městem a jeho dějinami*, Vysoké Mýto 1961.

TÝŽ, *Vysoké Mýto. Stručné dějiny města*, Ústí nad Orlicí 2003.

Murray EDELMAN, *Politik als Ritual. Die symbolische Funktion staatlicher Institutionen und politischen Handelns*, Frankfurt am Main 2005³.

Wilfried EHBRECHT, *Form und Bedeutung innerstädtischer Kämpfe am Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit: Minden 1405-1535*, in: *Städtische Führungsgruppen und Gemeinde in der werdenden Neuzeit*, Hg. Wilfried Ehrecht, Köln – Wien 1980, s. 115-152

TÝŽ, *Monarchie und Widerstand. Zur ständischen Oppositionsbildung im Herrschaftssystem Ferdinands I. in Böhmen*, München 1985.

TÝŽ, *Konsens und Konflikt. Skizzen und Überlegungen zur älteren Verfassungsgeschichte deutscher Städte*, Hg. Peter Johanek, Köln – Wien 2001.

TÝŽ (Hg.), *Städtische Führungsgruppen und Gemeinde in der werdenden Neuzeit*, Köln 1980.

John H. ELLIOT, *A Europe of Composite Monarchies*, Past and Present 137, 1992, s. 48-71.

Rudolf ENDRES, *Verfassung und Verfassungswirklichkeit in Nürnberg im späten Mittelalter*, in: *Verwaltung und Politik in Städten Mitteleuropas. Beiträge zur Verfassungsnorm und Verfassungswirklichkeit in altständischer Zeit*, Hg. Wilfried Ehbrecht, Köln – Wien, s. 207-219.

Odilo ENGELS, *Reconquista und Landesherrschaft. Studien zur Rechts- und Verfassungsgeschichte Spaniens im Mittelalter*, Paderborn – München – Wien – Zürich 1989.

Enchiridion renatae poesis Latinae in Bohemia et Moravia cultae/Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě I-V, eds. Antonín Truhlář – Karel Hrdina – Josef Hejnic – Jan Martínek, Praha 1966-1982.

Robert John Weston EVANS, *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*, Praha 2003.

Olga FEJTOVÁ, *Formování správy raně novověkých měst pražských jako „demokratizační proces“*, Český časopis historický 108, 2010, s. 615-636.

Ondřej FELCMAN, *Geografické vymezení*, in: Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526), eds. Ondřej Felcman – František Musil, Praha 2009, s. 19-24.

Čeněk FLORIÁN, *Chrudim*, Chrudim 1954.

TÝŽ, *Chrudimská škola, kolébka zdejšího gymnasia I (do doby bělohorské)*, in: Památník reálného gymnasia v Chrudimi 1863-1948, ed. Jaroslav Adámek, Chrudim 1948, s. 9-12

Jindřich FRANCEK, *Zločin a trest ve Dvoře Králové nad Labem (= Krkonoše – Podkrkonoší. Supplementum 9)*, Trutnov 2010.

Karl FRANK, *Die Institution der Fürsten- und Grafenrichter*, Zeitschrift des Deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens 12, 1908, s. 163-186.

TÝŽ, *Die Institution der Königsrichter*, Zeitschrift des Deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens 10, 1906, s. 394-414.

TÝŽ, *Die Schönberger und Littauer Instruktion des Fürstenrichters*, Zeitschrift des Deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens 11, 1907, s. 59-94.

Jan FROLÍK – Jiří SIGL, *Chrudim v pravěku a středověku. Obrázky z každodenního života*, Chrudim 1998.

TÍŽ, *Příspěvek k dějinám vybraných královských měst ve východních Čechách na základě nových archeologických výzkumů*, in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech (Miasto), Wrocław 1995, s. 81-89.

Martina FUCHS – Alfred KOHLER (Hgg.), *Kaiser Ferdinand I. Aspekte eines Herrscherlebens*, Münster 2003.

Dietrich GERHARD, *Amtsträger zwischen Krongewalt und Ständen – ein europäisches Problem*, in: *Alteuropa und die moderne Gesellschaft*. Festschrift für Otto Brunner, Göttingen 1963, s. 230-247.

Anton GINDELY, *Geschichte der böhmischen Finanzen von 1526 bis 1618*, Wien 1868.

Benjamin GONZALEZ ALONSO, *El corregidor castellano*, Madrid 1970.

Helmuth GRÖßING. *Die Stadtordnung von 1526 und ihre Bedeutung für die Wiener Verfassungsgeschichte*. Hausarbeit am Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Wien 1968.

Urs HAFNER, *Gravamina in Rathaus*. Zum sozialen Sinn der Übergabe kolektiver Beschwerden in Süddeutschen Reichstädten des 17. und 18. Jahrhunderts, in: *Forme della comunicazione politica in Europa nei secoli XV-XVIII. Suppliche, gravamina, lettere/Formen der politischen Kommunikation in Europa vom 15. bis 18. Jahrhundert*. Bitten, Beschwerden, Briefe, Hgg. Cecilia NUBOLA – Andreas WÜRGLER, Bologna – Berlin 2004, s. 289-309.

Tomáš HALÍK, *Dějiny Dvora Králové nad Labem*, Dvůr Králové nad Labem 1926.

Manon van der HEIJDEN, *State Formation and Urban Finances in Sixteenth- and Seventeenth-Century Holland*, *Journal of Urban History* 32, 2006, č. 3, s. 429- 450.

Manon van der HEIJDEN – Elise van NEDERVEEN MEERKER – Griet VERMEERSCH – Martijn van der BURG (eds.), *Serving the Urban Community. The Rise of Public Facilities in the Low Countries*, Amsterdam 2009.

Wolfgang HERBORN, *Kölner Verfassungswirklichkeit im Ancien Régime (1396-1795/96)*, in: *Verwaltung und Politik in Städten Mitteleuropas*. Beiträge zur Verfassungsnorm und Verfassungswirklichkeit in altständischer Zeit, Hg. Wilfried Ehbrecht, Köln – Wien 1999, s. 85-113.

TÝŽ, *Verfassungsideal und Verfassungswirklichkeit in Köln während der ersten zwei Jahrhunderte nach Inkrafttreten des Verbundbriefes von 1396, dargestellt am Beispiel des Bürgermeisteramtes*, in: *Städtische Führungsgruppen und Gemeinde in der werdenden Neuzeit*, Hg. Wilfried Ehrecht, Köln – Wien 1980, s. 25-52.

Reinhard HILDEBRANDT, *Rat contra Bürgerschaft*. Die Verfassungskonflikte in den Reichsstädten des 17. und 18. Jahrhunderts, *Zeitschrift für Stadtgeschichte* 1, 1974, s. 221-241.

Otto HINTZE, *Der Commisarius und seine Bedeutung in der allgemeinen Verwaltungsgeschichte*. Eine vergleichende Studie, in: *Staat und Verfassung. Gesammelte Abhandlungen zur allgemeinen Verfassungsgeschichte*, Hg. Gerhard Oestreich, Göttingen 1970, s. 242-273.

Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005².

Carl A. HOFFMANN, *Die gesellschaftliche und rechtliche Bedeutung von Suppliken im städtischen Strafverfahren des 16. Jahrhunderts. Das Beispiel Augsburg*, in: *Forme della comunicazione politica in Europa nei secoli XV-XVIII. Suppliche, gravamina, lettere/Formen der politischen Kommunikation in Europa vom 15. bis 18. Jahrhundert. Bitten, Beschwerden, Briefe*, Hgg. Cecilia Nubola – Andreas Würgeler, Bologna – Berlin 2004, s. 73-93.

Josef HRDLIČKA, *Otázky bez odpovědí aneb konsensuální ticho při obnovách městských rad v raně novověkých Čechách*, *Opera historica* 12, 2007, s. 187-220.

TÝŽ, *Vzděláním ke kariéře? Vzdelanostní předpoklady kariér lokálních úředníků v raném novověku (Jindřichův Hradec 1550-1700)*, *Documenta Pragensia* 27, 2008, s. 299-327.

Michaela HRUBÁ, *Erbovní měšťané – „urozená“ vrstva předbělohorských českých měst (Životní styl erbovních rodin na příkladu Mrázů z Milešovky v Litoměřicích)*, in: *V komnatách paláců – v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám*, eds. Kateřina Jišová – Olga Fejtová – Petr Kreuz – Jiří Pešek – Hana Svatošová, Praha 2007, s. 245-257.

TÁŽ, „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle*“. Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době, Ústí nad Labem 2002.

František HYKSA – Radovan DVOŘÁK, *Kniha bílá úzká. Městská registra vysokomýtská 1423-1464*, Choceň 1969.

Jiří CHARVÁT, *Stará Chrudim*, Chrudim 1991.

Eberhard ISENMANN, *Die deutsche Stadt im Spätmittelalter 1250-1500*. Stadtgestalt, Recht, Stadtrecht, Kirche, Gesellschaft, Wirtschaft, Stuttgart 1988.

Josef JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská I/1-2*, Praha 1968 a 1984.

TÝŽ, *K problému sociálních zápasů ve městech v první polovině 16. století*, Československý časopis historický 4, 1960, s. 516-519.

TÝŽ, *K účasti Pražanů v protihabsburském odboji roku 1547*, Pražský sborník historický 1, 1964, s. 21-30 a 113-114.

TÝŽ, *Města v českých zemích v 16. století*, Hospodářské dějiny 4, 1979, s. 165-203.

TÝŽ, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, Praha 1959.

TÝŽ, *Zrušení cechů roku 1547*, Československý časopis historický 7, 1959, s. 231-242.

Hermenegild JIREČEK, *Královské věnné město Vysoké Mýto. Obraz místopisný, dějepisný, životopisný i statistický*, Vysoké Mýto 1884.

Hana JORDÁNKOVÁ – Ludmila SULITKOVÁ, *Brněnská městská kancelář v předbělohorském období*. Prosopografická a diplomatická studie, Sborník archivních prací 45, 1995, č. 2, s. 291-510.

Alexandra KAAR, *Stadt – Rat – Macht*. Soziale Netzwerke um den Rat von Perchtoldsdorf zu Beginn des 17. Jahrhunderts, in: *Stadt – Macht – Rat 1607*. Die Ratsprotokolle von Perchtoldsdorf, Retz, Waidhofen an der Ybbs und Zwettl im Kontext (= Forschungen zur Landeskunde von Niederösterreich 33), Hgg. Andrea Griesebner, Martin Scheutz und Herwig Weigl, Sankt Pölten 2008, s. 305-324.

Hartmut KÄELBLE, *Der historische Vergleich*. Eine Einführung zum 19. und 20. Jahrhundert, Frankfurt am Main – New York 1999.

Jan KAHUDA, *Panovnické konfirmace privilegií českých klášterů v 18. století*, *Paginae historiae* 9, 2001, s. 30-90.

Kristina KAISEROVÁ, *Sociální konflikty v českých a moravských královských městech v první třetině 16. století*, *Ústecký sborník historický* 1985, s. 119-141.

Martina KALÁBOVÁ, *Věnné majetky uhorských kráľovien v stredoslovenskej banskej oblasti do roku 1478*, *Historický časopis* 52, 2004, č. 1, s. 3-29.

Marie KAPAVÍKOVÁ, *Příspěvek k organizaci městské správy v Kutné Hoře v 16. století*, *Středočeský sborník historický* 16, 1981, s. 57-76.

Quido KASTNER, *Městská správa v Litoměřicích v 16. století*, in: *Stavovský odboj roku 1547*. První krize habsburské monarchie, ed. Petr Vorel, Praha – Pardubice 1999, s. 135-144.

Wenzel KATZEROWSKY, *Die königlichen Richter von Saatz*, *Mitteilungen des Vereines für Geschichte Deutschen in Böhmen* 18, 1880, s. 60-68.

Jan KELLER, *Sociologie organizace a byrokracie*, Praha 2007².

Jacob von KLAVEREN, *Die historische Erscheinung der Korruption, in ihrem Zusammenhang mit der Staats- und Gesellschaftsstruktur betrachtet*, *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 44, 1957, č. 4, s. 289-324.

Antonín KNAPP, *Paměti královského města Jaroměře nad Labem*, Jaroměř 1887.

Katrin KELLER, *Zwischen „gemeinem nutzen“ und Nepotismus*. Städtische Selbstverwaltung in der Frühen Neuzeit, *Beiträge zur historischen Sozialkunde* 29, 1999, č. 2, s. 55-64.

Herbert KNITTLER, *Die Städtepolitik Ferdinands I*. Aspekte eines Widerspruchs?, in: *Kaiser Ferdinand I. Aspekte eines Herrscherlebens*, Hgg. Martina Fuchs – Alfred Kohler, Münster 2003, s. 71-86.

TÝŽ, *Zu den Führungsschichten in spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Städten Österreichs*, in: *Stadt und Prosopographie. Zur quellenmäßigen Erforschung von Personen und sozialen Gruppen in der Stadt des Spätmittelalters und der frühen Neuzeit*, Hgg. Peter Csentes – Johannes Seidl, Linz 2002, s. 29-41.

Helmut Georg KOENIGSBERGER, *Fürst und Generalstaaten*. Maximilian I. in den Niederlanden (1477-1493), München 1987.

TÝŽ, *Monarchies, States Generals and Parliaments*. The Netherlands in the Fifteenth and Sixteenth Centuries, Cambridge 2001.

Alfred KOHLER, *Ferdinand I. 1503-1564*. Fürst, König und Kaiser, München 2003.

Roman KOLEK, *Kolínské testamenty a pozůstalostní inventáře z let 1542-1687*. Příspěvek ke studii dědické praxe v raněnovověkých městech (diplomová práce na FF UK v Praze), Praha 1998.

Josef KOLLMANN, *Dějiny ústředního archivu českého státu*, Praha 1992.

Max KRATOCHWIL, *Wien im 16. Jahrhundert*, in: *Die Stadt an der Schwelle zur Neuzeit*, Hg. Wilhelm Rausch, Linz 1980, s. 75-92.

Josef KRUŠINA, *Z dějin Poličky*, Poličsko. Vlastivědný sborník, ed. Josef Drahoš, Pardubice 1958, s. 7-20.

Karel KŘESADLO, *K dějinám města Slaného v 15. a 16. století*, Středočeský sborník historický 9, 1974, s. 119-134.

TÝŽ, *Správa a soudnictví ve Slaném v polovině 16. století*, Středočeský sborník historický 10, 1975, s. 173-182.

Reinhard LAMER, *Trautenau*. Geschichte einer deutschen Stadt, Wien 1971.

Jacques LE GOFF, *Středověká imaginace*, Praha 1998, s. 302-318.

Dobroslav LÍBAL – Lubomír REML, *Polička*. Historický a architektonický vývoj královského věnného města a okolí, Praha 1961.

Julius LIPPERT, *Geschichte der königlichen Leibgedingstadt Trautenau*, Prag 1863.

Clemes von LOOZ-CORSWAREM, *Unruhen und Stadtverfassung in Köln an der Wende vom 15. zum 16. Jahrhundert*, in: Verwaltung und Politik in Städten Mitteleuropas. Beiträge zu Verfassungsnorm und Verfassungswirklichkeit in Altständischer Zeit, Hg. Wilfried Ehbrecht, Köln – Wien 1994, s. 53-97.

Marvin LUNENFELD, *Keepers of the City*. The Corregidores of Isabella I of Castile (1474-1504), Cambridge 1987.

Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích III*. Města, Praha 1998.

Ferdinand MADĚRA, *Heraldické procházky Kadaňskem V*. Královští rychtáři v Kadani, Památky – Příroda – Život 32, 2000, č. 2, s. 47-50.

Tomáš MALÝ, " ...nechtěje tomu, aby jací soudové a nevole po mé smrti byly..." *Dědická praxe a pozůstalostní konflikty v raně novověké Chrudimi*, Chrudimský vlastivědný sborník 7, 2003, s. 55-100.

Alexander MARIAN, *Die kaiserlichen Richter in Aussig (1622-1783)*, Mitteilungen des Vereines für Geschichte Deutschen in Böhmen 35, 1897, s. 363-375.

Petr MAŘA, *Komisaři k českému zemskému sněmu (1627-1740)*, in: *Per Saecula Ad Tempora Nostra*. Sborník k šedesátým narozeninám Prof. Jaroslava Pánka I, eds. Jiří Mikulec a Miloslav Polívka, Praha 2007, s. 309-318.

Helmut MAURER, *Der Quellennachweis zur vergleichenden Städtegeschichte aus Konstanzer Sicht*, in: *Voraussetzungen und Methoden geschichtlicher Städteforschung*, Hg. Wilfried Ehbrecht, Köln – Wien 1979, s. 15-20.

Jaroslava MENDELOVÁ, *Správa Nového Města pražského v letech 1348-1784*, *Documenta Pragensia* 17, 1998, s. 43-50.

Jaroslav MEZNÍK, *Převrat ve Starém Městě pražském roku 1350*, *Pražský sborník historický* 1, 1964, s. 7-20.

TÝŽ, *Pozdvižení v Jihlavě roku 1391*, *Časopis Matice moravské* 89, 1970, s. 189-200.

Alois MÍKA, *Sociálně ekonomická struktura českých zemí před třicetiletou válkou I*, *Sborník historický* 21, 1974, s. 41-94.

Jaromír MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové do roku 1850 I-II*, Hradec Králové 1994-1997.

Jaroslav MILLER, *Raně novověká městská migrace – české země, královské Uhry, polsko-litevský stát*. Pokus o komparaci, *Český časopis historický* 100, 2002, s. 522-554.

TÝŽ, *Uzavřená společnost a její nepřátelé*. Město středovýchodní Evropy 1500-1700, Praha 2006.

Richard MÜLLER, *Das Stadtbild von Trautenau im 16. Jahrhundert*, *Jahrbuch des Deutschen Reisegebirgsverein für das Jahr 1923*, Hohenelbe 1923, s. 60-70.

František MUSIL, *Ke vzniku královských věnných měst a jejich vývoji do 2. poloviny 15. století*, in: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*, ed. Jan Kilián, Mělník 2004, s. 1-15.

Petr MUŽÍK, *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století*, Sborník archivních prací 27, 1977, s. 53-110.

František NEKOLA, *Královští rychtářové v Klatovech*, in: *Programm c.k. státního reálného a vyššího gymnasia v Klatovech vydany za školní rok 1904-1905*, Klatovy 1905, s. 5-16.

Martin NODL, *Sociální aspekty pozdně středověkého městského přistěhovalectví*, Colloquia mediaevalia Pragensia 5, 2006, s. 3-96.

Alexander NOVOTNY, *Ein Ringen um ständische Autonomie zur Zeit des erstarkenden Absolutismus (1519-1522)*. Bemerkungen über Bedeutung und Untergang Dr. Martin Siebenbürgers, Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 71, 1963, s. 354-369.

David NOVOTNÝ, „*Dřív v Brodě lépejší býti nemá a nebude, až některýmu radnímu hlava schozena bude*“. Spory mezi sladovníky a městskou obcí Německého Brodu v letech 1672 až 1725, Havlíčkovobrodsko 23, 2009, s. 57-119.

TÝŽ, *Chrudimský měšťan Jan Máj a vztahy mezi Chrudimí a Poličkou na 16. a 17. století*, Chrudimský vlastivědný sborník 11, 2007, s. 145-160.

TÝŽ, „*Jedouce do Moravy*“ aneb Hertvík Zejdlic ze Šenfeldu a na Polné jako hospodář, *soused a podkomoří věnných měst*, Vlastivědný sborník Vysočiny (oddělení věd společenských) 16, 2008, s. 19-33.

TÝŽ, *Královští rychtáři ve věnných městech předbělohorského období na příkladu Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky*, Paginae historiae 16, 2008, s. 49-101.

TÝŽ, *Kutnohorské zpravodajství o vpádu lisovčků roku 1620*, Slezský sborník 107, 2009, č. 2-3, s. 187-200.

TÝŽ, *Na obědě ve Velkém Meziříčí a na noc v Třebíči*. Královští komisaři na moravské zemské sněmy mezi Prahou, Brnem a Olomoucí, Západní Morava 12, 2008, s. 18-34.

TÝŽ, *Na okraj úvěrové politiky českých měst v době předbělohorské*. Mezi Chrudimí, Prahou a Rychnovem nad Kněžnou, *Theatrum historiae* 5, 2009, s. 7-25

TÝŽ, *Nástin vztahů mezi panovníkem a věnnými městy mezi lety 1526-1546 v rovině politické, ekonomické a správní na příkladu Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky*, *Historica Olomucensia* 36, 2009, s. 25-41.

TÝŽ, *Vztahy mezi panovníkem městy a měšťany v době předbělohorské*. Na příkladu Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky, *Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis* 2, 2009, s. 159-185.

Ferdinand OPLL, *Ferdinand I. und seine Stadt Wien*. Versuch einer Neubewertung des Verhältnisses zwischen Herrscher und Stadt, *Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien* 61, 2005, s. 73-98.

Jaroslav PÁNEK, *Centrální a regionální prvky dualistického politického systému*. Země České koruny v 16. a na počátku 17. století, in: XXIII. Mikulovské sympozium, Brno 1995, s. 31-39.

TÝŽ, *K sněmovní politice Ferdinanda I*. Králův pokus o manipulaci českých stavů na generálním sněmu v roce 1557, *Folia historica Bohemica* 2, 1980, s. 209-246.

TÝŽ, *K úloze byrokratizace při přechodu od stavovské k absolutní monarchii*, *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica, Studia historica* 36, 1989, s. 75-85.

TÝŽ, *Politický systém předbělohorského českého státu*, *Folia historica Bohemica* 11, 1987, s. 41-101.

TÝŽ, *Republikánské tendence ve stavovských programech doby předbělohorské*, *Folia historica Bohemica* 8, 1985, s. 43-62.

TÝŽ, *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547-1577*. K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě, Praha 1982.

TÝŽ, *Úloha stavovství v předbělohorské době 1526-1620*. Vývoj názorů novodobé české historiografie, *Československý časopis historický* 25, 1977, s. 732-761.

Josef PAUSER, *Privilegienkonfirmation in der Zeit Ferdinands I*. Die Bestätigung der Privilegien der Städte Krems und Stein und ihr Privilegienverzeichnis von 1528, *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 117, 2009, Heft 3-4, s. 284-311.

TÝŽ, *Der Wiener Rat von 1519 bis 1526*, *Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien* (= Studien zur Geschichte Wiens im Mittelalter) 35, 1979, s. 135-168.

Richard PERGER, *Landesfürst und landesfürstliche Städte im Mittelalter und in der frühen Neuzeit im Ostteil der habsburgischen Erbländer*, in: Bericht über den neunzehnten österreichischen Historikertag in Graz veranstaltet vom Verband Österreichischer Geschichtsvereine in der Zeit vom 18. bis 23. Mai 1992, Hg. Lorenz Mikoletzky, s. 423-426.

Václav PEŠÁK, *Příspěvek k dějinám královské české komory*, *Sborník archivu Ministerstva vnitra* 6, 1933, s. 67-178.

Jiří PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547-1620*. Všední dny kulturního života, Praha 1993.

TÝŽ, *Pražská univerzita, městske latinské školy a měšťanské elity předbělohorských Čech*, *Český časopis historický* 89, 1991, s. 336-355.

TÝŽ – Bohdan ZILYNSKIJ, *Městský stav v boji se šlechtou na počátku 16. století*, *Folia historica Bohemica* 6, 1984, s. 137-161.

Henri PIRENNE, *The Formation and Constitution of the Burgundian State (Fifteenth and Sixteenth Centuries)*, *American Historical Review* 14, 1909, č. 3, s. 477-502.

Dietrich W. POECK, *Rituale der Ratswahl*. Zeichen und Zeremoniell der Ratssetzung in Europa (12.–18. Jahrhundert), Köln – Wien 2003.

Maarten PRAK, *Verfassungsnorm und Verfassungsrealität in den niederländischen Städten des späten 17. und 18. Jahrhunderts*. Die Oligarchie in Amsterdam, Rotterdam, Deventer und Zutphen 1672/75-1795, in: *Verwaltung und Politik in Städten Mitteleuropas. Beiträge zur Verfassungsnorm und Verfassungswirklichkeit in altständischer Zeit*, Hg. Wilfried Ehbrecht, Köln – Wien 1999, s. 55-83.

Jaroslav PROKOP, *Nový Bydžov v proměnách staletí*, Nový Bydžov 2005.

Prosopographie als Sozialgeschichte? Methoden personengeschichtlicher Erforschung des Mittelalters, München 1979.

Andrea PÜHRINGER, *Kleine Städte – große Schulden? Zur frühneuzeitlichen Finanzstruktur der landesfürstlichen Städte ob unter der Enns, Pro Civitate Austriae*. Informationen zur Stadtgeschichtsforschung in Österreich (Neue Folge Heft) 8, 2003, s. 3-38.

TÁŽ, „Mitleiden“ ohne Mitsprache? Die landesfürstlichen Städte Österreich als Vierter Stand, in: *Bündnispartner und Konkurrenten der Landesfürsten. Die Stände in der Habsburgermonarchie*, Hgg. Gerhard Ammerer – William D. Godsey – Martin Scheutz – Peter Urbanitsch – Alfred Stefan Weiß, Wien – München 2007, s. 90-113.

TÁŽ, *Die Rechnungen der Finanzverwaltung in den österreichischen Städten*, in: *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert)*, Hgg. Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer, Wien – München 2004, s. 611-624.

Wolfgang REINHARD, *Freunde und Kreaturen. „Verflechtung“ als Konzept zur Erforschung historischer Führungsgruppen. Römische Oligarchie um 1600*, München 1979.

TÝŽ, *Geschichte der Staatsgewalt*. Eine vergleichende Verfassungsgeschichte Europas von den Anfängen bis zur Gegenwart, München 1999¹.

TÝŽ, *Governi stretti e tirannici*. Die Städtepolitik Kaisers Karls V. 1515-1556, in: *Karl V. 1500-1558. Neue Perspektiven seiner Herrschaft in Europa und Übersee*, Hgg. Alfred Kohler – Barbara Haider – Christine Ottner, Wien 2002, s. 407-434.

Antonín REZEK, *Statky zkonfiskované r. 1547 a jich rozprodávání*, Památky archeologické a místopisné 10, 1874-1877, s. 451-482.

TÝŽ – Josef KOŘÁN – Josef SVÁTEK – Justin Václav PRÁŠEK, *Dějiny Čech a Moravy nové doby I*, Praha 1939.

Antonín ROUBIC, *Hospodářské a sociální poměry v Chrudimi do konce XV. století* (diplomová práce na FF UP), Olomouc 1956.

TÝŽ, *K právnímu a správnímu vývoji města Chrudimě do roku 1547*, Časopis Společnosti přátel starožitností 57, 1959, s. 14-20.

František ROUBÍK, *K poměrům ve správě města Domažlic v 17. století*, Minulosti Západočeského kraje 9, 1972, s. 111-128.

TÝŽ, *Královští hejtmané v městech pražských v letech 1547-1785*, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 7, 1933, s. 121-188.

TÝŽ, *Královští rychtáři v pražských i jiných městech v letech 1547 až 1783*, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 6, 1930, s. 265-355.

Jindřich RŮŽIČKA – Stanislav KONEČNÝ, *Polička. Věnné město českých královen*, Praha 2001.

TÝŽ, – Josef KRUŠINA, *Dějiny města Poličky I. Šest století feudálního řádu*, Hradec Králové a Polička 1968.

Renáta RŮŽIČKOVÁ – Tereza SIGLOVÁ, *Apelační soud a odvolání proti rozhodnutím nižších soudů pardubického panství. Případy řešené v civilním soudním řízení v 16.–18. století*, Sborník prací východočeských archivů 13, 2009, s. 13-130.

Renáta RŮŽIČKOVÁ – Tereza SIGLOVÁ, *Apelační soud a případy řešené v inkvizičním soudním řízení na pardubickém panství v 16.–18. století*, Sborník prací východočeských archivů 14, 2010, s. 13-110.

Antonín RYBIČKA, *Dodatky k vypsání starších chrudimských rodin erbovních a patricijských*, Věstník Královské české společnosti nauk 1889, s. 177-181.

TÝŽ, *Mistr Martin Faberius Rakovnický*, Věstník Královské české společnosti nauk 1886, s. 3-7.

TÝŽ, *O erbovních a patricijských rodinách v XV. až XVII. století v městě Chrudimi usedlých*, Věstník Královské české společnosti nauk, 1883, s. 53-78.

TÝŽ, *O rodině erbovní Švěchinů z Paumberka*, Časopis Musea Království českého 36, 1862, s. 255-268.

TÝŽ, *O starožitnostech a umělcích Chrudimských*, Časopis Českého museum 22, 1848, s. 415-435, 484-509, 592-611.

Celestin ŘÍHA, *Dějiny a místopis královského věnného města Nového Bydžova*, Praha 1868.

Klaus SCHREINER – Ulrich MEIER (Hgg.), *Stadtregiment und Bürgerfreiheit. Handlungsspielräume in deutschen und italienischen Städten des Späten Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Göttingen 1994.

Jürgen SCHLUMBOHM, *Gesetze, die nicht durchgesetzt werden – ein Strukturmerkmal der frühneuzeitlichen Staates?*, Geschichte und Gesellschaft 23, 1997, s. 647-663.

Kerstin SEIDEL – Peter SCHUSTER, *Freundschaft und Verwandtschaft in historischer Perspektive*, Freundschaft und Verwandtschaft. Zur Unterscheidung und Verflechtung zweier Beziehungssysteme, Hgg. Johannes F. K. Schmidt – Martine Guichard – Peter Schuster – Fritz Trillmich, Konstanz 2007, s. 145-156.

Věra SEKOTOVÁ, *Archivní fond města Vysokého Mýta, jeho obsah a osud*, in: Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova, ed. Jan Kilián, Mělník 2004, s. 133-136.

TÁŽ, – Martin SVATOŠ – Michal SVATOŠ, *Vraclav - genius jednoho místa*, Vysoké Mýto 2002.

Katarina SIEH-BURENS, *Oligarchie, Konfession und Politik im 16. Jahrhundert. Zur sozialen Verflechtung der Augsburger Bürgermeister und Stadtpfleger 1518-1618*, München 1986.

Tomáš SOMER, *Dějiny Chotěboře do roku 1331*, Havlíčkovobrodsko 23, s. 34-56.

Robert STEIN, *Burgundian bureaucracy as a model for the Low Countries? The Chambres des Comptes and the creation of an administrative unity*, in: *Powerbrokers in the Late Middle Ages*, ed. Robert Stein, Turnhout 2001, s. 3-25.

Tomáš STERNECK, *Královské město České Budějovice a předejhra stavovského odboje proti Ferdinandovi I.*, in: *Per saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám Prof. Jaroslava Pánka I.*, eds. Jiří Mikulec – Miloslav Polívka, Praha 2007, s. 217-224.

TÝŽ, *Město, válka a daně. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou (1593-1606)*, Praha 2006.

TÝŽ, *Měšťanské elity v berních úřadech a královská města jako daňoví poplatníci – střet zájmů? Případ předbělohorského Brna*, in: *Pražské městské elity středověku a raného novověku. Jejich proměny, zázemí a kulturní profil*, eds. Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek, Praha 2004, s. 225-243.

Peter STEUER, *Die Außenverflechtung der Augsburger Oligarchie von 1500-1620. Studien zur Soziale Verflechtung der politischen Führungsschicht der Reichsstadt Augsburg (= Materialien zur Geschichte des Bayerischen Schwaben, Heft 10)*, Augsburg 1988.

Barbara STOLLBERG-RILLINGER, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne. Begriffe – Thesen – Forschungsperspektiven*, *Zeitschrift für historische Forschung* 31, 2004, s. 489-527.

TÁŽ, *Zeremoniell als politischen Verfahren. Rangordnung und Rangstreit als Strukturmerkmale des frühneuzeitlichen Reichstags*, in: *Neue Studien zur frühneuzeitlichen Reichsgeschichte*, Hg. Johannes Kunisch, Berlin 1997, s. 91-132.

TÁŽ, *Zeremoniell, Ritual, Symbol*. Neue Forschungen zur symbolischen Kommunikation in Spätmittelalter und früher Neuzeit, *Zeitschrift für historische Forschung* 27, 2000, s. 389-405.

Michael STOLLEIS (Hg.), *Recht, Verfassung und Verwaltung in der frühneuzeitlichen Stadt*, Köln – Wien 1991.

Martin STÜRZLINGER, *Die Entstehung der Wiener Stadtordnung 1526*, *Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien* 54, 1998, s. 215-245.

Alois Vojtěch ŠEMBERA, *Vysoké Mýto*. Královské věnné město v Čechách, Olomouc 1845.

František ŠMAHEL, *Pražská města mezi dvěma převraty*, *Documenta Pragensia* 4, 1984, s. 152-168.

TÝŽ, *Regionální původ, profesionální uplatnění a sociální mobilita graduovaných studentů pražské university v letech 1433-1622*, *Zprávy Archivu Univerzity Karlovy* 4, 1982, s. 3-28.

Jan Václav ŠTEFKA, *Královské věnné město Polička v přítomnosti a minulosti*, Polička 1893.

Martin ŠTINDL, *Velké Meziříčí a Velká Bíteš ve svazku sousedství*, *Západní Morava* 1, 1997, s. 3-19.

Helena ŠTROBLOVÁ, *Kutná Hora ve stavovském odboji v letech 1546–1547*, *Středočeský sborník historický* 22-23, 1996-1997, s. 44-49.

Simon TEUSCHER, *Bekannte – Klienten – Verwandte*. Soziabilität und Politik in der Stadt Bern um 1500, Köln-Wien 1998.

John THEIBAUULT, *Landfrauen, Soldaten und Vergewaltigungen während des Dreißigjährigen Krieges*, *Werkstatt Geschichte* 19, 1998, s. 25-39.

Karel TIEFTRUNK, *Odpor stavův českých proti Ferdinandu I. l. 1547*, Praha 1872.

Jindřich TOMAS, *Praha – hospodářské a sociální poměry a předpoklady událostí roku 1547*, in: *Od městské aglomerace k právnímu městu a městskému stavu (Výbor studií)*, eds. Jan Klápště – Oldřich Kotyza, Litoměřice 1999, s. 91-97.

Wacław Wladiwoj TOMEK, *Dějepis města Prahy XI*, Praha 1897.

Josef VÁLKA, *Dialog krále se stavovskými obcemi o způsobu vládnutí. Ferdinand I. a počátky absolutismu I*, Časopis Matice moravské 124, 2005, č. 2, s. 429-450.

TÝŽ, *Konflikt české zemské obce s králem 1546-1547. Ferdinand I. a počátky absolutismu II*, Časopis Matice moravské 125, 2006, č. 1, s. 33-51.

TÝŽ, *Trest a obnova pořádku. Normalizace. Ferdinand I. a počátky absolutismu III*, Časopis Matice moravské 125, 2006, č. 2, s. 343-365.

František VANÍČEK, *Staročeské městské zápisy poličské*, Polička 1940.

Josef VÁVRA, *Dějiny královského města Kolína nad Labem I*, Kolín 1888.

Antonín Konstantin VITÁK, *Dějiny královského věnného města Dvora Králové nad Labem*, Praha 1867.

Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Písemná komunikace mezi českými královskými městy v době předbělohorské na příkladu Nového Města pražského a polabského pětiměstí*, Praha 2001.

TÁŽ, *Registra a kopiáře městské korespondence dochované v oblasti Královéhradecka a Trutnovska*, Východočeské listy historické 23-24, 2005, s. 457-478.

Petr VOREL, *Královská věnná města v systému českých měst 16. století*, in: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*, ed. Jan Kilián, Mělník 2004, s. 16- 29.

TÝŽ, *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*, Praha a Pardubice 1999.

TÝŽ, *Velké dějiny země Koruny české VII*, Praha – Litomyšl 2005.

Zdeněk VYBÍRAL, *Stavovství a dějiny moci v českých zemích na prahu novověku*. Nové cesty ke starému tématu, Český časopis historický 99, 2001, s. 726-751.

Dietmar WILLOWEIT, *Begriff und Wege verwaltungsgeschichtlicher Forschung*, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 61 (= Bayerns Verwaltung in historischer und archivwissenschaftlicher Forschung. Stand und Aufgabe), 1998, s. 7-15.

Thomas WINKELBAUER, *Kontakte und Konflikte*. Böhmen, Mähren und Österreich: Aspekte eines Jahrtausends gemeinsamer Geschichte, Horn-Waidhofen an der Thaya 1993.

Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*, Praha 1890.

TÝŽ, *Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách*, Praha 1909.

TÝŽ, *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století*, Praha 1901.

Vladimír WOLF, *Cesty a cíle jaroměřského dějepisectví*, in: *Minulostí Jaroměře I*, ed. Jan Kuběnka, Jaroměř 1968, s. 14-23.

TÝŽ, *Historická bibliografie Jaroměře I*, in: *Minulostí Jaroměře I*, ed. Jan Kuběnka, Jaroměř 1968, s. 172-184.

TÝŽ, *Historická bibliografie Jaroměře II*, in: *Minulostí Jaroměře II*, ed. Jan Kuběnka, Jaroměř 1971, s. 155-158.

TÝŽ, *Nástin historie dějepisectví Trutnovska 20. století*, in: *Historiografie Trutnovska (= Krkonoše – Podkrkonoší. Supplementum 8)*, eds. Václav Horák – Vlastimil Málek, Trutnov 2008, s. 11-31.

TÝŽ, *O Dvoře Králové po třicetileté válce a o zpracování jeho dějin*, in: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*, ed. Jan Kilián, Mělník 2004, s. 56-59.

8. Seznam zkratek

AM	Archiv města
ANM	Archiv Národního muzea v Praze
AUC	Acta Universitatis Carolinae
ČDK	Česká dvorská kancelář
ČČM	Časopis Českého museum
ČČH	Český časopis historický
ČMKČ	Časopis musea Království českého
Č. k.	Číslo kartonu
ČsČH	Československý časopis historický
ČSPS	Časopis Společnosti přátel starožitností
DocP	Documenta Pragensia
ed., eds.	editor, editoři
FHB	Folia historica Bohemica
Hg., Hgg.	editor, editoři (Herausgeber)
ChVS	Chrudimský vlastivědný sborník
Inv. č.	Inventární číslo
MIÖG	Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung
MVGDB	Mitteilungen des Vereines für Geschichte Deutschen in Böhmen
MZK	Minulostí Západočeského kraje
NA	Národní archiv
NM	Nová manipulace
PAM	Památky archeologické a místopisné
PKÚ	Zemský Podkomořský úřad v Praze
PSH	Pražský sborník historický
SAP	Sborník archivních prací
SAMV	Sborník archivu ministerstva vnitra
Sb.	sbírka
SčSH	Středočeský sborník historický
SH	Sborník historický
sign.	signatura
SM	Stará manipulace
SOkA	Státní okresní archiv
SPDP	Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy
SPVA	Sborník prací východočeských archivů
VčSH	Východočeský sborník historický
VKČSN	Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filozoficko-historicko-jazykozpytná.
VLH	Východočeské listy historické
ZDVGMS	Zeitschrift des deutschen Vereins für Geschichte Mahrens und Schlesiens
ZHF	Zeitschrift für historische Forschung

9. Zusammenfassung

Die Königsrichter in den landesfürstlichen (königlichen) Städten in der Zeit vor der Schlacht auf dem Weißen Berg unter Bezugnahme auf die ostböhmischen Leibgedingsstädte

Der Problematik der frühneuzeitlichen Stadtgewalt wurde nicht die verdiente ständige Aufmerksamkeit gewidmet. Im Unterschied zur Adelsgeschichte oder Kulturgeschichte haben die gegenwärtigen Forscher dieses Thema uninteressant gefunden. Ihre Erkenntnisse haben nur die Geschichtsforscher, Archivare und Dilettanten des 19. Jahrhunderts in den zahlreichen Zeitschriften und Gymnasialprogrammen zur Verfügung gestellt. Doch es ist möglich, manche Historiker der Stadtgewalt (zum Beispiel der Pilsner Archivar Vladimír Bystrický, der Saazer Historiker Bohumír Roedl, die Kuttenberger Archivarin Marie Kapavíková und so weiter), die etwas über die Stadtverfassung geschrieben hatten, zu finden und ihre Arbeiten als Informationsquelle auszunutzen. Dabei ist es nicht wichtig, ob die früheren oder zeitgenössischen Forscher zu den deutschsprachigen sudetendeutschen und in den landsmannschaftlichen Zeitschriften publizierenden Wissenschaftlern gehört haben oder gehören. Ab und zu bleibt es nichts anderes übrig, als ins Archiv zu fahren, eine Recherche selbständig durchzuführen. Im Fall der engspezialisierten Fragen der königlichen Richter ist es genauso. In den älteren Studien aus den Federn der deutschen Forscher (Hans Frank, Julius Lippert) können wir nur einen Überblick der Namen finden. Die renommierteste Studie eines tschechischen Autors stammt aus dem Jahre 1930. František Roubík, der diese Arbeit geschrieben hat, hatte bei ihrer Vorbereitung nur die Archivalien aus dem Prager Zentralarchiv ausgenutzt. Unter Berücksichtigung der Materialien aus Bezirksarchiven, das heißt aus den Stadtarchiven, tritt die Situation ja anders hervor.

Wenn ich die politische, soziale und ökonomische Stellung der königlichen Richter lösen will, die nach der Niederlage des ständischen Aufstands im Jahre 1547 in Prag und dann am Anfang des folgenden Jahres 1548 in den weiteren böhmischen königlichen Städten ernannt wurden, um das Geschehen in der Stadt, das Benehmen des Stadtrats und der Bürger und die Finanzsituation der Stadt zu kontrollieren, ist es notwendig, zahlreiche Archivalien, das heißt Aktenstücke, Stadtbücher, Nachlassinventare, Steuerverzeichnisse und so weiter, durchzustudieren. In Bezug auf die hohe Anzahl der Schriftstücke habe ich mich nur auf die ostböhmischen königlichen Leibgedingsstädte Hradec Králové (Königgrätz), Chrudim, Vysoké Mýto (Hohenmaut/Hohemaut), Polička (Politschka), Jaroměř (Jaromierz), Dvůr

Králové nad Labem (Königinhof), Nový Bydžov (Neubidschau) und Trutnov (Trautenau) beschränkt. Durchgearbeitete Schriftstücke soll man analysieren und vergleichen. Die angewandte Methode der Arbeit ist also klar; Analyse und Vergleich. Ziel ist es, eine Erfassung der Verwaltungsgewohnheiten und eine Beschreibung der Stellung der königlichen Richter zwischen der Stadtgemeinde jeder Stadt und den, den Kaiser als böhmischen König vertretenden Kammerbeamten, vorzulegen. Zurzeit plane ich einen Umfang von etwa 220 Seiten.

Weil ich die maßgeblichen Teile der Diplomarbeit veröffentlicht habe, möchte ich in Zusammenarbeit mit meinem Doktorvater auch einen größeren Teil der Dissertation in den historischen Fachzeitschriften publizieren. Diese Dissertation kann als ein Sprungbrett für die weitere Forschung der Interessenten für die frühneuzeitliche Stadtgeschichte dienen.